د پښتو ادب

لرغونې دوره

لیکوال: لومړۍ ټولګی

کتونکی: محمد اسمعیل یون

۱۳۸۹ لمریز کال

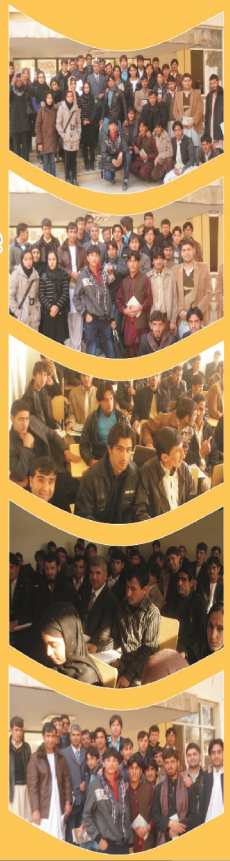
د پښتو ادب

لرغونې دوره

لیکوال: لومړۍ ټولګی

۳۶

Ancient period of pashto literature

By:
First Class of Pashto Dipartment

د خپرونو لړ: (۳۶)

ISBN 978-9936-500-33-4

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ادب

لرغونې دوره

لیکوال

لومړی ټولګی

کتونکی

محمد اسمعیل یون

۱۳۸۹ل کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

کتاب پېژندنه

د کتاب نوم:	د پښتو ادب لرغوني دوره
ليکوال:	لومړی ټولګی
کتونکی:	پوهندوی محمد اسمعیل یون
خپرندوی:	یون کلتوري یون
د خپرندوی پرله پسې نومره:	۳۲
چاپشمېر:	۱۰۰۰ ټوکه
چاپکال:	۱۳۸۹ل کال
کمپوزر:	ضیاءالرحمن ضیاء

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیو لیک

ګڼه	سرلیک	مخ
۱	د پښتو ادب د نیمې پېړۍ ادبي پېښه	ا
۲	د پښتو لرغوني ادبي دورې کرونولوژي	۱
۳	د پښتو لرغوني ادب د کمیت او کمښت علتونه	۴
۴	په پښتو لرغونو ادبیاتو کې عرفان او تصوف	۷
۵	د پښتو په لرغوني شاعرۍ کې د ځینو متروکو....	۱۴
۶	د قصیدې پېژندنه او د شیخ اسعد سوري قصیده	۲۵
۷	په لرغونو ادبیاتو کې ساقي نامه	۳۳
۸	پښتو لنډۍ او کاکړۍ	۳۶
۹	په پښتو ادبیاتو کې لومړنۍ ژباړه	۵۶
۱۰	په پښتو لرغونو ادبیاتو کې قصیده	۶۱
۱۱	د پښتو لرغونو ادبیاتو ځانګړي اثار	۷۰
۱۲	په لرغونو ادبیاتو کې پښتو غزل	۷۷
۱۳	پر پښتو لرغوني ادب د عربي ژبې اغېزه	۸۲
۱۴	په پښتو لرغوني ادب کې ملي وزنونه او فورمونه	۸۶
۱۵	د مینډو سندرې او پښتو نکلونه	۹۷
۱۶	په لرغوني دوره کې د افسانوي کیسو اخلاقي بڼه	۱۰۸
۱۷	په لرغونو ادبیاتو کې ملتپالنه	۱۱۱
۱۸	پښتو غزل د خپل پیدایښت او پایښت په...	۱۱۸
۱۹	د سلیمان ماکو تذکرة الاولیا	۱۲۶
۲۰	په لرغوني ادب کې د نظم او نثر اندول	۱۳۷
۲۱	په پښتو لرغوني ادب کې ویرنه	۱۴۰
۲۲	په پښتو ادبیاتو کې نکلونه او ملي هنداره اثر	۱۴۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۳	د پښتو لرغوني دورې د شاعرۍ عامې ځانګړنې	۱۵۷
۲۴	پښتو ادب کې متلونه	۱۲۱
۲۵	د پښتو لرغوني دورې ادبي شخصيتونه	۱۲۸
۲۶	د پښتو لرغونو ادبياتو محتوايي فورمونه	۱۸۰
۲۷	په پښتو لرغوني شاعرۍ کې څلوريزه (رباعي)	۱۹۰
۲۸	په لرغوني دوره کې پر پښتو ژبه او شاعرۍ...	۱۹۵
۲۹	د پښتو لرغوني ادب په پرمختيايي بهير کې...	۱۹۸
۳۰	په پښتو ادبياتو کې ساندې اود بنادۍ سندرې	۲۰۵
۳۱	د پښتو ادبياتو فالونه او چيغان	۲۱۱
۳۲	په پښتو لرغونو ادبياتو کې مشاعرې	۲۱۷
۳۳	په پښتو ادبياتو کې سروکي او نارې	۲۲۲
۳۴	په لرغوني ادب کې سياسي پېښې	۲۲۹
۳۵	د امير کرور د شعر لغوي څېړنه	۲۳۳
۳۶	د پښتو ادبياتو پر پراختيايي بهير کورنۍ او ...	۲۳۸
۳۷	په پښتو لرغونو ادبياتو کې حکايت	۲۴۳
۳۸	په پښتو لرغونو ادبياتو کې نړۍ پښتو کلمې	۲۵۰
۳۹	د پټې خزانې پېژندنه	۲۵۸
۴۰	د امير کرور د شعر ويپيانګه	۲۶۲
۴۱	د پښتو ژبې شعري فورمونه	۲۶۷
۴۲	په پښتو لرغوني ادب کې ويارنه	۲۷۲
۴۳	د پښتو ادب د لرغوني دورې پيل او پای	۲۷۹
۴۴	د پښتو لرغونو ادبياتو فزيکي جغرافيه	۲۸۲
۴۵	د لنډيو لرغونتوب	۲۸۵
۴۶	په پښتو لرغوني ادب کې سياسي څېړې	۲۹۲
۴۷	په لرغوني ادبي دوره کې قطعه	۲۹۶

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴۸	په لرغوني ادب کې د مثنوي ارزونه	۲۹۹
۴۹	د هند لودي واکمنان او پښتو لرغونی ادب	۳۰۲
۵۰	په پښتو لرغوني ادب کې عشقي روحیه	۳۱۰
۵۱	د امیر کروړ او ملکیار هوتک د شعرونو تاریخي...	۳۱۵
۵۲	د پښتو ادبیاتو په لرغوني دوره کې نثر	۳۲۱
۵۳	د لرغوني او منځنۍ دورې د ادبیاتو ترمنځ توپیرونه	۳۲۷
۵۴	په پښتو لرغونو ادبیاتو کې جغرافیایي نومونه	۳۳۱
۵۵	په پښتو لرغوني شاعرۍ کې رزمي روحیه	۳۳۵
۵۶	د پښتو لرغوني نظم قافیوي څرنګوالی	۳۴۲
۵۷	د شیخ اسعد سوري د قصیدې هنري ارزښت	۳۴۶

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه:

د پښتو ادب د نیمې پېړۍ ادبي پېښنه

پوره پنځوس کاله یا نیمه پېړۍ کېږي چې (پښتو څانګه) د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي په چوکاټ کې د یوې ځانګړې څانګې په توګه فعالیت کوي، همدا سږ (۱۳۸۹ل) کال یې د خپلې پنځوسمې دورې فارغان ټولنې ته وړاندې کړل. دې څانګې ددې نیمې پېړۍ بهیر کې (دوه زره تنه) زیات و کم کادرونه ټولنې ته وړاندې کړي، چې له دې جملې څخه اکثرو یې د هېواد ژبې او فرهنګ ته نه هېرېدونکي خدمتونه کړي دي.

د پښتو څانګې هر فارغ د پوهنتوني اصولو له مخې د خپل فراغت په وروستي سمستر کې یو مونوګراف (پایلیک) لیکي. مونوګراف اکثره، علمي، تحقیقي او تحلیلي بڼه لري. په پښتو څانګه کې یو زیات شمېر فارغانو خپل دا وروستي کارونه په ښه ډول ترسره کړي دي. کوم مونوګرافونه چې په پښتو څانګه او د کابل پوهنتون په عامه کتابتون کې موجود دي، شمېر یې تر (پنځه سو) عنوانو اوړي، ددې مونوګرافونو ډېر کم شمېر (یوازې په شمار

(c) ketabton.com: The Digital Library

څو مونوګرافه) چاپ شوي، خو په دې کې داسې مونوګرافونه هم شته چې په بیا بیا چاپ ارزي. پر (۱۳۷۲ل) کال ما (د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پنځوسو کلونو پښتو کتابښود) چاپ کړ او د هغه په ترڅ کې مې د ژبو او ادبیاتو پوهنځي ټول لیکل شوي او یا زما لاس ته راغلي مونوګرافونه په ترتیب سره معرفي کړل، زما هدف دا و چې یو خو دا پایلیکونه خلکو ته ور وپېژنم، بل د پښتو څانګې کړی کار څرګند کړم، د تکراري مونوګرافونو د لیکنې مخه ونیسم او ددې ترڅنګ د پښتو ادب مینوالو ته د ځینو هغو پایلیکونو څرک ولګوم چې د چاپ اړتیا یې احساسېږي او په چاپ ارزي.

تر هغه وروسته د پښتو څانګې هغو محصلینو، چې له ما سره یې مونوګرافونه نیولي، ما ورته اکثره نوې موضوعګانې ټاکلي چې تر پخوانو هغو یې بشپړ توپیر درلود او تر بشپړاوي وروسته یې ځینو د چاپ لاره هم خپله کړې ده. (یو کم شل کاله) کېږي چې زه په پښتو څانګه تدریس کوم، سره له دې چې ما د پښتو څانګې په ببلابېلو ټولګیو او ناپښتو څانګو دواړو کې تدریس کړی، خو زیاته هیله مې دا ده چې زه د پښتو څانګې په لومړي ټولګي کې تدریس وکړم، علت یې دادی چې نوي محصلین له نوې روحیې سره راځي، که د دوی هیلې په پیل کې مړاوې شي، نو د تحصیل په بهیر او تر هغه وروسته دوی د خپلې ودې او شخصیت جوړونې یوه پاموړ برخه انرژي له لاسه ورکوي. د تېرو لسو کلونو په بهیر کې زه اکثره پر همدې لومړیو ټولګیو درس لرم، د درس په پیل کې زما هیله همدا وي چې د دوی هیلې او ټولنیز شعور وده وکړي، د لیکوالۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

او شاعرۍ مهارتونه زده کړي، د جرئت وزرونه يې وغوړېږي او لکه د طالبانو په څېر د نطق او منطق په وسله سمبال شي، دا مې هم ورته ويلي چې پښتو ژبه کې مادي امتياز نه شته، خو ستاسو شخصيت په کې جوړېږي، خو دې کې هم شک نه شته که څوک د بل هر مسلک په شان په دې مسلک کې هم ځان ورسوي، نو د لوی خدای(ج) په فضل به په دې مسلک کې هم د ډوډۍ خاوند شي. پښتو ژبې، ملي فرهنګ او ملي هويت ته کار کول پولادي هوډ غواړي، نو که غواړئ چې ځان دنيا والو سره سيال کړئ، د مايوسۍ او نهيلۍ يوې څپې ته به هم په زړه کې ځای نه ورکوئ. په پښتني چاپېريال کې مې د شخصيت جوړېدنې پر ستونزو او د ادبي هلو ځلو پر وړاندې د پرتو خنډونو او حل لارو په باب هم ورسره خبرې کړي، د دوی دلايل مې هم اوربدلي او په ګډه مو د ستونزو حل لارې هم پيدا کړي دي. ډېر کوښښ مې کړی چې د استاد او شاګرد ترمنځ د وهم کوم حد او برید چې دی هغه له منځه لاړ شي او ځای يې صميميت او انډيوالي ونيسي، خو ددې ترڅنګ مې ډېره هڅه کړې چې د زده کوونکو طبيعي استعداد په طبيعي ډول وده وکړي او د چا حقوق تلف نه شي. د معمول په څېر مې د سږ کال د لومړي ټولګي په لومړي سمستر کې دوی ته داسې کورنۍ دندې يا سيميناروونه وسپارل چې دوی پرې ليکنې وکړي او بيا دا ليکنې د خپلو ټولګيوالو مخې ته ولولي او د هغوی پوښتنو ته ځوابونه هم ووايي. دا پروسه که څه هم ټکنۍ وه، خو پر ټولو تطبيق شوه، دې سره د دوی جرئت يو څه زيات شو. زه پر دې پوهېدلم چې دوی د لومړي ځل لپاره د ګڼو مخاطبينو په مخ کې ودرېږي، د هغوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوښتنې ځوابوي، نو څومره روانې فشار به زغمي، خو دا بهير ورځ پر ورځ ښه کېده. د دوی هغه لیکنې یوازې د ټولګي په کچه وې، خو ځینې په کې داسې هم وې چې په چاپ ارزېدلې. د همدې ټولګي په دویم سمستر کې مې ورته وویل: ((کوښښ به کوو چې رسمي درس ژر خلاص کړو او تاسو پوره وخت ولرئ چې خپل سیمینارونه برابر کړئ.)) تر امتحانونو یوه میاشت دمخه مو د کریکولم مطابق رسمي درس ختم کړ، دوی ته مې د پښتو ادب د لرغوني ادبي دورې په باب شپږ پنځوس ښپلاښپلې موضوعګانې وټاکلې، هر محصل ته مو یوه موضوع غوره کړه او ورته ومې ویل چې په دوو اوونیو کې درنه د یادې موضوع بشپړاوی غواړم. د پښتو ادب د لرغوني دورې په باب ښپلاښپل اثار لیکل شوي، خو ما چې کوم اثر عملاً تدریساوه هغه (د پښتو ادب لرغوني او منځنۍ دوره) د ښاغلي سرمحقق زلمي هېوادمل اثر دی چې لرغوني دوره یې په ښه منظم او سیستماتیک ډول تشریح کړې او د یوه ښه تدریسي اثر په توګه ورځخه پوره ګټه پورته کېدی شي. څرنګه چې محصلین له لرغوني دورې سره اشنا شوي وو، نو ما هم د دوی د عملي تحقیق او تحلیل لپاره په بشپړ ډول همدا دوره وټاکله او د دې دورې د ښپلاښپلو اړخونو لپاره مې شپږ پنځوس موضوعګانې ورته غوره کړې، دا ټینګار مې هم پرې وکړ چې که چا کورنۍ دنده پوره نه کړه ازموینه ترې نه اخلم. ځینو د یوې اوونۍ، ځینو د دوو اوونیو او ځینو ان د کلنیو ازموینو تر وروستي وخته پورې خپلې دا کورنۍ دنده پوره کړې، ما یې هم د هرې لیکنې له رارسېدو سره سم پر کمپوز پیل وکړ، ګران ورور ضیاءالرحمن ضیاء دې کور ودان

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي، دواړو ورته دفتري کارونه خوشې کړل او د عوامو په اصطلاح همدې کار ته اړم شو. ده کمپوزول، ما ایډیټ کول، د دویم ایډیټ لپاره مې د پښتو څانګې فارغ التحصیل ښاغلي مجیب الرحمن امیري ته ورکړل، هغه هم وکتل، درېیم سمون بیا ما وکړ، د تېرېس د کتنې لپاره مې ګران ورور وفاالرحمن وفا ته ورکړ، د هغه له خوا په ګوته شوې تېروتنې مو بیا سمې کړې او نور نو کتاب د چاپ مزل پیل کړ. په پای کې همدا اثر چې ستاسو په لاس کې دی، ترې جوړ شو.

دې کې شک نه شته چې په دې اثر کې څه ناڅه خامۍ او نیمګړتیاوې لیدل کېږي، خو ګټې او بریاوې یې تر خامیو او نیمګړتیاوو ډېرې دي، ځینې مقالې په کې خورا پخې دي او د تحصیل د لومړي کال په بهیر کې د داسې لیکنو لیکل سړي ته دا هیلې په زړه کې روزي چې په نړۍ کې هېڅ داسې طاقت ددې وس نه لري چې زمونږ ملت او ژبه د ژوند له بهیره او د تاریخ له حافظې څخه وباسي. څومره بختور وي هغه سړی چې د یوه کال په بهیر کې په خپل لاس د اینبودل شویو نهالګیو مېوه او ثمر ترلاسه کړي، تراوسه پورې به داسې کم مالیاران پیدا شوي وي چې بڼ یې په یوه کال کې ثمر ته ورسي، زه ځان د لوی خدای(ج) له دربارې ډېر مشکور ګڼم؛ داسې دنده یې راوسپارله چې په یوه کال کې مې مېوه تري ترلاسه کړه.

زه بیا هم وایم چې زما د دې ګرانو محصلینو په ځینو لیکنو کې نیمګړتیاوې شته، لکه د اخځونو ناسمه لیکنه، د مخونو نه یادونه، له ځینو اثارو کټ مټ را اخیستنه، په ځینو برخو کې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

لیکنو ورته والی، څه ناڅه موضوعي تداخل او ځینو ځایونو کې څنګنې څېړنه او ځینې نورې دا ډول نیمګړتیاوې، خو زه وایم چې دا ډول یو اثر له همدې ډول طبیعي نیمګړتیاوو سره خوند کوي؛ ما قصداً ونه غوښتل چې د دوی دا ډول تېروتنې چې طبیعي بڼه لري، په وچ زور سمې کړم، البته ځینې لیکنې مې چې محتوایي ربط یې خطا شوی او لیکنه له خپل مسیره وتله، هغه مې سمې کړې؛ ځینې جملې مې حذف کړې او ځینې نورې مې ورسره ټرلې او دا په دې نېت چې ډېرې محتوایي تېروتنې ونه شي. ځینې لیکنې دومره خوږې دي چې که د محصل نوم ترې حذف کړې، نو فکر به وکړې چې ډېرو پخو څېړونکو لیکلي دي. ددې ټولګې بڼه والی په دې کې دی چې په دې لیکنو کې د تحقیق له بېلابېلو اصولو کار اخیستل شوی، هم د ساحوي تحقیق بېلګې په کې شته، هم د کتابتوني او هم د عملي او تحلیلي تحقیق ټول ډولونه رانغاړي.

زه چې اوس دا لیکنه کوم نو په سترګو کې مې له ډېرې خوښۍ اوښکې ګرځي، محصلین او زده کوونکي سړي ته د خپل اولاد په څېر وي، زه چې کله په ټولګي کې د دوی پر وړاندې ولاړ یم، نو فکر کوم چې (هیلې، سمسور، سولې او ودان) ته درس ورکوم، د دوی دا لیکنې چې ګورم نو هم فکر کوم چې زما خپلو اولادونو لیکلي؛ دومره خوند ترې اخلم. که د محصلې د تدریس زماني حدود او زما خپلې ټولنیزې، فرهنګي او سیاسي بوختیاوې نه وای، نو پوره یقین لرم چې دا اثر تر دې هم بډایه کېدی شو، خو اوس هم چې ورته ګورې د داسې یوه ډله ییز تحقیق او تحلیل مجموعه ده چې افغانستان کې یې تر اوسه بېلګه نه ده لیدل شوې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا اثر کـه څـه هـم يـو تدريسـي کتـاب نـه دی، خـو د پښـتو ادب د لرغونې دورې په باب د يوه ښه مرستندوی تدريسي اثر په توګه کار ورکـولای شـي، ان کـه د ژبـو او ادبيـاتو پـوهنځي د پښـتو ادبيـاتو د لرغونې دورې کوم مدرس، د لرغونې دورې په باب کوم ښه اثر ونه لـري، نـو لـه دې اثـر څخـه د يـوه تدريسـي اثـر پـه توګـه هـم کـار اخيسـتلای شـي. زه نـه غـواړم د دې اثـر پـه بـاب زيـاتې څرګنـدونې وکړم، ځکه خپله اثر ستاسو مخې ته پروت دی. دا چې دا اثر مې (د پښتو ادب د نيمې پېړۍ ادبي پېښنه) بللې، دليل يې دادی چې دې زماني واټن په بهير کې داسې يـو اثـر نـه و رامنځتـه شـوی، چـې د نظري تدريس او عملي تحقيق د امتزاج په بهير کې دې راټوکېـدلی وي؛ دا کار د پښتو څانګې په ټول عمر او نه هم تر هغې بهـر ترسـره شوی و، خدای(ج) دې وکړي چې زمونږ د ځوان ادبي پښـت لـه خـوا نور هم دا ډول نوښتونه رامنځته شي. په پای کې غواړم يادونه وکړم چې دا اثر لس لس ټوکه لـه (سې ډې) سره د محصـلينو پـه واک کـې ورکول کېږي، د انټرنېټ په څپـو کـې بـه هـم د مطالعې وړ وي او د افغانسـتان پـه بېلابېلـو پوهنتونـو کـې د ادبيـاتو پوهنځيـو پښـتو څانګو ته به هم رسول کېږي.

د لغمان ولايت له قدرمن والي ښاغلي محمد اقبـال عزيـزي څخـه هم ډېره مننه کوم چې زما له وينا پرته يې پـه ورېـن تنـدي د کتـاب د چاپ لګښـت ومانـه، داسې وخـت بـه راشـي چـې د عزيـزي صـيب د ولايت مقام به پاتې نه وي، خـو دا خـدمت بـه يـې پـاتې وي. لـه خپلـو ګرانو ورونـو وفـاالرحمن وفـا او ضيـاءالرحمن ضيـاء څخـه چـې اوس مهال زما د فرهنګي کارونو دوه متې دي، هم ډېره مننه کوم چې په

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې لنډ او تنګ وخت کې يې ددې اثر په کمپوز او ایډېټ کې خپله ونډه واخیسته او همدارنګه له ګران ورور مجیب الرحمن امیري څخه د هغه د سمون له امله ډېره مننه، ګرانو او خوږو محصلینو ته مبارکي او کورنیو ته يې کور ودانی وایم، هیله لرم ټول د پښتو د بډاینې او ملي فرهنګ د غوړونې لپاره همداسې یو بل ته لاسونه سره ورکړو.

په فرهنګي مینه او درناوي
پوهندوی محمد اسمعیل یون
ارګ- د جمهوري ریاست مانۍ
۱۳۸۹ل کال د جدي ۲مه نېټه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو لرغوني ادبي دورې کرونولوژي

۱- د لـوی داریـوش د اریانـا پاچـا پـر وخـت (۵۲۲ق.م) څخـه تـر (۴۸۲ق.م) د بېسـتون پـه غره کې یوه اخلاقي حماسه رامنځته شوه.

۲- پر (۱۳۹هـ.ق) د غور په منډ بش کې د امیر کرور پاچا کېدل.

۳- پر (۱۲۳هـ.ق) کال د لویکانو د کورنۍ یو بیت د پښتو ادب ته راوړل.

۴-(۱۵۴هـ.ق) د امیر کرور وفات او د پښتو لومړنی شعر رامنځته کېدل.

۵- د (۲۲۳هـ.ق- ۲۹۷هـ.ق) کلونو حدودو کې د ابو محمدهاشم ابن زید السرواني د ژوند دوره او لـه عربـي ژبې څخـه پښـتو تـه لومړۍ منظومه ژباړه.

۶-(۳۵۰هـ.ق- ۴۰۰هـ.ق) کال د شیخ رضي او نصر لودي پاڅکي.

۷- پر (۳۵۰هـ.ق) کال د ببټ نیکه مناجات.

۸-(۴۱۱هـ.ق) کال حدود د اسماعیل د ژوند دوره او پښـتو ادب تـه د لومړیـو څلـوریزو راتـګ او (۴۰۰هـ.ق) کـال حـدود د خربنـبون د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژوند دوره او پښتو ادب ته د نورو څلوريزو راتګ او پر (۴۱۱هـ.ق) کال د خرښبون مړينه.

۹-(۴۲۵هـ.ق) کال حدود د شيخ اسعد سوري د ژوند دوره او پښتو ادب ته د قصيدې راتګ.

۱۰- (۵۵۰هـ.ق) کال حدود د شيخ تيمن کاکړ د ژوند دوره او پښتو ته د يو بل شعر راتګ.

۱۱- د (۵۸۰هـ.ق) په شاوخوا کې د ښکارندوی غوري د ژوند دوره او پښتو ته د يوې شاهکارې قصيدې راتګ.

۱۲- د (۵۸۰هـ.ق) په شاوخوا کې د ملکيار غرشين د ژوند دوره او پښتو ادب کې د يو پاړکي ويل.

۱۳- د (۵۸۰هـ.ق) په شاوخوا کې د تايمني د ژوند دوره او د تايمني شعر د سلطان غياث الدين په ستاينه کې.

۱۴-(۶۰۰هـ.ق) کال حدودو کې د قطب الدين بختيار کاکړ د ژوند دوره او پښتو کې د قطب الدين سندره.

۱۵- له (۶۸۸-۶۳۳هـ.ق) کال پورې د شيخ متي د ژوند دوره او دده کتاب (د خدای مينه) او دده شعر.

۱۶- له (۷۴۰-۶۲۱هـ.ق) کال پورې د باباهوتک د ژوند دوره او د مغولو په مقابل کې دده شعر.

۱۷- د (۷۴۷هـ.ق) حدودو کې د شيخ ملکيار هوتک د ژوند دوره او دده اشعار.

۱۸- د (۷۸۰هـ.ق) کال په شاوخوا کې د اکبر زميندارې د ژوند دوره او پښتو ته د لومړي غزل او مثنوي راتګ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۹- له (۸۹۴-۸۵۵هـ.ق) کال پورې د سلطان بهلول لودي د ژوند دوره او د هغه رباعي د خليل نيازي په مقابل کې او د (۸۹۰هـ.ق) کال په شاوخوا کې د خليل نيازي د ژوند دوره او د هغه رباعي د سلطان بهلول د رباعي په ځواب کې.

۲۰- د (۸۹۰هـ.ق) کال په شاوخوا کې د زرغون خان نورزي د ژوند دوره او دده دېوان او د ساقي نامې شعر.

۲۱-(۹۰۰هـ.ق) کال حدودو کې د زرغونې کاکړ د ژوند دوره او پښتو ته د سعدي د بوستان ژباړه.

۲۲- د (۹۰۰هـ.ق) کال په شاوخوا کې د شيخ عيسى مشوانې د ژوند دوره او دده يو شعر.

۲۳- د (۹۲۰هـ.ق) کال په شاوخوا کې د رابعې د ژوند دوره او ددې دېوان او رباعي.

۲۴-(۹۲۰هـ.ق) کال حدودو کې د دوست محمد کاکړ د ژوند دوره او د هغه کتاب (غرغښت نامه).

۲۵- د (۹۲۰هـ.ق) کال په شاوخوا کې د شيخ بستان بړيځ د ژوند دوره او دده د کتاب نوم (بستان الاولیا) او دده يو شعر.

۲۶- علي سرور لودي د (۹۲۰هـ.ق) کال حدود د ژوند دوره او د کتاب نوم يې (تحفة صالح) او دده غزل.

۲۷- د (۹۲۰هـ.ق) کال حدود د مېرمن نېکبختې د ژوند دوره، ددې کتاب (ارشاد الفقرا) او ددې د نصيحت شعر.

۲۸- د (۱۰۰۰هـ) کال حدود د شيخ محمد صالح الکوزي د ژوند دوره او دده غزل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو لرغوني ادب د کمیت او کمښت علتونه

د پښتو ادبي تاریخ لومړۍ دوره له دویمې هجري پیړۍ څخه پیلیږي او د یوولسمې هجري پیړۍ تر اوایلو پورې دوام کوي. د پښتو کوم اثار چې په لومړۍ ادبي دورې پورې اړه لري، د کمیت له پلوه ډېر نه دي او د هر شاعر او لیکوال محدودې شعري نمونې تر موږه رارسېدلې دي. ددې دورې ډېرو شاعرانو او لیکوالو د کتابونو نومونه موږ ته ښکاره دي، خو زیاتره دا کتابونه او دېوانونه اوس ورک دي.

د پښتو ادب د لومړۍ دورې په اثارو کې یوازې د سلیمان ماکو د تذکرة الاولیا د بشپړ کتاب ځینې برخې موږ ته رارسېدلې دي. په عمومي ډول د پښتو د ادبي تاریخ د لومړۍ دورې اثار بېلابېل اثار دي. که څه هم د پښتو د لومړۍ دورې اثار د کیفیت له پلوه ډېر لوړ ارزیابي کېدلای شي، خو د کمیت له پلوه ډېر کم دي. دا چې ولې د لومړۍ دورې اثار د کمیت له پلوه له کمښت سره مواجع شوي او څه علتونه لري، چې دا اثار موږ ته په پوره ډول نه دي رارسېدلي، کوم

(c) ketabton.com: The Digital Library

مهم مسایل ددې لامل شوي دي چې دغه اثار له منځه تللي؟ غواړم هغو ته نغوته وکړم:

۱ - افغانان د اسلامي عصر په ببلابېلو پېړيو کې د پرديو تر يرغلونو لاندې راغلي دي، په دغو يرغلونو کې چې چا د پرديو په مقابل کې زيات مقاومت کړی دی، هومره ضررونه هم ورته زيات متوجې شوي او ټولې مادي او معنوي شتمنۍ يې له خاورو سره خاورې شوې دي. پښتانه د عربو له حملو نيولې بيا د چنګېز، تېمور او نادر افشار او نورو يرغلګرو تر مستقيمو حملو لاندې راغلي دي او ډېر زيانونه يې ګاللي، چې د دغو يرغلونو په بهير کې دغه اثار په جګړو او يا هم په قصدي توګه د يرغلګرو له خوا له منځه تللي دي.

د مغولو تر تاړاک او چپاول دمخه تر (۶۰۰هـ.ق) پخوا د پښتو ژبې ادبي مرکزونه غور، هلمند، ارغنداو او د ترنګ ورشوګانې وې چې دغه ادبي مرکزونه د مغولو خونخوارو لښکرو وران او د مدنيت يوه ببلګه يې هم په کې پرېښوده، داسې ښکاري چې ډېر پښتو کتابونه او علمي اثار هم ورسره تباه او پوپناه شوي وي.

۲ - د پښتنې ټولنې د پوهې د کچې ټيټوالی او له ورته پوهنيزو چارو سره لېوالتيا نه درلودل د دغو اثارو د نه خوندیتوب باعث ګرځېدلي دي.

۳ - د پښتون ولس له يو بله څخه د لرېوالي او نه اړيکو له کبله هم کېدی شي د پښتو د لومړۍ دورې اثار په ببلابېل ډول پاتې شوي وي. بله دا چې ښايي پښتنو د مذهبي تعصبونو له پلوه له شعر سره ډېره مينه نه لرل او شاعرانو ته په درنه سترګه نه کتل او شعر ويلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته ګناه ویل هم ددې سبب ګرځېدلي وي چې دغه اثار یې له منځه وړي وي، چې ښه بېلګه یې د ښځو د اثارو نه موجودیت دی.

۴- د شرایطو د تنګوالي (د چاپې وسایلو کموالي) له امله هم کېدی شي دغه اثار په لیکل شوې بڼه د لیکوال تر لیکنې محدود پاتې شوي وي.

۵- په مجموعي توګه ددغو اثارو ذخیره کېدو او د دې کتابونو د خوندیتوب لپاره د ځای نشتوالی او دې کتابونو د ساتلو په طریقو د نه پوهېدلو، دغه اثار د بهرنیو د یرغلونو له وېرې ښایي په ځمکو یا د ډوالونو کې ښخ کړای شوي وي او هغه اثار هماغسې ښخ پاتې وي او له خاورو سره خاورې شوي وي.

په دې لیکنه کې د پښتو ادبیاتو تاریخ (لرغونې او منځنۍ دورې) څخه ګټه اخیستل شوې، خو ځینې دلایل ما له خپل فکره لیکلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو لرغونو ادبیاتو کې عرفان او تصوف

د اوومې هجري پیړۍ په دوران کې عرفاني افکارو پښتو شعر او ادبیاتو ته لاره پیدا کړه او حضرت شیخ متي لومړی عرفاني شعر په پښتو کې لیکلی و.

د شیخ متي مناجات په پښتو ادبیاتو کې د عرفاني شعر بېلګه ده، تر دې وروسته بیا له اوومې پیړۍ نه تر لسمې هجري پیړۍ پورې مورخ په خپلو لاسته راغلو پښتو متفرقه اثارو کې دغسې د عرفاني فکر لرونکي اثار نه لرو، خو په لسمه هجري پیړۍ کې مورخ له افغانستان او پښتونخوا څخه لرې د هندوستان په سیمو کې چې کوم پښتانه اوسېدلي، درې پښتانه شاعران پېژنو چې درېواړه یې لوی صوفیان، عابدان او زاهدان وو او کوم اثار چې له دوی څخه پاتې دي د عرفاني افکارو بیانوونکي دي. نومورې صوفیان؛ شیخ عیسی مشوانې، شیخ بستان برېځ او شیخ علي سرور لودي دي.

شیخ متي:

دا مشهور عارف او شاعر له پښتنو غوریاخېلو څخه دی چې دده لوی نیکه خرښبون هم د پښتو ادیب او شاعر و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شیخ متي د عباس زوی و، عباس د عمر او عمر د خلیل زوی و. خلیل د غوریا او غوریا د کند بن خربنبون زوی و.

شیخ متي پر (۲۲۳هـ) کال زېږېدلی او د (۶۵) کلونو په عمر د ترنک پر غاړه پر (۲۸۸هـ) کال وفات شوی دی. د شیخ متي کورنۍ په خلیلو غوریاخېلو کې خورا مشهوره ده، شیخ د پښتو یو خورا لوی صوفي او عرفاني شاعر دی. شیخ متي بابا د خپلې زمانې په فرهنګي حلقو کې د مسلطو فکري جریانونو تر اغېزې لاندې د خپل باطن او خپل ذهن د ضمیر او زړه د صفایۍ لپاره عرفان ته مخه وکړه او د خدای پېژندنې پر دې باریکه لار یې سفرونه وکړل. شیخ متي په زهد، تقوا او د عرفاني مدارجو په طی کولو سره دومره مشهور او محبوب شو چې د خلکو مرجع وه او د یوه ډېر ستر روحاني شخصیت په توګه یې د شیخ متي په نامه شهرت درلود.

شیخ متي د خپل عصر په تصوف واقف سړی و، دده شعر ثابتوي چې ده په عرفان او تصوف کې پاخه افکار درلودل او د پښتو د متصوفو شاعرانو امام ګڼل کېږي.

شیخ متي خپل اشعار په یوه مجموعه (د خدای مینه) کې کښلي وو. د (خدای مینه) یې د کلات د غونډو ان په سیمې کې د خپلو اشعارو کتاب بشپړ کړ. د شیخ متي اشعار پر وحدة الشهود بناء دي چې د تصوف یوه طریقه ده.

دا هم د شیخ متي د شعر یوه برخه او دا یوه داسې نمونه ده چې د عرفاني او تصوفي شعر په دیباچه او پیل کې درېدلې.

پر لویو غرو هم په دښتو کې
په لوی سهار، په نیمو شپو کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

په غاړه ږغ او په شپلو کې
یاد ویرژلیو په شپېلو کې
ټول ستا د یاد ناري سوري دي
دا ستا د مینې ننداري دي

شیخ عیسی مشوانی:

مشوانی د پښتنو یو ټبر دی، شیخ عیسی هم له دې ټبره د پښتو د منځنیو دورو شاعر دی، شیخ عیسی مشوانی د هندوستان په (داملە) کې اوسېده او د هندوستان د افغان پاچا (شېرشاه سوري) معاصر و. دده د ژوندانه زمانه یا وخت تر (۹۰۰هـ) وروسته ټاکلای شو. شیخ عیسی په پښتو، پارسي او هندي ژبو یوه ګډه منظومه رساله لیکلې وه. شیخ عیسی د خدای(ج) په توحید کې په پښتو، پارسي او هندي ژبو ښه شعرونه ویلي دي.

د ده د شعر نمونه په مخزن افغاني کې راغلې چې درې بیتي دي. ددە له شعر څخه دا معلومېږي چې عیسی له پخو متصوفینو څخه و.

دا هم د شیخ عیسی د شعر نمونه:

په خپله کار کړې، خپله انکار کړې
کله بادار یې کله مې خوار کړې
ته خو قادر یې! په صفتونو
کله مې نور کړې کله مې نار کړې

(c) ketabton.com: The Digital Library

((عیسی)) حیران دی په دې شیونو
کله مې یار کړې کله اغیار کړې.

شیخ بستان برېښ:

شیخ بستان د پښتنو له ادبي او روحاني مشاهیرو څخه دی. پلار یې د کندهار په ښوراوک کې اوسېده، د پلار نوم یې محمد اکرم و، شیخ بستان په ځوانۍ کې هند ته لاړ او ددغه هېواد په (سامانه) نومي ځای کې اوسېده. شیخ بستان د ((بستان اولیا)) په نامه یو کتاب هم لیکلی و چې له شور نه ډک او دده له عرفاني جمال سره برابر و. د مخزن افغاني مولف نعمت الله هروي د شیخ بستان ملګری و چې په بحري (سمندري) سفرونو کې ورسره یونیم کال پاتې شوی و.

شیخ بستان د (۱۰۰۲هـ.ق) کال د ربیع الثاني په دویمه نېټه د ګجرات په احمداباد کې وفات شو. د شعر نمونه یې داده:

د مینې اور دې زما زړګی وریت په انګار کئ نا
ښې تار و نار کئ نا
خود به ویلېږم چې مې زړه پر تا مفتون کئ نا
ځان مې زبون کئ نا
اوښکې مې څاڅي پر ګرېوان یو وار نظر که پرما
راسه ګذر که پرما

(c) ketabton.com: The Digital Library

شيخ علي سرور لودي:

علي سرور په قوم شاهدخېل لودي و. شيخ علي سرور د لسمې هجري پېړۍ په دوران کې د ملتان په (کهرور) نومې سيمه کې اوسېده او استاد حبيبي يې د ژوند زمانه د (۹۲۰هـ.ق) حدودو کې ټاکلې ده. په پټه خزانه کې د شيخ علي سرور لودي له اقوالو او غزلو معلومېږي چې شيخ په اسلامي تصوف کې د زياتې مطالعې خاوند و او د لويو متصوفينو اثار يې لوستي وو. د شيخ عيسى علي سرور لودي د شعر نمونه په پټه خزانه کې راغلې. د پټې خزانې مولف د تحفة صالح په حواله دده يو صوفيانه غزل رانقلوي:

د غزل نمونه يې داده:

محبت پيالـه مې نوش کړه په مجاز کې
د حق نور وينم په سترګو د ايـاز کې
درست وطن راته درياب شو بې ديدنه
ديد مې نه شي مګر خدای مې سبب ساز کې

شيخ محمد صالح اکوزی:

پر پورته يادو شويو درېواړو عارفو شاعرانو سربېره بل شاعر چې د کندهار په سيمو کې تېر شوی دی، هغه شيخ محمدصالح اکوزی نومېږي. دا شيخ د پټې خزانې په روايت د (جلدک) په سيمو کې اوسېده چې ډېر عالم او عابد سړی و. علامه حبيبي دده د ژوند زمانه د (۱۰۰۰هـ.ق) شاوخوا ټاکلې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لرغونې ادبي دورې تصوفي ځانګړنې:

د لرغونې دورې د دغو صوفیانو ډېر منظوم او منثور اثار زمونږ په واک کې نه شته، یوازې د پخوانیو مورخینو د لیکنو او د دوی د خپلو لږو اثارو له مخې دومره ویلای شو چې دغه کسان عارفان وو او له دغې پوهې خبر او پر دې لاره روان وو.

لکه څنګه چې پر دغه وخت یا مهال تصوف پښتو ادب ته نوی رانغوتی و، نو لاډېر پېچلی شوی نه و او نه یې د روښانیانو غوندې پېچلې او درنې تصوفي تجربې لرلې، چې پېچلي تصوفي اصطلاحات یې ورته کارولي وای. ددغه مهال تصوف او تصوفي ادب کله دومره ساده شي، چې که پټې خزانې او نورو اثارو ددغو صوفیانو ژوند پېښې راخیستې نه وای، ښایي چا صوفیان نه وای بللي او په دې توګه د لومړۍ دورې تصوف د رحمان بابا د تصوف غوندې فطري تصوف دی او له تکلف او سختو لغاتو او کلمو څخه پاک دی، ځکه چې پر دې مهال تصوف پښتو ادب ته نوی رانغوتی او لاکوچنی و، نو د دویمې ادبي دورې د صوفیانه تجربو غوندې تجربې یې لانه وې کړې، خو دې دورې خپل ادبي ارزښت ساتلی او تصوف یې په ښکلې، ساده او هنري ژبه راوړاندې کړی دی. بل مورد ددې دورې صوفیان د راوروسته صوفیانو په څېر په زغرده د وحدة- الشهود او وحدة الوجود پر ډلګیو نه شو وېشلای ځکه د شیخ متي له شعري ښېلګې پرته نور تصوفي شعرونه دا رنګ او بوی نه لري او نه دومره ژور پرمختګ کولای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځونه

په دې لیکنه کې د اجمل ښکلي: ((تصوف او عرفان))، د پوهاند عبدالحی حبیبي: ((د پښتو ادبیاتو تاریخ)) او د سرمحقق زلمي هېوادمل ((د پښتو ادبیاتو تاریخ لرغوني او منځنۍ دوره)) له بېلابېلو مخونو څخه ګټه اخیستل شوې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو په لرغوني شاعرۍ کې د ځینو متروکو او پېچلو لغتونو مانا وې

په پښتو لرغوني شاعرۍ کې ځینې داسې لغتونه کارول شوي، چې اوس یا نه استعمالېږي یا په هغه مانا نه کارول کېږي او یا په لږ تغیر سره کارول کېږي، په دې کې د لاندې شاعرانو د نظم لغتونه چې په پټه خزانه کې راوړل شوي دي، موجود دي:

۱- محمد هوتک- نثر
۲- بابا هوتک- نظم
۳- شیخ ملکیار- سندره
۴- شیخ خرښبون بابا- نارې
۵- شیخ اسماعیل سړبنی- نارې
۶- شیخ متي- شعر
۷- امیر کروړ- شعر
۸- شیخ اسعد سوري- قصیده
۹- ښکارندوی غوري- قصیده
۱۰- ابو محمدهاشم سرواني- ژباړه
۱۱- شیخ تیمن بابا- شعر

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۲- شیخ بستان بړیخ- بدله
۱۳- شیخ رضي لودي- پاړکی
۱۴- نصر لودي- پاړکی
۱۵- شیخ عیسی مشوانی- شعر
۱۶- سلطان بهلول لودي- رباعي
۱۷- خلیل خان نیازی- رباعي
۱۸- زرغون خان نورزی- مثنوي
۱۹- دوست محمد کاکړ- نظم
۲۰- شیخ محمدصالح- غزل
۲۱- شیخ علي سرور لودي- غزل

چې په لاندې لښتلیک کې مانا شوي دي:

ګڼه	لغات	مانا
۱	اوجاړ	خراب، ړنګ
۲	اودوم	علاج، چاره
۳	اتل	پهلوان
۴	اغېز	تاثیر، اثر
۵	ایواد	هېواد
۶	اوکوب	شان او شوکت
۷	اوڅار	مشهور
۸	اشلکونه	شعرونه
۹	ایلایي	اطاعت
۱۰	ایړ	کښتی

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۱	استاځی	استازی
۱۲	اپوټه	اړول، تبدیل
۱۳	اخیسته	حمله، تېری
۱۴	اغلې	ښایسته
۱۵	بیارته	بېرته
۱۶	بربنډ	پورته باغ
۱۷	باړی	فایده غوښتل
۱۸	بېړی	زولنې
۱۹	بامي	د ګل نوم دی
۲۰	بریځر	غرمه
۲۱	برمل	ماسپښین
۲۲	بودتون	د بوتانو ځای
۲۳	بمبنډ	د هندوانو پیر
۲۴	بډ	سیال، مقابل
۲۵	برغه	مقصد
۲۶	بامم	پالم، روزم
۲۷	برل	فتحه
۲۸	پاسوال	ساتونکی
۲۹	پرتمین	د عزت خاوند
۳۰	پلور	خرڅول
۳۱	پنځ	پیدایښت، طبیعت
۳۲	پلن	پیاده

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳۳	پېر	نوبت
۳۴	پلاز	تخت
۳۵	پاړکی	د شعر ټوټې
۳۶	پسوللل	ګنډل، سمبالول
۳۷	پېرل	اخیستل
۳۸	تېرو	تجاوز، ظلم
۳۹	ترخ	بغل
۴۰	تون	ځای
۴۱	ترار	وارخطا
۴۲	تېرون	زیاتی
۴۳	تري	پول
۴۴	ترمل	مانښام
۴۵	تاخون	د زړه غم
۴۶	ترپلل	تښتېدل
۴۷	تورن	تهمتي
۴۸	ټیکاونه	راحت، ارام
۴۹	ټیکنه	عدالت، انصاف
۵۰	جنډي	ګلونه
۵۱	جوپه	قافله
۵۲	جاندم	دوزخ
۵۳	جاجي	فکر کوي
۵۴	چندې	شاعر

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵۵	چونې	بلبل
۵۶	څوری	د سفر توښه
۵۷	څوار	صبر
۵۸	څپان	څپه
۵۹	څنډونه	غاړې، څنډې
۶۰	خورنګ	زخمي
۶۱	ځری	استازی
۶۲	ځغلا	تېښته
۶۳	ځلا	برېښېدل
۶۴	خونول	شیندل، تیت
۶۵	خاتیځ	لمر خاته
۶۶	خړ	خاکي، بد
۶۷	ختې	جامې
۶۸	درمل	علاج، دارو
۶۹	دښنه	دښمنان
۷۰	روده	لاره
۷۱	رپ	رپېدل
۷۲	روغي	سلامتي
۷۳	رامشت	ساز او سرود
۷۴	رپي	رپېږي
۷۵	رغا	بېزاره
۷۶	رښتونه	رښتیا

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷۷	ربل	پېرزوينه
۷۸	زمولوي	مړاوي کوي
۷۹	زړن	زړور
۸۰	زرغا	سمسور
۸۱	زغل	تښتېدل
۸۲	زيارنه	زحمت
۸۳	ژوبلور	جنګيالي، عسکر
۸۴	ژوبلله	زخمي کېدل
۸۵	ژبور	تېز ژبی
۸۶	ژوبله	جنګ
۸۷	سوران	توپان
۸۸	سوري	فرياد او ناري
۸۹	سوان	ارامي، سهولت
۹۰	سوب	حاضر
۹۱	سوبمن	فاتح
۹۲	سخ	افرين
۹۳	سين	سيند
۹۴	سوځند	سوځوونکی
۹۵	سمي	سم
۹۶	سوبه	فتحه
۹۷	ستايوال	ستايونکی
۹۸	سکنې	پرې کوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

۹۹	سما	انصاف
۱۰۰	ستې	اساس، تهداب، بیخ
۱۰۱	سورار	وچه دښته
۱۰۲	سار	ساری، مثل
۱۰۳	سینګړونه	ډبریز، ډبرین
۱۰۴	ستهال	هېواد
۱۰۵	سال	میده شکه
۱۰۶	سونې	دروغ
۱۰۷	سادین	شودیاره ځمکه
۱۰۸	ساندې	ویر ماتم
۱۰۹	سور	خوښی
۱۱۰	سود	ډاډ، اطمینان
۱۱۱	شخړه	جګړه
۱۱۲	شنار	ظلم
۱۱۳	شړ	مست
۱۱۴	شنا	مستي
۱۱۵	ښکلل	سینګار کول
۱۱۶	ښځمنې	ښځې
۱۱۷	ښهانه	ښېګڼه
۱۱۸	غوږن	خبر
۱۱۹	غبرګون	عکس العمل
۱۲۰	کوټ	کلا، قلعه

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۲۱	کرغه	وچه ځمکه
۱۲۲	کهول	کورنۍ
۱۲۳	کړونکی	ابشار
۱۲۴	کورول	باطلول
۱۲۵	کاوه	کول
۱۲۶	کرور	سخت
۱۲۷	کویله	د مرغه نوم دی
۱۲۸	کړېدل	ګرځېدل، طواف
۱۲۹	ګانډل	د زېوراتو بندول
۱۳۰	ګواښل	تهدیدول
۱۳۱	ګروهه	عقیده
۱۳۲	لته	سیمه
۱۳۳	لژند	ککړ
۱۳۴	لور	پېرزوینه
۱۳۵	لونل	شیندل، پاشل
۱۳۶	لرغونی	پخوانی
۱۳۷	لرمل	مازیګر
۱۳۸	لمانځنه	ستاینه
۱۳۹	لتار	خراب
۱۴۰	ملونه	ملګري
۱۴۱	مراندې	تنابونه، د زړه رګونه
۱۴۲	مېشت	پراته، ساکن

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۴۳	میرڅی	دښمن
۱۴۴	من	اراده
۱۴۵	مخسور	بریالیتوب
۱۴۶	ملا	ملګرتیا
۱۴۷	مواس	ساتونکی
۱۴۸	منښت	قبلول
۱۴۹	نښ	سپلاب
۱۵۰	نښزوړی	خاشي، خس
۱۵۱	نمنځ	احترام، ستاینه
۱۵۲	ناره	د شعر یو ډول دی
۱۵۳	نمنځي چار	عابد، زاهد
۱۵۴	نمړي	جامې
۱۵۵	نست	نابود
۱۵۶	نغوړېده شي	واوړېدل شي
۱۵۷	نومړ	نوموړی
۱۵۸	نمزدک	جومات
۱۵۹	نتلی	غمجن
۱۶۰	ویرژلی	غمځپلی
۱۶۱	ویاړنه	فخریه
۱۶۲	ودنه	روزنه، پرمختګ
۱۶۳	ویرمن	غمجن
۱۶۴	وړنګن	وړانګې لرونکی

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۲۵	ځلم	ځلېږم، برېښم
۱۲۶	ورمونه	نصیحتونه
۱۲۷	هېښېږي	حیرانېږي
۱۲۸	هسک	اسمان
۱۲۹	یرغالم	یرغل کوم
۱۷۰	یون	حرکت
۱۷۱	یادي	یادول

د ځینو سیمو موقعیت

ګڼه	د سیمې نوم	موقعیت
۱	اتغر	د کلات په جنوب ختیځ کې یوه سیمه ده
۲	ارغستان	د کندهار په جنوب ختیځ کې یوه سیمه ده
۳	اولان	د شاه جوی په شمالي برخو کې یوه سیمه ده
۴	بغنین	د غور او زمینداور په منځ کې پرته سیمه
۵	پښین	په بلوچستان کې یوه سیمه ده
۶	تازی	د کلات په شمال ختیځ کې یوه سیمه ده
۷	توبه	د کندهار په جنوب ختیځ کې پرته سیمه ده
۸	جروم	د کندهار له جنوب لویدیځ نه تر سیستان پورې سیمه
۹	جلدک	د کندهار په شمال ختیځ کې پرته سیمه
۱۰	داور	هلمند ته نږدې یوه سیمه ده
۱۱	دیبل	کراچۍ ته نږدې یو بنار دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۲	ديراوت	د کندهار په شمال شرق کې يوه سيمه ده
۱۳	ږوب	د سليمان د غره په شمالي لمنو کې پرته سيمه
۱۴	سور غر	د شاه جوی او اولان ترمنځ غر دی
۱۵	غرج	د هرات له شماله تر امو پورې
۱۶	غنډان	د کلات او شاه جوی ترمنځ غر دی
۱۷	قصدار	په بلوچستان کې يو ښار دی
۱۸	کسي غر	د سليمان غر
۱۹	مرغه	د کندهار په جنوب ختيځ کې پرته ده
۲۰	وازه خوا	د غزني په جنوب ختيځ کې يوه دښته ده

يادونه: دا لغتونه اکثره د همغو شاعرانو په شعرونو کې راغلي چې پټې خزانې معرفي کړي او د کلام ښېلګې يې خوندي کړي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د قصيدې پېژندنه
او د شيخ اسعد سوري قصيده

د قصيدې لغوي مانا قصد او اراده ده او په ادبي اصطلاح کې هغه شعري فورم يا کالب دی چې تر يوې مطلع لاندې ويل کېږي، د بيتونو شمېر يې له (۱۵) څخه تر (۷۰-۸۰) پورې او ان تر (۲۰۰) بيتونو پورې رسېدلای شي. ځينې قصيدې دوه او يا تر هغې زياتې مطلعې هم لري. هره قصيده مطلع، مقطع، تغزل او تشبيب لري.

د شيخ اسعد سوري پېژندنه:

د پښتو تر ټولو پخوانۍ لاسته راغلې قصيده د اسلامي دوران د پنځمې پېړۍ په اوايلو پورې اړه لري او هغه پخوانی شاعر چې د پښتو پخوانۍ لاسته راغلې قصيده يې ويلې ده، شيخ اسعد سوري دی. د شيخ اسعد سوري قصيده د تاريخ سوري مولف راوړې ده او له دې کتاب څخه شيخ کتمه متي زي په لرغوني پښتانه کې اخيستې ده او له لرغوني پښتانه څخه محمد هوتک په پټه خزانه کې خوندي کړې ده. شيخ اسعد سوري د محمد زوی و، په غور کې يې استوګنه درلوده او د غور د سوري شاهانو په دربار کې د عزت خاوند و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شیخ اسعد د غور له سوري شاهانو څخه د امیر محمد سوري معاصر و او د غور په اهنګرانو کې د دغه سوري پاچا په دربار کې اوسېده. شیخ اسعد د امیرمحمد سوري تر مړینې وروسته هم ډېر کلونه ژوندی و او پر (۴۲۵هـ.ق) کال په (بغنین) کې وفات شو.

د شیخ اسعد سوري د قصیدې ښکلاییز اړخ:

د شیخ اسعد سوري یوه پخه او په ټول پوره، په هنري ښکلاوو سمبال قصیده زموږ په واک کې ده چې شاعر دا قصیده د غور د افغان سوري پاچا امیرمحمد سوري پر مړینه ویلې وه. په دې قصیده کې شاعر خپل غم نه ژاړي، بلکې د ملت، سوریانو او غوریانو غمونه ژاړي او هغه ملي زیانونه چې د محمد پر مړینه د هغه وخت سوریانو او غوریانو ته متوجه وو، هغه بیانوي.

ددې قصیدې ویل له ټولو ادابو سره برابر دي او له فني پلوه کومه نیمګړتیا نه په کې لیدل کېږي. د هنر، ښکلا، انځور جوړونې او د طبیعت د جمال د تصویرولو له پلوه دا قصیده په ټول پوره او د هنر په ګانې پسولل شوې ده، په دې قصیده کې سره له دې چې ځینې عربي او فارسي لغات هم په کې په څرګند ډول موندل کېږي، خو ځینې داسې پښتو لغتونه هم په کې شته چې اوس په عامه پښتو کې نه دي رواج او ښایي په ځینو غرنیو لهجو کې یې ځینې کلمات رواج وي. په دې قصیده کې ساده ګي او روانې موجوده ده، دا قصیده موږ ته رابنیي چې په پښتو ادب کې تقریباً تر دې دوړې وړاندې هم شعر او نظم پاخه وو، د شیخ اسعد سوري قصیده د پښتو ژاړه لغات معرفي کوي، له بل پلوه مرثیه ده. دا قصیده ټول (۴۴) بیته لري او (۱۱) خطابي بیتونه لري. په دې قصیده کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاعر په ټولو برخو کې هغه ټکي مراعات کړي چې د يوې ډېرې ښکلې او د شور او جذبه لرونکې رڼائيه قصيدې په لوازمو کې شمېرل کېږي او د قصيدې وروستۍ برخه شاعر پر يوه داسې اجتماعي او اخلاقي نتيجه بنا کوي، چې د پښتنو له ملي عنعناتو سره سمون لري او د پينځمې هجري پېړۍ په پيل کې د غور د سوري افغانانو د ملي احساساتو ښکارندويي کوي.

دا قصيده د پښتو ژبې لومړنۍ قصيده ده. د شيخ اسعد سوري په قصيدې کې د بديع او بيان له صنعتونو نه په ښکلي ډول کار اخيستل شوی دی، لکه:

د فلک له چارو څه وکړم کوکار
زمولوي هر ګل چې خاندي په بهار

د کوکار او خاندي کلمې د تضاد صنعت پورې اړه لري.

تضاد يا طباق:

هغه صنعت دی چې شاعر خپل شعر کې دوه مقابل او متضاد لفظونه راوړي.

دويم بيت:

هر غټول چې په بيد يا غوړېده وکا
ريژوي يې پانې کاندي تار په تار

د غوړېده او ريژوي کلمې د تضاد صنعت لري.

دريم بيت:

ډېر مخونه د فلک څېړه شنه کا
ډېر سرونه کا تر خاورو لاندې زار

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا بیت د تشبیې صنعت لري. د زمانې ګردش د فلک له څپړې سره تشبیې شوی دی.

تشبیې: د تشبیې لغوي مانا د دوو وشیانو په یوه مانا کې ګډون دی او په ادبي اصطلاح کې د دوو شیانو له یو بل سره هم رنګه یا یو ډول کول دي، خو په دې شرط چې دا هم رنګه یا هم مثله کول ادعایي وي نه رښتیني.

څلورم بیت:

د واکمن له سره خول پرېباسي مړ سي
د بېوزلو وینې توی کاندي خونخوار

د واکمن او بېوزلو کلمې د تضاد صنعت لري.

پینځم بیت:

چې له برمه یې زمري رپي څنګلو کې
له اوکوبه یې ډاري تیرو جبار

برمه او اوکوبه دوه مترادفې کلمې دي.

مترادفې کلمې: هغو ته ویل کېږي چې په لیکلو کې سره توپیر لري او په مانا کې یو شان وي.

اتم بیت:

په یوه ګردښت یې پرېباسي له برمه
نه یې غشی نه لیندۍ وي نه یې سپار

په دې بیت کې د مراعات النظیر صنعت موجود دی. د غشي، لیندۍ او سپار په کلماتو کې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مراعات النظير يا تناسب: هغه صفت ته ويل کېږي چې شاعر په خپل کلام کې داسې کلمې راوړي چې يو له بله تناسب ولري، نو ځکه د غه صنعت ته تناسب هم وايي.

نهم بيت:

څه تېرى څه ظلم کاندې اى فلکه
ستا له لاس ندى هېڅ ګل بې له خار

د ګل او خار کلمې د تضاد صنعت لري.

لسم بيت:

په ويرژلو لور نه کړي په زړه کراړيه
پر نتليو اوروې د غم ناتار

د ويرژلو او لور کلمې د تضاد صنعت لري او کراړيه کلمه پخوانۍ پښتو کلمه ده چې اوس زياته نه کارېږي.

دولسم بيت:

له تېريو دې اوښې څاڅي له ورېځو
چينې ژاړي په ورټ ورټ ستا له شنار

د اوښې او ژاړي کلمې د استعارې صنعت لري.

استعاره: لغوي معنا يې په سوال او امانت، رعايت يا په پور څه شي غوښتلو ته وايي او استعاره په اصطلاح کې يوه کلمه په غير حقيقي مانا استعمالول دي او د حقيقي او مجازي مانا ترمنځ علاقه مشابهت او ورته والى دى.

استعاره څلور رکنونه لري: مستعار، مستعار له، مستعار منه او وجه جامع.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دیارلسم بیت:

نه به لاس واخلې له ځوره نه به لوړې
نــه بــه مــلا کــړې لــه بېوزلو له ترار

د زوره او لوري کلمې د تضاد صنعت لري.

پنځلسم بیت:

نه به وصل کړې مین له بل مینه
نـــه بـــه درمـــلې ټـپونه د افګار

د مین او مینه کلمې د مذیل زاید تجنیس لري.

مزیل زاید تجنیس: که د متجانسو کلمو د پای توری زیات او کم وي، مذیل زاید تجنیس بلل کېږي.

اوولسم بیت:

کله غوڅې کاندې مراندې د زړګیو
کـــله تـېر بـاسي وګـړي هـوښیار

د دې بیت صنعت استعاره دی. د مراندې کلمه د استعارې په ډول استعمال شوې ده.

شپږ ویشتم بیت:

تر نړۍ یې غوره خاورې هدیره کا
د زمـریو پــه بـېړیو کله وي څوار

په دې بیت کې له تشبیه صنعت څخه کار اخیستل شوی دی.

اوویشتم بیت:

په دې ویر د غور وګړي تورنمـري سـول
پـــه دې ویـــر رڼـا تـیاره سولـه د ښار

د رڼا او تیاره کلمې د تضاد صنعت لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اته ویشتم بیت:

ګوره څاڅي رنې اوښې له دې غرونـو
دا کـړونګی ســاندې لـي پــه شورهار

دا بیت د حسن التعلیل صنعت پورې اړه لري. رنې اوښې او ساندې په کلمو کې.

حسن التعلیل: د یوه وصف لپاره د یوه ناحقیقي مګر لطیف او مناسب سبب راوړلو ته حسن التعلیل وایي.

نهه ویشتم بیت:

نه هغه زرغا د غرونو د ښېدیا ده
نــه د زرکــیو پــه مسا دی کتهار

د مسا دی کلمه د استعارې صنعت لري.

د پرشم بیت:

نه غټول بیا زرغونېږي په لاښونو
نه بامي بیا مسیده کا په کهسار

د مسیده کلمه د استعارې صنعت لري.

دوه د پرشم بیت:

د پسرلي اوره تودې اوښې تویــینه
مــرغلرې بــه نسیان نــه کړي نــثار

دا بیت د استعارې صنعت لري. د تودې اوښې په کلمه کې.

څلور د پرشم بیت:

نه ښکارېږي هغه سور د سور په لتو
نــه ځـلېږي هـغه لـمر پــر دې دیــار

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا بیت تجنیس صنعت لري، له لومړي سور څخه مراد امیر محمد سوري دی او له دویم سور څخه مراد سوریانو قبیله ده.

تجنیس: د تجنیس لغوي مانا همجنس کول دي او په اصطلاح کې که چېرې په یو بیت یا یوه نیم بیتي کې دوه یا زیاتې کلمې داسې راشي چې په لیک او لوست کې سره یو شی او یا څه سره ورته وي او مانا وې یې سره جلا وي.

شپږم د پرشم بیت:

هغه غور په ویر ناتار د واکمن کښېوت
هغه غـور سو د جاندم غوندې سور اړ

دا بیت د مرسل تشبې صنعت پورې اړه لري.

اوه د پرشم بیت:

لاس دې مات سه ای فلکه چې دې وکا
مـحمد غـوندې زمری د مړینې ښکار

دا بیت د استعارې صنعت پورې اړه لري.

څلوېښتم بیت:

چې زمري غوندې اوکمن ځي له جهانه
چې څوک نه کړي په نړۍ بـاندې قـرار

دا بیت د تشبې صنعت لري.

یو څلوېښتم بیت:

سخ په تا ای محمده د غور لمر وې
په نړۍ به نه وي ستا د عـدل سار

دا بیت هم د تشبې صنعت لري، چې امیر محمد سوري له لمر سره تشبې شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لرغونو ادبياتو کې ساقي نامه

د ساقي نامې تعريف: ساقي نامه د شعر معنوي ډول دی، ساقي نامه فورمونه نه دي، بلکې محتوايي شکل لري چې دا ډول اشعار د مثنوي په متقارب بحر کې ويل کېږي او د خمريه اشعارو په فروعاتو کې شامل دي.

په ساقي نامو کې به د شعراوو مطلب دا و چې دوی به له ساقي څخه د ميو هيله کوله. د ساقي، جام، صراحي او ميو صفات به يې بيانول. د دنيا بې وفايي او د يو څو ورځو ژوندون په خوښۍ تېرول او د بزم تودول د ساقي نامو عمومي مضمون و.

دې ډول اشعارو په عربو کې له پخوا څخه رواج درلود، بيا عجمي شاعرانو دغه ډول اشعار وويل او په همدې تقليدي ډول په پارسي شاعرۍ کې د خمريه اشعارو ويل پيل شول او ددغو ژبو د ادبياتو تر تاثير لاندې په پښتو شاعرۍ کې هم ساقي نامه ويل پيل شول.

د پښتو په لرغونو ادبياتو کې لومړی نفر چې ساقي نامه يې ليکلې وه، (زرغون خان نورزی) دی. زرغون خان نورزی اصلاً د نوزاد و او د قوم مشري يې کوله، په دغو وختونو کې د ماورالنهر شيباني خان پر هرات او سيستان هجوم وکړ، نو زرغون خان د وطن له

(c) ketabton.com: The Digital Library

مدافعینو څخه ګډل کېده او د متهاجمینو پر وړاندې یې سختې جګړې کړې وې.

داسې معلومېږي چې زرغون خان نورزی یو ملي قاید او د وطن ازادیخواه مدافع او جنګیالی سړی و، سربېره پر دې د علم خاوند هم و او د علم او ادب په میدان کې پوخ او نومیالی شاعر تېر شوی دی.

نورزی د پښتو ژبې ښه شاعر او د دېوان خاوند دی، چې دده دېوان په کجران کې پر (۹۱۲هـ.ق) کال له ملا ایوب تیمني سره موجود و او پر دغه کال چې دولت محمد کاکړ هرات ته تللی و، هلته یې دا دېوان کتلی و چې (۳۰۰) پاڼې یې درلودې.

زرغون خان نورزی د ډېر عمر ژوندی و او د ډېر سپین ږیرتوب پر وخت پر (۹۲۱هـ.ق) کال په هرات کې وفات شوی دی.

د زرغون خاان نورزي ساقي نامه ټول (۳۹) بیته لري چې زه یې دلته د څو بیتونو یادونه کوم:

ساقي نامه

ساقي پاڅه پیاله راکړه　　مرور یار مې پخلا کړه
اوبه تویې په لمبو کړه　　اور مې مړ په دې اوبو کړه
پسرلی سو غونچه ګل کا　　زلفې تاوې د سنبل کا
بلبلان شور و فغان کا　　کړېدن په ګلستان کا
زاهد وځي صومعې څخه　　شراب پیري میخانې څخه
هر سړی په میو مست دی　　دې بهار کې ګلپرست دی
په راغو کې سرې لمبې دي　　د غټولو تندارې دي
جهان ټول سور او زرغون سو　　وچ راغه ښکلی ګلګون سو

(c) ketabton.com: The Digital Library

سړي ټول شور و شعب کا　　يـارانې کانـدي طلـب کـا
بهـار وخت د يارانې دی　　ښـه موسـم د پيمـانې دی
نـو سـاقي پاڅه بهار دی　　نـن ژونـدون سبا رفتـار دی

ددې ساقي نامې لـه مطالعې څخه داسې معلومېږي، چې زرغـون خان نوروزی د لوړې کچې شاعر و او د ده مثنوي لـوړه هنـري تومنـه لري چې د پښتو په ډېرو اوچتو مثنويو کې شمېرل کېږي.

اخځوونه

۱- حبيبي، عبدالحی (پوهاند)، د پښتو ادبياتو تاريخ، دويم ټوک، دانش خپرندويه ټولنه، ۱۳۸۵ل کال.
۲- هېـواد مـل، زلمـی، د پښـتو ادبيـاتو تـاريخ لرغـونې او منځنـۍ دوره، لومړی ټوک، دانش خپرندويه ټولنه، ۱۳۷۹ل کال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو لنډۍ او کاکړۍ

لنډۍ د پښتو د ولسي سندرو یوه ستره او مهمه برخه ده او د خلکو په سندرو کې ځانګړی جوړښت او لاړ لري. لنډۍ د انسان د غوټه شویو فریادونو ریښتو ته ځان رسوي. لنډۍ له سترو زړونو څخه راوتلي چې نمونه یې هم ستره ده. لنډۍ د عشقونو او رنځونو ژبه ده او په تورو شپو کې سندرې بولي، په ګلانو کې خاندي، په غوټیو کې سپړپړي او د دښتو له بادونو سره ناڅي او ژاړي.

د پښتو لنډیو اغېز او تاثیر دومره زیات دی چې په نورو شعرونو کې ډېر کم پیدا کېږي، په تېره بیا هغه وخت چې پښتانه زلمیان او پښتنې پېغلې او یا پښتانه شپانه په دنګو دنګو غرونو کې ګرځي او دغه لنډۍ په خوږو خوږو اوازونو او طبیعي شوق او ذوق سره وایي، نو اورېدونکي ته ښکارېږي چې د خلکو د سندرو اوډل څومره خوند لري او د شعر په نړۍ کې څومره د قدر وړ دي. لنډۍ په پښتو شاعرۍ کې تر ټولو کوچنۍ شعري فورم دی، خو د مانا د ځواک او لېږد له پلوه نه یوازې په پښتو شاعرۍ، بلکې په نړیواله شاعرۍ کې یې ساری لیدل شوی نه دی. لنډۍ هغه ځانګړی دایروي سر ترڅنګ (سربسته) زنځیر دی چې هېڅ سر یې په بلې لنډۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

پورې ترڼ شوی نه دی، یانې هره لنډۍ پر لومړۍ مسرې پیل او پر دویمه مسرې پای ته رسېږي چې په دې ترتیب یو مستقل او ځانګړی مطلب په لنډ ډول په کې ځای شوی او تمام شوی وي. د لنډۍ کمال په دې کې دی چې مجموعاً په (۲۲) څپو یا دوو مسرو کې درومند مانیز بار او ښکلا لېږدوي، د لنډۍ لومړۍ مسره (۹) او دویمه مسره یې (۱۳) څپې لري، لکه:

لومړۍ مسره

چې	د	خا	لو	لښ	ک	ري	را	غلې	

دویمه مسره

زه	به	ګو	مل	ته	د	خپل	یار	دي	دن	ته	ځ	مه

لنډۍ عموماً قافیه نه لري، خو د دویمې مسرې په پای کې یوه اهنګینه کلمه لري چې د لنډۍ ټول اهنګ بشپړوي. هره لنډۍ باید د زور (ه) په واول یا غږن اواز پایته رسېدلې وي او که په پای کې دا زور(ه) رانه شي نو اهنګ یې نیمګړی پاتې کېږي. همدارنګه د لنډۍ په پای کې ځینې حروف او کلمې د اواز اوږدېدو لپاره او یا ځینې ردیفونه لکه (مه، ونه، دینه، مینه، وینه) هم راځي، لکه هغه لنډۍ چې د (مه) په تورو پای ته رسېدلې وي.

ماته ګېدی ګلونه راوړه

زه د وربل دپاسه څپر جوړومه

هغه لنډۍ چې د پای توری یې (ونه) وي:

په لوړو غرو د خدای نظر وي

پر سر یې واورې وروي چاپېر ګلونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسې لنډۍ چې په پای کې يې (مينه) راغلي وي:
خدای به په خپله مازيګر کړي
د چينارو سرو ته مه خبرې مينه
هغه لنډۍ چې وروستی توری يې (وينه) وي:
د سپينو غاښو دې بربښنا شوه
چا ويل ږلی ده په تيرا يې وروينه
او دا هم هغه لنډۍ چې په پای کې يې (دينه) راغلي وي:
يا دې د زلفو خوشبويي ده
يا دې د عطرو په چينه لامبلي دينه
ځينې داسې لنډۍ هم شته چې د دواړو مسريو سېلابونه يې د لنډۍ په قانون برابر وي، يانې لومړۍ مسره يې (۹) او دويمه يې (۱۳) سېلابه وي، خو پای يې له پورتنۍ قاعدې او قانون سره سمون نه خوري، يانې په پای کې يې (مه، ونه، دينه، مينه، وينه او نور) نه وي راغلي چې دغه لنډۍ که څه هم بشپړ مطلب لري خو د لنډيو د ويلو په ټولو طرزونو ښه نه ويل کېږي، په ځانګړې توګه له اکثرو سروکو سره د ويلو په وخت کې سکته پيدا کوي او وزن له لاسه ورکوي، خو دغه ډول لنډۍ ډېرې کمې دي، لکه:
د ازل برخې يې وېشلې
د چا يې ښې کړې د چا شولې لوغړنې
د زړه له سوزه به ناري کړم
په اوسپلي به د اسمان ستوري ټينې کړم
لنډۍ له سروکو سره هم ويل کېږي او ډېر زور او په زړه پورې دود دی، لکه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

لونګ کرمه که لو مې ګډ کړو
یاره تا به راولمه لونګ کرمه
لاس به دې وترم په زلفو
لونګ کرمه، په لونګین به دې وهم چې مړ دې کړمه
لونګ کرمه که لو مې ګډ کړو
یاره تا به راولمه لونګ کرمه

همدارنګه د هرې لنډۍ د لومړۍ مسرې څلورمه او اتمه څپه او د دویمې مسرې څلورمه، اتمه او دولسمه څپه خجنې وي، لکه:

غم دې رائۍ بې غمه نۀ یم
بې غمه خدای دی بنده ټل په غم کې وینه

لنډۍ ته ورته د نورو ملتونو ولسي شعرونه لکه د دري ژبې دوبیتې، د روسي ژبې چستوشکی او د اسپانیایي ژبې (Cante,Jondo) زیاتره بې منظرې اوازونه دي، په دې اوازونو کې د انسان په تېره بیا د عاشق او رټل شوي انسان اوازونه راغبرګ شوي دي. په دې شعرونو کې د منظرې او تصویر جوړولو لور ته پاملرنه نه کېږي، د هغو لپاره نه باران شته، نه ږلی، نه توده غرمه، نه شین سحر، نه غرونه او نه بیابانونه.

لنډۍ لکه اسپانیایي(Cante,Jondo) مطلق بې منظرې اوازونه نه دي، بلکې کله کله د انسان په څېړلو کې له طبیعت او د هغه له ښکلو منظرو څخه مرسته غواړي او د همدې موخې لپاره د منظرې په جوړولو لاس پورې کوي، خو په دې منظرو کې نه حل کېږي او هغه د انسان د باطني غوښتنو او د ننني شخړو د افهام د بشپړاوي لپاره استعمالوي او ښکلې منونکې مجسمه دومره رابرسېره کوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې د لنډۍ اصلي موضوع (انسان) او د هغه د احساساتو بيان د شکلونو او منظرو تر جسمه جار کړي او فرعي موضوع د اصلي مضمون ځای ونيسي.

همدارنګه د پنجاب (ماهيا) د تحقيق له پلوه تر ډېره حده له (لنډۍ) سره لګي دا دواړه صنفونه په يوه نيمه مسره کې پوره کېږي. په دواړو کې زيات د مينې اظهار او هم د دواړو موضوع له بنيادي پلوه يوه وي او دواړه اصناف په خپله په عوامو کې له پخوا څخه بې حده ښکلي دي. د دواړو د وينا طرز هم يو دی خو له دې سره سره په دواړو کې څه خبرې ښلې دي، لکه په پښتو لنډۍ کې همېشه يوه قافيه چلېږي، خو د پنجابي په ماهيا کې د قافيې هېڅ قيد نه شته، دويمه د لنډۍ په يوه نيمه مسره کې د لومړۍ نيمګړې مسرې د دويمې پوره مسرې سره پوره تړون وي، خو په پنجابي ماهيا کې په عام ډول د لومړۍ نيمګړې مسرې له دويمې پوره سره هېڅ اړيکه نه شته. په هر حال د پنجابي ماهيا او پښتو لنډۍ د صنف له پلوه يو تربله ورته دي، خو د لنډۍ د قدامت په اعتبار دا ويلای شو چې پنجابي ژبې دا صنف له پښتو څخه اخيستی دی، نو ويلای شو چې په کومه زمانه کې چې د پښتو د شاعرۍ ابتدا کېدله په هغه زمانه کې لاد پنجابي ژبې نوم او نښان نه و.

لنډۍ په پښتو کې په مختلفو نومونو يادېږي او په هر چاپېريال کې ببلابېل نومونه ورته ايښودل شوي دي، لکه: د کندهار او پکتيا پښتانه يې لنډۍ بولي، چې دا اصطلاح د اکثريت په توګه په دوی کې موجوده ده، دا تسميه ښايي په دې بنا وي چې لنډۍ خلک يو ډول لويشتکي مار ته هم وايي او زياتره د پاړوګرو تر اودې لاندې نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېږي. بل دا چې د لنډ (کوتا) په مانا دی او لنډۍ د لنډ مغز دی چې مونث ته يې لنډۍ ويل کېږي او هم ددې ډول نظم لومړۍ مسره په سپلاب کې تر دويمې مسرې څلور سپلابه لنډه وي:

قلم په لاس کوتې مې ږېرۍ

د عاشقۍ لنډۍ (مار) په زړه وهلی يمه

همدارنګه يوسفزي، پښتوريان او ځينې نور پښتانه مسره او تپه ورته وايي چې دا نومونه (اصطلاح) سره له دې چې په دوی کې مروجه هم ده د هر ځای باسواده او تعليميافته پښتانه وروانديې پوهېږي، مسرې ځکه ورته وايي چې مسرې د يو شعر نيم بيتي ته وايي، لنډۍ ته هم پوره بيت نه ويل کېږي، ځکه پوره بيت هغه ته وايي چې دواړه مسرې يې سره برابرې وي، خو د لنډۍ لومړۍ مسره (۹) او دويمه يې (۱۳) سپلابه ده يانې د بيت له يوې مسرې سره تشبې شوې، نو ځکه ورته د مسرې نوم اينبودل شوی دی.

پښتو لنډۍ لنډه او غېزناکه ده او د پښتو د لرغوني فولکلور په زړه پورې برخه ده. څرنګه چې د پښتو فولکلور زياتره برخه د ننګ او جنګ پېښې دي او د پخوانيو جنګونو ښه وسله توره وه او بيا مصرۍ توره چې د ډېر مشهورتيا له کبله يې د مصرۍ توريې پرځای يوازې مصرۍ بولي، نو پښتو لنډۍ چې توريې ته ورته خاصيت لري که توره يوازې څرګند ټپ جوړولای شي نو لنډۍ هم تر توريې کمه نه ده، لنډۍ د پټو او څرګندو ټپونو لامل کېدی شي.

زما په زړه دې پرهار وکړ

په تا دې وشي د مصرۍ توريې وارونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

څرنګه چې لنډۍ د ولسي سندرو يوه په زړه پورې برخه ده، نو پښتانه هم ورته په زړه پورې اوازونه او طرزونه لري. اکثره وخت يې په لوړ، اوچت او اوږده اواز وايي چې په دغسې ويلو اورمرو اواز تپېږي، نو تپ ورته وايي او هم دا چې لنډۍ د پټو او څرګندو تپونو لامل کېدلای شي، نو له همدې کبله په تپه نومول شوې ده او همدارنګه څنګه چې مور په تپولو خپل ماشوم ويده کوي، د دغسې تپو په واسطه ويونکي خپل درد بدلی زړه قراروي او ده ته تسلي او سکون وربښي. په کورنيو مجلسونو يا اتڼونو کې له تپو ويلو سره لاسونه هم پرکول کېږي او له دغسې تپ تپ اواز سره چې کوم ساز پيدا کېږي هغه د تپې له روح سره ډېر لوی تړون لري.

ببلتون تپک شو راته ډک شو

ناڅاپه تک شو په تندي يې وويشتمه

همدارنګه د وردګو، ننګرهار او د کابل شاوخوا پښتانه تيکۍ ورته وايي څرنګه چې لنډۍ عموماً له ډېرو اوږدو پېښو، سوچونو، خيالونو او تصوراتو هغه د مقصد تکی په لنډو تکو کې څرګندوي نو له همدې امله په تيکۍ نومول شوې ده.

تيکۍ مې ډېرې ورته وکړې

په لااله الاالله يې ختمومه

ډېری پښتانه چې کله د لارې ملګری ورسره نه وي او يا يوازې کار کوي، نو ښه ملګری يې همدغه د پښتو لنډۍ ده، بيا نو له ځانه سره په ورو او تيت اواز لنډۍ وايي چې ځينې خلک يې غړانګې بولي. کله چې غم او اند ښښنه ډېر زور پرې وکړي نو بيا د خپل غم

(c) ketabton.com: The Digital Library

غلطولو لپاره يې په يوه خاص غمجن او ټيټ اواز ځان سره زمزمه کوي چې دې ډول ويلو ته يې غريبي وايي.

ځيني پښتانه لنډيو ته سندرې او بدلې وايي خو سندرې او بدلې د لنډيو لپاره ځانګړی نوم نه شو بللی، ځکه چې دغه نومونه د پښتو د ټولو ولسي شعرونو لپاره استعمالېږي، نو يوازې د لنډۍ لپاره يې خاصولای نه شو.

لنډۍ زياتې د پښتنو مېرمنو د جذباتو اظهار دی او هم دوی ويلي دي، خو هر کله چې پښتنه مېرمن د خپلې حيا پرونی نه غورځوي په دې وجه دا ټولې ټپې د چا نوم ته نه شي منصوبېدلای دا په دې خاطر چې د ويونکي د زړه د کيفيت له تاثر او درده څوک خبر نه شي. د دوی پر خولو د پښتو مهرونه لګېدلي وي، د پېغور له وجې يې د داسې قسم د خيال اظهار سره خپل نوم ترل مناسب نه دي ګڼلي. پښتنه مېرمن د نړۍ د ټولو مېرمنو په څېر د احساس، وجدان او ذوق مېرمن ده او د ښه، مناسب او نامناسب لپاره معيارونه او قضاوت لري، خو د فيوډالي او ماقبل فيوډالي شرايطو چوکاټ هغې ته ددې موقع نه ده ورکړې چې د خپل وجدان حکم او قضاوت د خپل ژوند په عمل کې څرګند او اغېزمن کړي، نو د خپلو لنډيو (ښځمنو لنډيو) يوه مهمه برخه د (نرينه سالارۍ) پر ضد او د ښځې د اوږده اسارت او بېواکۍ د بيان په باره کې وايي او په بېلابېلو مواردو کې ددې ناروا (سالارۍ) د افشا کولو او رسوا کولو لپاره خاص اصطلاحات او سمبولونه استعمالوي او په دې وسيله د ازادۍ او ځانواکۍ پر لوري د خپلې تندې او تلوسې افاده ښيي. ددغو مصطلحاتو له جملې څخه يو هم د (موزي) او

(c) ketabton.com: The Digital Library

(موزیګي) کلمات دي، دا سمبولونه په لنډیو کې د بې غیرت، نامرد، ډارن، بې پښتو، بې وجدان، بې انصاف، دسیسه کار او شیطان نرینه په مانا استعمالېږي او زیاتره په ښځمنو لنډیو کې د استعمال موارد لري او په هغو ښځمنو لنډیو کې چې د (موزي) او (موزیګي) پر ضد ویل شوي دي د محکومې او اسیرې پښتنې مېرمنې نهایي نفرت، بېزاري او حسد انعکاس مومي او په عمومي توګه د (پلارواکۍ) د ستم د پاتې شونو ضد انساني او د وحشیانه نتیجو خیرنه او ناپاکه څېره ښیي، لکه:

که مې نصیب د بدو نه وای

چېرې موزي چېرې د لګو صورتونه

همدارنګه د (ستي) د دور له احکامو سره سم به هره کونډه ښځه د خاوند له مړینې سره یوځای ژوندۍ اور ته اچول کېده، په ځینو نورو لرغونو مذهبونو کې د مړي د سوځولو پرځای د خښولو عنعنه دود وه، هغوی به ښځه له خاوند سره ژوندۍ ګور ته سپارله، دې عنعنو غالباً په هندي اریایي قبایلو او مشایرو کې زیات دوام کړی دی. د پښتو په عامیانه شعر په تېره بیا په لنډیو کې د (ستي) د لفظ او دود انعکاس او پراخ استعمال دا اټکل منځته راوړي چې د پښتنې ښځې لرغونې میندې هم (ستي) شوې دي او ددې بشري ضد منسوخ درد رنج یې ګاللی دی.

ګودر دې ونیو تومتي شوم

په اور ستي وای تومتي مه وای مینه

د ستي کېدلو او ژوندۍ ښخېدلو احکام یوازې او یوازې ښځې ته اړم وو او نرینه پر دې احکامو محکوم نه وو، خو په وروستیو پېړیو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د (ستي) کلمې له عامیانه ادبیاتو نه خاصو ادبیاتو ته لاړ کړې ده. د لنډیو اساسي مضمون انسان دی، لنډۍ له (انسان) څخه ځان نه بېلوي هغه موضوع چې لنډۍ له خپل اصلي مضمون (انسان) نه بېلوي، لنډۍ هغه یسته غورځوي او نه یې زغمي. لنډۍ یوازې د انسان د غمونو، ناهیلیو، بارانونو او بربنډناوو نړۍ ته پاملرنه کوي، انسان تصویروي او د هغه د هیجان توپانونه، د هغه د اوښکو بارانونه د هغه د قهر او غوسې تندرونه او د هغه د صبر او زغم سمندرونه ښکاروي، نو له همدې امله لنډۍ د انسان د احساساتو، عواطفو، دردونو، رنځونو او انګېرنو ډېره عالي او دقیقه درجه بندي کړې ده او هغه یې د ډېر خوارې او ظریف بیان په موسیقۍ کې بیان کړي دي، په لنډۍ کې د محروم انسان غم د اوښکو د ناپایه سین مساپر دی، داسې غم چې د انسان د غریزې ښکلا او دده د ازادۍ پر خلاف پر ده باندې تپل شوې دي اوښکې د همدې اوږده او ناپایه غمونو د اسانولو او حلولو په خاطر د لنډیو څېړو ته ځان سپاري او په دې توګه د پېړیو په اوږدو مزلونو کې د ځپل شویو او رټل شویو انسانانو د ژوند تراژیدي له لومړیو څخه وروستیو ته او له پېړیو نه پېړیو ته رسېږي.

زما د زړه ناپایه غمه

اور دې چې هر څو پتوم لوګی دې ځینه

لنډۍ د اهنګ یا غږ د هر ډول وزن تابع وي، په هر ډول چې یې اړوې اړول کېږي. غالباً د پښتونخوا په هر ګوټ او په هره قبیله کې بېلابېل اهنګ او وزن لري، لکه تیرایي، شلګري، ګرم سیري، پېښوري، کندهاري، وردګي او داسې نور او هم په مختلفو سیمو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې دا په ببلابېلو طرزونو ویل کېږي چې تقریباً شاوخوا (۵۰) طرزونه لري، لکه: (یکه زار)، (یاقربان)، (راځه راځه) او داسې نور، د لومړۍ مسرې د لنډوالي د دویمې مسرې له اوږدوالي سره د برابرولو لپاره ویل کېږي او دا یې یو قسم د پېژندنې لار هم ده.

په لنډیو کې (باد) شخصیت پیداکوي داسې شخصیت چې کولای شي اوږدې لارې په لنډ وخت کې پرې کړي، هغه کولای شي د ګلونو وړمې او د لونګو خوشبویي د نړۍ یوې برخې ته ولېږدوي او یا دا چې له هر ځایه هر ځای ته، له هرې خوا څخه هرې خواته د غرونو، بیابان، سین، سمندر، صحرا د لوړو څوکو له لورې زموږ خواته او زموږ د کلیو کېږدیو، کروندو خواته تلای او راتلای شي هغه نه ستومانه کېدونکي وزرونه لري، د مینې او رفا استازی دی او د هر چا محرم ګڼل کېږي، له هغه نه هېڅوک خپل راز نه پټوي او هر څوک رښتیا ورته وایي له همدې کبله (باد) په ولسي ادب کې د انسان د ټولو اسرارو عشقونو، غمونو او خوښیو شریک او شاهد دی.

یو واړې بیا په دې لار راشه

د سهار باده غرمې مړاوي کړل ګلونه

همدارنګه د تورو شپو او بې څراغه کېږدیو او جونګړو شاعران تر هر چا د سپوږمۍ او ستورو د رڼا او ځلا په ژبه ښه پوهېږي، نو له همدې امله په عاشقانه لنډیو کې سپوږمۍ هم د باد په څېر ژوند پیداکوي او د لنډیو د بې نومه شاعرانو د عواطفو نړۍ ته لار باسي او د عواطفو لطیفو انځورګریو په افاده او شکل موندلو کې مرسته کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زما او ستا ترمنځ شول غرونه

سپينې سپوږمۍ ته سلام کړه سلام به کړمه

د لنډيو د زېږېدو او مرګ د چټکتيا او پراختيا اندازه د ټولنې د اجتماعي اقتصادي بدلون په سرعت او وسعت پورې اړه لري؛ هر څومره چې اجتماعي اقتصادي وده ګړندۍ او انقلابي وي هماغومره د نويو لنډيو د راپيداکېدو او د زړو لنډيو مرګ او يا بدلون هم ګړندی کېږي، خو ددې خبرې مانا دا نه ده چې لنډۍ په مشخص تاريخي فورماسيون کې په يوه ميزان او بې بدلونه پاتې کېږي، البته دا يوه اصلي او قانونمنده خبره ده چې کله يو اجتماعي اقتصادي فورماسيون بل اجتماعي اقتصادي فورماسيون ته ځای پرېږدي، د ټولنې په روبنايي قلمرو کې د ژورو انقلابي بدلونونو او تغيراتو لپاره زمينه برابرېږي، خو دا حتمي نه ده چې په اجتماعي سيمه کې دې ټول تغيرات حتی سطحي او جزيي تغيرات يوازې او يوازې هغه وخت منځته راشي چې يوه تاريخي مرحله بلې تاريخي مرحلې ته ځای پرېږدي. د فولکلور د ټولو برخو په ځانګړې توګه لنډيو په دې مشخص دوران کې د رازېږېدو له وخته بيا تر ننه پورې د يو روبنايي تابع جز په توګه پرله پسې تغير موندلی دی. په دې مشخص فورماسيون کې ډېرې لنډۍ هست شوي او ډېرې نشت شوي دي، نوي مضمونونه لنډيو ته ننوتي او ډېر زاړه اصطلاحات او لغات او ژبني علايم له لنډيو څخه لويدلي او پر دې سربېره هغه لنډۍ چې مدلول بهايې له منځه تللي او يا د خلکو له نظره لوېدلې دي په خپله هم هېرې شوي او مړې شوې دي. په دې جريان کې د ځينو لنډيو د ساقطېدو پروسه اوږده

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوې او تر قطعي مرګ پورې يې اوږده لاره وهلې ده. په همدې رديف کې په قوي احتمال هغه لنډۍ شاملې دي چې د لنډيو هستوونکو او يا د غاړو ايجادګر اخلافو د هغو په لومړۍ يا دويمه فقره کې تغير راوستی دی او د اصلي لنډۍ يوه مهمه برخه يې غورځولې ده، لکه:

زما د زړه صدف دې مات کړ
ځکه مې وينې په سينه وهي موجونه
زما د زړه صدف دې مات کړ
زه به تر سترګو مرغلرې تويومه

په دې دوو لنډيو کې چې واحده لومړۍ مسره لري يوه خامخا تر بلې مخکې ويل شوې ده او د دويمې لنډۍ خپله لومړۍ مسره له هغه نه اقتباس کړې ده، دا احتمال ډېر کمزوری دی چې دواړه لنډۍ د ويلو شاعرانو په عين وخت کې ويلي وي او که چېرې دغه مهال فرض ددې دوو لنډيو په باره کې ومنو، نو دغه دوه لنډۍ خو په خپله نوع کې يوازېنۍ دوه جوړه شوې لنډۍ نه دي، بلکې داسې لنډۍ ډېرې دي چې دوه دوه، درې درې او حتی څلور يا تر هغو زياتې په لومړۍ يا دويمه فقره کې سره يو دي. پر يادو شويو مثالونو سربېره داسې لنډۍ هم شته چې په دويمه مسرې کې سره يو شوي دي، لکه:

سترګې دې دواړه رانږدې کړه
چې په ژړا شي مرغلرې تويوينه

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر خماري سترګو دې جار شم
چې په ژړا شي مرغلرې تويوينه
عالمه سترګو ته يې ګورئ
چې په ژړا شي مرغلرې تويوينه

له دې مثالونو ځنې معلومېږي چې دا يو تصادفي شاعرانه توارد نه دی، بلکې ددې راوړل شويو فقرو مانا داده چې د هر مثال او هرې نمونې په لنډيو کې يوه لنډۍ تر نورو پخوا ويل شوې ده او دويمه، درېيمه، څلورمه او نورې لنډۍ وروسته راپيدا شوي دي. د وروستيو لنډيو شاعرانو د لنډۍ لومړۍ برخه راخيستې ده او د لنډۍ دويمه برخه يې حذف کړې او په خپله يې له خپل ذوق او غوښتنې سره سمه هست کړې او ور اچولې ده. ددې تصرف لپاره ډېر علتونه اټکل کېدی شي، مثلاً د لنډيو هستوونکو د ذوق توپير، د ټولنيز موقف توپير، د دردونو او اجتماعي کورونو توپير، د زمان توپير، د عمومي ټولنيز انکشاف توپير، د کلي او کېږدۍ، فقر او رفاه او د طبيعي چاپېريال توپير او داسې نور ددې سبب شوي چې د لنډيو په دويمه مسره کې لاس ووهل شي او ددې منل شوي علمي اصل پر بنا چې انسان د خپل مادي چاپېريال مخلوق او د هغو طبيعي او اجتماعي مظاهرو بيانوونکی دی چې دی يې راچاپېر کړی دی په پخوانۍ لنډۍ کې لاس وهي او هغه د خپلې مشاهدې او تجربې او روحي غوښتنو د بيان چوپړ ته راکاږي، کله کله د لنډيو په فقرو کې توپير او بدلون د محلي او قبايلي يا داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورو توپيرونو او ملحوظاتو په رعايت منځته راځي او قانوني عمق نه لري، لکه په دغو لنډيو کې:

يار مې د خوست زه د تيرا يم

خدايه خوست وران کړې چې جوړه تيرا له ځونه

او يا:

يار مې د کوټ زه د تيرا يم

خدايه کوټ وران کړې چې جوړه تيرا له ځونه

په دې لنډيو کې (خوست) د (کوټ) ځای نيولی يا ددې برعکس، خو په دې راز تصرف کې د لنډيو د هستوونکو محلي تمايلات داخل دي او د داسې ترميمونو په لړ کې ناسخ او منسوخ د نوي او زاړه، د راتلونکي او تلونکي د تسلسل قانونيت نه شي مطالعه کېدی. دا ډول لنډۍ ډېرې دي چې خلکو د اصلي لنډۍ په اعلامو او نومونو د خپلو محلي تمايلاتو پر بنا بدلون راوستی دی او ددغه راز بدلون د لنډيو د مرګ او ترک کېدو په چانړلو او حتمي کولو کې اغېزه نه لري. ځينې داسې لنډۍ هم شته چې سره ورته مضمون لري خو الفاظ او ترکيب يې توپير نښيي، يانې داسې توپير چې په محلي قبايلي او ټولنيزو مشخصاتو پورې اړه نه لري، بلکې داسې نښکاري چې دا توپيرونه د لنډيو د شاعرانو له ذوق، ادبي سليقې او ذهني انګېرنو څخه راپيدا شوي او دا تغير او بدلون که څه هم د بشپړې فقرې (مسرې) تر بدلون محدود او جزيي دی، خو د لنډيو د تاريخي او نه درېدونکي تحول د پروسې يوه جلوه اټکل کېدی شي، لکه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

نصیب تقدیر ته ګناه نه شته
بخت چې کوټه شي تندی تل ډغرې خورینه
عالمه ماته ګناه نه شته
بخت چې کوټه شي پاچاهان ډغرې خورینه

کاکړی غاړې (کاکړی):

کاکړی غاړې چې کاکړی لنډی یې هم بولي، د پښتو ولسي ادبیاتو یو خوږ ډول دی، چې راز راز موضوعات (رزم او بزم) د پښتو ټولنیز، اقتصادي شرایط، کولتوري پابندي، دیني او عقیده یي مسایل، ساده ولسي افکار، ټوکې او ټکالې او د پښتني کولتور ببلابېل اړخونه، خویونه او رواجونه په خپله لنډه غبرګه کې رانغاړي.
کاکړی لنډی که څه هم له نامه څخه یې له کاکړو سره تړلې معلومېږي، خو د ټولو پښتنو اصیل مال دی او په پښتو کې داسې قبیله نه شته چې د دې لنډیو په جوړولو کې یې لږه یا ډېره ونډه نه وي اخیستي، دغه ډول له نورو ټپو څخه یو جلا او ببل شی دی، چې لومړی وار کاکړو ننبلولي دي او تر ننه به زیات و کم پنځوس زره کاکړی لنډی جوړې شوې وي. کاکړی لنډی له دوو مسرو څخه جوړې وي، چې کله کله یې د دواړو برخو سېلابونه سره برابر او کله کله توپیر سره لري او د دواړو برخو وروستي توري یې سره یو رنګ وي. هغه کاکړی غاړې چې هره مسره یې اته اته سېلابه وي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښايستې که ستا رضا ده
ستا د قام بـدي پر مـا ده

د جوړښت د څرنګوالي له مانا دغـه غـاړې پر پنځـه ډولـه وېشـلای شو:

۱ - کړې غـاړې: دا يې هغه ډول دی چې نه ردیف، نه قافیـه او نـه هـم د څپو برابروالی په کې مراعتېړي، لکه:

زه نرۍ پاتو له ځمه
د ږوب لوړې که دي لیار راکه

۲ - هغه ډول غـاړې دي چې د څپـو شـمېر يې برابـر وي او ردیـف هـم لري خو قافیه نه لري، لکه:

ازلي قلم مې خوار دی
سپینه ژوند مې په زوال دی

۳ - هغه ډول غـاړې دي چې د څپـو شـمېر يې برابـر وي او قـافیـه هـم لري خو ردیف نه لري، لکه:

پـــه اور دي ســتي کـــورونـــه
خدای دې ژلګي کې لوی نذرونه

۴ - هغه غـاړې دي چې قافیه او ردیف دواړه لري او د څپو شمېر يې هم سره برابر وي، لکه:

په ربه ارمان به مړه سو
که به ګډ په پښتانه سو

۵ - ازادې غـاړې دي چې پرتـه لـه وزن څخـه، نـه قافیـه لـري او نـه هـم ردیف، لکه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر ساړه شمال دې جار شم
تـرپـی پـورتـه خـراسانـه

بايد ووايو چې ولسي ادب ټاکلی تاريخي بنسټ نه لري او د ژبې، کلمو، رواجونو، انځورونو او يادولو څخه يې د وخت او لرغوتـوب ښه اټکل کېږي. لکه موږ چې په لنډيو کې نمونې لرو.

که د خالو لښکرې راغلې
زه به ګومل ته د خپل يار ديدن ته ځمه

څنګه چې خالو د غزنوي محمود يو سر لښکر و او د ګومل پر لاره هند ته تلو راتلو او د خالو د لښکر پر يوه سرتېري مينه د خپل اشنا د ديدن لپاره ګومل تـه ورتلـه، نـو لـه دې څخـه څرګنـدېږي چې دا لنډی د غزنوي محمود په زمانه کې جوړه شوې ده. دغه ډول ولسي ادب نور ژانرونه او کاکړی غاړې هم په دې توګه پېژندل کېدلای شي، د بېلګې په توګه يوه غاړه:

ونه کېږېږي د منو
تېر شول ډيلي له بر اسو

دلتـه د ډيلي د کلمې په يادونه کې ډيلي ته د لوی اتل احمدشاه بابا د تګ يادونه شوې ده، يانې دا غاړه هماغه مهال ويـل شـوې ده. په کاکړيو غاړو کې د خبرو اترو او ډراماتيکو غاړو ترڅنګ کله کله د يوې موضوع په اړه څو غاړې پرله پسې هم راځي لکه د کاکړو د يـوه اتل او د انګرېزانو پـه مقابـل کې د تکړه جنګيـالي شـېرجان کيسـه چې د هر کاکړ تر غوږونو رسېدلې او تر خولې وتلې ده:

چې پاسنی تـې خـېژاوي
شېرجان سګرټ ولګاوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپرجان خوی د غازي وکئ
د کاکړو رنګ يې ښه کئ

د نورو پښتو ولسي شعري ژانرونو په څېر په کاکړيو غاړو کې هم د ښځې ونډه ډېره ده، دا ځکه چې له يوې خوا په پښتني ټولنه کې ښځې ډېرې محکومې او خوارې دي، له بلې خوا په کاکړيو نارو کې د شاعر نوم ته د يادولو اړتيا نه شته.

مجبوري ده ناست يم
زړګی مې غوټ پرې کي ستا غم
له جانانه بېله سومه
لکه ګل ورځېدمه

په عمومي ډول ددې ډول فورم هندسي جوړښت داسې دی:

يو ډول:

=a_____
=a_____

بل ډول:

a_____
a_____

اخځونه

۱- کوهار- د بوريوال کاکړو وېبلاګ.
۲- ستاسو نړۍ خپرونه- بي بي سي راډيو د صادق ژړک، غفور لېوال او حبيب الله رفيع مرکه.
۳- د لنډيو په هکله د هارون حکيمي ليکنه.
۴- پښتو متون- د صابرخان خويشکي اثر.
۵- د پښتو ټپې- د سلمی شاهين اثر.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۶- پښتو لنډۍ- د سليمان لايق اثر.
۷- ښوونه- د علامه پوهاند استاد عبدالشکور رشاد اثر.
۸- د پښتو ځانتنې ادب او موسيقي- د مرحوم غلام جيلاني جلالي اثر.
۹- د پښتو ادبياتو تاريخ- د سرمحقق زلمي هېوادمل اثر.
۱۰- د پښتو شعر هندسي جوړښت- د محمد اسمعيل يون اثر.

يادونه: ما په خپله ليکنه کې د پورتنيو يادو اثارو مطالعه کړې، د هغو له ښلابښلو مخونو څخه مې مانا او مفهوم را اخيستی او بيا مې خپله ليکنه پر همغو اساساتو درولې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو ادبياتو کې لومړنۍ ژباړه

په لومړۍ او دويمه اسلامي پيړۍ کې د پښتونخوا غربي خواوې او د غور ځمکې د پښتو ادب د پرمختګ او ودې زانګو وه او دغه سوري کورنۍ وه چې له دوی څخه د غور د شاهنشاهي مشهوره کورنۍ پيدا شوه او ډېر مشهور شاهان او فاتحان لکه: سلطان غياث الدين او معزالدين محمد او نور په کې راووتل او ددغې کورنۍ په وخت کې بيا غور د پښتو شعر او ادب ټاټوبی و، چې د دوی د دربار شاعران وروسته تاسې ته درپېژنو. له ټولو ادبي څېړنو څخه داسې ښکاري چې د پښتو لومړني اثار هم په دغو سيمو پورې اړه لري. محمد هوتک په پټه خزانه کې ليکلي:

((په لرغوني پښتانه کې هسې حکايت کا شيخ کټه رحمه الله چې ابو محمد هاشم د هلمند په سروان کې پر (۲۲۳هـ.ق) زېږېدلی او په بست کې يې له علماوو او فقهاوو لوستنه وکړه او وروسته ولاړ په عراق کې يې په کلو کلو د لويو امامانو څخه سمع وکړه او ابن خلاد چې څرګند و په ابي العينا سره يې په بغداد کې عمرونه تېر کړل او له هغه يې د عربي بلاغت او اشعار ولوستل او په (۲۹۴هـ.ق) کې له عراقه بېرته راغی، درې کاله وروسته په بست کې وفات شو، نقل

(c) ketabton.com: The Digital Library

کا: چې ابو محمد په عربي او فارسي او پښتو شعرونه ویل او هغه وخت چې دده استاد ابن خلاد ړوند شو، نو ده به يې خدمت کاوه او د هغه څخه به يې خواږه شعرونه په ادب کې د عربو اورېدل.
ابو محمد له عربي څخه په پښتو د خپل استاد ډېر شعرونه هم را اړولي دي.)) د لرغوني پښتانه اسناد دا بيان د ابو محمد هاشم علمي او ادبي ژوندون ښکاره کوي او داسې څرګندېږي چې د (۳۵۵هـ.ق) تر حدودو پورې د عربو مدنيت د عربي ژبې سلطه او د عربي ادابو او علومو اثر د پښتونخوا په اکثرو برخو کې خپور شوی و او ددې ځمکې غربي خوا تر ډېره تر دغه اثر لاندې وه، که څه هم په دغه عصر کې د بړې پښتونخوا خلکو د ال طاهر (۲۰۵- ۲۵۹) تر بيرغ لاندې استقلال وموند او څه ناڅه د پارسي ژبې ادب هم په دغو زمانو کې ژوندی شو، خو عربي علمي، ادبي او درباري ژبه وه او پوهانو خپل اثار پر دغه ژبه ليکل. په خراسان کې د عربي ژبې ډېر ليکوال او پوهان وو، چې دوی د عربو د مدنيت او ادب په خپرولو کې ښه خدمتونه وکړل. مثلاً صالح بن عبدالرحمن سيستاني د حجاج بن يوسف په امر له (۸۱-۸۷) دواوين او دفاتر له پارسي څخه عربي ته نقل کړل او ډېر علما پر عربي علومو بوخت شول، لکه ابوخالد وردان کابلي موسوم په (کنکر) چې د علي بن حسين (۴۲-۷۴هـ) له ملګرو څخه و او د حجاج له ظلمه مکې ته وتښتېده يا شاد بن برد د عباسي دربار ړوند شاعر چې اصلاً د تخارستان او په (۱۲۷هـ.ق) کې وژل شوی دی. پته خزانه چې وايي په کلو کلو د علم او ادب د زوکړې لپاره په بغداد کې مېشت و او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

عربو د ادب له هغه مشهوره استاذه يې استفاده کوله، کوم چې ابن خلاد نومېده او په ابي العينا معروف و.

ابو هاشم په سروان کې زېږېدلی او په بست کې يې ژوند تېراوه او هم هورې پر (۲۹۷هـ.ق) کال مړ دی. د پټې خزانې له ليکه ښکاري چې دا سړی دپښتو ژبې ليکوال هم و او ده په پښتو يو کتاب کښلی و چې په هغه کې يې د عربو د اشعارو فصاحت او بلاغت بيان کړی و او نوم يې د (سالو وړمه) و، متاسفانه چې دا کتاب اوس نه شته او د پښتو په منثور ادب کې چې د کوم لومړني کتاب نوم مورږ ته معلوم دی، همدغه د (سالو وړمه) ده چې د (نسيم ريګستاني) مانا لري او داسې ښکاري چې دا کتاب به له عربي څخه د پښتو له لومړنيو تاليفاتو څخه و.

د ابو هاشم اشعار:

ددې عالم او ادیب سړي کوم شعر چې زمورږ په لاس کې دی، د پټې خزانې په واسطه له (لرغوني پښتانه) څخه رانقل شوی دی، لکه دا کتاب چې تصريح کوي هاشم سرواني د درېيو ژبو شاعر و. هم يې په پښتو هم په عربي او فارسي اشعار ويل، خو دده عربي يا فارسي کوم شعر د پټې خزانې مولف نه دی رانقل کړی. که يې فارسي شعر زمورږ په لاس کې وای، نو يقيناً به ددې ژبې له لومړنيو شاعرانو څخه هم وای. پټه خزانه ليکي: (ابن خلاد چې يو ظريف او ادیب سړی و، په يوه شعر کې يې درهم ستايلی دی او ابو محمد هاشم دغه شعر داسې په پښتو را اړولی دی:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژبه هم ښه وينا کاندي چې يې وينه
د خاوند په لاس کې زر او درهمونه
ژبور ورله ورځي وينا يې اوري
د درهم خاوندان تل وي په ويارونه
درهم ژبه ده که څوک ژبور کړي
ده وسله که څوک په کاندي قتالونه
که درهم يې ځينې ورک سي سي نتلی
بې درهمو يې وي په خړو پېژوندونه
که بډای سونې وبولي خلک وايي
دا وينا ده ښتيانيه له ښتونه
که بېوزلي ووايي ښتيا خبره
نور ووايي دا خو سونې دی تېرونه
هو درهم ښندي هر چا له لويه برخه
د درهم د خاوند هر ځای پرتمونه.

دا اوه بيته چې زمونږ لاس ته راغلي دي، په درېيمې هجري پېړۍ کې د پښتو ادب ډول، صبغه او رنګ رابنيي که مونږ د عربو د ادبي تاريخ کتابونو ته رجوع وکړو، نو هلته د ابن خلاد ذکر هرو مرو ګورو.

دا سړی د عربو مشهور اديب او ظريف سړی و، چې نوم يې محمد بن القاسم يا ابن خلاد بن ياسر بن سليمان او نيکه يې ابو عبدالله و. دی له لويو استادانو څخه روايت کوي او ډېر مشاهير لکه سولي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ابن نجيح او احمد بن كامل دده ادبي شاګردان دي. پر (۱۹۱هـ.ق) کال په اهواز کې وزېږېد او پر (۲۸۲ یا ۲۸۳) په بغداد کې مړ شوی دی. په ځوانۍ کې ړوند شوی و، د عربي ډېر پاخه اشعار لري او ډېر حکامي اشعار او مضامين له ده رانقلېږي. سروان دهلمند د غاړې مشهور ښار و چې اوس يې ساروان کلا بولي او د هلمند پر شرقي څنډه د يوه کلي په ډول شته. ابن حوقل وايي چې د سيستان يو وړوکی ښار دی، مېوې، خرما او انګور لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو لرغونو ادبياتو کې قصيده

سريزه:

دا موضوع (په پښتو لرغونو ادبياتو کې قصيده) د نورو موضوعګانو ترڅنګ د ګران استاد له خوا ماته د کورنۍ دندې په شکل راکړل شوې او ما هم د امکان تر بريده هڅه وکړه تر څو په دې اړه معلومات راغونډ او بيا وروسته پرې خپله ارزونه وکړم. په دې هيله چې راټول شوي معلومات دقيق زما او زما په شان د نورو زده کړيالانو په ګټه وي.

قصيده چې په پښتو کې ورته بوللـه وايي يوه عربي کلمه ده، چې مانا يې قصد کړای شوې ده او قصيده هغه شعري فورم دی چې غزل ته ورته دی خو په دومره توپير سره چې د غزل بيتونه کم او د قصيدې بيتونه بيا تر (۱۲-۱۷) څخه زيات او اخري حد يې معلوم نه دی. د قصيدې لومړی بيت مقفی او د نورو بيتونو لومړۍ مسره يې بې قافيې او دويمه مسره يې د مطلع قافيه تعقيبوي او د موضوع له پلوه په کې هر ډول موضوعات رانغاړل کېږي.

په پښتو لرغونو ادبياتو کې دوه داسې قصيدې چې يوه يې د پينځمې هجري پېړۍ او بله يې د شپږمې هجري پېړۍ په اوايلو کې ويل شوي تر دې دمه زمونږ لاس ته راغلي دي. دغه قصيدې د تاريخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوري په حواله شيخ کتې په خپل (لرغوني پښتانه) او له هغه څخه محمد هوتک (پټې خزانې) ته نقل کړې چې اوس پرې د پښتو ادب چمن شين دی.

په دې قصيدو کې يوه د اسعد سوري قصيده ده چې په غور کې اوسېده او هلته يې د سوريانو د شاهي خاندان د پادشاهۍ په دوران کې ډېر عزت درلود. شيخ اسعد د محمد زوی چې وروسته بيا پر (۴۲۵هـ) کال په بغنين کې وفات شو، دغه قصيده د امير محمد سوري پر مړينه، چې د محمود غزنوي د لښکر له خوا بندي او وروسته بيا مړ شو ويل شوې او مرثيه يې بللای شو.

د ابن اثير په وينا دغه جنګ پر (۴۰۱هـ) په اهنګران کې واقع شوی و او شروع هم په داسې انداز کوي چې لومړی له فلک څخه شکايت کوي. د شيخ اسعد سوري دغه قصيده لومړی (۱۹) تمهيدي بيتونه لري او مطلع يې دا ډول ده:

د فلک له چارو څه وکړم کوکار
زمولوي هر ګل چې خاندي په بهار

شيخ اسعد وروسته بيا فلک مخاطب ګرځوي او فلک ته دغه ډول خطاب کوي:

څه تبری څه ظلم کاندې ای فلکه
ستا له لاسه نه دی هېڅ ګل بې له خار
په ويرژلو، لور نه کړې په زړه کراړيه
پر نتليو اوروې د غم ناتار

ددغو خطابي بيتونو شمېر ټول (۱۱) دی او تر دغو خطابي بيتونو وروسته شيخ اسعد په ډېر ماهرانه او استادانه ډول خپل اصلي

(c) ketabton.com: The Digital Library

مطلب ته راځي چې هغه د امیر محمد سوري پر مړینه ویرنه او ماتم کول دي:

کلـــه غـــورځـــوې واکـمن لـه پلازونو
کلـه کـښنوې پـــه خـــاورو کـــې بـــادار
زموږ په زړونو دې نن بیا یو غشی وویشت
ودې ژوبللـــه پـــه دې غـــشي هـــزار

شیخ اسعد په دغه قصیده کې د هغه وخت د سوریانو وضعیت چې د خپـل امیـر د مړینـې لـه املـه پـر دوی راغلـی و او دوی یـې ډېـر ځورولي او کړولي وو، ډېر په لوړ او هنري انداز سره انځور کړی او ترسیم کړی:

په دې ویر د غور وګړي تور نـمري سول
پـــه دې ویـــر رنـــا تـیاره ســـوله د ښار
ګوره څاڅي رنې اوښـې له دې غـرونـو
دا کـــرونګی ساونـدې لـــي پـــه شورهار

د دې علت داسې بیانوي:

دا په څه چې محمد ولاړ له نړیه
په ویرنه یې سو غور ټول سوګوار

شاعر په ټوله قصیده کې په ټولو برخو کې هغه نکات په ډېر ښه انداز سره مراعات کړي چې د یوې ښې قصیدې لپاره اړین دي.

شاعر په پای کې دغه قصیده په دعایه سره پایته رسوي:

په جنت کې دې وتون زموږ واکمنه
هـم پـه تـا دې وي ډېـر لور د غفار

(c) ketabton.com: The Digital Library

تحليلي کتنه:

قصيده چې يو مشهور شرقي شعري فورم دی او پخوا ډېر مروج و او داسې نښې نښانې هم ليدل شوي چې دغه شعري فورم تر اسلام دمخه په اريايانو کې هم و او له عربي ادبياتو څخه فارسي ته را انتقال شوی دی.

د پښتو په لرغوني ادب کې شيخ اسعد سوري لومړنی سړی دی چې مونږ ته معلوم دی، دده شعر د پارسي د همغه وخت د همعصرو شاعرانو له اثارو سره نږدې والی، ادبي رابطه او قرابت لري.

دا خو ښکاره ده چې د (۴۰۰هـ.ق) په حدودو کې پارسي ادب د ساماني شاهانو په دربارونو کې ډېر ښه روزل شوی و او بيا وروسته د سلطان محمود غزنوي پر وخت قصيده ويل خپل عروج او د اوج نقطې ته رسېدلي وو او پر دغه وخت دغه ادبي فن پوخ او بشپړ شو. پر دغه وخت د عنصري او فرخي او نورو پارسي ژبو شاعرانو له قصيدو سره که د شيخ اسعد قصيده پرتله شي نو دا په ګوته کوي چې په هغه وخت کې ددې دوو مدنيتونو يانې غزني او غور ترمنځ ضرور اړيکي موجود وو، ځکه د قصيدې ويلو اثر او ادبي ميلان په غور کې هم ليدل کېږي.

دا قصيده ډېر خصوصيات لري چې ځينې يې دلته ذکر کوو:

۱- دا قصيده د پښتو له خپلو اوزانو سره ډېر فرق لري البته د وزن او عروضي کيفيت له پلوه او د فارسي اوږدو قصيدو ته ورته ده.

۲- دا چې د پارسي په قصيدو کې د ګريز (اصلي مطلب ته ګرځېدل) ځانګړنه موجوده ده. دا قصيده هم د امير محمد سوري د ويرې په

(c) ketabton.com: The Digital Library

بيانولو سره خپل اصلي مطلب ته ګرځېدلې او په لومړي سر کې يې د فلک غندنه کړې ده.

۳- په دغه قصيده کې که څه هم ډېر عربي او پارسي لغات په کې شته خو له دې سره سره ډېر پخواني او متروک پښتو لغاتونه هم ډېر دي چې اوس له استعماله غورځېدلي او داسې څرګندوي چې په لرغوني دوره کې مور په خپله ژبه کې ډېر لغات درلودل چې اوس مو له لاسه ورکړي او ځينې يې اوس هم د استعمال وړ دي.

۴- ددې قصيدې له سلاست، بلاغت او ادبي ښېګڼو څخه دا څرګنديږي چې اسعد سوري يو ډېر ښه مقتدر او زبردست شاعر و، چې د محمد د مرګ او پر هغه د خلکو د ماتم تصوير يې په ډېر ښه او لوړ هنري انداز ترسيم کړی او په ډېر ښه شان سره يې په قصيده کې ځای کړی دی.

۵- دا چې شيخ اسعد په دې مرثيه کې د امير پر مړينه غم ښکاره کوي او د يو ډول ماتم څرګندونه کوي، خو ترڅنګ يې بيا د غور د هغې طبيعي ښکلا يادونه هم کوي چې غور يې لري او هغه طبيعت په دې غم کې د غور له خلکو سره شريک ګڼي چې غرونه يې سپينې اوښکې څڅوي او ابشارونه يې د غم او ماتم سندرې وايي او هغه زرکې چې د غور په شنو ورشوګانو کې به يې د خوشالۍ او نشاط نغمې ويلې هغه هم د امير پر مړينه خپه او پر زړه سوې انځوروي او د غاټول د ګلونو د نه شنه کېدو خبره کوي. شيخ اسعد دغه ټول انځورونه په ډېر ماهرانه ډول انځوروي.

۶- دا چې هغه مهال به شاعرانو او قصيده سرايانو ډېر کوښښ کاوه چې د خپل ممدوح ډېره ستاينه وکړي او د خلکو په نظر د هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقام ډېر لوړ وښيي، نو له رنګ رنګ مبالغو څخه به يې کار اخيست، چې کله کله به داسې هم کېدل چې د زيات افراط له وجې به يې ځينې کېدونکې کړنې د معجزو درجو ته رسولې خو شيخ اسعد سوري د خپلې ځيرکتيا او هوښيارۍ په وجه له دغه ډول بې ځايه مبالغو څخه ځان ژغورلی دی.

۷- شيخ اسعد سوري که څه هم د امير پر مړينه د خپګان څرګندونه کوي خو د پښتو له عنعنوي او کولتوري بريده ځان نه اوباسي او د امير مړينه د ننګ او غيرت مړينه بولي او د هغه پر نامه د افتخار خبره کوي.

۸- شيخ اسعد سوري د امير مړينه د خلکو او وطن لپاره يوه ضايعه ګڼي، خو بالمقابل فرخي چې تر ده وروسته يې د غزني د تباهۍ په باب قصيده ويلې او د قصيدې په اخر کې د ځان په اړه فکر کوي چې د غزني دربار تباه شو اوس به شاعران څه کوي.

شعرا را بتو بازار بر افروخته بود
رفتی و باتو بیکبار برفت آن بازار

۹- اسعد سوري په دغه قصيده کې له غيابه څخه د مخاطب پر لور ډېر ښه التفات کوي، چې دې التفات يې دې قصيدې ته لا ښکلا ورکړې چې دا په هغه وخت کې ډېر مروج و.

په پښتو لرغوني ادب کې يوه بله مشهوره قصيده د ښکارندوی قصيده ده چې په پښتو ادب کې د يو شهکار حيثيت لري.

ښکارندوی د غور و او پلار يې چې احمد نومېده د فيروز کوه کوتوال و، په خپله ښکارندوی به کله په غور کې اوسېده او کله به په غزني او کله په بست کې اوسېده. په هر حال د ښکارندوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

کورنۍ د سلطان غیاث الدین او سلطان شهاب الدین په ستاینه کې چې ډېرې قصیدې یې ویلي دي او د غور د سلاطینو د دربار پښتون شاعر و او محمد بن علي د تاریخ سوري مولف لیکلي دي چې ما په بست کې د ښکارندوی د اشعارو او بوللو غټ کتاب ولید.

دا د پښتو قدیم قصیده ویونکی شاعر به تل د غور له سلاطینو سره په جګړو او جنګي سفرونو کې ملګری و او هم د دېوان خاوند دی.

دا قصیده هم هغه د سلطان شهاب الدین غوري په ستاینه او مدحه کې ویلې چې له هغه سره په یو جګړه ییز سفر کې چې د هند پر لوري یې کړی و، ملګری و.

دغه قصیده د قصیدې له هغو درېیو ځانګړنو څخه برخمنه ده چې پر درېیو برخو وېشل کېږي چې لومړی تشبیب، دویم د ممدوح توصیف او درېیم یې دعایه ده.

ښکارندوی هم د قصیدې په لومړي سر کې د یوه قوي تشبیب په راوړلو سره قصیده پیلوي او په لومړي سر کې د پسرلي د ښکلاوو او ښکلو طبیعي منظرو، په غرونو کې د ګلونو او د ښېرازه دښتو تصویر انځوروي.

د پسرلي ښکلونکي بیا کړه سنګارونه
بیا یې ولونل په غرونو کې لالونه
مځکه شنه لاښونه شنه لمنې شنې سوې
طیلسان زمردي واغوستل غرونه

چې وروسته بیا په ډېر ځانګړي انداز سره د ګرېز مرحلې ته ځي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه به چونې په ستايه د ګلو مورۍ سي
نه به مورۍ سم د سلطان په صفتونه

او په اخر کې يې په دعايه سره پايته رسوي:

ستا په زېرمه دې خاونده لوی څښتن وي
مـورۍ خو ستا په مرسته يونه څو چې يونه

څېړنه او کتنه:

ښکارندوی په خپله قصيده کې د طبيعت د ښکلاګانو ذکر کړی چې په هغو کې د غرونو، دښتو، ګلانو، بلبلانو د مستو او سرشارو سيندونو چې په دې ټولو کې يې د وطن له ښکلو او په زړه پورې منظرو څخه الهام اخيستی او پر ده يې تاثير کړی او بيا يې دغه ښکلاوې په خپل قوي تخيل او په ټول ادبي قوت له استعارو او نازکو تشبيهاتو سره يوځای کړي او د قصيدې په امپل کې يې اچولي دي.

د ښکارندوی د قصيدې د سلاست او بلاغت او په هغې کې له استعارو او تشبيهاتو څخه دا په زغرده څرګنده ښکاري، چې ښکارندوی په ادبي فنونو او د بلاغت په علم پوه او يو مقتدر شاعر و.

ښکارندوی که څه هم يو درباري شاعر و او د غور د ښار اوسېدونکی و، خو شعري ژبه يې غرنۍ، پخه او کلکه کارولې او په قصيده کې يې ډېر پخواني پېچلي لغاتونه استعمال کړي چې دا د پښتو ژبې د شتمنوالي يوه لويه بېلګه ده.

ښکارندوی د پښتنو زلميانو د غيرت او مېړانې کيسه او ددوی خدمتونه او سرښندنې چې د اسلام سپېځلي دين لپاره يې کړي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

قربانۍ يې ورکړي، په دې قصيده کې په ډېر ښه شکل انځور کړي او په ډېر صراحت او وضاحت سره يې بيان کړي دي.

په پای کې ويلای شو، دغه دوه قصيدې چې د پښتو لرغوني ادبياتو پورې تړلې قصيدې دي د هغه وخت درباري احترام په کې په ډېر ښه ډول مراعت شوی او دغه قصيدې په پښتو ادب کې داسې دوه غمي دي چې ځلا به يې تر ډېره وخته تته او کمه نه شي او تل به پرې ويارو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو لرغونو ادبياتو څانګړي اثار

((د سالو وړمه)):

ابو محمد هاشم سرواني د زيد سرواني زوی دی. دا سړی د پښتو پخوانی شاعر او عالم هم دی چې په څانګړې توګه يې په عربي ادب کې لوی لاس درلود او د عربو د مشهور استاد (ابن خلاد) شاګرد و، په کلو کلو په عربي هېوادونو کې اوسېدلی دی.

هاشم پر (۲۹۴هـ) له عراقه راغی او په بست کې اوسېده او يو کتاب يې د عربو د اشعارو د بلاغت او فصاحت په بيان کې وکښلو چې نوم يې (د سالو وړمه) و، يانې د (ريګستان نسيم) چې په پښتو کې (سالو) (ريګ) ته وايي او (وړمه) د نسيم په مانا ده. زمونږ د اوسنيو معلوماتو له مخې دا د پښتو پخوانی کتاب دی، چې تر اوسه پورې مونږ ته معلوم دي.

د پټې خزانې مولف يې د لرغوني پښتانه په حواله نوم اخلي او د هاشم سرواني له مولفاتو څخه يې ګڼي. نور نو مونږ معلومات نه لرو چې ددې کتاب نثر څرنګه و او څومره و او نظم يې څومره و، خو يوازې د پټې خزانې د مولف له دغې ليکنې څخه داسې نتيجه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخیستلای شو چې په پښتو ژبه قدماوو کتابونه لیکل او دا ډول په خپل وخت ډېر کتابونه موجود وو.
هاشم سرواني پر (۲۲۳) هـ کال زېږېدلی او پر (۲۹۷)هـ وفات شوی.

((تذکرة الاولیا)):

سلیمان ماکو د پښتو ژبې له پخوانیو لیکوالو او نثر لیکونکو څخه دی چې تراوسه معلوم شوی، دی یو لوی مقتدر لیکوال دی.
دی د بارک خان صابزي زوی و چې د کندهار په ارغستان کې اوسېده، د ماکو قوم تراوسه هم لږ تعداد هلته اوسي او په ابدالیو کې دا نوم شاملېږي.
سلیمان ماکو له دې قوم څخه یو پوه لیکوال راوتلی دی او د پښتونخوا په غرونو کې یې سیاحتونه کړي او د خپل وخت مشهور روحاني او ادبي رجال یې لیدلي دي. دی په خپله وایي چې پر (۲۱۲)هـ تللی وم او د پښتونخوا پر غرونو او رغونو ګرځېدم او د لویانو مراقد مې لیدل او پلټل. داسې ښکاري چې سلیمان تر دغه مهم او ګټور سفر وروسته موفق شو چې د پښتو د نومورو بزرګانو په باب یوه تذکره (تذکرة الاولیا) ولیکي او د دوی ویناوې او اشعار په دې کتاب کې خوندي کړي. دا کتاب متاسفانه اوس ورک دی، خو استاد عبدالحی حبیبي یې لومړي (۷) مخه پر (۱۳۱۹) هـ کال په کندهار کې موندلي وو او د هغو مخونو عکسونه یې د کابل په کالنۍ کې پر (۱۳۱۹هـ.ش) او بیا په پښتانه شعرا لومړۍ ټوک کې خپاره کړي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سلیمان ماکو د پښتو پخوانی مورخ او نثر لیکونکی دی او دده د دغه ګټور کتاب څو مخه د پښتو ژبې او د ادبیاتو د تاریخ لپاره داسې ګټور ثابت شول چې د ادب او پښتو تاریخ یې تر ابده مرهون دی.

((د خدای مینه)):

شیخ متی یو زاهد، عابد او تصوفي شاعر و، ده خپل لوړ او جمالي اشعار په یوه ټولګه کې کښلي وو، چې نوم یې د (خدای مینه) و.
د محمد هوتک په قول شیخ متي دا کتاب په غونډان کې کښلی او خپل شعرونه او مناجات یې په کې راټول کړي وو. کله چې شیخ متي وفات شو، نو دده ارادتمندانو هغه کتاب دده پر مزار کښښود چې د کلات د غونډۍ پر سر واقع دی.
کوم خلک چې به دده د مرقد زیارت ته ورتلل، نو له هغه زیارته به یې دا کتاب اخیسته او د شیخ متي مناجات به یې لوستل. وروسته څرګنده نه شوه چې کتاب څه شو، خو ویل کېږي چې د مغولو د تاړاک له وجې دا کتاب ورک شو. د شیخ متي دا کتاب اوس ورک دی، یوازې یو عرفاني شعر له هغه څخه په پټه خزانه کې موږ ته پاتې دی، له دې شعر څخه ښکاري چې دغه کتاب د (خدای مینه) یوه مجموعه وه، چې ډېر موثر اشعار په کې غونډ شوي وو.
محمد هوتک وایي: ((وګړیو به هغه پاړکي غږول او هر چاته به یې چې ویل، نو هغوی به ژړل.)) د مغولو تاړاک ډېر علمي او ادبي ذخایر زموږ له لاسه ایستلي دي، دا کتاب هم د هغه عصر له

(c) ketabton.com: The Digital Library

ضایعاتو څخه دی او که محمد هوتک په خپله خزانه کې نه وای یاد کړي نو اوس به یې نوم هم ورک و.

لرغوني پښتانه:

دا د موفق مورخ او د پښتو ژبې لوی لیکوال شیخ کتهٔ اثر دی چې د مرحوم شیخ متي له علمي او ادبي کورنۍ څخه و، چې د شیخ یوسف زوی او د شیخ متي لمسی و.

شیخ متي (کلات بابا) خپلې کورنۍ ته علم، تقوا، عرفان او ادب په ارث پرېښودل او ډېر علما، مورخان او عارفان په کې پیدا شول، چې شیخ کتهٔ په دوی کې ډېر مشهور و.

د شیخ کتهٔ مور بي بي (مراد بخته) نومېده چې په ختهٔ زمنده وه، نومورې عالم د پښتو د رجالو او مشاهیرو په تاریخ کې یو مهم کتاب وکښ چې نوم یې (لرغوني پښتانه) و.

دا کتاب پښتو و او د پټې خزانې مولف محمدهوتک ډېر ځله دا کتاب یادوي او داسې ښکاري چې ددغه مورخ مهم ماخذ هم دغه و او د پټې خزانې د لیکلو پر وخت یې دا کتاب په لاس کې و.

له (لرغوني پښتانه) کتاب څخه د پټې خزانې په ذریعه دغه مغنم مواد مورډ ته پاتې دي.

۱- د امیر کرور احوال او اشعار چې شیخ کتهٔ هم له تاریخ سوري څخه اقتباس کړي دي.

۲- د شیخ اسعد سوري احوال او اشعار چې شیخ کتهٔ هم له تاریخ سوري څخه اقتباس کړي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- د ښکارندوی احوال او اشعار چې شیخ کټه هم له تاریخ سوري څخه اقتباس کړی دی.
۴- د هاشم سرواني احوال او اشعار.

((تاریخ سوري)):

ددې اثر لیکوال محمد بن علي البستي دی. احتمالاً چې د مغولو د تاړاک په ابتدا کې به ژوندی و. دده په باب ډېر معلومات نه لرو. پرته له دې چې د هلمند د غاړو یو سړی و او د تاریخي بست اوسېدونکی و، پلار یې (علي) و او ده یو کتاب لیکلی و، چې د سوریانو پاچاهانو احوال یې له قدیمه په کې ضبط کړي وو.

((تاریخ سوري)) اوس ورک دی، یوازې د پټې خزانې مولف یې د شیخ کټه متي زي د (لرغوني پښتانه) په حواله نوم اخلي او داسې ښکاري چې دا کتاب د شیخ کټه په لاس کې و، او په (لرغوني پښتانه) کې یې ډېر مواد له دغه کتابه رانقل کړي دي.

د (تاریخ سوري) یو څه ابحاث او محتویات مورِ ته په دوو واسطو لاسته راغلي دي؛ شیخ کټه په (لرغوني پښتانه) کې ځینې رانقل کړي دي او له (لرغوني پښتانه) د پټې خزانې مولف محمد هوتک په خپل کتاب کې رااخیستي دي. هغه مواد او پاتې اثار دادي:

۱- د امیر کرور احوال او دده یو قدیم حماسي سفر او ویاړنه.
۲- د اسعد سوري احوال او دده قصیده.
۳- د ښکارندوی احوال او دده قصیده.

له دغې پاتې اثارو څخه ښکاري چې محمد بن علي په تاریخ او پښتو ادب کې ښه او ثقه معلومات درلودل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه (لرغوني پښتانه) چې له ده څخه روایت کوي. دی یو ادیب او څېړونکی سړی و او په بست کې یې د ښکارندوی د قصایدو یو غټ دېوان موندلی دی او له هغه څخه یې دده یو غرا قصیده په خپل (تاریخ سوري) کې رانقل کړې ده.

داسې ښکاري چې د محمدبن علي (تاریخ سوري) مشهور و او شیخ کټه هم دا کتاب د غور په (بالشتان) او (الشتان) کې موندلی و او تر دغه عصره د (۷۵۰هـ) حدودو کې لادا کتاب موجود و.

په پښتو لرغونو ادبیاتو کې نور ځانګړي کتابونه هم لیکل شوي، چې اکثره یې د زمانې ناخوالو له منځه وړي دي. دا څو یې چې ما یاد کړل، دا هغه کتابونه وو چې د زمانې بادونو یې اکثره څه برخه له منځه وړې، خو بیا یې هم تر موږه څرک رارسېدلی او یو څه برخه یې لاخوندي پاتې شوې ده. ښه به وي چې دلته د پښتو لرغونو ادبیاتو د وتلو څېرو نومونه واخلو. دوی هر یو پر خپل وخت ځانګړي اثار لیکلي خو ببلابېلو ناتارونو یې اثار له منځه وړي دي.

د پښتو لرغونو ادبیاتو شاعران، لیکوال او ادیبان:

۱. امیر کرور پهلوان
۲. هاشم زید سرواني
۳. شیخ رضي لودي
۴. نصر لودي
۵. بېټ نیکه
۶. اسماعیل سړبن
۷. خرښبون
۸. شیخ اسعد سوري
۹. شیخ تیمن کاکړ
۱۰. ښکارندوی غوري
۱۱. ملکیار غرشین
۱۲. تایمني
۱۳. قطب الدین بختیار
۱۴. شیخ متي

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۵. باباهوتک
۱۶. شیخ ملکیار هوتک
۱۷. اکبر زمینداوري
۱۸. سلطان بهلول لودي
۱۹. خلیل خان نیازی
۲۰. زرغون نورزی
۲۱. زرغونه کاکړ
۲۲. رابعه
۲۳. دوست محمد کاکړ
۲۴. شیخ عیسی مشوانی
۲۵. شیخ بستان بړیځ
۲۶. علي سرور لودي
۲۷. مېرمن نېکبخته
۲۸. شیخ محمد صالح الکوزی
۲۹. سلیمان ماکو
۳۰. محمدبن علي البستي
۳۱. احمد لودي
۳۲. شیخ کټه
۳۳. شیخ ملي
۳۴. زرغون خان

او داسې نور شاعران او ادیبان، خو ما یې دلته د ډېرو مهمو او مطرحو هغو یادونه وکړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لرغونو ادبیاتو کې پښتو غزل

زمونږ په پښتو ادبیاتو کې غزل نږدې اوه سوه کلن تاریخ لري. د پښتو لومړنی لاسته راغلی غزل د اکبر زمینداوري دی، د اکبر زمینداوري د دېوان په لاسته راغلو پاڼو کې د پښتو دوه غزلې هم شته.

غزل د شرقي شاعرۍ ترټولو غوره او منل شوی شعري فورم دی چې د اکبر زمینداوري تر غزلو دمخه په پښتو کې مونږ د غزلو بېلګه نه لرو. که چېرې مونږ په پښتو ادب کې د غزل تاریخ په اړه څه لیکو، نو پیل به یې د اکبر زمینداوري له غزلو کوو، چې په اتمه هجري پېړۍ کې ویل شوی دی. د اکبر زمینداوري غزلې په تول پوره او د شرقي غزل کړه وړه لري، د اکبر زمینداوري غزلونه یو یې پنځه بیتیزه او بل یې اووه بیتیزه دی. د شرقي شاعرۍ شعر پېژندونکي عقیده لري چې زیاترو شرقي ژبو د لومړنیو غزلو بیتونه کم وو او تر اوو بیتونو یې تجاوز نه کاوه. (د پښتو غزل، د کتاب مولف پروفیسور افضل رضا په قول د اکبر زمینداوري د غزلو ژبه یې خوږه او خیالات یې ژور دي، د اکبر زمینداوري له دوو لاسته راغلو غزلو څخه یو دلته راوړو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خپل ځان له حیرانۍ څه ویل کړم
د عشق ویر به تل په خپله پټول کړم
ما مدام لکه بورا پر ګلو ګشت کړ
اوس به ځم په سر تور سر فراق د ګل کړم
د غماز لړمون به زه په لمبه کښږدم
ځنې هېر به د یار بزم ګل او مل کړم
زما د یار د مینې اور په زړه کې بل دی
زه به سر او مال ښندم دید به حاصل کړم
د ببلتون له ویره ژاړم اوښکې وینې
زه اکبر په خپل اشنا د سر ښندل کړم.

تر دې مخکې په درېیمه هجري پېړۍ کې د ابو محمد هاشم سرواني البستي ژباړه ده چې د خپل استاد ابن خلاد شعر یې پښتو ته ژباړلی دی چې د فورم له مخې غزل او قطعې ته ورته شعر دی خو محتوا یې د غزل نه ده، ځکه چې د غزل موضوع کې عشق، مینه او داسې نور مسایل رانغښتل کېږي.
په لسمه هجري پېړۍ کې مور له افغانستان او پښتونخوا څخه ډېر لرې د هندوستان په سیمه کې درې پښتانه شاعران پېژنو چې درېواړه لوی صوفیان، عابدان او زاهدان وو او کومې غزلې چې له دوی څخه راپاتې دي، د تصوف او عرفاني افکارو بیانوونکې دي. له دغو شاعرانو څخه شیخ عیسی مشوانې چې د هندوستان په (داملە) کې یې ژوند کاوه د افغان پاچا شېرشاه سوري معاصر و، ده

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو، پارسي او هندي ژبو يوه ګډه رساله ليکلې وه چې دا رساله منظومه وه او يوه درې بيتيزه کوچنۍ غزله يې دلته راوړو:

په خپله کار کړې په خپله انکار کړې
کله بادار يم کله مې خوار کړې
ته خو قادر يې په صفتونو
کله مې نور کړې کله مې نار کړې
عيسى حيران دی په دې شيونو
کله مې يار کړې کله اغيار کړې.

له دغو څو محدودو بيتونو څخه دا راڅرګندېږي چې غزل د مينې او عشق له محتوا څخه د تصوف او عرفان موضوع پر لوري ګام اخيستی او د شيخ عيسى مشوانې وينا د خواجه عبدالله انصاري پير هرات مناجاتو ته نږدې والی ښيي او بل عارف شاعر شيخ علي سرور لودي دی چې محمد هوتک په پټه خزانه کې د تحفة صالح په حواله دده يوه صوفيانه غزل را اخيستی دی:

محبت پياله مې نوش کړه په مجاز کې
د حق نور وينم په سترګو د ايياز کې
درست وطن راته درياب سو بې ديدنه
ديد مې نه شي مګر خدای مې سبب ساز کې
که زه مړ شم هم له ګوره کړم سر پورته
ناګهانه چې دلبر راته اواز کې
که مې سر غوځ د رقيب په تېره تېغ سې
هم به ځم که دلبر غوښت په مهرو ناز کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه ویـــار مـــدام ناســـت وو یـــو لـــه بلـــه
پـــر غمـــاز دې بـــاري کـــانې د غـــم ســـاز کـــي
ګـــران بېلتـــون بـــه د هغـــو مینـــو وینـــه
چـې تـل ناسـت وي پـه خلـوت کـې سـره راز کـي
ای (سـروره) غمـازان سـوه بـې حسـابه
پـاک الله دې صـورت تـش بـې مغـزه پیـاز کـي.

په پورته غزل کې هم د تصوف او عرفان مضمون پروت دی، چې د شیخ علي سرور لودي له عرفاني اشعارو څخه بلل کېږي. د شیخ محمدصالح یو غزل دی چې د کندهار د هغه وخت د صوبه دار (شاه بېګ د غوښتنې په ځواب کې یې لیکلی او ورلېږلی دی، دده په غزل کې یو ډول عارفانه استعمال لیدل کېږي، چې دلته د شیخ محمدصالح د غزل راوړل ضروري بولم:

د لیلـــی د مینـــې فـــیض هـــر ســـبا وړم
بېهـــوده منـــت بـــه ولـــې د بـــل چـــا وړم
چـې اشـنای د شـپې ناڅاپـه پـه لاس کښـپوت
روښـان زړه پـه ګوګـل پـټ لمـر پـه سـما وړم
پـر دنیـا کـه تجـارت څـوک د دنیـا کـي
زه د زړه پـه بـازار بـار د عشـق سـودا وړم
کـه پـر تخـت مـې د سـلیمان سـپور کـړې سـړیه
عاقبـت خـاورو تـه ښـه عمـل پیشـوا وړم
بـې لـه عشـقه خوشـحالي پـر مـا حرامـه
زه صـالح کـه پـه خولـه خـوښ پـه زړه ژړا وړم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ادب تاریخ لومړی دوره (لرغوني دوره) له دویمې هجري پیړۍ څخه پیل او د یوولسمې هجري پیړۍ تر لومړیو پورې رسېږي. په دې دوره کې موږ په شکلي او موضوعي لحاظ د غزل د انکشاف څرک ایستلای شو. د مضمون له پلوه هم غزل په دې دوره کې پوره پرمختیا موندلې ده؛ د ژوند بېلابېل موضوعات په کې بیان شوي دي، لکه د رزم او بزم خبرې، دیني او عرفاني موضوعات، عشقي او داسې نور.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر پښتو لرغوني ادب د عربي ژبې اغېزه

پر پښتو لرغوني ادب باندې د عربي ژبې اغېزې شته او ددې اغېزو مهم لاملونه په لاندې ډول ښودل کېږي:

الف- په هغه زمانه کې چې عربو په نړۍ کې ځواکمني درلودله، نو طبعاً يې پر پښتو ژبه هم خپل تاثير لرلی دی.

ب- د عربي خلفاوو يرغلونه پر افغانستان باندې.

ج- نوړې نړۍ ته د اسلام خپرېدل چې په دې کې د افغانستان پښتنې سيمې هم شاملې وې.

د- عربي نړۍ ته د پښتنو شاعرانو سفرونه، چې دې هم پر پښتو اغېز لرلی دی او همدغو شاعرانو ځينې عربي کلمې زده کړې او بيا يې په خپلو ادبي اثارو کې استعمال کړې دي.

هـ- پر هغه وخت د عصري زده کړې نه شتون او د دېنې زده کړې پرمختګ چې په جوماتونو او مدرسو کې نرينه او ښځينه وربانديې بوخت وو، دې هم پر پښتو لرغوني ادب باندې اغېز لرلی دی.

اوس د ځينو هغو کلمو چې له عربي څخه پښتو لرغوني ادب ته راغلې دي، يادونه کوو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

درهم: عربي کلمه ده او د پيسو په مانا ده، خو دلته ابومحمدهاشم بن زيد سرواني البستي چې د (۲۹۴هـ.ق) په شاوخوا کې يې په خپل ژبارلي شعر کې راوړې ده.

قتالونه: دا هم عربي کلمه ده، چې ابومحمدهاشم سرواني په خپل ژبارل شوي شعر کې راوړې ده.

الحاد: عربي کلمه ده چې نصر لودي په خپل پاړکي کې خپل تربور شيخ رضي ته ليکلې.

ملحد: داکلمه هم په دې پاړکي يانې د نصر لودي په پاړکي کې راغلې ده، عربي کلمه ده.

سنتي: دا کلمه هم په همدې پاړکي کې شيخ رضي راوړې ده او يوه عربي کلمه ده.

مومن: کلمه په همدې پاړکي کې يوه عربي کلمه ده چې د پښتو مانا يې مسلمان ده. دې ته ورځېرمه د تايمني په سندره کې چې په ۵۸۰ کال شاوخوا کې يې ليکلې وه هم ځينې عربي کلمې شته چې په لاندې ډول يې ښودلی شو.

صفت: دغه کلمه تايمني په سندره کې راوړې ده چې يوه عربي کلمه او پښتو مانا يې ستاينه ده.

ملک: دا هم يوه عربي کلمه ده چې تايمني په خپله سندره کې راوړې ده.

همدارنګه د ښکارندوی قصيده کې هم عربي کلمې شته چې بايد يادوته ترې وکړو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

مسیح: عربي کلمه ده چې ښکارندوی په خپله قصیده کې راوړې ده.

همدارنګه ښکارندوی په دې قصیده کې ځینې نورې عربي کلمې هم راوړې دي لکه (جنت، سلطان، اسلام، دین، شهاب) چې ټولې عربي دي.

پر دې قصیدې سربېره د شیخ اسعد سوري په قصیده کې چې د درېیمې هجري پېړۍ په درشل کې ویل شوې ده، هم عربي کلمې پرتې دي، لکه: (فلک، ظلم، امیر، قبر، جنت، غفار). ټولې عربي کلمې دي چې په دې قصیده کې پرتې دي. همدارنګه تر دې وروسته د خلیل نیازي او بهلول لودي په رباعیانو کې هم ځینې عربي کلمې تر سترګو کېږي، لکه: (مرحبا، عدل) کلمې چې عربي دي.

همداراز که له نظم او شعر څخه تېر شو د پښتو لرغوني ادب په نثر کې هم ځینې عربي کلمې شته چې باید سترګې تریې پټې نه کړو، ځکه چې زمونږ ادیبانو یا لرغونو ادیبانو تر ډېره حده دیني زده کړې کړې وې او زیاتره یې علما او متصوفین وو، نو ځکه یې په خپل نثر کې ځینې عربي کلمې هم راوړې دي، لکه د سلیمان ماکو په تذکرة الاولیا کې هم ځینې عربي کلمې تر سترګو کېږي چې په لاندې ډول یې ښودلی شو: د (حمد، کونین، ثقلینو، رحمتونه، آل، امابعد، مراقد، اولیاء) ټولې عربي کلمې دي چې په دې تذکره کې یې راوړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېر نور داسې نثرونه هم شته چې په هغو کې له عربي کلمو څخه کار اخیستل شوی دی. په پټه خزانه کې هم عربي کلمې شته چې په لنډ ډول به ورته اشاره وکړو، (حقیر، فقیر، مولف، معمر، علیین، مکان) چې ټولې عربي کلمې دي. همدارنګه څو نورې کلمې چې عربي دي:

(معرفت، جنت) هم عربي کلمې دي. دا چې په دې اندازه عربي کلمې په پښتو کې شاملې دي، نو په واضحه توګه ویلای شو چې پر لرغوني ادب باندې عربي ژبې خپل اغېز لرلای دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو لرغوني ادب کې ملي وزنونه او فورمونه

دا چې مونږ په لرغوني ادب کې پر ملي وزنونو او فورمونو خبرې کوو، بايد ملي وزنونه او فورمونه تعريف کړو. څېړونکو د ملي وزنونو او فورمونو تعريف داسې کړی: ((ملي وزنونه او فورمونه هغه دي چې ځانګړی طرز او طريقه لري او د عربي وزنونو تابع نه وي او دې ته ملي وزنونه هم ويل کېږي.)) په لاندې ډول وربانديې خبرې کوو:

۱ - لنډی: لنډی د وخت په تېرېدو سره خپل ويونکي له لاسه ورکړي دي، نو ځکه يې ويونکي معلوم نه دي، خو پر همغه وخت د يو چا له خوا ويل شوې ده او تر مونږه رارسېدو پورې يې خپل ويونکي ورک کړي دي.

لنډی د پښتو د لرغوني ادب هغه بڼايه برخه ده چې ټول پښتانه يې پېژني او بلدتيا ورسره لري. په لنډی کې دومره قوت او زور پروت دی چې په نورو ملي وزنونو کې نه شته او دا ملي نظم يوازې پښتو ژبه لري او د نړۍ نورې ژبې يې نه لري. د څېړونکو له خوا لنډی داسې تعريف شوې ده: ((لنډی يوه دوه مسريزه منظومه ده، چې لومړی مسره يې لنډه (نهه) سېلابه او دويمه يې ديارلس سېلابه

(c) ketabton.com: The Digital Library

(هجا) ده او پر هر څلورم سېلاب يې خج راځي)). لنډۍ د خلکو له خوا په (ټپه، مسره، ټيکۍ) هم يادە شوې ده، لنډۍ د مانا په لحاظ زيات ډولونه لري، لکه عشقي، پسرلنۍ، د بېلتون، مساپرۍ، حماسي، د خوشالۍ لنډۍ او داسې نورې...

لنډۍ ډېر لرغونی تاريخ لري، خو دلته موږ يوه لنډۍ د نمونې لپاره راوړو چې د اريايانو په وخت کې ويل شوې ده:

سپوږمیه کړنګ وهه راخېره

يار مې د ګلو لو کوي ګوتې ږېينه

۲ - بګتۍ: دا هم د پښتو د ادب يوه غوره برخه جوړوي. بګتۍ د پښتو د ولسي نظم يوه خوندوره او ښکلې برخه ده. د بګتيو وزن هم د لنډيو په شان ښکلی او خوندور دی او دا داسې يو ساده، چست او روان شعر دی چې د اورېدونکي او ويونکي وجود په حرکت راولي او يو هيجان په کې پيدا کوي. زياتره په ټيټ او ټېز اواز سره ويل کېږي، د بګتيو کسر د ځينو چاربيتو او ځينو بدلو پرخلاف اکثره يو بيت (دوه مسرې) وي او اکثره وخت په قافيه کې هم دواړه مسرې سره برابرې وي. د بګتۍ هر بند غالباً څلور مسرې وي چې د هر بند دوه لومړۍ مسرې يې په خپل کور کې بېله قافيه لري او څلورمه مسره يې له کسر سره موافقه وي او زياتره بګتۍ د ولس او خلکو په سندرو کې ستره ونډه او لوړ مقام لري.

دلته به د طالب جان بګتۍ د نمونې په ډول راوړو:

دا تـــوري ســـترګې ســـره تېرېـــږې
لـــه حالـــه زمـــا کلـــه خبرېـــږې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا تـــوري ســـترګې ســـره لاســـونه
پـــه بـــام ولاړه کـــوې ســـيلونه
وربـــل کـــې ايښـــي تـــازه ګلونـــه
مـــوزي دلـــه ځـــان بـــه تـــرې جـــارېږي
تومـــت د جينـــې کړمـــه بيمـــار
د خيالـــه کـــوي ډول او ســـينګار
څـــرک ورپســـې ګرځـــي د پـــلار
ورځـــي طالـــب جـــان، نـــه ايســـارېږي.

۳- بدلې: عموماً پښتانه ورته غزلې وايي او په همدې نامه يې شهرت موندلی دی. بدلې د پښتو د ولسي نظم او د خلکو د سندرو يوه اغېزناکه او زړه وړونکې برخه ده. بدلې په ډېرې چستۍ او تونديۍ سره ويل کېږي او د اواز سستي او د اهنګ اوږدوالی په کې نقصان پيدا کوي. د بدلو موضوع غالباً د مينې او محبت موضوع ده او هرومرو د مينې کلام دی.

بدلې په خپل قالب کې د مسريو د شمېر او د مسريو د اوږدوالي، لنډوالي او برابروالي پر اساس په ډېرو نورو برخو وېشل کېږي، چې مهم ډولونه يې په لاندې ډول دي:

الف- هغه بدلې چې هر بند يې دوه دوه مسرې لري، لکه د زرجان د بدلې نمونه:

تور بخمل د تورو ورېځو پر سر خور کړه
د سهار شبنم ورېږي بلبل شور کړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خزان ګل غوندې شومه هسې مړاوی
یا مې مړ که په دیدن یا مې ځای ګور کړه
په ارمان ارمان به لاړ شم ګورستان ته
شاه صنمې نور بس له تېري زور کړه

ب- هغه بدلې چې هر بند یې څلور لنډې او په یوه وزن مسرې ولري، لکه د خسرو یوه بدله:

مجنون په شانته ګرځم
د لیلا پسې د ډوانه
ځنګل په ځنګل سر شوم
هېڅ اګاه نه شوم له ځانه

ترپایه...

ج- هغه بدلې چې هر بند یې څلور مسرې وي، چې لومړۍ مسره یې نهه یا لس سیلابه، دویمه یې همدومره سیلابه په هماغه وزن او هماغه قافیه، درېیمه مسره یې پنځه سیلابه په ببل وزن او ببله قافیه او څلورمه مسره یې څوارلس یا پنځلس سیلابه په ببل وزن او د کسر په قافیه کې وي، لکه د عبدالسلام بدله:

په دواړو لاسو مې نیولې ستا لمن محبوبا
په دواړو لاسو محبوبا
منګول به ستا په لمن کېږدم، وطن به واړه تاته پرېږدم
که مې روزي شوه
هغه وعده چې کړې تا د انجمن محبوبا - ترپایه...

(c) ketabton.com: The Digital Library

پېزوان دې زانګي په سرو لبانو
لب دې خوراک دي د ميخوارانو
که دې رانه کړه
ناره به واورې په زړګي يمه خوږمن محبوبا
د بدلو ډولونه تقريباً پنځلسو ته رسېږي:

سندرې: سندرې هم د پښتو ادب يوه مهمه او غوره برخه ده چې زياتره د بېسواده خلکو او وګړو له خوا ويل شوې دي. سندرې د پښتو په منظمو ادبياتو کې راځي چې استاد حبيب الله رفيع پر دوو برخو وېشلې دي:

۱ - عامې سندرې: هغه سندرې چې ويونکي يې د وخت په تېرېدو سره ورک او نا معلوم دي او په ګرد ولس پورې اړه لري، لکه (لنډۍ، سروکي، ناري، لنډکۍ، د ښادۍ بدلې او نور).

۲ - خاصې سندرې: دا هم د بېسواده وګړو له خوا ويل شوې دي، چې شاعران يې معلوم دي، لکه چاربيتې، بدلې، بګتۍ، لوبې، داستان، مقام، کسرونه او نور. پرته له دغو څخه نور ډولونه هم لري، لکه د مينډو سندرې، د ماشومانو سندرې.

د مينډو سندرې چې اکثره وخت يې مينډې د خپلو ماشومانو د روزلو، ويده کولو، کرارولو په وخت کې ورته وايي، لکه د ماشوم د ويده کولو په وخت کې:

اللو-للو، پيشو- پيشو مه راځه له غرو، پلانکۍ جان داسې ويده دی لکه ګوډی د رنجو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ماشومانو سندرې چې کله ماشومان لږ غوټکي او پر خبرو راشي نو دوی هم یو لږ سندرې لري چې نمونه یې داده:

لادي پړی، دوه دي رخړی
څو نیسې؟ وچه، درغلم په پچه
څو نیسې؟ لنده، درغلم په بنده

او داسې نورې د میندو او ماشومانو سندرې شته.

لوبې: لوبې هم د پښتو نظم یوه خوږه، خوندوره او زړه وړونکې برخه ده. لوبې هم ساده دي او هم خوږې، هم ولسي مینه تمثیلوي او هم د ساده او کلیوال ادب غوره نمونې دي، چې لومړی یو سروکی (نیمکۍ) ویل کېږي او وروسته بیا ورپسې درې مسریزه بند ویل کېږي او په اخر کې د سروکي اخر بند ورسره تکرار راځي، لکه د محمد نور لوبه:

غمونه لرې کړه له ما عاجز غمګینه
راتاو شه لونګینه
ودې ویشتم روغه دې نه کړم
نوره یاري درسره نه کړم

او داسې نورې لوبې.

نیمکۍ (سروکی): نیمکۍ هم د پښتو ادبیاتو یو ډول دی چې عموماً د لنډیو په واسطه بشپړېږي، نو له دې څخه معلومېږي چې د سروکي بشپړونکي لنډۍ دي.

سروکي د شکل او جوړښت له مخې بېلابېلې بڼې لري، ځینې سروکي یوازې یوه مسره، ځینې دوه مسرې لري... حتی لاړیاتې

(c) ketabton.com: The Digital Library

مسرې لري چې زمونږ فولکلور څېړونکو د پاڑکو په نوم هم یاد کړي دي.

د سروکي موضوع زیاتره د عشق او مینې مسایل دي، سروکي پر دوو برخو وېشل شوي دي، چې یو یې عام سروکي دي، چې له هر ډول ساز او سرود سره په محافلو کې ویل کېږي، لکه دا سروکی:

پسې ورځ کړه سره لاسونه
لنډ کړه د ټیکۍ مزی دې
خال به دې وران شي

او ځینې سروکي دي چې د خاص اتڼ په میدانونو کې ویل کېږي، لکه دا سروکی:

تا ویشتلی یمه وا بې غوره یاره
خوب خوب مې وړینه

ناري یا غږونه: ناري هم د پښتو شفاهي ادبیاتو یوه غوره برخه تشکیلوي. فولکلور څېړونکو ناري د پښتو شفاهي ادبیاتو د ځانګړو ډولونو په توګه معرفي کړې دي، لکه د اتڼ ناري، د هوتکو ناري، سنځرخپلې ناري، د نکلونو ناري او داسې نورې. ناري پر درې یو عمده برخو وېشل کېږي:

الف- د اتڼ ناري: چې په عام ډول د اتڼ په میدانونو کې د ښځو او نرو له خوا ویل کېږي او د جوړښت له مخې دوه مسریزې، درې مسریزې او څلور مسریزې وي او تر دې د زیاتو مسرو لرونکي هم وي. قافیوي جوړښت د مسریو لنډوالی او اوږدوالی او هجایي سیستم یې هم ډول ډول دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بڼګينه اتڼ د سندرو نمونه داده:

لونګينه، پر څنګ څنګ راوړه
چې دې شرنګ د بنګړو شينه لونګينه

د نرينه وو د اتڼ سندرې:

دا پوري په دامان توره کېږدیه
کېږدی مې اوبو يووړه
د ژمي شپې به چېرې تېرومه

دا ناري د موضوع په لحاظ ډول ډول دي، د ټوکو او مسخرو مطالب هم د خلکو د تفريح لپاره په دغو نارو کې ځای شوي دي.

ب- تاريخي ناري: دا ډول ناري د پښتنو له ټولنيز او سياسي تاريخي سره اړه لري. ددې نارو جوړښت په عام ډول دوه مسريز دی چې يوه مسره يې لنډه او بله يې اوږده وي، خو د دواړو قافيه يوه وي، ددې نارو نمونه په لاندې ډول ده:

که تېری ګورجي بيا کړي تېری ناري
يو ميرخان و ځنې پاتې
ميرخان هم اوس کندهار ته ګرځين غواړي

ج- د نکلونو ناري: دا ناري هم د پښتو د نا ليکلو ادبياتو يوه غوره برخه تشکيلوي، دا ناري زياتره د بيانونو او کيسو په ترڅ کې ځينې منظومې ټوټې هم لري، چې دا ټوټې د نکل په ببلابېلو برخو او ټاکلو مواقعو کې ځای لري. دا ناري دوه مسريزې او درې مسريزې دي. د نکلونو دوه مسريزې ناري کله هم قافيه وي او کله نه وي، په درې مسريزو کې په عام ډول لومړی او دويمه مسره يوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

قافیه لري دویمه یې قافیه یي هم اهنګي نه ساتي په ځینو درې مسریزو کې قافیه ځانته ځانته وي.

دا لاندې نمونې وګورئ:

سر د سره پالنګه هسک کړه فتح خانه
یاغي سوی هندوستان رعیت ملکونه

کرمیه چې غم نه وي ته غم راوړې
کرمیه که زما په دعا کېږي
کرمیه په لمر غوټه سپرو واوړې
که اور ګډ کړې د برېښو په سپین ږیرو
مرور یې پخلا نه کړل
لاد لاسه ورښییي، ورښییي یاغي ملکونه

بابولالې: بابولالې هغو ځانګړو او ولسي سندرو ته وایي چې د ښځو له خوا جوړې شوې دي او بیا د همدوی له خوا د واده په ځانګړو ورځو او په مختلفو وختونو کې ویل کېږي. په واده کې د بابولالو د ویلو وختونه لکه (د ستنې راوړل، د پوښ ورځ، د مال د حلالولو وخت، د سر خلاصولو وخت، د جامو بدلولو، د نکریزو شپه، د سرجوړولو سهار، د ښځو ګډېدل، د ورایزو د راتګ وخت، د ناوې د رایستلو وخت، د خسر کور ته د ناوې راوړلو وخت). په دغو وختونو کې ښلابښلې بابولالې ویل کېږي دا لاندې یوه نمونه د بابولالې ده د ستنې د راوړو وخت کې:

راغی رومال راغی رومال پټ دی په قبو کې
د (پلانکي) په کې ایښی سر یې لوړ دی تربرو کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

رومالە پە جوپو - جوپو دې وړمە
رومالە د لوټو پە زور دې وړمە
لمر راوخوت پە چنارو پورې
رومال مو راوړو کلي کې ګورې.

چاربيتې: چاربيتې هم د ولسي ادب غوره او مهمه برخه تشکيلوي او هره چاربيته د پښتو په موسيقۍ او ساز کې ځان ته په زړه پورې اهنګ، وزن او زړه وړونکې نغمه لري. په چاربيتو کې زياتره نکلونه او کيسې ويل کېږي. چاربيتې عموماً پر دوو برخو وېشل کېږي:

الف- ساده چاربيتې

ب- زنځيري چاربيتې

د ساده چاربيتو د مسرو شمېر له څلورو مسرو څخه پيل تر شلو مسرو څخه زيات دی او د زنځيري چاربيتو د مسرو شمېر له شپږو مسرو څخه شروع تر اتو مسرو، نهه مسرو او داسې نورو پورې رسېږي.

د ساده چاربيتو او زنځيري چاربيتو نمونې دادي:

ساده چاربيته:

تورە دە نجلۍ تور يې پە غاړە لونګين دی
تور زړوکی کړي، تور کميس يې کمرچين دی
تورې سترګې راغله تور وربل خو يې رنګين دی
تورې لېونی کړم، تور د زلفو يې ټالونه دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

زنځيري چاربيته:

ښـــه ســـينه، رنګينـــه، ســـنګينه د ليلـــې
شـــين يـــې خـــال دی دلال دادی حـــال د ليلـــې
قلنـــدر ســـتا د دره هـــر ســـهار دی جانـــان
تيـــک د ســـر دې ســـره زر، ښـــه نظـــر د جانـــان
خزانـــه، نازدانـــه، جانانـــه، کـــه ګيلـــې
ښـــه ســـينه، رنګينـــه، ســـنګينه، دليلـــې
نـــن يـــې شـــال، دی کشـــال، زانګـــي خيـــال د ليلـــې
شـــين يـــې خـــال دی دلال، دا دی حـــال د ليلـــې
تر پايه...

د يادونې وړ ده چې د چاربيتو ويونکي معلوم دي.

کيسې: کيسې هم د پښتو د ولسي ادب يو په زړه پورې برخه تشکيلوي، تقريباً درې نيم زره کلن تاريخ لري. د کيسو منبع د اريايي قومونو د شمېر دوام او پيروي ده، خو د کيسو د شروع کېدو نېټه نه ده معلومه. د اکثره کيسو ويونکي معلوم دي او زياتره کيسې د ولسي شاعرانو له خوا په نظم شوي ډول ويل شوې دي، چې د عبدالغفار کيسه دلته د نمونې په توګه راوړو:

د نمرود په زمانه کې راغلی په کيسه کې
پيدا شو ابراهيم خليل الله دوست د اکبر و بېشکه پيغمبر و
تر پايه...

د پښتو په ولسي ادب کې ځينې نور ملي وزنونه هم شته چې يوازې نومونه يې را اخلم، لکه: فالونه، نکلونه، متلونه او داسې نور...

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مینډو سندرې او پښتو نکلونه

پښتنې مینډې چې کله له خپلو کارونو څخه وزګارې شي، نو بیا ماشوم کله په غېږ کې او کله هم په زانګو کې واچوي او د ماشوم ویده کولو، په خبرو راوستلو او کرارولو لپاره په خپل خواږه اواز او خاص اهنګ ځینې سندرې خپل ماشوم ته وایي او په دې توګه د مورولۍ فطري مینه د سندرو په جامه کې ماشوم ته وړاندې کوي، ددغو سندرو له ویلو سره مینډې خاص اکټونه کوي چې ماشومان یې اکټونو ته متوجه کېږي، ژړا بس کوي او پر خندا پیل کوي. د پښتنې فولکلور لیکوال د مینډو سندرو په باب وایي: «د پښتنې مور مینه ناکه غېږ په حقیقت کې د شعر او ادب د زده کړې لپاره هغه ابتدایي مکتب دی چې ملاله، نازو، ایمل خان او خوشال خان په کې روزل کېږي چې بیا وروسته څوک په کې د علم او ادب اتلان او څوک په کې د جګړې باتوران شي.» (د پښتو شفاهي ادبیات ۳۳-۳۲ مخونه.)

د مینډو سندرې سېلابوتونیک او څپه ییز اوډون لري، د مسرو څپې یې لرې او ډېرې وي او جوړښت او سکښت یې له پخوانیو لرغونو اریایي سرودونو سره سر لګوي، په دې سندرو کې پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

للوګانو سربېره نورې وړې وړې منظومې هم شته چې کله کله ځینې کوچنۍ روزنیزې کیسې هم په کې وي.

د مینډو ځینې للوګانې، اللو، تاتۍ او ځینې نورې سندرې د لومړي ځل لپاره ډارمستټر (د پښتونخوا د شعر هارو بهار) کې خپرې کړې، بیا وروسته ځینو نورو پوهانو ډېرې دغه سندرې راټولې او خپرې کړې، ښاغلي ډارمستټر په هارو بهار کې لیکلي:

((نقل دی چې د سکانو د پاچاهۍ په دوران کې یو سک له یوسفزو څخه یوه پېغله لاهور ته وتښتوله، یو کال وروسته چې د هغې نجلۍ ورونه خبر شول، ورپسې ورغلل هلته د نجلۍ یو زوی هم پیدا شوی و. کله چې دغې ښځې خپل ورونه ولیدل څښتن یې شراب څښلي وو او نشه په کټ کې پروت و، دغې ښځې خپل ماشوم په زانګو کې واچاوه او ددې سندرې په ویلو یې هغوی پوه کړل چې دننه راشي.))

(پښتو شفاهي ادبیات ۳۴-۳۲ مخونه.)

تاتۍ زنګوتۍ مه راځئ غلو
په کوزې لارې مه ځئ، په برې لارې ورو
دننه دواړه سپي دي هغه مې ترلي په نارو
په کرونجي باندې منګی دی هغه پټ په کټورو
دننه پروټی دی هغه ډک په اشرپو
ایرې دلې ویده دی تاسو راشئ په ورو ورو
کافر شراب خوړلي خبر نه دی په راتلو
اوس که دی خبر شي خلاص به نه شي په خوارو
کافر دی شراب خور، نه خبرېږي په نارو
ماشوم په دلې پردم نه به ژاړم په زارو

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه سندري چې يوې تاريخي زمانې ته اشاره کوي او هغه پر پښتنو باندې د سکانو د يرغل او تېري زمانه ده، ددغې سندرې زمان او مکان نه دی څرګند چې څه وخت او د چا له خوا په کوم ځای کې ويل شوې، خو د سکانو پرضد د پښتنو د مبارزې غږ زموږ غوږونو ته رارسوي.

د ماشوم پر کرارولو او ويده کولو سربېره بله ګټه داده چې ماشوم د خپلې مور له خبرو سره اشنا کوي او ژر پر خبرو راځي.

لکه دا سندره:

يو يې سپينکی مخ دی لکه پوڅه د چوپان
يو يې لوړه پوزه ده لکه پوله د ديکان
دوې يې غټې سترګې دي که ګاټې د ميدان
دوې يې نرۍ وروځې دي که توکې د کوران
دوې يې نرۍ شونډې دي که مزي د ګرېوان

مينديې له ماشومتوبه خپلو ماشومانو ته د دوی د پلرونو او نيکونو د تورو ستاينه کوي او له ټوپک او وسلې سره يې بلدتيا او اشنا کول غواړي لکه:

پلانکي جانه ښايسته ښه دې توره ښه وسله
په ښايسته نيلي سپره چې نيلی دې تماشې کا
تور نازيان دي ورسره

اللو اللو-اللو پلانکی جان داسې للو دی لکه ګوډی د رنجو چا وهلی، چا وهلی هلکانو جنکيانو په صحرا وهلی

(c) ketabton.com: The Digital Library

مور او پلار نيا يې په غلا وهلی

اللو للو-للو خوب دې درشي په لېمو، خوږ دې لرې له هډو.

پښتو نکلونه:

نکلونه د پښتو ولسي ادبياتو يو ځانګړی صنف دی، کله چې په انساني ټولنه کې د پېښو منځته راتګ د انساني ژوند بڼه واړوله او انسان د ژوند له سړو تودو سره مخامخ شو او د طبيعت د معماوو په باب يې ځان د فکر په سمندر کې ډوب وليده، نو د خپل وجود تر توان زياتې هيلې او تلوسې ورسره پيدا شوې، نو له دغو ټولو څخه يې نکلونه جوړ کړل، چې دغه نکلونه ځينې خوله په خوله او سينه په سينه تر موږه راورسېدل او زيات شمېر يې د نېستۍ غېږې ته لاړل، د مرګ وروستۍ سلګۍ يې ووهلې مړه شول او خاورې ځينې جوړې شوې او «ځينو يې لا بيا د مدرسو درسونه جوړ کړل او د اووم هنر يا د سينما د ځوان هنر پرده يې ونيوله»

د هر ولس له نکلونو څخه د هغه ولس د ټولو تاريخي او کولتوري دورو د ژوندانه وضعه او ټولنيز مناسبات څرګند ېږي او په هغو کې له تصويري او خيالي افسانو څخه چې د راويانو او ليکوالو له فانتازيو او فکري روشونو څخه راوځي او د ناحقيقي موجوداتو لکه ارباب الانواعو، دېوانو، پېريانو، ښاپېريو او کله کله سحر، جادو او منتر او خيالي دنياوو او داسې نورو نامريي شيانو څخه نيولې بيا تر واقعي پېښو او جرياناتو پورې ټول په کې وي. په هغو زمانو کې چې انساني ټولنه، کولتور او ثقافت په لومړنيو دورو کې و، نو د داسې ټولنو طبيعي او ټولنيز شرايط ببخي محدود و او هر

(c) ketabton.com: The Digital Library

څه يې په رښتينې توګه نه پېژندل، نو له افسانو او خيالي نکلونو څخه يې د شيانو په پېژندلو کې انتباهات اخيستل.

پښتو نکلونه هم چې د پښتون ولس د حيات، ټولنيز ژوند او ټاکلو کولتوري شرايطو استازي او د دوی د ژوندانه د ټولو تاريخي او کولتوري دورو او د ټولنيزو اقتصادي مناسباتو څرګندوی دي. مهمه ځانګړنه يې داده چې په نکلونو کې د باداری او مريتوب صحنې نه ليدل کېږي دا ځکه چې د ځينو پوهانو په عقيده، پښتنو د مريي ساتنې اجتماعي، اقتصادي فورماسيون نه دی تېر کړی، خو د قبايلي نظام د مېړانې، وطنپالنې او ولس دوستی جذبې زياتې په کې شته او له همدې امله ده چې په مېړانې، زړورتوب او رښتينولی او مېلمه پالنه کې يې زيات شهرت موندلی دی. ملي کولتور او ملي تاريخ پرې تر هر څه ګران دي او د تاريخ په ډېرو نازکو او حساسو مواقعو کې يې د پرديو د يرغلونو پر وړاندې درېدلي دي.

پښتو نکلونه د شکل او مضمون له مخې ازاد دي، د کوم ځانګړي ليکوال له خوا نه دي تهيه شوي چې ځانته د ليکنې او افادې خاص اسلوب او قوانين ولري او يا دې پر يوه خاص سبک روان وي، نکل د خلکو له خوا ويل شوی او د زمانې په تېرېدو سره په کې تغيرات راځي، هره تاريخي دوره او هرتمدن خپل خاص مهر او نښان وربانديې وړدي او د خلکو له ژوند سره يوځای ژوند کوي له خلکو سره يوځای حرکت کوي، مختلفې تاريخي پېښې او مختلف حالات د مختلفو ضرورتونو له مخې منظموي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نکل کې هر څه په مجرد شکل څېړل کېږي، ښایست، زور، لښکر، پیسې، جګوالی او هر څه یې مجرد دي او د ذهني پاچا نوم اخیستل کېږي خو د دربار د عظمت په باب څه په کې نه شته.

د لښکر نوم اخیستل کېږي، خو له دې لښکر سره په کې یو کس مقاومت کوي ښایست په کې یاد ږي، خو د ترسیم درک په کې نه وي.

د نکل ویونکي معلوم نه وي او د زمانې له تېرېدو سره یې سم تغیر کړی وي، وړې پېښې پر لویو اوښتې وي او کرار کرار یې د مسابقې پله درنېږي، معمولاً د تجارتي اړیکو، مهاجرتونو او یو بل ته د قومونو د نږدېوالي په نتیجه کې د یوې حوزې فولکلور او نکلونه بلې حوزې ته نفوذ کوي، د خپل سفر په بهیر کې کله خپل اصلي ټاټوبی ورک او په هره ژبه ژبارل کېږي او هرې کولتوري حوزې ته چې نتوځي هغه ژبه او هغه کولتوري حوزه یې د شکلیت دعوه کوي. همدغه ده چې هغه بله ژبه او کولتور پر دغو نکلونو اغېز ښندي او فولکلوریک نکلونه له خپل سوچه والي څخه راباسي. د ببلګې په توګه د لیلی او مجنون نکل چې هره کلتوري حوزه پرې خپله ټاپه لګوي او خپل یې بولي، خو پښتو نکلونه د ښامارانو، پېرې، دېو، جادوګرانو او نورو خارق العاده وسیلو راتګ د دې مانا نه لري چې دغه نکلونه دې پردي اوسي، دا د پښتو خپل فرهنګي میراث دی چې سینه په سینه ورته رانقل شوی.

د نکلونو پېښې او ټولنیز حالات کاملاً د پښتنو د ژوند د یوې خاصې تاریخي زمانې نماینده ګي کوي، ځکه نکل که هر څومره بدلون ومومي او تر هر تاثیر لاندې راشي بیا هم پر خپل ځان باندې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د يوې ټاکلې او مشخصې کولتوري حوزې مهر او نښان لري، د بېلګې په توګه د مومن خان او شرينو نکل ته که هر څه ښامار او د ښوان ورداخل شي او د يوې ښاپېرۍ پرځای سلګونه ښاپېرۍ او د ښوان ورننوځي بيا هم د نکل مضمون چې پر ولور او تربورګلوۍ ولاړ دی او د پښتنو د يوه خاص ټولنيز اقتصادي حالت نماينده ګڼي کوي پر خپل ځای ولاړ دی.

ډېر داسې پښتو نکلونه شته چې د پښتني فولکلور نماينده ګڼي نه کوي او د نکل له مانا او وسايلو څخه له ورايه دا برېښي چې دا نکلونه بايد د ګاونډيو د کولتور او فرهنګ نماينده ګڼي وکړي او يا دې ګاونډيانو له خوا د پښتنو کولتوري حوزو ته رانيوتی وي او د پښتنو د خپلو ځانګړو ټولنيزو او تاريخي شرايطو پر بنا په کې خپل ټولنيز مسايل څرګند کړي او د خپل فولکلور مشخص اتلان يې وربانديې تپلي خو ددې خبرې مانا دا نه ده چې مورږ دې فولکلوريک نکلونه تصفيه کړو او يا دې په خپل لاس فرهنګي ميراث نورو ته ور وبښو، ځکه دغو نکلونو د پښتنو د ژوند په خاصو ټولنيزو او اقتصادي شرايطو کې ټاکلي رولونه درلودلي دي. پښتنو په خپل وار د دغو نکلونو په بشپړولو کې رول درلودلی دی، دې نکلونو د ژوند د همسفر په توګه له دوی سره يوځای ژوند کړی دی او د دوی د ادبياتو اصطلاحاتو، ټولنيزو هدفونو، د بيان طرز، لهجو او ژبې څخه يې اوبه څښلې دي. د بېلګې په توګه د فرهاد او شيرينو کيسه، د ليلی او مجنون کيسه، د سيف الملوک او بدرۍ جمالې کيسه ټولې هغه کيسې دي چې پښتنو د خپل کولتور اغېزې باندې ښندلي دي، چې هېڅوک به دا فکر ونه کړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې دا دې ګوندې د بلې کولتوري حوزې څخه دلته راغلي وي دا خبره به سمه او رښتيا وي چې فولکلوري نکلونه د اوسنيو ريالیستيکو نکلونو او داستانونو او لنډو کيسو پر سبک نه وي ترتيب شوي چې ببلابېلو ټولنيزو نيمګړتياوو او ستونزو ته په منطقي توګه ګوته ونيسي او د ببلابېلو ټولنيزو پېچلو مسئلو ريښې دې وښيي او د حل منطقي لاره دې ورته پېشنهاد کړي. نکلونه د ټولنيزو نا انډوليو، د زمانې له ناخوالو، استبداد او تېري څخه د خلکو د خلاصون لپاره مهمې او له خوشبينيو څخه ډکې لارې پېشنهادوي.

ښاغلی سلطان محمد صابر وايي: ((نکلونه ځکه چې زمونږ د خپلو اذهانو پيداوار دي او مونږ د خپلو پخوانيو عاداتو، خيالاتو، روایاتو او مزاج پر اساس تخليق کړي او تراشلي دي ځکه نو په هغو کې زمونږ د ژوند يوه فلسفه پټه ده، هغه ساده او صفا فلسفه کومه چې زمونږ په ساده او سوچه او اسانه ژبه بيانېږي، زمونږ روحي تنده داسې ماتوي لکه د اوړي د روژه دار تنده چې په سړو اوبو ماتېږي او له همدغه امله زمونږ مخصوص قومي ذهنيت پخېږي کوم چې د يو قوم د بقا لپاره ضروري دی.

نکلونه چې اکثره يې د يوه خاص منظور لکه خير او شر ترمنځ د مبارزې په منظور منځته راغلي، خو هېڅ وخت د خير د بريالیتوب لپاره له منطقي وسيلو څخه کار نه اخلي، نکل ويونکی د خير او شر ترمنځ په مبارزه کې هېڅوخت بې طرفه نه وي، که د شر د ماتولو لپاره منطقي وسايل په لاس کې نه وي، نو بيا هغه دي چې نکل ويونکی د ملنګ دعا، د زمريانو مرستې، د سيمرغ دوستۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

او نورو ته مخه کوي، لکه د سيف الملوک او بدرې په کيسه کې چې سيف الملوک د بنامار له پنجو د سيمرغ بچي ژغوري او بيا يې همدغه سيمرغ د ډېرو غرونو ګرځنګونو او سيندونو څخه پورې باسي او مزل يې ورلنډوي، د پښتو نکلونو يو ستر او ځانګړی خصوصيت دادی چې د نکل اتل په کې تل د مېړانې او حماسې د سمبول او بڼه په کې د وفا د سمبول په توګه ستايل شوې او بڼځې تل يا خو د خپل ملګري او مېړه په نامه سر سپين کړی او يا ورپسې مړه شوې ده.

بل خصوصيت يې دادی چې پښتو نکلونه تل د هلک او نجلۍ په مېړانه په ډېره تراژيدیکه بڼه پای ته رسېدلې دي. حال دا چې د نورو ولسونو نکلونه او يا پېښې زمور کولتور ته له نورو حوزو څخه راغلي. نکلونه اکثره د هلک او نجلۍ په يوځای کېدو او وروسته تر ډېر اخو ډب په بريالیتوب پای ته رسېږي. لکه د سيف الملوک او بدرې، جلات او محبوبې نکلونه چې په پای کې يې کامیابي حاصلېږي او د ادم او درخانۍ، مومن او شرينو، رابيا او فتح نکلونه چې اصيل پښتو نکلونه دي او د مين او مينې په مړينه پايته رسېږي، البته استثناات به وي مګر پښتو اکثره نکلونه تراژيدیک دي او د اتل او اتلې په مړينه پايته رسېږي.

بل دا چې پښتنې نکلونه د پښتنې ټولنې د کولتوري اصولو پر اساس ترتيب شوي او هغو سوالونو ته ځواب وايي چې ټولنه يې غواړي.

پښتو نکلونه په لومړي سر کې پر دوو برخو وېشل کېږي؛ يوه برخه يې هغه نکلونه دي چې زمور د ولس له زړه څخه يې الهام اخيستی

(c) ketabton.com: The Digital Library

او رامنځته کوونکي او اتلان يې ددې خاورې بچي دي او بل هغه چې د نړيوال فولکلور د لېږد په سلسله کې ببلابېل ملتونه سره نښلوي. د بشري نړۍ ګډ فولکلوري ميراث دی او زياته برخه يې د دېوانو او پېريانو الوتنې او د کوه قاف او باغ ارم ليدنه د سترګو په رپ کې وهي.

د موضوع له مخې د پښتو خپل نکلونه چې اکثره واقعي دي او د نکل په بڼه راپاتې دي پر دوو برخو؛ رزميه او بزميه باندې وېشل کېږي او په خپله ارته لمن کې د پښتنو د مينې، ننګ، غيرت، مېرانې، پښتو او د افغاني ټولو ويارونو او پښتني قانون ډېرې ښې ببلګې رانغاړي. اکثره د فيوډالي نظام عکاسي کوي، مور ته زمور زور او پخوانی تهذيب رابنيي او ددغو نکلونو په واسطه مور د خپل ولس ذهني وده په ډېره ښه توګه معلومولای شو او په زړه پورې تاريخي مواد را په ګوته کوي او زمور د ملت ټول روايات، عقيدې، دودونه او ملي عنعنات خوندي کوي، خو ځينې نکلونه بيا خيالي او وهمي مطالب او موجودات ډېر لري.

د جوړښت له پلوه پښتو نکلونه کله اوږده وي او کله د ننني ناول غوندې په کيسه کې کيسه راځي او ځينې يې بيا لکه د اوسنيو لنډو کيسو غوندې خصوصيات لري.))

ښاغلی سيال کاکړ (د پښتو نکلونه) نومي کتاب په يوه برخه کې د پښتو نکلونو په باب ليکي: «ځينې وايي چې د پښتو ادبياتو اوسني شکلونه لکه ناولونه، ډرامې او افسانې د نکلونو پرمختللې بڼې او ببلابېل شکلونه دي او له ولسي نکلونو څخه زېږېدلي دي. پښتو نکلونه له پښتني محيط څخه رنګ اخلي او د پښتني ټولنې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېر ښه استازی يې بللای شو، دغه نکلونه د خلکو په ژبه جوړ شوي، په زړه پورې ربط، لوړ تخيل او خوندور تنظيم په کې په نظر راځي او زيات شمېر فولکلوري پانګې لکه اصلاحات، محاورې، پښتني نومونه او تکيه کلامونه په خپله ارته لمن کې رانغاړي. دغه نکلونه له فني نظره ځای ځای نارو ته هم ځای ورکوي چې په ملي اوازونو جوړې شوې دي.)) (پښتو شفاهي ادبيات، ۱۱۰-۱۱۹ مخونه)

د نکلونو د ټولولو په برخه کې استاد محمد ګل نوري لومړی پښتون دی چې پښتو نکلونه يې په کتابي بڼه خوندي کړي. ده ددغو نکلونو لومړی ټوک د (ملي هنداري) د لومړي ټوک تر سرليک لاندې پر (۱۳۱۷ل) کال د پښتو ټولنې له خوا، دويم ټوک يې هم د (ملي هنداري) تر سرليک لاندې پر (۱۳۲۵ل) کال خپور کړ او درېيم ټوک يې هم د (ملي هنداري) تر سرليک لاندې پر (۱۳۵۲ل) کال هغه وخت چې دده د ژوند وروستۍ شپې ورځې وې، د کندهار د احمدشاه بابا د کتاب چاپولو موسسې له خوا خپور شو.

بيا نو دلته پر (۱۳۲۳ل) کال ښاغلي ميراحمد ګربز په (۱۷۵) مخونو کې (د ګوربزو کولتور او فولکلور) ترسرليک لاندې مجموعې په يوه برخه کې يو شمېر کيسې خپرې کړې. ښاغلی ګوربز اوس هم د نکلونو پر راټولولو لګيا دی، هيله منه يم چې دغسې سلسلې ته دوام ورکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لرغوني دوره کې د افسانوي کیسو اخلاقي بڼه

سریزه:

دا لنډه لیکنه یا مقاله مې د محترم استاد اسمعیل یون په لارښوونه چې د کورنۍ دندې لپاره یې راته کړې وه، د لرغوني دورې د افسانوي کیسو پر اخلاقي بڼه ترتیب کړې ده. افسانوي کیسې به د ساعت تېرۍ لپاره ویل کېدې او په رښتیا او دروغو پسې یې چا سر نه ګرځاوه، په دې کیسو کې ډېر مبالغه امېز مسایل شته، خو اخلاقي او روزنیزه برخه یې هم د پام وړ ده. په دې ډول کیسو کې د پېریانو، ښاپېریانو، دېوانو، جادو، مداریتوبونو، غړېدونکو ځناورو، مارانو، مرغانو او داسې نورو شیانو په باره کې زیات مواد او معلومات شته او د خلکو پر ذهنونو یې ډېر ښه او مثبت اثر کاوه.

مخکې تر دې چې په لرغوني دوره کې د افسانوي کیسو پر اخلاقي بڼه خبرې وکړو، باید لومړی د افسانو او کیسو په اړه یو څه پوه شو.

افسانې او کیسې هغه فولکلوري مواد دي، چې د اړوندې ټولنې کولتوري ایډیالونه او ژور عمومي احساس په کې ځلېږي او د ایډیالوژۍ هېنداره یې ده. له هنري لیکنو سره یې توپیر دادی، چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

افسانې او کیسې له عمومي دودونو او دستور سره سم متن، موضوعګانې او سبک کاروي او زیار باسي، چې د ښکلا په غرض پر ژبه باندې یو خاص شکل تحمیل کړي.

له تاریخ سره څلور توپیرونه لري:

لومړی دا چې تاریخ د څرګندو نښتو په ترتیب پر زماني تسلسل ولاړ بیان دی، خو افسانې او کیسې زیاتره نښتې نه لري.

دویم دا چې د تاریخ کرکټرونه معقول او د افسانې او کیسې کرکټرونه ډېر ځله نامعقول وي.

درېیم دا چې تاریخ لیکنه نوې ده او په مدني مرحلې پورې اړه لري، مګر افسانې او کیسې زیاتره تر مدني مرحلې پخوا د وحشت او بربریت په مرحلې پورې اړه لري.

څلورم دا چې په تاریخي لیکنه کې د پېښو ترمنځ اړیکي جوخت او ټینګ وي، خو په زیاترو افسانو او کیسو کې د پېښو ترمنځ اړیکي سست او ډېر ځله شلېدلې وي.

افسانې او کیسې د یوې ټولنې د معلوماتو هغه مجموعه ده چې د یو منشور حیثیت لري او ډېر ځله له کوډو او جادو، دودونو، غیر اسلامي مذهبي مراسمو، ټولنیز جوړښت او داسې نورو شیانو څخه د مخابراتي وسیلې او عملي لارښود په توګه دنده سرته رسوي.

افسانې او کیسې د خلکو عقیدې بیانوي، ټینګوي او سمبالوي یې، تقوا او فضیلت بابوي او څاري یې، مذهبي دودونه او عقاید تبلیغوي، ځکه نو د بشري مدنیت ارزښت ډېر ارزښت ناک توکي بلل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افساني او کيسې د ځينو خلکو د فکر او عقيدې پر خلاف هېڅکله بې ارزښته مواد نه دي، بلکې هره افسانه او کيسه د انساني ژوند په ارګانيزم کې يوه فعاله قوه ده که څه هم د يو روښنفکرانه او هنري تخيل زېږنده به نه وي، خو د لرغونو انسانانو د ايمان او عقيدې او اخلاقي حکمت ډېره ښه نمونه يې بللای شو.

په زياتره افسانو او کيسو کې يو لړ ابهامونه، بې ربطۍ او ځينې چټيات موجود وي، خو سره له دې هم دا افساني او کيسې کوښښ کوي چې نړۍ ته يو شکل او صورت او انساني ژوند ته يوه مانا او مفهوم ورکړي.

په لرغوني دوره کې به کيسې او افسانې په کليو کې د نکل چيانو له خوا خلکو ته اورول کېدې او خلکو به په ډېره مينه اوربدلې، خصوصاً د ژمي په لويو شپو کې. دې کيسو او افسانو که څه هم واقعي بڼه نه درلوده، خو بيا هم د خلکو پر ذهنونو يې ډېر مثبت اثر کاوه، دا ډول کيسې د يوې ټولنې ارزښتونه بيانوي او فرد د خپل کولتور له هدفونو او معيارونو سره اشنا کوي، دا کيسې په دې غږېږي چې سړيتوب او مېړانه څه شی ده، ستر شخصيتونه څنګه زېږي، څنګه ژوند کوي او څنګه مري. په همدې توګه انسانانو ته لارښوونه کوي، ژوند ته مانا ورکوي او د حرکت سمت يې ټاکي.

اخځونه

۱- د فولکلور تاريخچه، حبيب الله جاج پښتون زوی.

۲- د پښتو ادبياتو تاريخ، لرغوني او منځنۍ دوره سرمحقق زلمی هېواد مل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لرغونو ادبیاتو کې ملتپالنه

ملتپالنه یا ولسپالنه داسې روحیه ده چې په طبیعي ډول په هر چا کې وي، خو په ځینو کې لږه او په ځینو کې ډېره. له نېکه مرغه د پښتو ادب په ټولو دورو کې د ملتپالنې روحیه زمور په لیکوالو او شاعرانو کې لیدل کېږي. څنګه چې ماته ملتپالنه د پښتو ادب په لرغونې دوره کې د کورنۍ دندې په هکله راکړل شوې ده، نو ما هم په همدغې دوره کې ملتپالنه چې په کومو اشعارو کې ځلېدلې ده، راټوله کړې او څېړلې چې په لاندې ډول یې وړاندې کوم:

هغو شاعرانو چې په لرغونې دوره کې په خپلو اشعارو کې ملت پاللی دی په لاندې ډول دي:

۱ - بېټ نیکه: بېټ بېټنی او بټین د بېټ نیکه له نامه سره تړلي نومونه دي. په تذکرة الاولیا کې دا څرګند ېږي چې ممکن بېټ نیکه دده د هغه شعر چې (لویه خدایه) نومېږي، د تحلیل له مخې نومورې بنایي د (**۳۵۰هـ**.ق) په شاوخوا کې مړ وي او دده دا مناجات د ویدا او اوستا له سرودونو سره پرتله کېدی شي، دده مناجات داسې دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

لويـــــه خدايـــــه لويـــــه خدايـــــه
ســـــتا پـــــه مينـــــه پـــــه هرځايـــــه
غـــــر ولاړ دی درنـــــاوي کـــــې
ټولـــــه ژوي پـــــه زاري کـــــې
دلتـــــه دي د غـــــرو لمنـــــې
زمـــوږ کـــورنۍ دي پـــه کـــې پلنـــې
دا وګـــړي ډېـــر کـــړې خدايـــه
لويـــــه خدايـــــه لويـــــه خدايـــــه
دلتـــــه لـــــږ زمـــــوږ اور بـــــل دی
وورځ کـــــورګی دی وورځ بورجـــــل دی
مينـــه ســـتا کـــې مـــوږ مېشـــته يـــو
بـــل د چـــا پـــه ملـــه تلـــه نـــه يـــو
هســـک او مځکـــه نغښـــته ســـتا ده
د مـــــړو وده لـــــه تـــــا ده
دا پالنـــــه ســـــتا ده خدايـــــه
لويـــــه خدايـــــه لويـــــه خدايـــــه.

که څه هم دا يو مناجات دی خو بيا هم په حقيقت کې دا ملتپالنه ده، يانې ببټ نيکه د خپل اولاد او ملت لپاره دعا کړې ده چې په حقيقت کې دا دعا او ملتپالنه ده.

۲ - د اميـرو کـرورې ويـارنـه: کـرورې د سـهاک لـه پښـتـه دی، دده مشر نيکه شنسب نومېده، د شنسب د پلار نوم خرنګ و، د شنسب د زوی نوم امير پولاد و چې امير پولاد د امير کرورې پلار دی. امير

(c) ketabton.com: The Digital Library

کرور پر (۱۳۹هـ ق) د غور په مندیش کې پادشاه شو او پر (۱۵۴هـ ق) کال د پوشنج په جنګ کې شهید شو.

زه یـم زمری په دې نړۍ له ما اتل نسته
په هند و سند و پر تخار او په کابل نسته
بل په زابل نسته
له ما اتل نسته
غشی د من مې ځي بربښنا په میرځمنو باندې
په ژوبله یونم یرغالم په تښتېدونو باندې
پر ماتېدونو باندې
له ما اتل نسته
زما د بریو پر خول تاوېږي هسک په نمنځ په ویاړ
د اس له سو مې مځکه رېږدي غرونه کاندم لتاړ
کړم ایوادونه اوجاړ
له ما اتل نسته
زما د توري تر شپول لاندې دي هرات و جروم
غرج و بامیان و تخار بولي نوم زما په ادوم
زه پېژندوی یم په روم
لـــه مـا اتـــل نـــسته
پر مروه زما غشي لوني ډاري دښمن راځخه
د هریو رود په څنډو ځم تښتي پلن راځخه
رپي زړن راځخه
له ما اتل نسته

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زرنج سوبه مې د توري په مخ سور و کړه
په باداري مې لوړاوی د کول د سورو کړه
ستر مې تربور وکړه
لـه مـا اتـل نـسته
خپلو وګړو لرده لور پیرزوینه کوم
دوی په ډاډینه ښه بامم ښه یې روزنه کوم
تل یې ودنه کوم
له ما اتل نسته
پر لویو غرو مې وینا درومي نه په ځنډو په ټال
نړۍ زما ده نوم مـې بـولي پـر دریځ ستایوال
پـه ورځو شپو میاشتو کال
لـــه مـــا اتـــل نـسته

د امیر کروړ دا شعر ویاړنه ده چې په حقیقت کې یې د خپل ملت ستاینه کړې ده، د خپل ځان د مثال په ورکولو سره یې همغه د خپل ملت د شجاعت، دلاوری او تینګې ارادې ستاینه کړې ده.

۳- د بابا هوتک سندره: هوتک بابا د غلجي کړوسی دی، د پلار نوم یې بارو او د نیکه نوم یې تولر دی او شجره یې بېټ نیکه پورې رسېږي. پر (۲۲۱) کال په اتغر کې زېږېدلی دی.

پـــر ســـور غربـــل راتـــه نـــن اور دی
وګړیـــه جـــوړ راتـــه پېغـــور دی
پـــر کلـــي کـــور بانـــدې مغـــول راغـــی
هـــم پـــه غزنـــي هـــم پـــه کابـــل راغـــی

xxx

(c) ketabton.com: The Digital Library

غښتليو ننګ کړئ دا موږ وار دی
مغل راغلی په تلوار دی
په پښتنخا کې يې ناتار دی
پر کلي کور باندې مغل راغی

xxx

آدمرغې غښتليو راسئ
پر ننګ ولاړ د پښتنخا سئ
توري تبرې غشي تر ملا سئ
پر کلي کور باندې مغل راغی

xxx

زلمو په غشيو کړئ وارونه
د تېرو تورو ګوزارونه
ور وړاندې کړئ خپل ټټرونه
پر کلي کور باندې مغل راغی

xxx

زما د زلمو وينې بهېږي
ځمکې او غرونه په سره کېږي
ميرثی ځغلي او ترهېږي
پر کلي کور باندې مغل راغی

xxx

پښتنو هلئ په غره جنګ دی
سور غر په وينو د دوی رنګ دی
مهال د توري دی د ننګ دی
پر کلي کور باندې مغل راغی

xxx

(c) ketabton.com: The Digital Library

زلمـــو پـــر ننـــګ ځانونـــه مـــړه کـــړئ
دښـــن پـــه غشـــيو مـــو پييـــه کـــړئ
د پښـــــتنخا ځمکـــــې ســـــاته کـــــړئ
پـــر کلـــي کـــور بانـــدې مغـــل راغـــی.

د بابا هوتک دا سندره په حقیقت کې د خپل ملت او خپل ملک د ستاینې او ساتنې لپاره ویل شوې ده، چې د خپل ملت احساسات راوپاروي او خپل ملت او خپله خاوره له نورو څخه وژغوري چې دا پخپله ملتپالنه ده.

۴- ملکیار غرشین: د ښکارندوی او د شیخ ابوبکر طوسي همعصر دی. غرشین د پښتنو یو مشهور ستانه قوم دی چې پخوا یې یو وچ غر سرسبز او اباد کړی و، نو ځکه دی غرشین بولي.

څښتن مو مل دی	اوس مو یرغل دی غازیانو ګورئ څښتن مو مل دی	ایواد د بل دی
تورې تېرې کړئ	دښمن مو پرې کړئ څه لـه بـه تښتو څښتن مو مل دی	منګولې سر ې کړئ
که ټینګ کړو زړونه	پـــر بـــري یـــونـــه اسلام راڅخه دی څښتن مو مل دی	چې زمري یونه
غازیانو راسئ	ټول شاوخوا سئ څښتن مو مل دی	د شهاب په ملا سئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملکیار غرشین دا شعر د ملتپالنې یا ولس پالنې لپاره ویلی دی چې د خپل ملت د جرئت د ډېرولو او د هغوی د رزمي روحیې د تقویه کولو لپاره یې ویلی دی.

اخځونه

۱- د پښتو ادبیاتو تاریخ، شهسوار سنګروال نیازي اثر

۲- لرغونی متون، د پوهندوی ډاکتر محمداجان حقپال اثر

۳- د پښتو ادبیاتو تاریخ لرغونې او منځنۍ دوره، د سرمحقق زلمي هېوادمل اثر.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو غزل د خپل پیدایښت او پایښت په لوړو ځوړو کې

غزل د شرقي شاعرۍ یو ډېر منلی او پېژندلی شوی ډول دی، چې د شرقي شاعرۍ د زیاترو دېوانونو یوه درنه برخه په غزلو پورې اړه لري. زمونږ په ادبیاتو کې هم غزل کابو اووه سوه کلن تاریخ لري. د پښتو لومړی لاسته راغلی غزل د اتمې هجري پېړۍ دی.

د پښتو لاسته راغلې غزلې همغه د اکبر زمیندااوري غزلې دي چې د پښتو ادبیاتو په لومړۍ دورې پورې اړه لري، خو زه غواړم د همدغې لومړۍ دورې په امتداد د پښتو غزل لوړې ژورې وڅېړم. که څه هم زمونږ بحث او کورنۍ دندې اکثره پر لرغونې دورې راڅرخي، خو څرنګه چې غزل تر بل هر شعري فورم په پښتو کې زیات مطرح دی، نو غواړم چې تر لرغونې دورې وروسته هم د غزل پر څرنګوالي او څومره والي رڼا واچوم.

په دویمه ادبي دوره کې چې د پښتو ادبیاتو منظم اثار زمونږ په واک کې دي او پښتو ادبیات چې په دې دوره کې تر ببلابېلو فکري او ادبي جریانونو لاندې ایجاد شوي او وده یې موندلې ده په دې ټولو جریانونو کې چې څومره ادبي اثار ایجاد شوي دي، په هغو کې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

غزل ونډه او برخه درنه ده. پښتو غزل په دغو جريانونو کې ډېرې لوړې او ځوړې ليدلې دي، چې په دې برخه کې مورږ د پښتو غزل هغه پالونکي او روزونکي يادوو چې د پښتو ادبياتو تر لومړۍ دورې وروسته يې غزلونه ليکلي دي.

مورږ دغسې غزل ويونکي ډېر زيات لرو، چې يوازې د نومونو لړليک راوړل يې خبره اوږدوي، خو زه به په دې برخه کې د پښتو ددغه کټګورۍ ويونکو ځنې ډېر عمده کسان دلته ياد کړم:

۱ - شيخ فريد: د پښتو يو غزل ويونکی شاعر دی. دده په باب زيات معلومات نه شته، يو غزل يې په ((تېر هېر شاعران)) نومي تذکره کې خوندي دی، دده غزل عرفاني رنګ لري او هنري پرداخت يې هم بد نه دی. د ده غزل مقطع داده:

نور عالم دې حورې جنتونه غواړي
دا شيخ فريد دې طمعدار ستا له ديداره ګرځي

دده غزل په خوند او رنګ کې د روښانيانو د معاصرو صوفيانو غزلو ته پاتې کېږي.

۲ - اميرخان هجري: دا سړی د ډيوان خاوند شاعر دی، ډيوان يې په دوو جلدو کې ترتيب شوی دی، دا ډيوان تراوسه پورې نه دی چاپ شوی، په خپلو اشعارو کې يې هجري تخلص کړی دی، دی د دولسمې هجري پېړۍ شاعر معلومېږي. دده غزل هنري ښېګڼې لري او عالي تخيلات روزي، دا يې هم دوه ښکلي بيتونه:

ګل په لږه ژړا وخاندي شبنم ته
يار مې ونه ښود د اوښکو په باران مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې زما د زړه آهونه ورته رسي
ځکه هسې رنګ کبود شه د اسمان مخ

۳- قنبرعلي خان اورکزی: د سرور خان زوی و، د تیرا په کلایه کې اوسېده، صوفي مشر او عالم سړی و، د انور شاه مرید و، قنبرعلي خان پر (۱۲۰۷هـ.ق) کال د رجب پر میاشت په پېښور کې وفات شوی او هملته ښخ شوی دی. دی د اشعارو د ډیوان او د (اشک قنبر) په نامه یو ځانګړی اثر لري. په دې دویم کتاب کې یې د کربلا ډېرې سوزناکې پېښې راوړې دي. د قنبرعلي خان اورکزي غزلې او نور اشعار ډېر خواږه او سوزناکه دي. دده غزل او نور اشعار د هنر لوړه مایه او ځینې اشعار یې لوړ فکري ارزښتونه هم لري، ده د پښتو د ډېرو شاعرانو په ځواب کې غزلې ویلې دي او د پښتو اشعارو د مطالعې خاوند سړی و، د رحمان بابا د یوې غزلې په ځواب کې یې داسې ویلې دي:

کړی چې رحمان مومند سوال ددې غزل و
دا ښکلی غزل مې په ځواب راسره یووړ

۴- محتشم: د دولسمې پېړۍ غزل ویونکی شاعر دی، دده په باب ډېر معلومات نه دي ترلاسه شوي، د غزل نمونه یې ترلاسه شوې ده، دومره ښکاري چې د غزل په ویلو کې یې روانه طبعه درلوده. د ترلاسه شوي غزل مقطع یې داده:

پاڅه وخت د صبحدم شه محتشمه
محبوبا خو ته بللی په چربانګ یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵- سرورشاه: د ده حالات هم معلوم نه دي، (د پښتو غزل) مولف يې يو غزل موندلی دی. غزل يې رنګيني او جذابيت لري، دده د غزلې مطلع داده:

چې مې نوش کړله پياله د عشق له جامه
خبر نه يمه هر ګز له صبح و شامه

۶- شاه غريب: د ميا حبيب ګل په بياض کې يې شعرونه راغلي دي، د ديارلسمې پېړۍ د اواخرو غزل ويونکی شاعر دی.

۷- غلام محمد ختک: دا شاعر د پښتونخوا د جهانګيرې په سيمو کې اوسېده، پر (۱۹۱۹م) کال مړ دی. د اشعارو مجموعه يې د (رموزختک) په نامه چاپ شوې ده، ده قصيدې او غزلې ويلې دي.

۸- امګل جان ختک: دا شاعر د پښتونخوا د سيمو شاعر او د څوارلسمې پېړۍ په لومړيو لسيزو کې ژوندی و، د شعر مجموعه يې د (ګلشن امګل جان) په نامه چاپ شوې ده.

۹- محمد نصين: دی هم د ديارلسمې هجري پېړۍ غزلبول شاعر و، ځينې غزلې يې په (ګلزار روه) کې چاپ شوي دي، د يوې غزلې مطلع يې داده:

چې مدام مې فريادونه کړه اغاز
الوتلی مې طوفان دی په شهناز

۱۰- روشن الدين ختک: د ختکو په اکوړه کې يې ژوند کړی دی، د ژوند زمانه يې د څوارلسمې پېړۍ اوايل اټکل شوي دي. د

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو غزلبول شاعر و، غزل يې د قدماوو د غزل رنګ اوخوند لري. په (ګلزار روه) کې يې ځينې غزلې چاپ شوې دي، د يو غزل مطلع يې داده:

هــمېشه د يار له غمه په کوکار ګډ
چېرې نه شوم د وصال په نوبهار ګډ

۱۱ - شېرمحمد: د پښــين د سيمو د ېوان لرونکی شاعر و، په غزل کې يې د نشې سوز ليدل کېږي، د ژوند زمانه يې د يارلسمه هجري پېړۍ ښودل شوې، د ېوان يې تر اوسه نه دی چاپ شوی، د يوې غزلې يو بيت يې دادی:

الــهي د حــقيقت په شنه پــيالــه کــې
دا رنګين شراب د عشق په ميخانه کې

۱۲ - حمــدالله کــاکړ: دی هــم غزلبــول شــاعر تېــر شــوی دی، د جنوبي پښتونخوا بلوچستان د سيمې د پښــين اوسېدونکی دی، د ((رساله دلنشين)) په نامه د شعر مجموعــه لري چې شېږ سوه بيتــه ده، دا مجموعه نه ده چاپ شوې او په دې بيت پيل شوې ده:

منور په نور د ځان دی يار زما
لمر ختلی پر جهان دی يار زما

۱۳ - جام محمد کاکړ: د دولسمې پېړۍ د اواخرو او د يارلسمې پېړۍ د اوايلو شاعر و، دی د ېروب د شمامزو په کلي کې اوسېده. تر (۱۲۵۰هـ.ق) دمخه تېر شوی دی. د اشعارو د ېوان يې پاتی دی. په د ېوان کې يې غټه برخه د غزلو ده، غزلې يې زياتره د مينې اخلاقي رنګ لري. د وعظ او نصيحت خبرې هم په کې شته. پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځینو غزلو یې د عرفان مالګه دوړېدلې ده، د ده دېوان نه دی چاپ شوی، دا یې د یوې غزلې یو بیت دی:

بې حسابه یم په مینه د خپل یار خوښ
داسې شان به بلبل نه وي په ګلزار خوښ

د غزل دې بهیر ته یوه کتنه:

مورِ د همدې بحث په مقدمه کې ولوستل، چې پښتو غزل په پښتو کې کله پیدا شو او د پښتو ادبیاتو د تاریخ په لومړي پړاو کې یې څنګه پایښت وموند. په دویمه ادبي دوره کې غزل له نویو تمایلاتو سره څنګه ځان په روښاني اثارو کې څرګند کړ.

په دویمه ادبي دوره کې مورِ ته تر (۱۰۰۰) زیاتو پښتو شاعرانو نومونه څرګند دي، دا به مبالغه نه وي که ووایو چې له زرو تنو څخه اتوسوو تنو په پښتو غزل ویلی دی. په دغو غزل ویونکو کې د ځینو بشپړ دېوانونه او د ځینو متفرقې غزلې تر مورِه رارسېدلې دي. ددغو غزلبولو غزلې د ببلابېلو فکري او ادبي هنري جریاناتو تر اغېزې لاندې ایجاد شوې دي، لکه: د پیر روښان غزل، د اخوند دروېزه د پیروانو غزلیات، د هندي سبک تابع غزل، د احمدشاهي عصر پورې مربوطې غزلې.

په پورته ټولو یادو شویو جریانونو کې پښتو غزل د فکر او هنر له پلوه یو ډول انکشاف نه دی کړی، بلکې له لوړو ځورو سر مخ و، د ببلګې په توګه په روښاني اثارو کې ډېر محدود غزلونه د هنر مالګه لري، زیاتره غزلونه یې یوازې تبلیغي اهدافو ته وقف شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دروښزه په پيروانو کې غزل سره له دې چې عرفاني او تبليغي اهداف هم لري، خو ورسره شريعت په کې د روښانيانو د زياترو غزلو په پرتله په اوچت معيار کې ځای لري. د صوفيانه حلقو غزل تر يوې داسې جذبې لاندې ويل شوی ښکاري چې خاصه روحاني جذبه او خاص کشش لري او پر لوستونکي او اورېدونکي اغېزه کوي.

د خوشال بابا او دده د پيروانو په اثارو کې غزل د موضوع له پلوه وسعت وموند، هر ډول مسايل په کې بيان شول او هنري ښېګڼې يې هم د توجه وړ دي. د رحمان بابا په دېوان او دده د پيروانو په اثارو کې پښتو غزل د خپل انکشاف لوړو پوړيو ته وخوت او د هندي سبک په پيروی ويل شويو غزلو کې پښتو غزل نوي هنري کړه وړه خپل کړل.

د پښتو د دغو متفرقو غزلو ويونکو په باب بايد ووايو، کوم پښتو غزلونه چې دغو غزلبولو ايجاد کړي دي، د پښتو د ادبي تاريخ په کوم خاص ادبي جريان پورې اړه نه لري. د دغو خلکو په غزلو کې هغه که د دولسمې پېړۍ دي او که د ديارلسمې او څوارلسمې د اوايلو ډېرى محدودې غزلې هنري او فکري ارزښتونه لري، زياتره غزلې هغه شور، مستي او کشش نه لري چې د پښتو غزل د يوولسمې پېړۍ د دويمې نيمايي او د دولسمې پېړۍ د خوشال، رحمان او حميد په سبکونو پورې اړوندې غزلې يې لري.

په ديارلسمه پېړۍ کې د غزل پرځای په پښتو ادبياتو کې داستان ته زياته پاملرنه ليدل کېږي. د ديارلسمې پېړۍ په دويمه نيمايي

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې، زیاتره شاعران د شرقي ادب ځینې داستانونه او حکایات په پښتو نظموي، دا کار په هند او پښتونخوا کې د چاپ د وسایلو په پرمختیا سره زیات بابېړي او په سلګونو داستانونه پښتو ته اوړي او د تاجرانو له خوا چاپېړي او خلکو ته وړاندې کېږي. ددې کار یو علت دادی چې عام خلک له داستاني اثارو سره زیاته علاقه ښیي، نو ځکه تاجرانو به ددغسې اثارو له چاپ سره زیاته مینه ښودله او شاعرانو هم د غزل او دېواني ادبیاتو پر ځای داستاني ادبیاتو ته پاملرنه کوله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سلیمان ماکو تذکرة الاولیاء

په دې لیکنه کې لومړی د سلیمان ماکو پېژندنه او بیا په ترتیب سره د تذکرة الاولیا معرفي او د هغې محتوا په تفصیل سره شرحه شوې ده. اول تذکرة الاولیا په دوو برخو وېشل شوې ده، چې یوه د نثر برخه ده یانې د سلیمان ماکو خپله لیکنه او دویمه د نظم برخه ده چې د شاعرانو شعرونه او نظمونه دي. همدارنګه د سلیمان ماکو نثر په ترتیب سره، په هغو کې د پښتو، عربي او فارسي ژبې لغاتونه او اغېزې چې په دې نثر کې دي، تفصیل او تحلیل شوې دي. همدارنګه د سلیمان ماکو د نثر ممیزات هم تشریح شوي دي.

سلیمان ماکو او تذکرة الاولیاء:

د پښتو ژبې له پخوانیو لیکوالو څخه یو هم سلیمان ماکو دی، دی د بارک خان صابزي ماکو زوی دی، چې د کندهار په ارغستان کې اوسېده، د ماکو قوم تر اوسه هم په لږ تعداد هورې اوسېږي او په ابدالیو (درانیو) کې شاملېږي. سلیمان ماکو له دې قومه یو پوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لیکوال راوتلی دی او د پښتونخوا په غرو کې یې سیاحتونه کړي او د خپل عصر مشهور روحاني او ادبي رجال یې کتلي دي.
دی په خپله وایي چې پر ۲۱۲هـ تللی وم او د پښتونخوا په غرو او رغو ګرځېدم او د لویانو مراقد مې لیدل او پلټل، داسې ښکاري چې سلیمان تر دغه مفید او ګټور سفر وروسته بریالی شو چې د پښتنو د نومورو بزرګانو د حال او احوال په باب یوه تذکره ولیکي او د دوی ویناوې او اشعار په دې کتاب کې خوندي کړي.
په خواشینۍ سره چې دا کتاب لاتر اوسه ورک دی، خو لومړي مخونه یې چې اته مخه دي، هغه پوهاند عبدالحی حبیبي پر (۱۳۱۹ل) کال په کندهار کې ومونډل او د هغو مخونو عکسونه یې د کابل په کالنۍ (۱۳۱۹ل) او پښتانه شعرا لومړي ټوک کې خپاره کړل.
د تذکرې یو څو پاڼې چې پیدا شوې دي، یاڼې څلور پاڼې چې اته مخه کېږي او اووه ډک مخونه دي، ځنې معلومېږي چې سلیمان د پښتنو مشاهیرو احوال په داسې ډول لیکل چې د هغو د ژوندانه وقایع ثبت شي او دا خبره هم څرګنده شي چې پلانې سړي څنګه ژوند کاوه، چېرې اوسېده، پلار نیکه او کورنۍ یې کومه او چېرې وه او له هغه سړي څخه د خلکو په خولو او زړو کې کومه وینا او کوم شعر پاتې دی؟ دی په خپل سفر کې د کاملاتو حضور ته رسېدلی او کوم مشاهیر چې مړه وو د هغو مراقد یې مونډلي او لیدلي دي او د تاریخي وقایعو په ضبط کې یې ډېر دقت کړی دی چې د تذکرې په دیباچه کې دی په خپله وایي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

((په سنه دولس او شپږ سوه د هجري تللی وم او د پښتونخوا په راغو او کلیو ګرځېدم او مراقد د اولیاوو او واصلینو مې پلټل او په هر لوري مې کاملان موندل او د دوی په خدمت خاکپای وم او هرکله په سلام ورته ولاړ چې له دې سفره په کور کښناستم او تناکې وچاودلې د پښو بیا پاڅېدلم او د څښتنه مې مرستون شوم چې احوال د هغو کاملانو وکاږم او دوی چې هغه ویناوې پاتې کړې دي او پښتانه یې لولي.)) اوس له دې څخه ښکاري چې سلیمان ماکو په تذکره کې خپل مشاهدات او د سیاحت لیدل شوي او کتل شوي معلومات کښلي دي. د سلیمان ماکو تذکرة الاولیا د پښتنو پخوانیو شاعرانو په احوال او اثارو کې زمونږ یو پخوانی تاریخي او پوخ ماخذ دی. هغه اوه مخه چې له دې تذکرې څخه زمونږ لاسته راغلي، ددغو شاعرانو احوال په کې راغلی دی: بېټ نیکه، ملکیار غرشین، شیخ تیمن، قطب الدین بختیار. دا خبره باید هم له یاده ونه باسو چې سلیمان د پښتنو رجالو په تاریخ لیکلو کې هغه سبک نه دی تعقیب کړی چې د شیخ عطار په تذکرة الاولیا کې تاکلی شوی و، ځکه چې شیخ عطار یوازې د اولیاوو د زهد او تقوا حکایات راټول کړي دي، خو سلیمان د رجالو د ژوندانه احوال او د دوی اخلاق او کورنۍ او هم ادبي موقعیت ښیي او په دې ډول پوه سړی او ستر ګور مورخ ښکاري. د تذکرة الاولیا د موندلو په اړه راغلي دي چې تذکرة الاولیا د هلمند د ناوې د ادم خان په کلي کې د زړو کتابونو د پلټلو پر مهال د پوهاند عبدالحی حبیبي صاحب لاسته ورغله، چې پر مخنیو چاپونو سربېره پر (۱۳۲۱ل) کال د استاد حبیبي د تعلیقاتو شرحې او سریزې او له اصل متن سره

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوځای د سرمحقق زلمي هېوادمل په زیار چاپ شوې او دغه راز پر (۱۳۷۹ل) کال یوځل بیا د علامه حبیبي د څېړنو د مرکز له خوا د هغې د انګلیسي متن سره یوځای چاپ شوې ده، خو تر دې دمخه هم چاپ شوې ده. تذکرة الاولیا په لومړي ګام کې مورډ پر دوو برخو وېشو:

الف- د سلیمان ماکو خپله لیکنه چې نثر دی او د شاعرانو ژوندلیک په کې راغلی دی.

ب- په تذکره کې د شاعرانو راغلی کلام چې په نظم دی.

الف- د سلیمان ماکو نثر: تر سلیمان ماکو دمخه د پښتو نثر کومه نمونه زمورډ لاسته نه ده راغلې، چې پخوا به د پښتو نثر څنګه و او څه ډول سبک یې لاره، خو د سلیمان ماکو د نثر پوخوالی دا څرګندوي چې د دغه عصر نثرونه به دغسې پاخه وو او له دې نثر څخه څرګند ډېرې چې د پښتو نثر د ماشومتوب پړاو تېر کړی او د پوخوالي مرحلې ته رسېدلی دی.

د سلیمان ماکو نثر که په تحلیلي سترګه ولیدل شي، تر دغو لاندې درېیو عواملو لاندې یې نشونما راته ښکاره کېږي او په هغه چاپېریال کې چې دې نثر وجود موندلی و هم دا درې عوامل موجود وو:

۱- د پښتو ژبې خپل اثر چې سلیمان پښتون و او د پښتو ژبې ویونکی و، نو طبیعي ده چې دغه لامل به دده د نثر په ادبي بڼه او جوړښت پوره اثر درلود او ښایي چې تر ده دمخه چې کوم نثاران موجود وو د هغو د لیکلو سبک به هم پر ده دروند اغېز درلود.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- په فارسي ژبه کې چې کوم ادبي حرکت موجود و او د سلیمان چاپېریال یې نیولی و، ضرور به یې دده پر نثر هم اثر کړی وي.
۳- په دغه عصر کې فارسي نثر رشد موندلی و، هم په غزني هم په خراسان او هم په هند کې خپل عروج ته رسېدلی و، تاریخ بیهقي او زین الاخبار او د محمد عوفي لباب الالباب او نور کتابونه د دغه عصر مهم منثور اثار دي، ځکه پښتو هم د دغه ادبي چاپېریال په منځ کې ژوند کاوه، نو یې اغېزې هم طبیعي دي.
په دغه عصر کې عربي ادب او عربي ژبې هم پوره او بشپړ اثر کړی و، په خپله فارسي نثر هم په ابتدا کې تر دغه اثر لاندې نشونما وکړه. د (۵۰۰هـ) په شاوخوا کې چې کوم فارسي منثور کتابونه ولیکل شول، د عربي ژبې اغېزې په کې څرګندې دي، ځکه پښتانه هم له عربي ژبې سره په دغه زمانه کې پوره اړیکي لري، پر پښتو هم د عربي ژبې اثر شوی دی. د سلیمان ماکو په حیاتي چاپېریال کې دغه درې سایقه موجود وو چې هر یو په ادبي تحول او د لیک او نثر پر ډول باندې طبعاً اثر کوي او زه هم تر دغه درې عواملو لاندې د سلیمان نثر تحلیلوم:

الف- د سلیمان د نثر پښتو لغتونه: که په عمومي ډول سلیمان ماکو نثر ارزول کېږي، نو دا تقریباً په نږه پښتو نثرونو کې حسابېدلی شي، ځکه د پردیو ژبو تاثیرات پرې ډېر کم دي او ان که څوک اوس هم پښتو نثر لیکي، نو د نورو ژبو دومره کلمې به ضرور په کې کاروي. د سلیمان ماکو له نثر څخه داسې بنکاري چې هغه وخت د پردیو ژبو (عربي او فارسي) تاثیرات پر پښتني ادبي چاپېریال وو، خو دومره زیات نه وو چې ټول نثر متاثر کړي، دلته به

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ده د نثر سوچه پښتو لغاتونو ته اشاره وکړم: لوی، استازی، روښان، ویاله، هوسېږم، خاورې، راغه، کلی، پلټل، لوری، موندل، څښتن، پاڅېدل، وینا، لولي، شپه، ستانه، کول، سندرې، یرغل، غرشین، ملګری، ستر، واکمن، بری، مرورړل، پارکی، څرګند، مېشت او داسې نور. د سلیمان ماکو په نثر کې کارول شوي دي، اکثره پښتو لغتونه اوس هم په خپله هماغه پخوانۍ مانا او مفهوم او هماغه شکل کارول کېږي. د سلیمان ماکو د نثر له پوخوالي څخه داسې ښکاري چې پښتو نثر به تر دې پخوا ښه اوږد مزل کړی وي چې د سلیمان ماکو د مهال داسې پخې مرحلې ته رسېدلی دی.

ب- د سلیمان ماکو په نثر کې عربي لغتونه: د سلیمان ماکو په نثر کې یو شمېر عربي لغتونه هم شته، خو دا اکثره داسې لغتونه دي چې مذهبي او عقیده یي مفاهیم لري، دا ډول لغتونه اکثره اوس هم د مذهبي اصطلاحاتو په ښه موجود دي او ترجمه یا انډولونه یې ډېر ممکن نه برېښي.

عربي ژبې د اسلام تر راتګ وروسته په افغانستان کې خپلې اغېزې وښندلې دا اغېزې لومړی پر فارسي ژبه او وروسته پر پښتو ژبې محسوسې شوې، خو د پښتو په انډول یې پر فارسي ژبه اوس هم تاثیرات زیات دي، دلته به څو عربي لغتونو ته اشاره وکړو: قدوة الواصلین، مراقد، حمد، برکت، نصیب،صلی الله علیه وسلم، غریب، هجري، اولیا، آل، امابعد، نقل، عبادت،مبارک، واقع، قبول، کفر، شیخ او ځینې نور...

(c) ketabton.com: The Digital Library

ج- د سليمان ماکو په نثر کې فارسي لغتونه: د سليمان ماکو په نثر کې د عربي په نسبت فارسي لغتونه ډېر کم دي خو د استاد عبدالحی حبيبي په نظر د سليمان ماکو په نثر کې د فارسي ژبې د هغه وخت د نثر څه اغېز شته. د سليمان ماکو تر عصر نږدې دوه سوه کاله دمخه د غزنويانو په عصر کې فارسي نثر ډېر پرمختګ کړی و، ډېر روان، ساده او عام فهمه و، لنډې لنډې جملې يې لرلې او له ابهام او تکلف څخه خالي و. د سليمان ماکو نثر هم ساده سليس او روان دی، جملې يې هم لنډې دي، ابهام، تصنع او تکلف هم نه لري، د فارسي نثر د هغه وخت د خوړلنيو د څه ناڅه اغېزمنې ترڅنګ يو شمېر فارسي لغتونه هم د سليمان په نثر کې ليدل کېږي، لکه: سپاس، خاکپای، بزرګ، روزګار، مهربان، درخواست او ځينې نور...

د - د سليمان ماکو د نثر ګرامري جوړښت: سره له دې چې د سليمان ماکو په نثر کې زياتره سوچه پښتو لغتونه کارېدلي دي او ليکنی متن يې هم سړي ته ډېر خوند ورکوي. له دې سره سره يې ليکنې بڼه له عامې محاورې او همدارنګه د پښتو ژبې له اوسنې ګرامري جوړښت سره اړخ نه لګوي. د نثر دا حالت کېدی شي د دوو عواملو له امله رامنځته شوی وي، کېدی شي د هغه وخت د پښتو محاورې ژبه همدا شان يا دې ته ورته وه، يا هم نثر په دې بڼه ليکل کېده او يا هم د عربي ژبې تاثير پر فارسي او د فارسي پر پښتو پرېوتی وي. د سليمان ماکو د نثر په ځينو جملو کې مبتدا او خبر، فاعل او فعل، مضاف او مضاف اليه سره وړاندې وروسته دي، دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

کار د پښتو له اوسني ګرامري جوړښت سره توپير لري، کېدی شي د لرغونې دورې نثر همدا بڼه درلوده، خو بيا هم د سليمان ماکو نثر، د پير روښان او د هغه د پلويانو او همدارنګه د اخوند دروېزه او د هغه د پلويانو تر نثر ډېر زيات خوږ، سوچه او روان دی؛ تکلف، تصنع او ابهام په کې نه شته، دلته به د سليمان ماکو د نثر څو ترکيبونه راوړو او بيا به د پښتو ژبې د اوسني ګرامري جوړښت اصله بڼه هم ورسره وليکو:

د سليمان ماکو نثر	اوسنی ګرامري جوړښت
وايم حمد وسپاس د لوی خاوند	د لوی خاوند حمد و سپاس وايم
چې دی بادار د کونينو او رحمت د ثقلينو	چې د کونينو بادار او د ثقلينو رحمت دی
په وياله د ارغستان هوسېږم	د ارغستان په وياله هوسېږم
مراقد د اولياو او واصلينو مې پلټل	د اولياو او واصلينو مراقد مې پلټل
او تياکې وچاودلې د پښو	او د پښو تياکې مې وچاودلې
سړين نه درلودل زامن	سړين زامن نه درلودل
او هر کله به ويل خپل ورور ته	او هر کله به يې خپل ورور ته ويل

او داسې نور ترکيبونه او نورې جملې. دلته موږ د سليمان ماکو په نثر کې ګورو چې نثر له عامې محاورې څخه لرې شوی دی. په پښتو کې عامه قاعده همدا ده چې اول فاعل راځي بيا فعل، اول مبتدا ده او بيا خبر،خو د سليمان ماکو په نثر کې دا قاعده تر ډېره حده معکوسه ده.

هـ- د سليمان ماکو په نثر کې پخواني لغتونه: د سليمان ماکو په نثر کې پر هغو سوچه پښتو کلمو سربېره چې اوس هم په پښتو کې استعمالېږي، ځينې داسې نور پښتو لغتونه هم شته چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

یا اوس نه کارېږي او یا هم په لږ شانې لفظي تغیر او تحول سره کارېږي یانې متروکې کلمې په کې شته، دلته به دې ډول کلمو ته هم اشاره وکړو.

په تذکرة الاولیا کې کارېدلې بڼه	اوسنۍ بڼه
پښتنخا	پښتونخوا
مرستون	مرسته غوښتونکی (په پخوانۍ بڼه اوس متروکه ده)
لولي	ویلې
جوبله	جنګ پخوانۍ بڼه یې متروکه ده
پپنا	پوپنا
دښمنه	دښمن
کټارو	توري (پخوانۍ بنه یې متروکه ده)
ډېرزښت	ډېر زیات
ګنون	شمېر
کول	نسل
بما (بومیا)	لارښود (اوس متروکه ده)
وګروهېد	متعقد شو (دابڼه هم اوس متروکه ده)

او ځینې نورې کلمې چې اوس یا متروکې دي او یا یې هم بڼه کې بدلون راغلی دی، په تذکرة الاولیا کې د دغسې مړو او پخوانیو کلمو شتوالی ددې ادبي تذکرې لرغونتیا او ځانګړتیا په ګوته کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سليمان ماکو د نثر ځينې مميزات:

اوس چې د پښتو د لومړي نثر اساسي عناصر (د پښتو، فارسي او عربي اغېزې) وڅېړل شول، يو څو نور مهم ادبي مميزات هم لاندې ذکر کېږي، چې په دې نثر کې ليدل کېږي.

۱ - ايجاد: د سليمان ماکو د نثر يو عمده او څرګند مزيت د جملو ايجاد دی چې دغه مميزه يې د فارسي له قديمه نثره سره شريکه ده تر غزنويانو دمخه تر (۴۰۰هـ) پخوا د فارسي نثر نهايت موجز او جملې يې لنډې لنډې دي.

۲ - توصيف او توصيح: د سليمان ماکو په نثر کې ځينې جملې داسې هم شته چې يوازې د توصيف او ښو څرګندولو لپاره راوړل شوي دا مزيت د فارسي په سامانې سبک کې لږ و، خو د غزنوي دورې ليکوالو ښه پسې ډېر کړ او د مطلب د روښانولو لپاره يې ځينې پرله پسې جملې راوړلې چې مقاصد ښه پسې واضح شي، د مثال په ډول (په ويااله د ارغستان هوسېږم او په دې ځمکو يادېږم) بل مثال ((شيخ ببتنی هوسېد په غره باندې او هلته دېره و)) بل مثال ((د دوی په خدمت خاکپای وم او هر کله په سلام ورته ولاړ)) چې په دغو مثالونو کې دويمې جملې د توصيف او توضيح لپاره راغلې دي.

۳ - د افعالو تکرار: د فارسي پخواني ليکوال تر غزنوي دورې دمخه د هرې جملې لپاره د فعل ذکر لازم ګڼي. که څه هم يو فعل په څو جملو کې مسلسل تکرار هم شي. د افعالو تکرار چې وروسته يو ادبي عيب هم وګڼل شو د سامانې عصر په نثر کې عيب نه و،

(c) ketabton.com: The Digital Library

بلکې د الفاظو تکرار او د جملو تکرار هم کېده او دغه تکرار په اوستا او پهلوي ژبو کې هم و چې فارسي ژبې ته راغلی و او دا یو قدیم ادبي سنت ګڼل کېده. د مثال په ډول سلیمان په خپل نثر کې داسې لیکلي: «بختیار په پښتو سندرې کړینه، اوښې تویوینه خدای ته ناړې کړینه، غلبلې کړینه، پاڼکی لرینه» وګورئ پنځه فصله په یوه لیکه کې سره یوځای دي چې دوه کټ مټ تکرار هم دي. دلته دا باید هېر نه شي چې د ژبې دغه طبیعي او روان سبک ډېر ښه دی او د افعالو د حذف او عطف ناروا دود وروسته رواج شوی دی، چې کله کله د کلام رنګ او خوند وراړوي، موږ باید په اوسني نثر کې دغه د افعالو د حذف بدعت رواج نه کړو او د قدیم طبیعي او خواږه سبک پیروي وکړو.

اخځونه

۱- د پښتو ادب تاریخ، پوهاند عبدالحی حبیبي، ۱۳۸۴ل کال.

۲- د تذکرة الاولیا په اړه د پوهندوی محمد اسمعیل یون مقاله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لرغوني ادب کې د نظم او نثر اندول ؟

نثر او نظم د ادبیاتو دوه مهم ستونونه دي چې ټول ادبیات پرې استوار دي او د یوې ژبې استوارتوب هغه مهال لاټینګ او قایم وي چې دواړه یې پرخپل ځای برابر او ټینګ وي، که یوه خوا زیاته قوي وي او بله خوا کمزورې وي، نو بیاهم شرایط د ډاډ ورنه دي، نو که ولیدل شي د نظم پله تر نثره له پخوا راهیسې درنده وه یاني نظم ته زیات کار شوی او نثر ته وروسته کار پیل شوی دی، ددې تر شا مختلف لاملونه شتون لري.د پخوانیو اریایانو او د اکثرو قومونو زاړه ادبي اثار منظوم وو او منثور یې ډیر کم او یا لږ پاتې دي.

(ویدا) او (اوستا) کتابونه دواړه منظوم وو او د سانسکریت زاړه کتابونه هم اکثره منظوم دي ، نو له دې سببه د اریایي اقوامو د نظم تاریخ تر نثر دمخه دی، په دې کې هېڅ شک نشته چې د ژبې اساس پر نثر اېښودل کېږي، څرنګه چې بشر خپل پخواني ادبي اثار په حافظه کې ساتل او د لیک او تحریرفن لانه و ایجاد شوی، نو د حافظې د ساتلو لپاره نظم تر نثر اسانه و او هر وخت به اریایي اقوامو(شاعرانو) خپل دیني او ټولنیز مطالب په نظم کول او حماسي شاعرانو به خپل جنګي او حماسي اشعارپه منظم ډول

(c) ketabton.com: The Digital Library

جوړول. د ویدا قدیم اثار د دغو ریشانو د ذوق نتایج دي . اوستا هم د زردشت او د دده د اتباعو ګیتونه ((سندري)) دي ، د لرغوني یونان ((ایلیاد او اوډیسې)) هم د (هومر) حماسي سرودونه دي . د پښتو ژبې په ادبي تاریخ کې هم مورِ ته تر اسلام را وروسته لومړني منظم اشعار لاسته راغلي او د قدماوو په دوره کې تر (۲۰۰ هـ ق) دمخه د کوم منشور اثر درک نه لرو، فقط د محمد هاشم بن زید سرواني د (سالو وړمه) یوکتاب مورِ ته معلوم دی، مګر منظوم اشعار خورا زیات دي . لکه څرنګه چې پخواني اریایي متون سینه په سینه رانقل شوي، وروسته په کتابونو کې ثبت شوي او تر مورِ رارسیدلې دي، ځکه پښتو ژبه دپخوانیو منظوماتو په شهادت موجوده وه ، نو طبعاً به یې نثر هم درلود مګر د لیک او تحریر د نه موجودیت په سبب به نثر نه وي ثبت شوی او که وو هم هغه به د زمانې د ناوخوالو څپو له ځانه سره وړی وي، نو ځکه مورِ له قدماوو او پخوانو راوروسته د منځنیو لیکوالو په دوره کې چې څلور پیړۍ رانغاړي، د نثر نمونې په لاس کې لرو او نثر لیکونکي پښتانه مورِ پېژنوچې کتابونه یې تالیف کړي دي. د مغولو تر تاړاک او چپاول دمخه ((۲۰۰ هـ ق)) پخوا د پښتو ژبې ادبي مرکزونه د غور، هلمند ، ارغنداو او د ترنک ورشوګانې وې. دغه مرکزونه د مغولو خونخوارو لښکرو وران کړل او د مدنیت یوه ببلګه یې هم پکې پرېنښوده. نو داسې ښکاري چې د پښتو ډېر کتابونه او علمي اثار هم ورسره تباه او پوپناه شوي دي. یو کلک او مظبوط دلیل شته، چې د (۲۰۰ هـ ق) په حدودو کې چې د نثر کومه نومونه او ببلګه موجوده ده هغه ډېره پخه او خوږه ده ، د یوې ژبې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نثر چې دې درجې ته رارسېږي نو طبعا يې بايد دمخه ابتدايي مرحلې تېرې کړې وي چې د وړکتوب له مرتبوڅخه د زړښت او پوخوالي درجې ته راغلی وي، نو له دې خبرې څخه داسې استدلال کوو، چې بايد ډېر مخکې لږ تر لږه دوه درې پيړۍ پر پښتو نثر تېرې شوې وي،چې د اومې پېړۍ (۲۰۰ هـ ق) کلونو متانت او پوخوالی يې موندلی وي. له همدې کبله ويلای شو چې د نظم پله تر نثر ځکه درنده ده چې په پخواوختونو کې له يوې خوا د نثر لپاره د املا او انشاء زمينه نه وه مساعده او بل خلکو تر نثر نظم ژر يادولای او حافظې ته سپارلی شو او نثر ورته مشکل و شايد له همدې امله له منځه تللی وي، نو ځکه يې د نظم په شان ډېرې ښلګې نه شته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو لرغوني ادب کې ویرنه

په پښتو لرغوني ادب کې لومړنۍ ویرنه شیخ اسعدسوري د محمد سوري زوی د قصیدې په چوکاټ کې د غور د پښتون پاچا امیر محمد سوري، چې د سلطان محمود غزنوي په واسطه د «اهنګرانو» په کلا کې کلا بند کړای شو او د ګرفتارۍ په حال کې یې زهر وخوړل، مړ شو، ویلې ده، د قصیدې څو بیتونه په دې توګه دي:

د فلک له چارو څه وکړم کوکار
زمولوي هرګل چې خاندي په بهار
هرغټول چې په بیدیا غوړېده وکا
ربڑوي یې پانې کاندي تار په تار
ډېر مخونه د فلک څپېړه شنه کا
ډېر سرونه کا ترخاورو لاندې زار
د واکمن له سره خول پرېباسي مړ سي
د بېوزلو وینې توې کاندي خونخوار

xxx

سخ په تا ای محمده د غور لمر وې
په نړۍ به نه وي ستا د عدل سار

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته پر ننګه وې ولاړ په ننګه مړ سوې
هم په ننګه دې په ننګه کا ځان جار
که سوري دې په تګ وبر کاندي وبرمن سول
هم به ویاړي ستا په نوم ستاپه ټبار
په جنت کې دې وتون زموږ واکمنه
هم په تا دې وي ډبر لور د غفار.

شاعر په دې قصیده کې د فلک له جبر ، جفا او بې پروایی څخه سرټکوي، ژاړي فلک ظالم معرفي کوي او شکایت ورڅخه کوي، داځکه چې فلک امیر محمدسوري له منځه وړی، د هغه پاچاهي، تاج اوشتمني یې له خاورو سره برابر کړي. د طبیعت منظرې، د مرغانو نغمې او نورې زړه کشوونکې ښکلاوې د امیر محمدسوري په نشتون کې هېڅ بولي، د هغه مړینه د ملت او وطن لپاره ویر او ماتم بولي. له بلې خوا د امیر محمد مبړانه او غیرت بیانوي او د هغه د دورې نظم، ابادي او ارامي خلکو ته څرګندوي. لنډه دا چې د امیر محمدسوري ټولې بریاوې روښانوي او په پای کې د نومورې مړینه د وطن او قوم لپاره لویه ضایعه بولي.

دا په پښتو لرغوني ادب کې د ویرنې لومړنی او بشپړه بېلګه ده، البته تر دې وروسته ځینې شعرونه هم شته چې غمجن حالت بیانوي، خو د شیخ اسعد سوري د ویرنې په شان پوره ویرنې نه دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو ادبیاتو کې نکلونه او ملي هنداره اثر

سریزه:

د لومړي کال د دویم سمستر د «پښتو ادب تاریخ» مضمون ګران استاد ښاغلي پوهندوی محمد اسمعیل یون له خوا تدریسېږي، استاد یون تل د پښتو او پښتونولۍ لپاره نه ستړې کېدونکې هلې ځلې کړې دي، په دې موخه چې مورږ خپل ادبي فعالیت جاري ساتلی وي، نو یې ټول ټولګي ته کورنۍ دندې ورکړې، دا کړنه محترم استاد ځکه وکارولې چې له یوې خوا زده کړیالان له ادبي څېړنې سره بلد شي او بله مهمه موخه یې دا وه چې ټولو راغونډو شویو موادو ته کتابي بڼه ورکړل شي او په پښتو کې یو بل نوی اثر چې هغه هم د یوې ادبي دورې په اړه وي، لوستونکو ته وړاندې شي.

ماته د نورو ملګرو په شان یوه ځانګړې موضوع چې عنوان یې «په پښتو ادبیاتو کې نکلونه او پر ملي هنداري کتاب تبصره» راکړل شوه، ما هم پر یاد عنوان تر خپل وسه کار کړی دی، هیله ده چې د پاملرنې وړ مو وګرځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پايله کې زه له يون صاحب د دغه ادبي فعاليت له امله زياته مننه کوم او له الله(ج) څخه يې تل په ژوند او پر خپلو سيالانو برى غواړم.

نکلونه

د پښتو د شفاهي ادبياتو ډېره خوندوره برخه نکلونه دي. دا نکلونه له پېړيو راهيسې د ولس په حافظه کې پاتې شوي او ځينې اشکال يې تر نن ورځې پورې رارسېدلي دي.

نکلونه د پښتو د ببلابېلو سيمو په کليو او باندو کې موجود دي، کوم يو نکل چې يوه سيمه کې ايجاد شوى هم وي، چې همغې مشخصې سيمې پورې مربوط نه دى پاتې شوى، بلکې نورو سيمو ته هم ور انتقال شوى او عام شوى دى. په نکلونو کې د انتقال په دې جريان کې ځينې محيطي اصطلاحات، جغرافيايي نومونه او روايات تبديل شوي او پرځاى يې د بلې سيمې اصطلاحات او نومونه راغلي دي.

د زمان په تېرېدو سره د نکلونو په ژبه کې هم تغير راغلى دى او همدا راز د نکلونو په ځينو روايتو کې هم تغيرات واقع شوي دي.

د پښتنو په سيمو کې موجود نکلونه پر دوو برخو وېشلاى شو:

(۱) **د پښتنو خپل نکلونه:** چې قهرمانان، محيط او ټول کړه وړه يې پښتني دي او د پښتنو د اجتماعي ژوندانه په څېړنه کې له دې ډول نکلونو څخه ډېره استفاده کېدى شي او د دوى د فرهنګ د ډېرو پخوانيو خصوصياتو ځينې څرکونه هم ځنې ايستل کېدى شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې پښتني نکلونو کې بيان شوي حکايات او پېښې د پښتنو له هماغه وختني اجتماعي فرهنګي ژوند څخه رنګ اخلي .

پښتني نکلونه ځينې ډېر اوږده دي. په دغسې نکلونو کې په کيسو کې کيسې بيانېږي، خوځينې يې بيا ډېر اوږده نه دي او د شرقي ادبياتو حکايتي اثارو ته ورته دي.

ددغو نکلونو اوسني اشکال د خلکو له خبرو او ويناوو سره سم اوډل شوي دي، په دې نکلونو کې ځای ځای ځينې نارې هم شته، چې نکل چيان يې د نکل د بيان په ترڅ کې په مخصوصو ځايونو کې د نکل د کرکټر له خولې وايي.

په پښتو نکلونو کې د دغسې نارو موجوديت ځينې څېړونکي په دې باوري کړي دي ، چې دغه نکلونه به په لومړي سر کې منظوم ايجاد شوي وي او بيا به يې د وختونو په تېرېدو سره منظوم اشکال هېر شوي وي او د نکل خاکه به د خلکو په حافظو کې پاتې وي او بيا به د همدغې خاکې له مخې د ولس له عامې محاورې سره سم د نکلونو اوسنۍ بڼې عياري شوې وي او کومې منظومې چې د نکل له لومړنيو اشکالو څخه د خلکو په حافظو کې پاتې شوې دي، هغه يې د نارو په توګه د نکل په اوسني شکل په خپلو خپلو ځايونو کې ځای کړې دي .

د پښتنو په خپلو ملي نکلونو کې ادم خان درخانۍ، دلۍ شهو، مومن خان شيرينو، طالب جان او ګل بشره، ولي جان او تانو، موسی جان او ګلمکۍ، فتح خان او رابيا ، ښادي او بيبو، جمال خان او زيب النسا ، ظريف خان او مابۍ، جلات خان او شمايله او نور ډېر مشهور دي، د پښتنو خپل نور ملي نکلونه هم شته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۲) لـه نـورو ولسـونو څخـه راغلـي نکلونـه: د بـېلا بېلـو ولسونو ترمنځ دود دي، په شفاهي ډول ولس اخيستي دي، په ځينو کې يې له خپلو محيطي او اجتماعي، فرهنګي شرايطو سره سم څه ورزيات کړي او يالړ کړي دي په دې کټګوري نکلونو کې شهزاده بهـرام او ګلندامـه، سـيف الملوک او بـدرې جمالـه او نـور د ډېوانـو ښاپېريانو ډېر نکلونه شامل دي.

د پښـتنو پـه کليـو او بانـډو کـې اوس هـم نکلچيـان شـته، دا نکلچيـان هغـه خلـک دي، چې دا نکلونـه يې پـه خپلـو حـافظو کـې ساتلې او د کال پر بـېلا بېلـو وختونـو پـه تېـره د ژمـي پـه اوږدو شـپو کې يې کليوالو ته وايي.

د پښتنو ځينو خواخوږو لکه مرحوم ګل محمد نوري، عابد شاه عابد ، پروفيسورولي محمد جان سيال کاکړ، پروفيسورمحمد نواز خان طاير، عبدا لکريم پتنګ دا ډول نکلونه لـه اولـه راټول کړي او چاپ کړي دي.

پـه ورسـتيو وختونـو کـې : نوراللہ ولسـپال، محمـد مـومن پتـوال، غوټې خاوري، ميراحمـد ګربز او علـي محمـد منګل هم لـه خپلـو سيمو څخه ځيني پښتو نکلونه راټول کړي دي.

ملی هنداره

دا کتاب چې چمتـو کـوونکي او راغونډونکی يـې مرحـوم محمـد ګـل نـوري دی، د پښـتو د شـفاهي ادب غـوره او خونـدوره ټولګـه ده چې ښـکلي او هنـري نکلونـه پـه ځـان کـې رانغـاړي او د پښـتو ژبـې لپـاره د مرغلرې ارزښت لري ، په کتاب کې د ولس په خوله حقيقي

(c) ketabton.com: The Digital Library

نکلونه او د کرکټرونو په اوازونو باندې ناري او لنډې شته او همدا راز د پښتنو د سیمو دود او دستور یانې د پښتنو سپېځلې مینه، پر ژمنو ولاړ او د غیرت او مېړانې کیسې د غوره او ښکلو کرکټرونو په نظر کې نیولو سره لیکل شوي دي، چې هر ه کیسه یې د یادونې وړ ده . پخوا هم په کلیو او باندو کې د اناګانو، نیکه ګانو او نورو مشرانو له لوري په ځانګړي وخت کې دا ډول کیسې او نکلونه کېږي او زیات مینوال لري، ځکه دا په ځان کې یو ځانګړی خوند لري، په نکلونو کې هر ډول کیسې شته یانې حماسي، عشقي او حکایتي خو زیاتره خلک د عشقي نکلونو په اصطلاح عملیان دي. دا کتاب هم زیاتره عشقي نکلونو ته ځانګړی شوی دی، چې څرنګه پښتانه سپېځلي عاشقان تر کومه حده پورې وفادار دي او د غیرت او ننګ لپاره حتی پښتانه د سر سودا کولو ته راځي دي. بله مهمه خبره د کتاب دا ده چې د فولکلوري ادبیاتو بډایه پانګه؛ ناري او لنډې پکې زیاتې دي، لکه :

سر د سره پالنګه هسک کړه فتح خانه
یاغي سوی هندوستان رعیت ملکونه

❖

دروازه ژر کړئ راخلاصه ګوریانو
راپسې د زرغونو توتیانو سیل دی

❖

دا کاروان د شمس الدین په طلا بار دی
دا ټول د بېړۍ ښکار دی

❖

(c) ketabton.com: The Digital Library

که اور ګډ کړي د برېښنا په سپینږیرو
مرور یې پخلا نه کړل
لاد لاسه ورښیي ، ورښیي یاغي ملکونه

❖

کرمیه چې غم نه وي ته غم راوړې
کرمیه که زما په دعا کېږي
کرمیه په لم غوټه په سپرو واوړې

په اوسني وخت کې لیدل کیږي چې د ډراماتیکو ادبیاتو مینوال ډیر زیات دي، د نړۍ اقتصاد پرې چلېږي چې له دې له ډلې څخه د هالیوډ او بالیوډ یادونه مهمه ده، ځکه چې دوی په سلګونه زره خوښوونکي لري او که داسې ووایو چې د بالیوډ یا هندي سینما د هندوستان د اقتصاد د ملا تیر جوړ کړی دی، نو مبالغه به مو نه وي کړي، ولې مورږ تاسو یې وینو چې دوی څومره فلمونه او سریالونه جوړوي. فلم جوړونکي اوس په کیسو پسې ګرځي چې یو څه ځانګړي وي، خو نه ورته پیدا کېږي. که دوی زمورږ (ملي هنداره) کتاب ولولي نو تاسو یقین وکړئ چې پر هغه ورځ به فلم شروع کړي. مورږ تاسو خو په نورو ډګرونو کې د پردیو تر یرغل لاندې وو، خو له کله چې نوی دولت راغلی او مطبوعاتو ازادي موندلې ده بس د نورو هېوادونو سریالونه او ډرامې یې پر مورږ را ایله کړي دي او کورنۍ یې یوې بلې خواته سوق کړې دي. دا دوه لاملونه لري:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ - لـومړی لامـل: دا چـې مـوږ تـر دې مهالـه پـورې لـه خپلـو ارزښـتناکو اثـارو څخـه خبـر نـه یـو او یـا هـم د نـورو کـړه وړه خونـد راکوي.

۲ - دویـم لامـل: دا کېـدلای شـي چې دلتـه خـارجي لمسـون دی او زمـوږ ځینـې شخصـي تلویزونونـه د پردیـو پـه پیسـو چلېـږي، او دا واضح خبـره ده چې هر څوک چې دوی تـه پیسـي ورکـوي د هغـوی ګوډاګیان دي.

پکار دا ده چې پر دغو خوندورو نکلونو باندې باید ښکلي هنـري فلمونـه جـوړ کـړل شـي او نـورو ژبـو تـه وژبـاړل شـي او خلکـو تـه د لاسرسي لپاره وېښپانو ته پورته شي ترڅو عام شي. دا کار بـه د ادبـي یرغلګرو پر مخ څېړه وي. د بېلګې پـه توګـه بـه د ملـي هنـدارې لـه کتاب څخه یوه ښایسته کیسه را واخلم:

جلات خان او شمایله

و نه و یو سړی و، دده دوه زامن او یـوه ښـځه وه، د مشـر زوی نـوم یې خنکار او د کشر زوی نوم یې مسلم و. د سړي روزګار سم نـه و او دوو زامنو یې په دام کې چوغکې نېولې او کورتـه بـه یـې راوړلې او په اصطلاح د ژوند چارې یې پرې پرمخ بیولې.

یوه ورځ دغـه سړی راولاړ شـو او لـه ځانـه سـره یـې دا پرېکړه وکـړه چې نور نو دغسې ژوند خوند نه کوي ځم غره ته یا بـه څـه پیـدا کـړم او یا به مړ راشم. ښاغلی غره ته لاړ او زیاتـه سـترپا یـې وګاللـه چې بلا خره یـې یـوه دانـه هګۍ ومونده او کورتـه یـې راوړه، مـاینې یـې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورته وویل چې بازارته یې یوسه خرڅه یې که او په بدل کې یې خوراکي توکي راوړه . سړی بازار ته راغی او هګۍ یې پر صراف باندې پر درې سوه افغانۍ خرڅه کړه او په ډېرې خوشحالۍ یې پیسې کورته راوړې او ژوند یې پرې سم شو. یوه ورځ یې بنځې مشوره ورکړه چې دغه مرغه ونیسه او کورته یې راوړه، سړي دام مرغه ته پټ کړ او مرغه یې ونیو او کورته یې راوړ او په کور کې هګۍ ورته اچوې، څه دې سر درګرځوم ، دوی خانان شول او غټه کلا یې جوړه کړه. دغه سړی مړ شو مرغه او پیسې یې زامنو ته پاتې شوې. یوه ورځ د هلکانو مور خپلو زامنو ته وویل چې یوه ورځ دغه صراف مبلمه کړئ چې زموږ هګۍ هر وخت رانیسي، دوی هم ورغلل او صراف یې مبلمه کړ، صراف شرط پرې کېښود چې ماته به همدغه مرغه چې هګۍ یې تاسو ماته راوړئ راته حلالوئ او درست چرګ به ماته پخوئ، دوی هم ورته وویل: سمه ده. وینځې چرګ پوخ کړ او د چرګ څخه یې سر یوه هلک ته ورکړ او زړه یې بل هلک ته ورکړ چې و یې خوري ځکه دوی وړې وو، دا دی صراف راغی ګوري چې د چرګ سر او زړه نشته ، صراف ورته وویل تاسو پرخپلې ژمنې و نه ختلاست او بسته چرګ مو نه دی راته راوړی، وینځه په موضوع خبره شوه او هلکانو ته یې وویل چې ځئ تښتئ چې مور مو وهي، دواړو ورونو له وېرې تښته وکړه او لرې د صحرا خواته لاړل، د یوې ونې لاندې خنکار بې حسه ویده و او مسلم یې زیات وارخطا کړی و، ځکه له یوې خوا صحرا وه او له بلې خوا دوی هم څه نه وو خوړلي. خیر مسلم د کومک په هیله له هغه ځایه یو څه راټېر شو او تپې ته وخوت چې ګوري یوه غټه اجتماع راغونډه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوې ده او پاچا يې مړ شوی دی باز يې ايله کړی دی چې نوی پاچا پيدا کړي، دی هم ورغی باز راغی دده پر سر کښناست خلکو سره وويل چې باز خطا ووت خير باز يې بيا وشړه باز بيا راغی د مسلم پر سر کښناست خلکو بيا باز وشړه چې باز درښيم ځل راغی او د مسلم پر سر کښناست، خلکو وويل نو همدا مو پاچادی مسلم هم ورسره ولاړ او خپل ورور يې هېر شو. دا کمال دهغه چرګ و چې ده يې سر خوړلی و، مسلم ته پرېږده، خنکار پسې راواخله ، خنکار پروت دی تر ونې لاندې دري مرغی راغلې په خپلو منځو کې سره ګډې دي چې دغه ښايسته ځوان ولې همدغسې مړ پروت دی. يوې مرغی ووېل چې دی مړ نه دی که دغه د ونې پاڼه دده په خوله کې ولوېږي او او به يې دی تېرې کړي، نو جوړ به شي، مرغانو له ونې پاڼې ورېژولې او يوه پاڼه راغله او د خنکار په خوله کې پرېوته هغه هم د پاڼې اوبه تېرې کړې روغ رمټ شو او راپورته شو چې ګوري مسلم نشته، د هغه په تلاش پسې د غونډی سرته وخوت چې ګوري هلته هم د پاچا موندنې لپاره باز خوشې شوی دی. خنکار هم ورغی د مسلم په شان باز دري ځلې دده پرسر کښناست او خلکو هم دی د خپل نوي پاچا په حيث قبول کړ. خير دغه دي وختونه تېرېږي مسلم خان په يوه ځای کې پاچا دی او خنکار په بل ځای کې. د مسلم خان اوه زامن دي او د خنکار هر واړې لونې پيدا کېږي او د پيدا کېدو سره يې سم وژني اخره د اووم ځل لپاره د خنکار لور پيدا شوه داځل يې ښځې لور خپلې يوې وينځې ته ورکړه چې پالنه يې پته وکړي او خرچه يې ورکوله، شپې او ورځې تېرېږي وختونه تېرېږي شمايله پېغله شوه او داسې ښکلې ده چې سترګې نه پرې رونېږي، وينځې

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې ومور ته وويل چې دغه ده نو شمايله نوره پېغله شوه او همدلته اوسيږي خو داسې نه وي چې پلار يې راخبر شي او يا ناخبره له دې سره ناروا شروع کړي بيابه نو څنګه کېږي. دشمايلې مور شمايله راوغوښته اوکورته يې راوبلله. شمايله بام ته وختله سيل کوي چې دهغه خوا خنکار راغی اوسترګې يې پرې ولګېدې او پرې مين شو، خو ښځې يې ټوله کيسه ورته وکړه چې داسې او داسې .... دا ستا لور ده .....

خنکار هم داپرېکړه وکړه چې دا د وژلو نه ده خو مېړه ته به يې په شرايطو ورکوم او چاچې شرايط پوره نه کړل سر به يې غوڅوم ..

خلکو ته د شمايلې دښايست اوازې رسي او په شرطونو کې پاتې راځي او سرونه يې غوڅيږي. هلته دغه اوازې د مسلم شپږو ځوانانو زامنو ته هم ورسېدلې او هغوی هم بې ديدنه عاشقان کېږي او د شرطونو لپاره راځي.

پاچا ته وايي چې شرطونه دې کوم دي؟ هغه ورته وايي چې ښايسته زلمي ياست مه کوئ دوی يې نه ورسره مني، نو وروسته شرطونه ورته وړاندې کېږي چې په لاندې ډول دي:

۱. د اوسپنې کونده به د لرګی په تبر ماتوئ
۲. د شمايلې ژبړه غوا به لوشئ
۳. لوشل شوې شيدې به په زينو کې څلور واره پورته او کښته کوئ
۴. په کلاکې به د شمايلې خونه او ځای پيدا کوئ
۵. په يوه خونه کې چې نيمايي له غنمو او شګو ګډه ده سره جلا کوئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲. د پاچا له زمري سره به خپل زمري جنګوئ.

خو که چېري مو له پورته شرایطو نه یو هم پوره نه کړ نو سربه مو پرې کېږي.

دا دي وروره یو یو ځوان ورمخته کېږي او په اول شرط کې ناکامېږي او جلاد یې سر غوڅوي، شپږ سره ورونه وژل کېږي.

مسلم خپل اوم او روستی زوی چې جلات نومېږي په حال نه خبروي او وخت تېرېږي جلات لاماشوم دی په کوڅه کې د یوه کور له ماشوم سره بجلي کوي او هغه ماشوم بجلي ورڅخه ګټي او جلات په زوره بجلي واپس ورڅخه اخلي او ماشوم په ژړا کورته راځي اومور یې ېږته راضي کوي، خو د جلات هر وخت دغه کار دی یوه ورځ د ماشوم مور په تنګه شوه او خپل زوی ته وایي چې که جلات ووهلې نو ورته ووایه چې که دومره نر یې نو ورشه هغه د خپلو ورونو غچ دې واخله، سبا بیا جلات بجلي بایلي او له ماشوم څخه یې په زوره اخلي خو ماشوم ورته د مور څخه زده ځواب جلات ته ورکوي او هغه هک پک کېږي چې زما ورونه بیا چېرې وو او چا ووژل.

جلات کورته راځي او خپله مور مجبوروي چې حقیقت ورته ووایي هغه بلاخره ورته ټول حقیقت وړاندې کوي ، دی له کوره راوځي او ځي د خنکار ښار ته، پر لاره یو ملنګ وینې او هغه ته خپله ټوله کیسه کوي او هغه ورته وایي چې تا له موراو پلار څخه اجازه اخیستې ده هغه ورته وویل چې نه ! ملنګ ورته وویل چې ته باید اجازه واخلې جلات ېږته کورته راغی او د مور او پلار څخه یې رخصت واخیست . ملنګ ورته یو لیک ورکړ چې د خنکار ملا

(c) ketabton.com: The Digital Library

زما شاګرد دی هغه ته ورسه او دغه لیک ورکړه، دی ورته ښه کوي او لیک را اخلي په لاره کې ځنګل دی او راځي چې ګوري یوه زمری په یو دام کې ښښتې ده او ځان نسي خلاصولای او فریاد کوي جلات ورځي او ورته وایي چې زه تا خلاصوم ولې ته به هم ژمنه کوي چې مابه نه خوري هغه ژمنه ورسره کوي. کله چې جلات دا ازادوي پر پښه یې زور راځي او چغې کوي چې له دې سره سم یې پښه ازاد ښږي ولې نور زمریان راځي جلات وارخطا کښږي دا ورته وایي چې مه وارخطاکښږه زه ددوی ټولو مشره یم. وروسته زمریان جلات ته د هر راز همکاری ټټر ډبوي او خپل یو وښښته ورکوي چې د خطر پرمهال یې ومښږه موږ به ځان درته رارسوو. خیر جلات را رهي شي ځي چې یوه کلي ته رانږدې کښږي هلته ګوري چې یوه بزګر پرخپلې ځمکې اوبه ایله کړي دي خو یو کورد یا برخه کې د میږیانو غار دی او هغه ټول بربادی، سره مخ دي جلات له بزګر سره خبري کوي او هغه پیسې ورکوي چې دا ځای پر ما خرڅ کړه او دا ځای رانیسي او مښږیان هم خوشحالښږي او له ده نه مننه کوي او د مشکل په صورت کې ورته خپل یو وښښته ورکوي چې تاو یې کړي موږ به درته حاضر شو. خیر جلات راځي د خنکار ځای ته او هلته د ملنګ له شاګرد سره اړوي څه وخت چې تښرشو جلات یو داسې زمری جوړوي چې په نس کې یې انسان پټېدلای شي البته له باندې طرفه سمدم د زمري غوندې شکل لري. له ملا څخه هیله کوي چې ما وپاچا ته بوځي او ورته ووایي چې دا داسې زمری دی چې بازي هم کوي او ښه ساعت تښري پرې کیږي، خوپس له څو هفتو مې بیرته له پاچا نه راوړه کورته..

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملا هم زمری کوم چې جلات يې په نس کې پټ دی راوړي پاچا يې خوښوي او ساعت يې پرې تېر دی. داخبره تر شمايلې رسي چې له پلاره سره يې داسې فرعي زمری دی چې بازي هم کوي ، دا و پلار ته نفر ور لېږي چې دا زمری موږ ته هم راواستوه چې ساعت پرې تېر کړو هغه هم زمری د شمايلې کورته رالېږي، چې شمايلې ته يې بيايي زمري بازي ورته وکړه دا د شمايلې مجلسيانې څوک پرې سپرېږي څوک يې تر لکۍ کشوي تر نيمو شپو يې ساتېری کاوه. وروسته ټولې ستړې شوې راغلې ډوډۍ يې و خوړه بيدې شوې زمری يې و تړه. چې ټولې بيدې شوې شمايله هم بيده شوه جلات ځان د زمري څخه راوويست راغی د شمايلې پالنګ ته د شمايلې د پالنګ سره چراغان لګېږي جلات خان يې د سر چراغ وپښو ته او د پښو څراغ يې و سرته کېښود خپلې ګوتې يې ددې پر ګوته کړې او ددې ګوته يې په خپله ګوته کړله. ددې دسمال يې ځنې واخيست خپل دسمال يې ورپرېښود نو بېرته زمري کې ننوت.

شمايله چې سهار را وينه شوله اريانۍ واخيستله چې همدا څه نقل دی دا سړی د کمې خوا راغلی ولې دا ګوتمۍ خو د نارينه دي نو يې ناره وکړه

که کرار دی نن زما زړګی کرار دی

تاسې کېښئ سهېلو دا په لاس ګوتمه زما ده که د يار ده

خير سهېلۍ هم اريانۍ واخيستلې خو دغه ورځ يې په چورت تېره کړه ږغ يې ونه کړ بيا يې په هغه زمري بازۍ کولې، بيا مابنام شو بيا بيده شوه جلات خان بيا له زمري څخه راووت شمايلې ته راغی

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو دا واريې مچه ځنې واخيسته ښځته په زمري ننوت دا چې راوښښه شوله مخ يې لوند دی دوباره يې نارہ وکړه

که کرار دی نن زما شوی کرار دی

تاسې کښئ سهيلو چې پرمخ مې د خوني زمری پرهار دی

خو شمايله پوه شوه چې په زمري کې علت دی خو ږغ يې ونه کړ خپلې سهيلې يې رختصې کړې او وينځه يې د خپلې خونې دباندې ودرولـه چې څوک راپرې نږدي. شمايلې ځان پر خوب واچاوه په زمری يې نارہ کړه:

که کرار دی نن زما زړه ناکرار دی

ته را اوزه د زمريه که غوبه يې که چميار يې زما يار دی

جلات چې دا اواز واورېده فکر يې وکړ چې څوک نشته او شمايلې پېغور ورکړ نو ده پرې نارہ کړه:

نه غوبه يم نه چميار يم لويه خدايه

ښايسته جلات مې نوم مسلم مې پلار دی

نو جلات له زمري څخه راووت سره غږ په غږ شو سره کښناستل جلات ورته ويل څنګه به شي دا شرطونه زه به پرځای کړم .. شمايلې د شرطونو جوابونه ور وښودل چې اول شرط داسې حل کړه چې دغه زما د پېکې تار واخله او د اوسپنې پر کوندې يې وتړه او په تبر يې وواهه ماتېږي. بل شرط دغه زما د سمال به ورته وښوروې نو به غوا درته ودرېږي وبه يې لوشي. درېيم دغه زما ګوته به د هغې غوا په شيدو کې ووهې هغه به پوه شي بام ته به يې په تاخت وخېژوې. څلورم زما د ځای لار زما د پلار ترتخت لاندې ده، دی به ترلاس ونيسي چټک به يې ولاړ کړې ته به راشې او هغه دوه نور شرطونه مې نه دي زده، ده ورته ويل هغه زما زده دي چاره به يې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړم. سهار شو ملا پاچاته راغی چې زما زمری راکه بسته نور به دې سات پرې تېرکړی وي. پاچا هم زمری ملا ته ورکړ.

ملا زمری کورته راوست او جلات ورځخه راووت، جلات درېشي وکړه او پاچا ته راغی چې شرطونه. شرطونه يې ورته وړاندې کړل جلات خان لومړي څلور شرطونه د شمايلې په لاړښونه حل کړل، وختې چې پنځم شرط يې په ځای کوه نوراغی د شپې په هغه غنمواوشګو خونه کې يې هغه مېړي بربت يې وموړی يو ګړی چې وشوه هغه مېړيان چې د بزګره يې خلاص کړي وو ټول راحاضرشول ويل خدمت! جلات خان حکم پرې وکړ چې ترسهاره پورې به دغه شګې او غنم سره داسې جلا کوئ چې يوه دانه سره ګډه نه شي مېړيانو هم دا کار صفا وکړ او دا شرط يې هم وګاټه، شپږم شرط بيا پاچا زمری راوست چې د جلات له زمري سره يې وجنګوي نو جلات د زمرو بربت لمس کړ او يوغټ زمری يې راويستی د پاچا زمری يې ورمات کړ او دا شرط يې هم وګاټه او شمايله يې په نره توره وګټله.

نو پاچا هم شمايله و جلات ته ورکړه پاچاه فکر وکړ چې دغه ټول کار د ملا د زمري له لاسه خراب شو نو د هغه د وژلو امر يې وکړ کله يې چې ملا د اعدام لپاره بيوه نو ملا پر جلات ناره وکړه:

جلات خانه وروره ولې دې موږ هېر کړو

جلات خانه : لاس ترلې يې تر تاتېر کړو

نو جلات خان خنکار پاچا څخه د اوو ورځو پاچاهي يې وغوښتله هغه ورکړه نو يې ملا خپل وزير کړ او خنکار يې په دوو سترګو ړوند کړ. کيسه ولاړه پورته زه ولاړم کورته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو لرغوني دورې د شاعرې عامې ځانګړنې

ددې دورې اثـــار د خپلـــو ځـــانګړو خصوصـیاتو لـه املـه دغـه لانـدې ارزښـتونه لرلای شي:

۱- د پښـتو کـوم اثـار چې په لـومړۍ ادبـي دورې پـورې اړه لـري د کمیـت لـه پلـوه ډېـر نـه دي او د هر شاعر او لیکوال محدودې شعري نمـونې تـر مـوږ رارسـېدلې دي. ددې دورې د ډېـرو شـاعرانو او لیکوالو د کتابونو نومونه موږ ته ښکاره دي، خو زیاتره دا کتابونـه او د ډوانونـه اوس ورک دي. د پښـتو د لـومړۍ دورې پـه اثـارو کـې یوازې د سلیمان مـاکو د تـذکرة الاولیـا د بشـپړ کتـاب ځینې برخې مـوږ ته رسېدلې دي، په عمومي ډول د پښتو د ادبي تاریخ د لومړۍ دورې اثار متفرق اثار دي.

۲- که څه هم د پښتو د لومړۍ دورې اثار د کمیت له پلوه لږ دي، خو د کیفیت له پلوه ځینې دغـه ډول اثـار ډېـر لـوړ ارزیـابي کېـدلای شـي. د غـوري دورې قصـیدې، د شـیخ متـي منـاجـات، د اکبـر زمینداوري اشعار، د شیخ تیمن، شیخ بستان بدلې او هم د علي سرور او شیخ محمد صالح الکوزي غزلې د خپلو فکري ارزښتونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترڅنګ لوړه هنري مايه هم لري، ددې دورې ځينې نور اشعار که څه هم ساده دي، خو په سادګۍ کې يوه ابتدايي بڼکلا هم ورسره مله ده، ددې دورې ځينې اثار تش نظمونه دي، چې ناظم نبغ په نبغه خپل هدف په منظومو او وچو الفاظو کې بيان کړی دی.

۳- ددې دورې اثار سره له دې چې په کمي لحاظ لږ دي، خو له دغو لږو اثارو هم مونږ په شکلي او موضوعي لحاظ د انکشاف څرک ايستلای شو.

الف- ددې مهال اثار مونږ ته رابنيي چې ددې دورې ادبي پديدې پر يوه حال ولاړې نه دي او نه يو ډول شعري انواع مونږ په دې اثارو کې ګورو، بلکې په دې دوره کې پښتو شاعري پر خپلو عنعنه يي ملي اوزانو سربېره په درېيمه هجري پېړۍ کې قطعه بيا په پرله پسې پېړيو کې قصيده ورپسې غزل او مثنوي چې د شرقي شاعرۍ عمده شعري ډولونه دي، خپل کړل. د پښتو د ولسي شاعرۍ له ژانرونو څخه چاربيتې او بدلې هم په همدې دوره کې خپله بڼه خپله کړې ده او د پښتو د لرغونو سندرو او شعري انواعو ځای يې نيولی دی.

ج- د شعر ځينې ځانګړي معنوي ډولونه، لکه ويارنه (فخريه)، ساقي نامه او حکايتي اثار هم په همدې دوره کې په پښتو شعر کې ځان څرګندوي. د امير کرور سوري ويارنه، د زرغون خان نورزي ساقي نامه او د دوست محمد کاکړ د غرغښت نامې ځينې حکايات ددې دورې د شعر د معنوي اقسامو ډېرې بڼې نمونې دي.

د امير کرور ويارنه او د زرغون خان ساقي نامه د خپل جوړښت ادبي قوت او شعري ځانګړنو له املې د پښتو ادبي تاريخ په

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروستيو دورو کې هم بل ساری نه لري، دا ډول اشعار مور وروسته هم لرو، خو کوم قوت او شور چې د امير کرور او زرغون خان په ويارنه او ساقي نامه کې شته په وروستيو دې ته ورته اثارو کې نه ليدل کېږي.

د - پښتو ادبي پديدې او پښتو اثار په دې دوره کې مجرد نه دي راپيدا شوي، بلکې د سيمې له ژبو او ادبياتو سره په ارتباط کې يې وده موندلې ده. د درېيمې هجري پېړۍ په دوران کې له عربي ژبې څخه پښتو ته ژباړه پيل شوه او د ابن خلاد شعر ابومحمد هاشم په پښتو نظم ترجمه کړ او بيا را وروسته له فارسي ادب سره د پښتو ادبياتو نږدې اړيکي پاتې شوې دي. پښتو ادبياتو په دې دوره کې ځينې معنوي ارزښتونه له فارسي ادب څخه خپل کړي دي، دا خبره طبيعي هم ده، ځکه فارسي دغه مهال په منطقه کې مسلطه فرهنګي ژبه وه، ډېر شاعران او فرهنګي اثار يې درلودل، نو ددغسې يوې ژبې اثرات د منطقې پر نورو ژبو حتمي دي. له فارسي اثارو نه پښتو ته ترجمه هم دغه مهال پيل شوې ده، د لسمې هجري پېړۍ په لومړيو کلونو کې يوې پښتنې مېرمنې د سعدي بوستان په پښتو نظم واړاوه.

هـ- ددې دورې متفرق اثار د سيمې په لحاظ هم په يوه ځای کې نه دي ايجاد شوي، بلکې له غوره نيولې ان د هندوستان تر سيمو پورې پرتو ځمکو کې ايجاد شوي دي او دا خبره پر دې دلالت کوي چې پښتانه دا وخت د غور او سليمان پر غرو سربېره د افغانستان او (روه) او هندوستان په لټو کې خپاره وو.

۴- په دې دوره کې مور ځينې داسې متفرق اثار هم لرو چې د دربارونو له خواو ورته د توجه او پالنې څرک هم ځنې ايستلای شو، لکه د غور د شاهانو په دربارونو کې د شاعرانو موجوديت او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوی اثار او دغه راز د هندوستان د افغان پاچا سلطان بهلول لودي دربار هم لږ و ډېر دغه ډول خصوصیات درلودل.

ددې دورې کوم اثار چې زمونږ په واک کې دي زیاتره د پښتو دوو لرغونو تذکرو؛ پټې خزانې او تذکرة الاولیا خوندي کړي دي، د ځینو لکه تایمني او اکبر زمینداوري اثار په متفرق ډول تراسه شوي دي، دغه اثار د منبع پېژندنې له پلوه کومه خلا نه لري او له کره او باوري اسنادو څخه ګڼل کېږي.

۸- دغه لاسته راغلي اثار د ژبې د لغاتو، ترکیبونو او نورو ګرامري ژبنیو خصوصیاتو او له نورو ژبو سره د امېزش یو سیستماتیک تحول په لاس راکوي، ددې دورې لومړني اثار تر زیاته حده د پښتو خپل زاړه لغات او ترکیبونه لري، خو په وروستیو پېړیو کې له نورو ژبو په خاص ډول فارسي او عربي سره نږدې والی ښیي.

د پښتو د ادبي تاریخ لومړۍ دوره د پورتنیو خصوصیاتو په لرلو سره پایته رسېږي او پښتو ادبیات له نورو تمایلاتو او نویو فکري ارزښتونو او تازه ادبي جریانونو سره یوې پرمختللې بلې دورې ته داخلېږي.

یادونه: په دې لیکنه کې د پښتو ادبیاتو لرغوني او منځنۍ دوره، د ښاغلي سرمحقق زلمي هېوادمل له اثر څخه زیاته ګټه اخیستل شوې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو ادب کې متلونه

متلونه دوه ډولونه لري:

۱- منثور متلونه

۲- منظوم متلونه

چې بیا هره برخه یې پر څو برخو وېشل کېږي.

منثور متلونه:

متلونه هغه لنډې، خو پخې تللې او کوټلې جملې دي، چې په ډېره خوږه او اغېزمنه بڼه په کې لوی لوی مفاهیم ځای شوې وي او ډېره ژوره مانا لري.

متلونه د یوې ټولنې او ولس د خلکو د زرګونو کلونو تجربو نتیجه او انځور دی، چې د دوی د عقل او منطق ښکارندویي کوي. د متل د کلمې د لغوي تحلیل په هکله ځینې پوهان په دې عقیده دي، چې متل د عربي ژبې د کلمې د مثال او مثل مفغن شکل دی. منثور متلونه هم د منظومو متلونو په څېر ځانګړی اهنګ د ادا طرز، خوږه او پسته ژبه او د الفاظو د جوړښت او ترکیب له مخې ادبي او هنري ښکلا لري، د ژوند تجربې په کې له یو نسل څخه بل ته په اغېزمنه توګه لېږدي او انتقالېږي. دا له پند او حکمت څخه ډکې خبرې چې د وینا د ټینګښت لپاره ویل کېږي یو بشپړ مبتدا

(c) ketabton.com: The Digital Library

او خبر لري، منثور متلونه د شمېر له مخې د منظومو متلونو په پرتله څو ځله ډېر دي او بېلابېلې بڼې لري:

کیسه یي متلونه: چې یوې کیسې یا یوې پېښې ته اشاره په کې شوې وي.

عادي متلونه: چې د عام ولس فلسفي افکار او ژور مطالب په کې بیان شوې وي، لکه:

د بڼې غوښې بڼه بڼوروا وي
د ژمي په توده او د دښمن په خوږه مه غولېږه
وګټه فیل وخوره

د منثورو متلونو یو څو نمونې:

اوښ چې لاړه، مهار یې زه څه کوم
اوښ که غټ دی د شیدو تمه تري مه کوه
پنځه ګوتې سره برابرې نه دي
تر بې عقل دوست هوښیار دښمن بڼه دی
له مزده یې شکرانه ډېره شوه
ترخه خوره خو ترخه مه وایه
د مړو به لاښه بنادي وي
د مجبور یو نوم صبر دی
د مړو پرده خدای کوي
بد زوی نه زوی
بد بوتی بلا هم نه وهي

(c) ketabton.com: The Digital Library

منظوم متلونه:

منظوم متلونه هغه متلونه دي، چې د شعر او نظم غوندې وزن او قافيه ولري او دا متلونه د نظم په شان ځانګړی اهنګ، د ادا طرز، پخه، خوږه او پسته ژبه او د الفاظو جوړښت او ترکيب له مخې ادبي او هنري ښکلا ولري.

لومړی دلته يو څو منظوم متلونه راوړو:

د لرې دې ليدی نه شم د نږدې درته کتی نه شم.

د کور غم د ګور غم

د ښکار غوښې د ځان غوښې

متل د پښتو فولکلوري ادب د يوې ارزښتمنې برخې په توګه:

چې اور يې بل شي خدای يې مل شي

چې بد کوي کارونه، هغه بد ويني خوبونه

چې بې قامه شي، بې مقامه شي

چې پردي کور ته يې تمه شي، يو من غوښه يې کمه شي

چې په ځان کې يې ويني، په جهان کې يې ويني

چې پير وي فقير وي

چې چم لري چمتو دی، چې چم نه لري هندو دی

چې سم د چا ويل شي، په هر چا يې منل شي

چې د دوو ښځو څښتن وي، سخت به يې ځنکدن وي

چې ډب نه وي ادب نه وي

چې دې زده کړه په طفلۍ، هېر به يې نه کړې تر پيرۍ

چې زور تېر شي، عقل هېر شي

چې سر و مال تړې جار کړې، نو هر سړی به يار کړې

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې سبا شي غم پيدا شي، چې ببګاه شي غم پنا شي
چې ګل کړې ګل به ړېږې
چې لاس په خوشيو نه شي، خوله به په غوړو نه شي
چې مېلمه شي، اسوده شي
چې مړونه وي، هلته کورونه وي
چې مشر يې قمبر وي، اختر يې مازيګر وي
چې مړ شو، هغه پړ شو
چې مړۍ لرې مېلمه څه دی، چې ايمان لرې مرګی څه دی
چې لوی غاپي کوچنی تراپي
چې مور لرې ادکه، په صفت به يې واده که
چې دا ملا کيسې لرې، ما به غونډې ورپسې لرې
چې توري چلېږي، وينې بهېږي
ابا په کور نه شته، له ادې ډار نه شته
ارمان به کړې هلکه، بيا به نه مومې ادکه
اسمان چې ګړزېږي، هومره نه ورېږي
اسمان چې ولاړ وي، لات به مردار وي
اس يې په خره بار کړ، خر يې پرې مردار کړ
اسان يې په سووګټې، مړونه يې په خولو ګټې
اصيل خطا نه لري، کم اصل وفا نه لري
امير چې ظلم کار وي، اور بل په ټول ديار وي
اوبه په اوبو شيدې په شيدو
اوښ دې هوښيار کړ، نو دې په لار کړ
اوګره چې سړېږي، بلا پرې لګېږي

(c) ketabton.com: The Digital Library

اول سلام پسې کلام
اول ځان پسې جهان
اول زده کړه، بيا کوزده کړه
اول نام پسې کلام
بابا ويل، ادې منل
بابا ګيلې کوي، ادې پېرې کوي
بخشش په لک، حساب په کک
بد به دې په زړه کړم، سلام به دې په خوله کړم
بد عادت چې زورور شي، عقل مرور شي
بده ماينه پرېښودل کېږي، بد کښت نه پرېښودل کېږي
بر يې شته، برکت يې نه شته
بنده اريان، خدای مهربان
بې ډوډۍ اوسې، بې کوره مه اوسې
بې زحمته راحت نه شته
بې عقل جمال خوښوي، عاقل کمال خوښوي
پاک اوسه، بې باک اوسه
بر دی خر دی، په شاه زورور دی
پک نه په سر تار لري، نه په چا کار لري
پلار يې ګټې، زوی يې څټې
په اوړې يې ګټه، په ژمې يې څټه
په خوله صاف، په زړه خلاف
په رنګ ښايسته، په عمل خوار خسته
په زړه هوښيار، په خوله بې کار

(c) ketabton.com: The Digital Library

په عمر کشر په عقل مشر
په لاس کار، په زړه يار
په مسجد کې لمونځ او کتاب، په چوک کې چلم او رباب
څنګ چې دې کور دی، هسې يې زړه تور دی
څوک چې دې طلب کار وي، هغه به دې يار وي
څوک مه وهه په ګوته، تا به نه وهي په لوټه
خپل عمل د لارې مل
خوار خدای کړې، نو دوس چا کړې
دروغجن، هېرجن
د پلار ګټه د امبار ګټه، د زوی ګټه د زړه غوټه
د سر نه چې تېر شي، قلندر شي
د کور ګټه، د لاهور ګټه
دوه سره ورونه، هغه سره تربوره
دولت دې د ځان دی، عزت دې په جهان دی
دوست به دې وژړوي، دښمن به دې وخندوي
ډوډۍ که د بل وه، نس خو دې خپل و
زامن خوارې دي، غشي يې کارې دي
سخت ساعت، يو ساعت
عاشق سر نه لري، غم لښکر نه لري
عقل چې يې کم وي، پر کور به يې تل غم وي
عقل عقلمندي غواړي، هنر هنرمندي غواړي
کار اسان دی، پيل يې ګران دی
غل هم وايي خدايه، مل هم وايي خدايه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کار د بابا ، خوراک د لالا
کام کام ته ځي اوبه خپل مقام ته ځي
که یار نادان وي، نو کار ګران وي
لکه ځان هسې یې جهان
له ما پیدا شو، راته بلا شو
مور و پلار چې زاړه شي، که شکر و لاخواړه شي
مه کوه په چا ، چې وبه شي پر تا
ناسته ښځه کار کوي، ولاړه ښځه څار کوي
نن پر ما ، سبا پر تا
ورانول اسان دي، خو جوړول ډېر ګران دي
ورور چې سپور شي، د خپل کور شي
هر چېرې چې خوري، هلته به مړې
هر څوک چې وزګار شي، یا غل شي یا بیمار شي
یا د خدای قدرت دی، یا د مېړو غیرت دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو لرغوني دورې ادبي شخصیتونه

څرنګه چې د محترم استاد اسمعیل یون له خوا ماته د پښتو د لرغوني دورې د ادبي شخصیتونو په باره کې مقاله راکړل شوې وه، نو ما هم کوښښ وکړ چې مقاله د پښتو د لرغوني دورې د ادبي شخصیتونو په اړه ولیکم، څنګه چې د پښتو ژبې لومړی لاس ته راغلی شعر د (۱۳۹هـ . ق) حدودو کې ویل شوی دی، نو له همدې ځایه د پښتو لرغوني ادبي دوره شروع کېږي او په زرم هـ.ق کال پای ته رسېږي، نو ما هم د (۱۳۹هـ.ق) کال په شمول او له دې څخه راپدېخوا تر (۱۰۰۰) کاله پورې چې کوم شاعران او د نثر لیکونکي تېر شوي دي د دوی نومونه د شعر یو بیت او یو څو کرښې نثر د خپل وس مطابق د خپلې مقالې د ښکلا لپاره دلته راوړم:

۱- د پښتو د لرغوني ادبي دورې لومړی ادبي شخصیت چې تر موږ یې لومړی شعر رارسېدلی، امیرو کرور دی چې د امیر پولاد سوري زوی دی، پر (۱۳۹هـ.ق) کال په غور کې امیر شو او پر ۱۵۴هـ.ق کال د فوشنج په جنګ کې مړ شو او جهان پهلوان هم ورته ویل کېده. موږه ته راپاتې شعر چې محتوایي فورم یې ویاړنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده، پټې خزانې د تاریخ سوري په حواله خوندي کړی دی، چې یو بند یې دلته د بېلګې په توګه راوړم:

زه یم زمری په دې نړۍ له ما اتل نسته
په هند و سند و پر تخار او پر کابل نسته
له ما اتل نسته بل په زابل نسته

۲- ابو محمد هاشم ابن زید سرواني البستي د پښتو د لرغونې دورې ادبي شخصیت دی. د پټې خزانې له لیکنې ښکاري چې سرواني په پښتو ژبه کې یو کتاب لیکلی دی، چې د (سالو وړمه) نومېږي، د سالو وړمې د کتاب یوازې نوم موږ ته پاتې دی او کتاب مو لیدلی نه دی او هم لومړی ژباړن دی چې له عربي څخه یې پښتو ته یو شعر راژباړلی. دلته یې د همدې ژباړل شوي شعر یو بیت راوړم:

ژبه هم ښه وینا کاندي چې یې وینه
د خاوند په لاس که زر او درهمونه

۳- شیخ رضي لودي او شیخ نصر لودي دوی دواړه د پښتو د لرغونې دورې ادبي شخصیتونه دي، چې د یو او بل په مقابل کې یې شعرونه ویلي دي، پټې خزانې د خپلو قوي اسنادو په مټ د دغو دوو تنو مشرانو اشعار موږ ته سپارلي، چې دلته یې د نمونې په توګه راوړم:

د شیخ رضي لودي شعر یو بیت:

د الحاد په لور دې ترپلل
ګروه دې زموږ وکوراوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نصر لودي شعر يو بيت:

د الحاد په تور تورن سوم
زه لرغون خو ملحد نه يم

۴- بېټ نيکه هم د پښتو ادب ادبي څېره ده چې په تاريخ کې يې نوم ښېنې او بټين هم راغلی دی. سليمان ماکو په خپله تذکره کې د بېټ نيکه د مناجاتو يو ټوټه هم راوړې ده چې زه يې دلته يوازې يو بيت راوړم، چې د بېټ نيکه پر شاعرۍ دلالت کوي.

لويه خدايه لويه خدايه
ستا په مينه په هرځايه

۵- اسمعيل هم د پښتو د لرغونې دورې ادبي شخصيت دی. د اسمعيل په اړه د پښتو مورخينو او اسماع الرجال خاوندان ليکي چې اسمعيل د بېټ نيکه زوی او د خپل تره سړبن په کور کې لوی شوی دی، نو ځکه په سړبني مشهور دی او شعر يې مور ته د سليمان ماکو د تذکرې په واسطه رارسېدلی دی، زه يې دلته يو بيت د بېلګې په توګه راوړم:

تېښته وکړه له ابليسه
چې ابليس لعين ښکاره شي

پټه خزانه هم د اسمعيل په باره کې زياتوي چې يو وخت اسمعيل، خرښبون او بېټ نيکه د کسي غره پر سر مخامخ ناست وو چې خرښبون له پلار او تره څخه رخصت شو، نو اسمعيل نيکه داسې ناره وکړه:

که يون دی يون دی مخ کې بېلتون دی
له کسي غره څخه ځي خرښبون دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

۶- خربنبون هم د پښتو د لرغوني ادب ادبي څېره ده، د اسمعيل سړبن زوی او د بېټ نيکه وراره و، د پټې خزانې ليکوال هغه داستان رانقلوي چې مخکې د اسمعيل په باره کې ذکر شو، نو خربنبون د اسمعيل د نارې په مقابل کې يوه څلوريزه وويله، خو زه يې دلته يو بيت راوړم:

ببلتانه ناره مې وسوه په کور باندې
نه پوهېږم چې به څه وي پېښ په وړاندې

۷- د پښتو د لرغوني ادب ادبي ګل شيخ اسعد سوري درپېژنم چې د محمد زوی او د امير محمد سوري د دربار شاعر و او د دې ترڅنګ د پښتو ژبې قصيده ويونکی شاعر هم و، زه يې دلته د قصيدې يو بيت رانقلوم:

د فلک له چارو څه وکړم کوکار
زمولوي هر ګل چې خاندي به بهار

۸- شيخ تيمن کاکړ د پښتو د لرغونې دورې ادبي شخصيت د محمد هوتک په حواله راځي چې وايي زما پلار داودخان په «بستان الاولیا» کې دغه لاندې شعر لوستلی او ما له خپل پلار څخه اوربدلی دی، زه يې دلته يو بيت راوړم:

ګهيځ رېنا د لمر خپره سوه
زما پر کور د ويرناره سوه

۹- بنکارندوی غوري هم د پښتو د لرغوني ادب سينګارووونکی بلل کېږي او د پښتو پخوانی قصيده ويونکی شاعر هم و. بنکارندوی به تل د غور له سلاطينو «شهاب الدين محمد سام شنباني غياث الدين» سره په جګړو او جنګي سفرونو کې ملګری

(c) ketabton.com: The Digital Library

و. زه يې دلته د قصيدې يو بيت راوړم چې د ښکارندوی د شاعرۍ ښکارندويي کوي:

د پسرلي ښکلوونکي بيا کړه سينګارونه
بيا يې ولونل په غرونو کې لالونه

۱۰- خليل خان نيازی د پښتو د لرغوني ادب د شاعرانو په کتار کې راځي چې د سلطان بهلول لودي د دربار شاعر هم دی، رباعي ليکونکی هم دی. پټې خزانې دده يوه رباعي راوړېده چې د سلطان بهلول لودي په دربار کې يې ويلې ده، زه يې دلته کټ مټ راوړم:

خړې وريزې ژاړي له پاسه
کويله ږغ کا ببلتون له لاسه
يه هغه لوني ګوهر په خول ستا
دا مرحبا که ستا زموږ مواسه

۱۱- زرغون خان نورزی د پښتو د لرغونې دورې ادبي شخصيت دی. زرغون خان د نورزيو په قبيله کې يو لوی ادیب سړی تېر شوی دی، چې يو د ډيوان هم لري. دوست محمد کاکړ يې د ډيوان کتلی دی چې (۳۰۰) پاڼې يې درلودلې او په خپل کتاب ((غرغښت نامه)) کې يې د هغه له ډيوانه ((مثنوي)) رانقل کړې ده چې د پټې خزانې مولف هم د هغه له کتاب څخه راخيستې ده. زه يې دلته يو بيت راوړم چې ساقي نامه سرليک لري:

ساقي پاڅه پياله راکړه
مرور يار مې پخلا کړه

۱۲- زرغونه کاکړ هم د پښتو ادب د لرغونې دورې شخصيتونو په ليکه کې راځي چې د پښتو د شعر په تاريخ کې لومړنۍ ښځه ده

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې د شاعرانو په صف کې ودرېږي. د پټې خزانې په روایت زرغونې غزلیات او د اشعارو نور اقسام هم درلودل، خو متاسفانه کومه نمونه یې نه لرو، خو یو حکایت د زرغونې له بوستانه پاتې دی، زه یې دلته یو بیت راوړم:

اوربدلې مې قیصه ده
چې د شاتو نه خوږه ده

۱۳- رابعه د پښتو ژبې له ښځینه شاعرانو څخه ده چې د پټې خزانې مولف رابعه په لنډ ډول داسې معرفي کوي؛ حال ددې شاعرې ماته نه دی معلوم شوی خو لږ څه چې ښکاره ده هغه داسې ده چې دا شاعره د کندهار وه په دوران د محمد بابر بادشاهي کې یې ژوند کاوه. رابعه دېوان هم لري، خو متاسفانه ورک دی خو د محمد طاهر جمریانې له خولې دغه رباعي رانقلوم:

ادم یې مځکې وته راستون کا
په اور د غم یې سوی لړمون کا
دوزخ یې روغ کا پرمخ د مځکې
نوم یې د هغه دلته بېلتون کا

۱۴- مېرمن نېکبختې هم د پښتو د لرغونې دورې له شاعرو مېرمنو څخه ده. پټه خزانه د (اولیاء افغان) په حواله لیکي چې نېکبختې یو کتاب د (ارشاد الفقراء) په نامه وکښېښ، زه یې دلته یو بیت راوړم:

د خدای حق ته غاړه کښېږده
نوري نوري وینا پرېږده

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۵- دوست محمد کاکړ د پښتو د لرغوني دورې ادبي شخصیت دی او د بابرخان کاکړ زوی دی، له خپل پلار څخه ورته ادب په میراث کې پاتی شوی او د خپل پلار ورک شوی کتاب یې دوباره نظم کړ او د (غرغښت نامې) په نوم یې یاد کړ. غرغښت نامه کتاب تر بوستان راوروسته ډېر پخوانی کتاب دی او د هغه لاندې حکایت پتې خزانې رانقل کړی دی:

له نیکانو روایت دی
هسې توګه حکایت دی

۱۶- شیخ محمد صالح الکوزی د پښتو په ادبي دوره کې اهم دور تېر کړی دی. شیخ صالح موږ د پتې خزانې په مرسته پېژنو او شیخ صالح د اشعارو نمونه موږ ته پتې خزانې رارسولې ده، زه یې دلته یو بیت راوړم:

د لیلی د مینې فیض هر سبا وړم
ببهوده منت به ولې د نور چا وړم

۱۸- شیخ متي د پښتو د لرغوني ادب ادبي څېره ده چې د ((خدای مینه)) په نامه یو کتاب یې هم درلود، خو اوس ورک دی. شیخ متي په پښتو کې لوړ اخلاق او عرفاني شهرت لري او د بابا لقب هم لري، په پښتو کې د شیخ متي کورنۍ په ((متي زي)) شهرت لري، د پتې خزانې مولف د شیخ متي بابا یوه خوږه منظومه له خپل پلاره اوربدلې او موږ ته یې رانقل کړې ده، زه یې یو بیت دلته راوړم:

پر لویو غرو هم په دښتو کې
په لوی سهار په نیمو شپو کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۹- بابا هوتک د پښتو د لرغونې دورې له ادبي شخصیتونو څخه دی چې هم د عرفان او هم د مشرتوب صفات یې درلودل. د پښتو شعر په ادبي تاریخ کې بابا هوتک لومړی شاعر دی چې د مغولو پر خلاف یې شعر ویلی دی.

په سور غر بل راته نن اور دی
وګړیه جوړ راته پېغور دی

۲۰- شیخ ملکیار هوتک هم د پښتو د لرغونې دورې یو ادبي شخصیت دی چې د بابا هوتک مشر زوی دی، ادب، تـوره او مشرتوب یې له پلار څخه په میراث کې رسېدلي دي. پټه خزانه د ملکیار هوتک یوه عشقي سندره رانقلوي چې په پښتو اشعارو کې د وزن او مضمون له پلوه ډېر قېمت لري، زه یې د سندرې سروکی دلته راوړم:

ترنک بهېږي ترنک بهېږي غاړې تر غاړې
زما زړګی خو خپل لالی غواړي

۲۱- د پښتو د لرغونې دورې یو بل ادبي ګل درپېژنم چې هغه اکبر زمینداوري دی چې ډېر لږ اشعار یې د زمانې له انقلابه ساتلي پاتې دي، یوازې له څو زړو پانو څخه مورږ یقین کولی شو چې د دېوان خاوند و او په شعرو کې یې د لومړي ځل لپاره غزل او مثنوي مورږ ته راپاتې ده، زه یې دلته د غزل یو بیت راوړم:

د خپل ځان له حیرانۍ څه ویل کړم
د عشق ویر به تل په خپله پټول کړم

۲۲- سلطان بهلول لودي د پښتو ژبې د لرغونې دورې د شاعرانو په لیکه کې راځي چې متاسفانه نور اثار یې ورک دي او یوازې یوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

رباعي يې د يوې يتيمې مرغلرې په ډول په پټه خزانه کې مومو چې د خليل خان نيازي د رباعي په مقابل کې يې ويلې ده، هغه داده:

ملک به زرغون کړم په ورکړه راسه
ګـوره وريـځې د داد لـه پـاسـه
خول مې د عـدل پـه درو رونړ دی
جـهان بـه زهب مومي زما له لاسه

۲۳- سليمان ماکو د پښتو د لرغوني دورې يو ادبي ګل دی او د پښتو ژبې له پخوانيو ليکوالو او نثر ليکونکو څخه دی، يو کتاب يې د تذکرة الاولیا په نامه ليکلی دی، خو دا کتاب متاسفانه ورک دی، خو لومړي اوه مخه يې په کندهار کې د حبيبي صيب لاس ته ورغلي دي چې ددې نثر لوستل تاسو ته پرېږدم او نمونه يې دلته نه راوړم.

۲۴- شيخ عيسی مشوانی د پښتو لرغوني ادب ادبي څېره ده چې د ژوندانه وخت يې پس له (۹۰۰هـ.ق) څخه ټاکل شوی دی. د شيخ عيسی احوال د پټې خزانې مولف له مخزن الافغاني څخه نقل کړي دي او وايي چې دی لوی ولي و، په پښتو، فارسي او هندي ژبو يې شعرونه هم ويلي دي. پټې خزانې د مخزن الافغاني څخه يو شعر رانقل کړی چې په لاندې ډول دی:

په خپله کار کړې په خپل انکار کړې
کله بادار يـم کله مـې خـوار کـړې

۲۵- احمد لودي د سعيد زوی او د لوديانو له ليکوالو او ادیبانو څخه دی او هم د پښتو د لرغوني دورې ادبي شخصيت دی چې د اخبارلودي ليکوال هم دی. د پټې خزانې له ذکر څخه دومره نتيجه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخیستلای شو چې (۲۰۰) هـ څخه وروسته د پښتو نثر د لیکوالو سلسله شروع کېږي او ددغه قرن تر اخره پورې جاري وه، چې کتاب یې تراوسه نه دی موجود، خو د کامران سدوزي تر یوولسمې پېړۍ پورې کتاب موجود و.

۲۶ - شیخ کتبه د شیخ متي له کورنۍ څخه دی چې د پښتو د لرغوني دورې یو ادبي شخصیت دی، یو کتاب یې د (لرغوني پښتانه) په نامه لیکلی دی، اوس کتاب نه شته خو یوازې یې موږ ته نوم رارسېدلی دی. نعمت الله هروي د ده د اولاد په باره کې معلومات راکوي او لیکي چې اته زامن یې درلودل.

۲۷ - شیخ ملي د پښتو د لرغوني دورې له ادبي شخصیتونو څخه دی چې د (دفتر) په نامه یې د نثر یو کتاب هم لیکلی دی، خو متاسفانه زموږ په لاس کې نه شته، خو خوشال ختک هم ددې کتاب شهرت ته په یوځای کې اشاره کوي.

په سوات کې دي دوه څیزه که جلي دي که خفي
((مخزن)) د دروېزه دي یا ((دفتر)) د شیخ ملي

۲۸ - شیخ علي سرور لودي هم د لرغوني دورې یو ادبي شخصیت دی. استاد حبیبي وایي دی د هند د ملتان په (ګمرو) نومي ځای کې اوسېده، نعمت الله هروي یې په مخزن افغان کې یاد لیکلي دي.

محبت پیاله مې نوش کړه په مجاز کې
د حق نور وینم په سترګو د ایاز کې

۲۹ - شیخ بستان برېښ: پلار یې محمد اکرم نومېده له برېښانو څخه و، په ځوانۍ کې هندوستان ته ولاړ او دغه هېواد سامانه

(c) ketabton.com: The Digital Library

نومي ځای کې اوسېده. د بستان الاولیا په نامه یې یو کتاب هم لیکلی دی.

۳۰- کجوخان رانیزی: راروټي د پښتو ډکشنری په مقدمه کې لیکلي، چې ما سره د خان کجو رانیزي یو پښتو تاریخ شته چې په هغه کې یې د پښتو تاریخي حوادث لیکلي دي. د خان کجو کتاب مورِ نه دی لیدلای خو دومره ویلی شو چې د شیخ ملي په څېر یو قانوني کتاب یې لیکلی دی خو اوس متاسفانه ورک دی، کېدی شي د لندن په موزیمونو کې پیدا شي، ځکه چې د راروټي راټول شوي کتابونه تراوسه نه دي ضایع شوي.

۳۱- بابړخان د پښتو یو شاعر هم دی چې د تذکره غرغښت په نوم یې یو کتاب په شعر کې لیکلی دی او د بابړخان له وفات سره سم ضایع شو.

۳۲- شیخ قاسم هم د پښتو ژبې ادبي شخصیت دی چې مور یې بي بي نېکبخته نومېده، شیخ قاسم د خپل ژوند پر یو وخت په شیخ قاسم سلیمان مشهور شو او د تذکرة الاولیا په نامه یې یو کتاب ولیکه چې اوس ورک دی.

۳۳- الله یار چې د ژوندانه دوره یې تر (۱۰۰۰) څخه دمخه ده، د تحفة صالح په نامه یې یو کتاب ولیکه چې په دې کتاب کې یې د خپل استاد شیخ صالح د ژوند احوال او اشعار راټول کړي دي، تراوسه دا کتاب تر مورِه نه دی رارسېدلی، خو د پټې خزانې ماخذ دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځونه

۱- د پښتو ادبياتو تاريخ، لومړی او دويم ټوک، پوهاند عبدالحی حبيبي، بېلابېل مخونه.
۲- د پښتو ادبياتو تاريخ، لرغوني او منځنی دوره، سرمحقق زلمی هېوادمل، بېلابېل مخونه.
۳- عرفان او تصوف، استاد اجمل خټکی، بېلابېل مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو لرغونو ادبياتو محتوايي فورمونه

پښتو لرغوني ادبيات د محتوا له مخې:

۱ - ويارنه: د پښتو لرغوني ادبيات لکه څنګه چې د فورم يا شکل له مخې ګڼ شمېر اقسام لري، د محتوا له مخې هم مختلف ډولونه لري اوګڼ شمېر موضوعات او مفاهيم په کې ځای شوي دي.

د پښتو په خورا زړو او پخوانيو ادبي اثارو کې چې تراوسه کوم اثر زمونږ لاسته راغلی دی، هغه د امير کرور سوري يو فخريه شعر دی چې پټې خزانې د تاريخ سوري په حواله خوندي کړی دی، هغه وخت د عباسي دعوت په جنګونو کې چې امير کرور ډېرې سوبې وکړلې، نو يې دا بيتونه وويل چې ويارنه يې بولي، هغه شعر شيخ کټه عليه الرحمه له تاريخ سوري نه رانقل کړی دی.

دا شعر د شاعر لوړ حماسي مقام او دده د تورې غلبه او برې ښه تصويروي. شاعر د خپل پاخه شعر او غښتلې قريحې په مرسته خپله ويارنه په داسې ډول ويلې ده چې يو توانا او مقتدر شاعر ته ښايي له دغې ويارنې څخه د امير کرور ملي مينه او د خپل ټبر د پالنې احساسات ښه څرګند ېرې او هغه ويارنه يې په دې ډول ده:

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه یم زمری پر دې نړۍ له ما اتل نسته
په هند و سند و پر تخار او په کابل نسته
بل په زابل نسته
له ما اتل نسته

۲ - ساندې (ویرنه): د پښتو په لرغونو ادبیاتو کې د ویرنې لاسته راغلی شعر د شیخ اسعد سوري دی. کله چې سلطان محمود غزنوي پر غور حمله وکړه او له امیر محمد سوري سره یې جګړه وکړه او په اهنګرانو یې محصور کړ، پر دې وخت اسعد هم د اهنګرانو په کوټ کې و، هغه وخت چې سلطان محمود امیرمحمد سوري ونیو او بندي یې غزني ته یووړ، نو امیرمحمد سوري چې خورا زړور، مهربانه او عادل امیر و له غیرته په بند کې ومړ او شیخ اسعد چې دوست یې و، د امیر په مرګ یې دا ساندې وویلې:

د فلک له چارو څه وکړم کوکار
زمولوي هر ګل چې خاندي په بهار
هر غټول چې په بیدیا غوړېده وکا
ږېژوي یې پانې کاندي تار په تار
ډېر مخونه د فلک څېړه شنه کا
ډېر سرونه کا تر خاورې لاندې زار

دا د ویرنې قصیده په سلاست او بلاغت کې د پښتو له لومړۍ درجې اشعارو څخه ده. په مرثیه قصیدو کې د غزنویانو له عصره دا رسم و چې شاعر به کوښښ کاوه د خپل مړ ممدوح صفات او ښېګڼې په داسې ډول وښییي چې د هغه مقام د خلکو په نظر کې ډېر لوړ ثابت شي او د ده مرګ د ویر اسباب او علل هم وښییي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- ستاینه: د پښتو په لرغونو ادبیاتو کې د ستاینې په برخه کې د ښکارندوی غوري قصیده د یادونې ده. ښکارندوی غوري دا قصیده د محمدسام په ستاینه کې ویلې ده او د هغه سلطان د هند یو سفر تصویروي چې څنګه د سلطان لښکر هند ته ځي او څنګه پر اټک تېرېږي. د ښکارندوی دا قصیده لومړی یو غرا، ډېر لوړ او خوندور تشبیب لري، د بهار مناظر د غرو او رغو زړه راکښونکي او ښکلي تصاویر په دغه تشبیب کې ترسیموي او وروسته بیا د سلطان معزالدین (شهاب الدین غوري) ستاینې ته ګرېز کوي او دا قصیده د پښتو ادب یو شهکار ګڼل کېږي:

د پسرلي ښکلونکي بیا کړل سینګارونه
بیا یې ولونل په غرونو کې لالونه
مځکه شنه لاښونه شنه لمنې شنې سوې
طیلسان زمردي واغوسته غرونه
د نیسان مشاطې لاس د مچېدو دی
مرغلرو باندې وښکلل بڼونه.

بله د ستاینې سندره چې لاسته راغلې او موجوده ده هغه د تایمني سندره ده چې د سلطان غیاث الدین غوري په ستاینه کې یې ویلې ده چې ډېره روانه او ساده ده او لږ څه حماسي رنګ هم لري:

نن زه ږغېږم په صفت د سلطان
چې دی بادار غازي ملک د جهان
د فیروز کوه او غور رینا له ده ده
هم د تېرو تورو برېښنا له ده ده

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې تـــوره وکـــاړي چرتـــون کـــې خـــالي
غلـــيم يـــې کلـــه کـــړي پـــه تـــوره ســـيالي
غيـــاث الـــدين د غـــور زمـــرى عاليشـــان
د اســـلام ديـــن دده پـــه تـــوره روښـــان.

۴- تصوف او عرفان: د پښتو ژبې په لرغونو ادبياتو کې د تصوف او عرفان په برخه کې چې کوم شعر موجود دی هغه د شيخ متي بابا تصوفي اوعرفاني شعر دی. شيخ متي بابا خورا لوی صوفي او عرفاني شاعر دی، ده په غونډان کې يو کتاب کښلی و چې نوم يې و «د خدای مينه» او په دې کتاب کې اکثره عرفاني اشعار او مناجاتونه وو او په داسې ډول ويل شوي وو چې پر خلکو به يې ډېر اثر کاوه، خو د شيخ متي بابا اشعار متاسفانه زمونږ په لاس کې نه شته، خو د پټې خزانې مولف يې دغه يوه عارفانه، خوږه او ښکلې منظومه رانقل کړې ده:

پـر لـويـو غرو هم په دښتو کې
په لوی سهار په نيمو شپو کې
پـه غـارې ږغ او په شپېلکو کې
يـا د ويـرژلـو پـه شپېلو کې

د شيخ متي بابا دا شعر په پښتو اشعارو کې خورا ډېر اهميت لري او يوه داسې نمونه ده چې د عرفاني او تصوفي شعر په ديباچه او پيل کې درېږي او دا شعر له هغو شعرونو څخه دی چې پښتو شعر ته يې يو ښکلی فلسفي رنګ ورکړی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵- عشق او محبت (Lyric): په پښتو لرغونو ادبياتو کې چې کوم شعر عشقي يا ليريک رنګ لري او موجود دی هغه د تايمني عشقي سندره ده، چې د وزن، الفاظو او کلماتو له پلوه خالص او سوچه پښتو شعر ګڼل کېږي:

ګهيځ رڼا د لمر خپره سوه
زما پر کور د ويرنارە سوه
د بېلتون ورځ توره تياره سوه
ږغ سو ناڅاپه چې بېلتون راغی
زړه مې له دې ويرنې شين دی
په ژړا ژاړم څه ناورين دی
زرغون له اوښو مې سادين دی
په نول نولېږم چې تاخون راغی
نه به بيا يم نه به بيا راسي
نه به تياره شپه زما رڼا سي
نه به شهی راته پخلا سي
بېلېږي پېر يې اوس د يون راغی
د څښتن پار دی هېر مې نه کړې
آغليه مخ چې په يانه کړې
اور بل دې پرېښوی واته کړې
پر ما د بل اور کړاوون راغی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا شعر له هغو اشعارو څخه ګڼل کېږي چې غنايي يا د موسيقيت خوا لري او لکه د پښتو اکثره عوامي اشعار په خواږه او خاص غږ ويل کېږي.

له دغه شعر څخه ښکاري چې تايمني به يو عاشق مشربه سړی و او کله به يې د خپلو عاشقانه جذباتو په شور او هيجان کې خواږه شعرونه غږول. ددې شعر ژبه سپېڅلې، پاکه او سپينه ده. بله عشقي يا ليريک سندره چې موږ ته رارسېدلې ده هغه د قطب الدين بختيار سندره ده، د مينې او د مين د زړه احساسات يې په ښه ډول څرګند کړي دي. دا شعر لکه اوسني عاميانه اشعار تکرارېدونکی کسر هم لري او داسې ښکاري چې قطب الدين د مينې په دنيا کې تاوده جذبات لرل:

ويرمې زړه سوری سوری کړ
راته وګوره مـلـوکې
په بېلتون کې دې وباسم
له خوږمنه زړګی کوکې
راته وګوره مـلـوکې
راته وګوره مـلـوکې

بله ليريک سندره چې پښتو لرغونو ادبياتو ته ښکلا او رنګيني وربښي، هغه د شيخ ملکيار هوتک سندره ده، شيخ ملکيار هوتک د مينې ډک زړه درلود او د عشق او مينې پر لاره يې قدم او قلم وهلی دی. پته خزانه دده يو داسې عشقي سندره رانقلوي چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو اشعارو کې د وزن، بحر او مضمون له پلوه ډېر قیمت لري او د یوه ساده عشقي پښتني فکر استازیتوب کوي.

ده دا شعر د طبیعت په ښکلې لمن کې د رود پر غاړه د سپینې سپورمۍ په ښکلې رڼا کې غږولی دی.

ترنک بهېږي ترنک بهېږي
غاړې تر غاړې
زما زړګی خو
خپل لالی غواړي

۲ - مناجات: د پښتو ژبې په لرغونو ادبیاتو کې د مناجاتو په برخه کې لومړنی لاسته راغلی اثر د بېټ نیکه دی چې دده د ژوند زمانه د څلورمې هجري پېړۍ په شاوخوا کې ټاکل کېدی شي او دا شعر یې (۳۵۰ هـ په شاوخوا پورې اړه لري. (خدای د ژوندون واکمن دی مالک الملک دی، دی ښاغلی کورنۍ سړو ته ورکوي نو خدایه مور ستا مریي یو) او د بېټ نیکه هغه شعر دادی:

لویه خدایه لویه خدایه
ستا په مینه په هر ځایه
غر ولاړ دی درناوي کې
ټوله ژوي په زاري کې
دلته دي د غرو لمنې
زمور کېږدی دي پکې پلنې
دا وګړي ډېر کړې خدایه
لویه خدایه لویه خدایه

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷- رزم، جنګ او ننګ: د پښتو په لرغونو ادبياتو کې لومړنی لاسته راغلی اثر د رزم په برخه کې د ملکيار غرشين شعر دی، چې د (۵۸۰) هـ کال په حدودو کې يې ليکلی دی. ملکيار يو غښتلی او توريالی سړی هم و او د تورې او ادب له څښتنانو څخه و چې له سلطان سره يې په جهاد او جګړو کې ملګري کوله، داسې ښکاري چې ملکيار پر جنګيالیتوب او توريالیتوب علاوه ادبي ذوق هم درلود، په خپله هم شاعر و او د نورو پښتو شاعرانو اشعار يې هم تل لوستل، په هغه ميدان کې چې ملکيار د سلطان معزالدين له لښکرو سره يوځای جنګېږي او نړدې و چې د سلطان لښکر ماته وکړي، نو دې توريالي ادیب او عارف يوه د ننګ او جنګ سندره وويله او لښکريان يې همت او شجاعت او توريالیتوب ته تشويق کړل، تر هغه چې بريالي شول او د جنګ پر ډګر يې سوبه په برخه شوه. سليمان ماکو ليکي چې په جګړه کې ملکيار دا پاړکی ووايه چې غاريان وپاړېدل او په څېر د زمريو ورتوی شول. د ملکيار دا شعر چې د قديمو اقوامو د حماسيو رنګ لري له هغو سندرو څخه دی چې پخوانيو پښتنو به د جګړې پر ميدان ويلې او مقصد يې دا و چې د زلمو احساسات تاوده کړي او پر جنګ يې ښه وپاروي:

څښتن مو مل دی　　اوس مو يرغل دی　　هېواد د بل دی
غازيانو ګورئ　　څښتن مو مل دی

بله د مقاومت يا رزم کومه سندره چې لاسته راغلې ده هغه د باباهوتک رزمي يا د مقاومت سندره ده چې د مغولو له لښکرو سره د جنګ پر وخت يې ويلې ده او هغه سندره داده:

(c) ketabton.com: The Digital Library

پـــر ســـور غـــر بـــل راتـــه نـــن اور دی
وګړيـــــه جـــــوړ راتـــــه پېغـــــور دی
پـــر کلـــي کـــور بانـــدې مغـــل راغـــی
هـــم پـــه غزنـــي هـــم پـــه کابـــل راغـــی
غښـــتليو ننـــګ کـــړئ دا مـــو وار دی
مغـــــل راغلـــــی پـــــه تلـــــوار دی
پـــه پښـــتونخوا کـــې يـــې ناتـــار دی
پـــر کلـــي کـــور بانـــدې مغـــل راغـــی.

۸- اخلاق: په پښتو لرغونو ادبياتو کې لاسته راغلی اخلاقي شعر د زرغونې کاکړ دی، چې غالباً به د نهمې هجري پېړۍ په دويمه نيمايي کې زېږېدلې وي. دا مېرمنه د شاعرانو په ډله کې په لومړي صف کې درېږي.

که مورږ په پښتو ادب کې د اخلاقي شاعرانو لپاره يوه ځانګړې ډله ومنو، نو زرغونه به له خپل بوستان سره د هغو په سر کې ولاړه وي، ځکه چې تر دې دمخه کوم اخلاقي شاعر مورږ ته نه دی معلوم او زرغونه د شيخ سعدي د بوستان په منظومه ترجمه د اخلاقي شاعرانو له ډلې څخه بللای شو.

د زرغونې يو حکايت چې د پټې خزانې په واسطه مورږ ته رارسېدلی دی، هغه دادی:

اورېدلې مې قيصه ده	چې له شاتو هم خورې ده
د اختر په ورځ سهار	بايزيد چې و رويدار
له حمامه راوتلی	په کوخه کې تېرېدلی

(c) ketabton.com: The Digital Library

ايږي خاوري چا له بامه راچپه کړلې ناپامه
مخ او سر يې سو ککړ په ايرو په خاورو خړ
بايزيد په شکر کښو سو د خپل مخ په پاکېدو سو
چې زه وړ يم د بل اور چې په اور کې سم نسکور.

بله مېرمنه چې په لرغونو ادبياتو کې يې لويه برخه اخيستې ده، هغه مېرمن نېکبخته ده چې د هغې اشعار هم اخلاقي، د نصايحو او د پند او تبليغ رنګ لري. د نمونې په ډول د هغې يو شعر دادی:

په زړه ښاد شې ای مومنه په ظاهر په باطن سپينه
ظاهر زهد په اخلاص کړه په زړه ټينګ شه له يقينه
شکر صبر په هر حال کړه خودنمای مه شه خود بينه.

نو له دې څخه دا نتيجه اخيستلای شو چې په لرغونې دوره کې هم شاعران د لوړ شعري او ادبي ذوق خاوندان وو او د خپل ذوق، تخيل او جذباتو په مرسته يې د مختلفو موضوعګانو لکه: ويارنه، ساندې يا ويرنه، ستاينې، تصوفي او عرفاني، عشقي يا ليريک، مناجات يا راز و نياز په برخه کې او د رزم يا د جنګ او ننګ او بلاخره د اخلاقو او نصايحو په برخه کې يې اشعار ويلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو لرغوني شاعرۍ کې څلوريزه (رباعي)

څلوريزه هغه شعري فورم دی چې له عربي څخه پښتو ته راغلی دی. د يوې بلې پېژندګلوی له مخې لرو چې د پښتو نظم ليريک ډول پخوانی ادبي ژانر دی، چې په پښتو نظم کې ډېر لرغونی او غوره ځای لري. په پښتو کې رباعي ته څلوريزه وايي، لکه څنګه چې يې له نامه څخه معلومېږي، دا فورم څلور مسرې لري، له ځينو استثنايي حالاتو پرته چې په هغې کې کېدی شي د درېيمې مسرې يوه څپه د قافيه والو مسرو تر څپو کمه يا زياته شي،په ټوليز ډول د ټولو څلور واړو مسرو د څپو شمېر يې سره مساوي وي. د رباعي لومړی بيت مقفی، درېيمه مسره يې قافيه نه لري او د څلورمې مسرې قافيه يې د مطلعې قافيه تعقيبوي. مخکې له هغې چې په پښتو ژبه او ادب کې عربي عروض خپلې اغېزې وښندي په پښتو ادب کې يو ډول رباعي موجوده وه چې په ملي وزنونو به ويل کېده.

رباعي د پښتو ژبې او ادب د نورو نظمي ژانرونو په څېر د يوه اوږده تاريخي بهير نتيجه ده. دغه ژانر نه يوازې په کلاسيک پېر، بلکې

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لرغوني پېر کې هم پېژندل شوی ادبي ډول دی، چې ډېرو شاعرانو په همدې جولې کې شعرونه او نظمونه ویلي دي.
په کلاسیک پېر کې ددې ژانر بېلګې ددې مهال د شاعرانو په لیکنو او شعرونو کې ډېرې زیاتې ګورو. په پښتو کې د بېلابېلو څېو په شمېر څلوریزې ویل شوي، خو لس څېیزې څلوریزې په کې زیاتې دي او دا اکثره په تول تللې دي.
هغه رباعي چې لس څېیزې دي، هره مسره یې د اهنګ له مخې تقریباً پر دوو برخو وېشل کېږي. پنځه څېې یوه خوا او پنځه بله خوا، د رباعي تکنیک او جوله د پښتو ژبې د نورو ادبي نظمونو په څرنګوالي او څومره والي کې د ارزښت وړ مقام لري. د رباعي په جوله کې لنډې- لنډې موضوعګانې ددې ژانر منځپانګې جوړوي.
دغه لنډې- لنډې موضوعګانې چې د ټولنیزو غوره مطالبو د څرګندولو په خاطر د شاعر له فکر او اند پښنې رازېرېدلي، لیکل شوې دي. دغه ډول ځېل د هغه مهال ټولنیزو ستونزو د حلولو او نېې لارښوونې په برخه کې ستره دنده سرته رسولې ده. څلوریزه د غزل په شان ده، خو توپیر یې دادی، د څلوریزې د بیتونو شمېر دوه بیتونه وي، چې د غزل د جولې په څېر لومړی بیت یې مقفی وي یانې په وزن او قافیه کې سره یو وي. همدارنګه د رباعي څلورمه مسره د وزن او قافیې له پلوه د مطلع په شان وي.
په «فرهنګ ادبیات» کې زهرا خانلزي څلوریزه داسې راپېژني:
«رباعي څلور مسرې وي، چې لومړی، دویمه او څلورمه مسره یې د واحدې قافیې لرونکې وي. رباعي په فارسي ادب کې د (هـ،ق) له لرغونو پېرونو څخه ددې ژبې او ادب په شاعرانو کې دود شوې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددې ډول شعرونو او نظمونو ریښې د فارسي ادبیاتو په تاریخ کې آن څلورمې هجري پیړۍ ته رسېږي.)) ډاکتر ذبیح الله صفا په (تاریخ ادبیات ایران) کې لیکي: ((ددې مهال شاعرانو د شعر په بېلابېلو ځېلونو کې د مثنوي، قصیدې، غزل، رباعي او نورو په هکله لیکنې کړې دي.))

له پورته لیکنې څخه جوتېږي چې رباعي په فارسي ادب کې په څلورمه هجري پیړۍ کې د نظم د پورتنیو یادو شویو ډولونو په څنګ کې د یو ښکلي ادبي ډول په توګه پېژندل شوې او کارول شوې ده.

اصله خبره داده چې په پښتو ژبه او ادب کې دغه ډول ادبي نظم په لرغوني پېر کې هم شتون درلود، چې د پښتو په ملي وزنونو ویل کېده، په کلاسیک پېر او له دې مهاله مخکې عربي عروضو ته نږدې د ډېواني نظمونو په ډله کې د رباعي د نظم ډول هم لیدل کېږي. د پښتو ژبې او ادب لومړنۍ رباعي چې د پټې خزانې له لارې لاسته راغلې، خلیل خان نیازي ته منسوبه ده، چې سلطان بهلول (۸۹۴هـ) ته یې ویلې وه او په لاندې ډول ده:

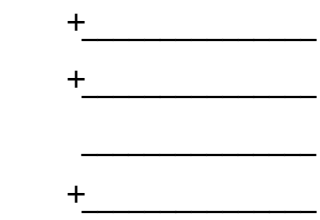
خړې وربـــځې ژاړي له پاسه
کـویله ږغ کـا ببلتون له لاسه
یه هغه لونې ګوهر په خول ستا
دا مرحبا کـا ستا زمونږ مواسه

سلطان بهلول ددې رباعي له اوربدو سره سم په ځواب کې دا لاندې رباعي ویلې ده:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملک به زرغون کړم په ورکړه لاسه
ګوره ورېځې د داد لـــه پاســـه
خول مې د عـدل پـــه درو رونړ دی
جهان به زېب مـومـي زمـا له لاسه

هندسي شکل يې:

د رباعي يو بله بېلګه د د هواني ادب له رامنځته کېدو لړ مخکې په کلاسیک پېر کې (۹۲۰هـ) د رابعې نومې يوې پښتنې شاعرې يوه څلوريزه ده چې د منځپانګې له مخې ددې مهال د رباعي د نظم څرنګوالی تر پوره څرګند بدی شي.

هغه داده:

ادم يـې مځـکې و تـه راستـون کا
په اور د غم يـې سـوی لـړمون کا
دوزخ يې روغ کا پرمخ د ځمکې
نـوم يـې د هغه دلته بېلتون کا

بله خبره داده چې رباعي له موضوعي پلوه د پند و حکمت په باب وي او هم عشقي او ټولنيزې خواوې لري، له دغو څرګندونو څخه معلومېږي چې څلوريزه په کلاسیک او لرغوني پېر کې د يو غوره ادبـي ژانـر پـه توګـه کـارول شـوې ده او د شـاعرانو د شـاعرانه

(c) ketabton.com: The Digital Library

احساساتو په څرګندولو او د ټولنيزو موضوعګانو په انځورولو کې يې کارنده مقام درلود.

اخځونه

کلاسيک ژانرونه: د محبوب شاه ارزومند ليکنه.

د پښتو شعر هندسي جوړښت: د پوهندوی محمد اسمعيل يون اثر.

د پښتو ادبياتو تاريخ، لومړی او دويم ټوک: د پوهاند عبدالحی حبيبي اثر.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لرغوني دوره کې پر پښتو ژبه او شاعرۍ مذهبي تاثيرات

پر پښتو شاعرۍ باندې په لرغوني دوره کې مذهبي تاثيرات لږ وو، ځکه په هغه وخت کې د پښتو سوچه او پاک لغاتونه کاربدل او مذهبي تاثيرات لاد هېواد ګوټ ګوټ ته دومره نه وو خواره شوي چې پر ادبياتو دې پراخ تاثير وکړي. تر لرغوني دورې وروسته پر پښتو شاعرۍ باندې مذهبي تاثير ډېر شول او د پښتو له پخوانيو اثارو څخه هم داسې ښکاري چې پښتانه د اسلام په اوايلو کې مشهور وو او د دوی ژبه هم په دغه وخت کې يوه داسې ادبي ژبه وه چې ډېر ښه او پاخه اشعار يې درلودل، لکه د امير کرور په وخت کې شعر له مذهبي تاثيراتو څخه لرې و، ځکه هغه د پښتو له سوچه او خپلو لغاتونو څخه کار اخيستی دی، چې وروسته د روښانيانو په وخت کې پر پښتو شعر باندې مذهبي تاثيرات ډېر شوي دي.

د پښتو په خورا زړو او پخوانيو اشعارو کې چې تراوسه زمونږ لاسته راغلي دي، د امير کرور سوري يو فخريه شعر دی او له دې شعر څخه داسې ښکاري چې په سوريانو کې د پښتو شعر د اسلام له ابتدا څخه موجود و، ځکه د امير کرور د ژوند وخت له (۱۰۰هـ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

څخه وروسته شروع کېږي او بيا موږ وينو چې په سوريانو او هم د غور په اوسېدونکو کې د سلطان محمود تر عصره (۴۰۰هـ) پورې هم د پښتو شعر نښېګڼې پورته وې، نو له دې څخه ثابتېږي چې د اسلامي دورې په لومړيو څلورو سوو کلونو کې غور او سوري قبايل د پښتو د شعر او ادب زانګو وه او په دغه وخت کې پښتو ژبې پاخه اشعار او ادبي اثار درلودل او د امير کرور له شعر څخه څرګند ېږي چې په لومړۍ دوره يانې اوله او دويمه هجري پېړۍ کې پښتو ژبه په غور کې د نورو ژبو له اختلاطه سوچه وه او دا سوچه توب او خالصوالی يې تر (۴۰۰هـ) پورې هم ساتلی دی.

څومره چې په اسلامي دوره کې پېړۍ پرې تېرېږي، هغومره ژبه او شاعري له سوچه توب نه لرې کېږي او نور عناصر پرې ګډ ېږي.

په دويمه هجري پېړۍ کې پښتو ژبه او شعر سوچه او خالص و، خو په درېيمه پېړۍ کې د عربي ژبې لغوي او ادبي اغېزې پرې شوې دي او د عربي فکر او ادب اثر په هغو ځايونو کې غالب شوی دی چې د عربو د حکومت اثر هلته ډېر و.

شيخ رضی او نصر لودي د شيخ حميد له کورنۍ څخه دي، رضی د حميد وراره او نصر لودي يې زوی دی. شيخ رضي خپل تربور (تره زوی) ته داسې ليکلي دي:

د الحاد په لور دې ترپلل
ګروه دې زموږ وکوراوه
موږ رونلی په زيارنه
تا په تور و تواوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

نصر لودي د شيخ رضي په غبرګون کې وايي:

د الحاد په تور تورن سوم
زه لرغون خـو ملحد نه يم
زما د ښنه هسې توراکړې
کـه مـلحد يـم د دښنه يم.

د لوديانو په وخت کې که څه هم تر هاشم سرواني وروسته دی، خو د پښتو سوچه توب او ژبې نړه والی قوي دی، د مذهب او د عربي اثر لږ ښکاره کوي. لـه (الحـاد) او (سـنتي) څخـه ښـکاري چې مـذهب او عربي ژبې اثر په دغـو وختونـو کې تـش پـه ديـني اصـطلاحاتو پـورې محدود و او لاډ ېر عربـي اصـطلاحات پـه ژبـه او ادب کې ننـوتلي نـه وو.

د لودي کورنۍ د اسلام سوچه خدمتګاران وو او غوښتل يې چې د پښتونخوا په ببلابېلو سيمو کې د اسلام رڼا خپره کړي. نصر لـودي پـه خپـل نظـم کې لـه ځانـه ښـه دفـاع کړې ده او خپـل عقايـد يـې د پخوانيـو پـه ډول د (سـنت) تـابع بللـي دي. تـر دې وروسـته ان تـر روښـاني دورې چـې کـوم شـعرونه ليکـل شـوي، پـه پـام ور شـمېر شعرونو کې مذهبي تاثيرات او د عربي ژبې اغېزې څرګند ېږي، خـو د لرغونې دورې په انډول بيـا پـه روښـاني پېـر کـې دا اغېـزې زيـاتې څرګند ېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو لرغوني ادب په پرمختيايي بهير کې د ښځو ونډه

که چېرې مونږ د پښتو شفاهي ادبيات مطالعه کړو، نو ددغو شفاهي سندرو په جوړولو کې د ښځو برخه د يادونې وړ ده او ډېرې زياتې دغه ډول شفاهي سندرې پښتنو کليوالو او مېرمنو جوړې کړې دي، خو څنګه چې ددغو شفاهي سندرو ويونکي زياتره نه دي معلوم، نو پر دې اساس مونږ ددغسې هنري ذوق خاوندانو ډېرو ښځو له نامه څخه نه يو خبر، خو کله چې د پښتو تحريري ادبيات مطالعه کوو، نو د نهمې هجري پېړۍ په اواخرو او د لسمې پېړۍ په اوايلو کې مونږ د ځينو پښتنو ښځو له نومونو سره مخامخېږو، چې په پښتو ژبه تړې اثار پاتې شوې دي.

ددغو ښځو اثار مونږ ته دا هم رابنيي، چې دغه وخت د پښتنو په ځينو کورنيو کې د ښځو باسواده کېدلو ته توجه کېده او داسې ښکاري چې دغه مهال ځينو پښتنو ښځو ته دا حق ورکړل شوی و، چې سواد زده کړي، د ديني علومو زده کړه وکړي او د مدارسو ځينې نصابي منظوم او منثور کتابونه ولولي. په دغو باسواده ښځو کې چې به که کومې يوې د ليکوالۍ او شعر ويلو استعداد

(c) ketabton.com: The Digital Library

درلود ، نو دې خواته به يې هم پاملرنه کوله او په پښتو به يې ځينې اثار يا ژباړل او يا به يې نظمول. دغه اثار زياتره اخلاقي او ديني تبليغي رنګ لري. ددغو ښځو له خوا ددغه ډول اثارو تاليف او ترجمې ته توجه به د دوی د همدغه ديني تعليم نتيجه وي او د همدغو تعليماتو تر فکري اغېز لاندې به يې د ديني، تبليغي او اخلاقي اثارو ايجاد او ترجمې ته هڅه کړې وي. که نه وي د پښتنو کليوالو ښځو له خوا چې کوم شفاهي ادبيات ايجاد شوي دي، زياتره ليريک او غنايي رنګ لري، اوس هم دا ثابته شوې ده چې ښځې له نرينه سره يوشان استعداد لري، هغه ښځې چې اثار يې د پښتو په لرغوني ادبې دوره کې د مطالعې ځای لري په دغو ښځو کې لومړنۍ يې زرغونه کاکړ ده، چې غالباً به د نهمې هجري پېړۍ په دويمه نيمايي کې زېږېدلې وي.

دا مېرمن د کندهار په پنجوايي کې اوسېده، پلار يې ملا دين محمد کاکړ نومېده او دا خپله د سعدالله خان نورزي ماينه وه، دې مېرمنې پر (۹۰۳هـ.ق) کال د سعدي بوستان په پښتو نظم ترجمه کړې دی. د پټې خزانې روايت دی، چې دغې مېرمنې د بوستان پر ترجمې سربېره نور اشعار هم ويلي وو، د زرغونې د پښتو بوستان يو حکايت پټې خزانې راوړی دی، چې زه يې څو بيته دلته را اخلم:

اوربدلې مې قيصه ده	چې له شاتو هم خوږه ده
د اختر په ورځ سهار	بايزيد چې و رويدار
له حمامه راوتلی	په کوڅه کې تېربدلی
ايرې خاورې چا له بامه	راچپه کړلې ناپامه
مخ او سر يې سو ککړ	په ايرو په خاورو خړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

بايزيد په شكر كښو سو　　د خپل مخ په پاكبدو سو
چې زه وړ يم د بل اور　　چې په اور كې سم نسكور

د ادبپوهانو په وينا دا ترجمه ډېره غښتلې ده او زرغونه د سعدي بوستان له ترجمې بريالۍ راوتلې ده.

د پښتو ادبياتو په لرغوني دوره كې د زرغوني پښتو بوستان لومړنی اخلاقي اثر دی او تر دغه اثر دمخه مورډ په پښتو ادبي اثارو كې د اخلاقي مفاهيمو لرونكي دغسې اثار نه لرو. د استاد حبيبي خبره چې كه چېرې مورډ په پښتو ادب كې د اخلاقي ويناوو خاوندان سره ببلوو، نو زرغونه له خپل پښتو بوستان سره ددې ډلې په سر كې درېږي.

پر دې سربېره له فارسي ژبې نه پښتو ته د ادبي اثارو د ترجمې تاريخ هم د زرغوني كاكړې له خوا د بوستان له همدې ترجمې څخه پيلېږي، تر دې ترجمې دمخه مورډ ته بل داسې اثر نه دی معلوم، چې له فارسي ژبې څخه دې پښتو ته ترجمه شوی وي.

زرغونه كاكړ سربېره پر دې چې د پښتو شاعره او مترجمه وه، ددې ترڅنګ يې بل هنر هم درلود او هغه دا چې نومورې ډېره ښه خطاطه هم وه.

بله مېرمن چې مورډ يې بايد په زرغوني كاكړې پسې اثار په دې ځای كې مطالعه كړو، هغه رابعه ده. رابعه د پټې خزانې له ليكنو سره سم د ظهيرالدين محمد بابر (۹۳۷هـ.ق) د زماني شاعره ده، په كندهار كې اوسېده، د اشعارو ديوان يې درلود، ددې شاعرې دغه لاندې رباعي پټې خزانې راوړې ده:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادم يې مځکې و تـــه راستون کا
پـه اور د غـم يې ســوی لړمون کا
دوزخ يــې روغ کا پرمــخ د مځکې
نـوم يـې د هـغه دلــته بـېلتون کا

له دې يوې رباعي پرته ددې نور اثار موږ ته نه دي معلوم، خو له دې يوې رباعي څخه يې هم د وينا قدرت ښکاري او دا رابنيي چې رابعې به په خپل د ډوان کې عشقي موضوعات په خورا ادبي نزاکت او لطافت بيان کړي وي.

درېيمه مېرمن چې په لرغوني ادب کې د مطالعې ځای لري، هغه نېکبخته ده. مېرمن نېکبخته د شيخ الله داد لور وه، چې پلار نيکه يې په اشنغر کې اوسېدل. نېکبختې پر (۹۵۱هـ.ق) کال له شيخ قدم سره واده وکړ، مېرمن نېکبخته زاهده، پرهېزګاره او عالمه مېرمن وه. نېکبختې پر (۹۴۹هـ.ق) کال د (ارشاد الفقرا) په نامه يو کتاب ليکلی و، چې دري ټوټې تري محمد هوتک په پټه خزانه کې را اخيستي دي، د يوې ټوټې څو بيته يې دادي:

پــه زړه ښاد سې ای مومنه　　پـه ظاهـر پــه بـاطـن سپينه
ظاهر زهد پـه اخلاص کـړه　　په زړه ټينګ ســه لــه يـقينه
شـکر صبر په هـر حـال کړه　　خودنمای مه سه خـود بـينه

د مېرمن نېکبختې لاسته راغلې منظومې ټوټې تبليغي رنګ لري او نصايح او پندونه يې په دې اثر کې وړاندې کړي دي، که څه هم د نېکبختې کتاب له اوسنيو ادبياتو سره ډېر سمون نه لري، خو مخکې داسې کتاب نه و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتنو په تاريخي فرهنګي بهير کې بله شاعره او ادیبه نازو انا ده. د پټې خزانې په قول: ((مېرمن نازو د سلطان ملخي توخي لور ده او پر (۱۰۲۱هـ) کال په تازي نومې سیمه کې زېږېدلې ده، سلطان ملخی پر هغه وخت د غزني تر جلدکه د اقوامو مشر و او په استقلال یې حکومت کاوه، معاوض او ساری یې نه درلود او نازو په کوچنیوالي له پښتنو مېرمنو او سپین ږیرو علماوو څخه لوست کړی و، مېړه مخې ارتینه وه چې نارینه یې مېړانې او شجاعت او سخاوت ته حیران وو. له ثقه روایاتو څخه یو روایت دی چې سلطان ملخی سور غره ته نږدې په جنګ کې ومړ او حاجي عادل چې د نازو ورور و، د پلار په انتقام جنګ ته ولاړ، کلا او کور یې نازو ته پرېښودل او په هغه وخت کې نازو توره په ملا کړه او له جنګیالیو ځوانانو سره یې کور او کلا د دښمنانو له تاړاکه وساتل.

نازو انا په مېلمستیا، غریبانو او مسافرانو په پالنه مصروفه وه او هر وخت به چې په ژمي کې د مسافرو قافلې راغلې د نازو پر کلا یې اړول او دوی به ورته ډوډۍ ورکوله، د سخاوت نوم یې له خیبره تر کوسانه خپور شو، نازو په حباله د ښالم خان هوتک وه چې د کریم خان زوی و او مېرمن نازو څلور زامن درلودل چې مشر یې حاجي میرخان او نور عبدالعزیز خان، یحیی خان او عبدالقادر خان دي.

نازو انا سربېره پر سخاوت، شجاعت او عبادت هسې ارتینه وه چې د خدای تعالی څخه په مناجات یې ډېر اشعار وویل او یو دېوان یې درلود چې دوه زره بیتونه پکې وو او هلته یې ښه نکات ادا کړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

وو. داسې يې ويلي وو چې نارينه يې هم نه شي ويلای، دغه رباعي چې د نازو انا وه په لاندې ډول ده:

سحرګه وه د نرګس لیمه لانده
څاڅکي څاڅکي يې له سترګو څڅېده
ما ویل څه دي ښکلی ګله ولې ژاړې؟
ده ویل ژوند مې دی یوه خوله خندېده

مېرمن حلیمه حافظه بله لیکواله او شاعره مېرمن ده چې تر لرغونې دورې وروسته په کلاسیکي یا منځنۍ دورې پورې اړه لري. حلیمه د خان علیین مکان خوشال خان خټک لور وه چې د عبدالقادر خان خټک سکه خور کېده او د خپل پلار پر ژوند يې مروج علوم ولوستل او بیا د شیخ سعدي لاهوري مریده شوه. د خپل پلار عبدالقادر خان په لاس يې بیعت وکړ، چې هغه هم د شیخ دوران خلیفه و، روایت کا چې، حلیمه بي بي فاضله او عارفه ښځه ده او مېړه يې نه دی کړی، قرآن عظیم الشان يې هم په یاد و، په پښتو يې اشعار هم ویلي دي. د حلیمې په اشعارو کې مجازي عشق نه ښکاري، بلکې ټول شعرونه يې د حقیقت په لاره کې دي او د حقیقي محبوب حقیقي صفت کوي، د بي بي حلیمې غزل دا دی:

د اشنا په فکر خوښه هسې شان شوم
نه پوهېږم چې ممتاز که نورجهان شوم
چې يې کړمه ستا په مینه سرفرازه
ثناخوانه په څو رنګه د رحمان شوم

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې مجاز مې د ایاز ولاړی زړه نه
سربلنده تر محمود غوندې سلطان شوم
و هر چا وته چې ګورم واړه دی دی
د جمال په نندارو یې شادمان شوم
د غیر فکر مې له زړه نه رابهر شو
پر خلیل و پر عدو باندې یکسان شوم
حلیمې د غماز مکر زیات له حد شو
چې دې ببل له یاره نه کا بدګمان شوم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو ادبياتو کې ساندې او د بنادی سندرې

ساندې:

څرنګه چې ولسي سندرې په ولس کې په شفاهي بڼه منځته راځي او هر يو فورم يې په ولس کې ځانته د ويلو خاص ترتيب او اهنګ لري، نو بنايي چې په ليکلې بڼه زياتې ولسي سندرې سره ورته والی او نږدې والی ولري، خو د ويلو له مخې بيا ببخي ببل او ځانګړي صنفونه جوړوي، دا ځکه چې د دغو سندرو ارزښت او جوړښت شفاهي دی او خلک يې د اورېدلو له لارې سره ببلوي او ليکلې بڼه يې يوازې د ثبت او تلپاتې کېدلو وسيله ده.

د ببلګې په توګه په لوی سر کې خو د بنادی بدلې، د اتڼ ناري، غږونه، د بې بې دستې سندرې او چغيان د سره ورته سکښت درلودونکي بنکاري او په عمومي توګه دا ټولې يادې شوې سندرې دري مسره ييزې دي، چې د لومړيو او درېيو مسريو قافيه يې سره يوه ده او د دويمې يې ازاده ده، خو د ويلو پر وخت داسې سره ببل اهنګونه او طرزونه لري، چې هېڅ امکان نه لري چې د بنادی بدلې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې د اتڼ د نارو په څېر، يا دې ساندې د لنډيو په څېر او يا دې هم تاريخي نارې د چغيانو غوندې وويل شي، بلکې هر فورم ځانته ببل سُر او تال لري.

نو له همدې امله مورِ هم ساندې په فورمي لحاظ د يوه ځانګړي صنف او ژانر په توګه تر څېړنې لاندې نيسو. ساندې چې د عامو ولسي سندرو يو صنف دی، د بنځو له خوا پر مړي باندې ويل کېږي. ځينې خلک يې ستاينې، ځينې يې کړيکې او ځينې نور يې غړانګې هم بولي. ځينې ساندې په خپله لنډۍ وي چې په خاص وزن او اهنګ په کې د مړي د محاسنو او نېکيو، دده د نيمه خوا هيلو، پاته شويو کوچنيو ماشومانو او ناوې، يا که ځوان مړ وي، نو دده د هيلو د نه ترسره کېدلو او نورو ارمانونو ويړ په کې کېږي. زه دلته هغه لنډۍ چې خلک يې د ساندو په بڼه وايي، ډېرې ځکه نه راوړم چې پر لنډيو باندې په خپله د لنډيو په برخه کې پوره خبرې شوې دي او يوازې د يو دوه درېيو لنډيو په راوړلو بسنه کوم.

که نور دې هر څه ميراتېږي
ميرات دې مه شه دا د غاړې تاويزونه
که نور دې هر څه ميراتېږي
ميرات دې مه شه لوی پټی واړه ورخونه
بې وروره خور په کوڅه راغله
ناره يې وکړه شپه به چا کره کومه

هغه بنځه چې ساندې کوي، نو د ساندو دويمه مسرې نورې بنځې ورسره غبرګوي او په ګډه د «وای او وئ» په ويلو سرونه او ځانونه وهي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا يې هم څو نورې بېلګې:

پلانکیه په سر دې کښه یوه مرغۍ
چې درته ووایي د پلانکۍ د سلامتګۍ
خدایه پخې کړې د غره مماڼې
پلانکی شاوو کړې ښځه یې ناوې
پلانکی رانه وړه ډولۍ
وی دې (...) ونه واله پګړۍ

ساندې عموماً دوه مسره ییزې دي، ما په خپله دري مسره ییزې او تر دې زیاتې مسرې والاساندې نه دي اوربدلي، خو (د خلکو سندرې) نومي مولف د دري مسره ییزو ساندو یوازې یوه نمونه لیکلې ده:

پلانکیه مه شپې کړه مه کلونه کور ته دې رادرومه
پر خیالي جامو دې پرېوتل ګردونه

ب- د ښادۍ سندرې:

د ښادۍ بدلې چې د واده سندرې یې هم بولي، لکه د ولسي عامو سندرو د نورو فورمونو غوندې خاص ویونکي نه لري او د عامو سندرو په کټګورۍ کې مطالعه کېږي. دغه سندرې چې ځانګړې جوړښت لري غالباً د ښځو له خوا جوړې شوي او په خپله د همدوی له خوا له هوکې او کوژدې څخه نیولې، بیا د واده د درېیمې او اوومې ورځې تر مراسمو پورې دوام مومي. ښځې د واده، کوژدې، هوکې او واده د ببلابېلو وختونو او شپو ورځو لپاره ببلابېلې

(c) ketabton.com: The Digital Library

سندرې لري. دغه سندرې په اکثرو پښتني سيمو کې د بابولالو په نامه پېژني او زياتو پوهانو او څېړونکو هم بابولالې بللي، خو د زريني څانګې مولف وايي: «څرنګه چې بابولالې ددې سندرو يوه ډېره وړه څانګه ده، نو دا نوم جامع او مانع نه دی، نو ځکه ځيني محققين د واده سندرې يا د ښادۍ سندرې ورته وايي او الحق چې سم نوم دی» دی زياتوي: د واده ځيني سندرې د ښځو له خوا د نڅا په ترڅ کې ويل کېږي.

دغه سندرې ډېرې لرغوني دي او داسې ننبنې ننبانې له ځانه سره لري چې تر اسلامي دورې مخکې ښکاري، د ببلګې په توګه په ټوله سندرو کې د چندنو، استعمال ته اشاره شته چې دا کار د اريايانو بودايي دوره کې دود و او هندوانو اوس هم ساتلی دی، هغه دا چې د چندن، سندل، سندرله بوټي څخه د سپېځلتيا او خوشبويي لپاره کار اخلي او په تندي يې موښي.

د (زريني څانګې) ليکوال د خبرو د بشپړتابه لپاره بايد دومره ووايم چې همدا اوس هم په ځينو پښتني سيمو کې د سندر استعمال رواج لري، د ننګرهار ولايت د روداتو په ولسوالۍ کې همدا اوس هم د زوم کورنۍ د نورو جوړو جامو سره يوځای سندر هم د ناوې پلارګنۍ کره وړي، د واده پر ورځ د ناوې له کورنۍ څخه يوه ښځه سندر جوړوي او په بل لوښي کې (سور لرګی) په زېړو غوړيو کې ټکوي، په سندر کې سلايي ږدي او کله چې د زوم کور والا د ورځې له خوا په ناوې پسې راشي، نو هغه ښځه لومړی پېغلو او ښځو ته پېکی او يا پيچه غوړوي او بيا په سلايي ورته سندر

(c) ketabton.com: The Digital Library

وهي چې هلته په هغه سيمه کې يې ((درې بولي))، نو څرنګه چې دغه دود همدا اوس هم په پښتنو کې شته، نو ځکه هغه سندرې چې د سندر نوم پکې راغلی وي، لرغوني بلل زما په نظر د تامل وړ برېښي، د محتوا له نظره د واده سندرې کله د جنګ او د پېغور مطالب، کله د خوښۍ او خوشالۍ مطالب کله د ستاينې او غندنې مطالب او کله هم ټوکې ټکالې احتوا کوي.

د واده د سندرو د ويلو ترتيب او طرز د اتڼ له نارو سره جوت توپير لري، خو د شعري جوړښت له پلوه دا هم دوه مسره ييزې، درې مسره ييزې او کله هم څلور مسره ييزې وي.

دا يې هم څو بېلګې:

کله چې د نکريزو په شپه د زوم د کاله ورا د ناوې کور ته لاړه شي، نو لومړی د زوم يوه خپلوانه چې ډېر زامن ولري او په کورني ژوند کې ښه خوشاله وي، ناوې ته نکريزې کېږدي، بيا نو ښځې چمبې را واخلي او دا سندره وايي:

د کونج مېرمنې پاڅه که دې زړه شي
هومره خو پانه څې چې پلانکی خان لونګۍ په لاس درته رانه شي

يا دا سندره:

که د بر بنګو ونه يې　　اوس به ګلونه نيسې
که د دادا د کوره يې　　اوس ترېنه ووتلې

که د (پلانکي) د کوره يې د غولي منځ به نيسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې د ورا ښځې غواړي چې ناوې په ژړا کړي نو داسې سندره ورته وايي:

زموږه ناوې تيله داره ده نه ژاړي

چې د (مږه نوم يې اخلي) لغتې وخوري دا به ښه ژاړي

يا: کله چې ورا نوې د ناوې کور ته ځي په دروازه کې دا سندره وايي:

درځم که نه درځم شالونګيني

ولاړه شم که ځمه

اخځ

د پښتو شفاهي ادبيات، غوتې خاورې، ۱۳۲۲ل کال، ببلابېل مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ادبياتو فالونه او چيغان

الف- فالونه: د پښتو د شفاهي سندرو په لړ کې يو ډول سندرې د فالونو په نامه ښودل شوي، چې زمونږ د عامو ولسي سندرو يو ځانګړی ډول دی، ويونکي يې نه دي معلوم او د ټول ولس ګډ مال دی. دغه ولسي منظوم فالونه غالباً د ښځو له خوا جوړ شوي او داسې سوچه پښتو لغات هم په خپله لمن کې رانغاړي، چې تراوسه لاپښتو قاموسونو نه دي خوندي کړي. د فالونو د جوړښت په برخه کې بايد وويل شي، چې کوم ټاکلي اوزان نه لري، اکثره لومړی مسره يې لنډه او دويمه يې اوږده وي، کله يې دويمه مسره هم لنډه او کله يې د دواړو مسرو سېلابونه سره يو شان وي، خو په هر حال خوږ اهنګ لري او هېڅ ډول سکتګي او بندښت په کې نه راځي.

فالونه کله دوه مسريز او کله څلور مسريز وي، لکه دا فالونه چې څلور مسرې لري:

د جنت په مناړې　　سور چرګ وهي ناړې
شپر د خدای تېرېږي　　خلکو کاندئ نتاړې

دوه مسريز فالونه لکه:

دپاسه مسله راله　　پر کلي عالم خوره راله

(c) ketabton.com: The Digital Library

فالونه د ښځو له خوا د شعبان المعظم پر پنځلسمه شپه چې د برات مبارکه شپه ده، د ځانګړو مراسمو په ترڅ کې ویل کېږي، داسې چې د کلي پېغلې او ښځې سره ټولې شي دوی یوه پېغله نجلۍ پاکه ولمبوي بیا یې په برسټن کښنوي او په اصطلاح ناوې یې کړي او څو ټکري ورته پر سر واچوي، یوه ښځه منګی له پاکو اوبو څخه ډک کړي او نجلۍ مخې ته یې کېږدي، دلته نو هره ښځه او پېغله خپله ګوته، ګوتمه، بودلۍ او یا کوم بل شی د خپل ځان او یا هم د خپلې کورنۍ د کوم بل غړي په نامه منګي کې واچوي فال ویونکې ښځه د منګي ترڅنګ کښني او فال وایي، د شیانو د را ایستلو ترمخه هره ښځه د منګي ترڅنګ کښني دریې وارې کلمه طیبه وایي او بیا ورپسې فال وایي:

واچوئ فالونه　　چې خدای ټینګ کړي تناوونه

فال ویونکې ښځه د فال د هرې غزلې په پای کې وایي: ((لیلو د کاږه کنګړ)) بیا نو هغه پېغلوټې نجلۍ منګي ته لاس کړي او یو شی تري راوباسي دلته نو هره ښځه متوجه وي چې زما د کنګړ به څرنګه غزله په برخه شي، دا هم څو فالونه:

د جومات په مخ ریشکه ده
بي بي اودس پرې کړی بې بارانه زرغونه ده
لیلو وکاږه کنګړ
د غره په سر کې خوش خمیره
که موزي شل اورتې وکړي زه بې امیره

په دې توګه ټوله شپه تر سهاره ښځې او پېغلې چمبه وهي، په مجلس کې ټوکې ټکالې او په کړس کړس خندا ګانې وي. دغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مبارکه شپه پښتنو پېغلو او مېرمنو ته د خوشالۍ، نېکمرغۍ او په عین حال کې د مېلې شپه هم وي.

په ځینو پښتنو کې، پښتنې مېرمنې د دغه منګي اوبو ته ډېره عقیده لري او له همدې امله د خپل ټیکري پیځکه په همدې اوبو لمدوي او بیا ګنډه(غوټه) ور اچوي، د دوی داسې عقیده ده؛ کله چې دا ګنډه خلاصه شي، حتماً به یو وېښته په کې پیدا شوی وي که دا وېښته سپین و دا مانا لري چې ددې ښځې ژوند به اوږد وي او که وېښته تور و، نو دا مانا لري چې دغه ښځه به ښایي په ځوانۍ کې مړه شي، داسې چې وېښتان به یې لانه وي سپین شوي.

د برات پر شپه د ټولو پښتنو په کورونو کې ښه خواړه پخېږي، ځکه د دوی ترمنځ داسې عقیده ده؛ څوک چې پر دغه شپه ښه او ډېر خواړه برابر کړي، نو تر کال همدې شپو ورځو پورې بیا همداسې خواړه خوري، د برات پر شپه ماشومان پټاکۍ ولي او اور لوبې کوي.

فالونه هر ډول مذهبي، اخلاقي، اجتماعي، انتقادي او ټوکي مطالب په خپله لمن کې رانغاړي، دا هم څو فالونه:

د کلي په سپین بامونه
پنې وکاږه را درومه
په دا غره کې ورېښم بوټی
د زدې مور سي چې پر واچوي مخ پوټی

چاودې چاودې پښې
یومن ایرې پکې

(c) ketabton.com: The Digital Library

او خړ خړ پر له اوړي
که دې صبر ورته وکو لعل به څنډې له در واوړي
شین دې پرتوګ شین دې خت
پر مکه دې اج (حج) قبول

د پښتو ددغه ډول سندرو پر ټولولو استاد حبیب الله رفیع، پروفیسور سیال کاکړ، علي محمد منګل او نورو کار کړی دی.

ب- چغیان (انګی): د پښتو د شفاهي سندرو په لړ کې د ولسي سندرو یو ځانګړی فورم دی چې ځانته خاص شکلي او موضوعي خصوصیات لري. دغه سندرې چې تراژید یکه بڼه لري ناوې یې د ژړا په څپو کې په خاص اهنګ او وزن وایي.

څرنګه چې په پښتنو کې واده د نجلۍ په خوښه نه دی شوی، نو نجلۍ نا راضه وي او پر زړه یې غوټې وي چې د خپل زړه د غوټو د خلاصولو لپاره د ژړا په ترڅ کې همدغه احتجاجیه سندرې (چغیان) وایي. د چغیان ملتیا ناوې د ساز پر ځای په خاص او اهنګ واره ژړا کوي چې ټولې همزولې او خپلوانې ورسره ژاړي، چغیانو ته په ځینې پښتني سیمو کې د (هوی) سندرې وایي او په ځینو ځایونو کې ځینې نور محلي نومونه هم لري.

د کاکړستان په سندریزه سیمه کې دغو سندرو ته د (اله مور) سندرې وایي، خو موږ ته راوړل شوې سندرې د انګۍ او چغیان په نومونو رارسېدلې دي.

لکه دا سندرې:

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروره لاس که په کځوړه
یو اصیل غمی راباسه
خور دې ځي د بابک له کوره
خورې هوی که غاړه لوی که
اکاګان درته ولاړ دي
اکاګانو زړونه لوی دي

چغیان لکه د اتن نارې او د واده د سندرو په څېر سکښت لري او ځینې یې دوه مسره ییز، درې مسره ییز، څلور مسره ییز او تر دې زیات وي چې د مطلب تر بشپړېدو پورې مسرې ډېرېږي او د هر بیت مسرې معمولاً په خپلو منځو کې برابرې دي، دا یې هم څو بېلګې:

زه په خپل کور وم په راحت
بابک کړم خرڅه په ډېر دولت
په پردي کور کې مې نسته عزت
خود به ژړا کړم په هر ساعت

×××

شینکی کوتره وم ښوربد مه
نه چا نیومه نه چا کتمه
په هر یو ټکي به په پرېوتمه
نن ناولده یې کښتمه

باید یادونه وکړم چې ځینې څېړونکي چغیان په فورمي لحاظ د ښادی په سندرو کې مطالعه کوي، حال دا چې چغیان ځانته خاص فورمي او موضوعي جوړښت لري، چې د پښتني فولکلور په نورو

(c) ketabton.com: The Digital Library

اصنافو کې نه مطالعه کېږي. دغه سندرې چې خاص د ناوې او پېغلو له خوا ویل کېږي، په ټولنه کې د ناوړو شرایطو او د ډېرو زیاتو ټولنیزو بې عدالتیو، د ښځو او نرو د حقوقو نه برابرتیا او ښځې ته د انتخاب د حق نه ورکولو زېرنده دي.

چغیان د لومړي ځل لپاره پروفیسور ولي محمد خان سیال کاکړ په خپله یوه وړه رساله کې چې (۴۸) مخونه لري، خوندي کړل، چې دغه رساله پر (۱۹۷۰م) کال په کوټه کې خپره شوې ده.

اخځونه

۱- هېوادمل زلمی (سرمحقق)، د پښتو ادبیاتو تاریخ (لرغونې او منځنۍ دوره) لومړی ټوک، ۱۳۷۹ل کال.

۲- یون محمد اسمعیل، (پوهندوی)، د پښتو شعر هندسي جوړښت، ۱۳۷۷ل کال.

۳- خاوري غوټۍ، د پښتو شفاهي ادبیات، شکل او مضمون، ۱۳۲۲ل کال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو لرغونو ادبياتو کې مشاعرې

د پښتو منظمو مشاعرو لومړی څرک د پښتو ادبياتو په لرغونې دوره کې کتلای شو، خو دا مشاعرې د اوسنيو هغو په شان ډله ييزې نه دي او يا هم کېدی شي د ډله ييزو مشاعرو بېلګې تر مورږ نه وي رارسېدلي، خو په کلاسيکه دوره کې بيا د ډله ييزو مقيدو مشاعرو بېلګه هم لرو. په لرغونې ادبي دوره کې د ځينو شاعرانو ترمنځ مشاعرې شوي، هغه دا چې يوه بل ته په شعر سره ځواب ورکړی دی. شعر ته په شعر ځواب هم د مشاعرې يو ډول دی، چې د دوو افرادو ترمنځ ترسره کېږي، دلته به ددې ډول مشاعرو څو بېلګې وړاندې کړو:

د اسمعيل سړبني ناري:

اسمعيل سړبنی د پښتون بابا د کسي د عبدالرشيد لمسی و، الله(ج) ده ته ښکاره کمالات او کرامات ورکړي وو، د خدای(ج) په عبادت به بوخت و او دی به د کسي غره ته ته، نو په کال کې به يو ځل د خپل نيکه (ښپټ نيکه) ليدنې ته راته او پس له مرګه يې بيا د هغه زيارت ته د زيارت کولو لپاره ورته. ده د خرښبون بابا د يوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سفر په باب ژوره اند ښښنه څرګنده کړې او هغه سفر ده ته د زغملو نه دی، نو ځکه یې دا سوې ناړې له خولې ووتلې:

که یون دی یون دی　　مخکې ببلتون دی
له کسي غره څخه　　ځي خرښبون دی
که وروره وروره　　خرښبون وروره
ته چې ببلتون کړې　　زما ویر ته ګوره
چې ځې مرغې له　　تورې کرغې له
همزولي پاته　　ځې څه برغې له
د خدای دپاره　　خرښبون پاره
چې هېر مو نه کړې　　زمونږ کهول واړه
زړه مې ویلېږي　　یار مې ببلېږي
ببلتون یې اور دی　　ځان په سوځېږي.

د اسمعیل سړبني په غبرګون کې د خرښبون بابا ناره داده:

ببلتانه ناره مې وسوه په کور باندې
نه پوهېږم چې به څه پېښ وي په وړاندې
له خپلوانو به ببلېږم په سرو سترګو
دواړه سترګې مې په وینو دې ژړاندې
اسمعیله ستا نارو مې زړګی سُری کئ
ببلتانه خرښبون بیا له تا پردی کئ
نه هېرېږي که مې بیا نه ستا یادی کئ
په چړو د ویر به پرې سي دزړه مراندې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځمه ځمه چې اوږد يون مې دی و مخ ته
ديا نه څوری به اچوم و ترخ ته
ستاسې ياد به مې وي بس د زړه وسخ ته
که دا مځکه غرونه ټول سي لاندې باندې.

نصر لودي ته د شيخ رضی پارکی:

شيخ رضي او نصر لودي دواړه د تره زامن وو او پس د تره له مرګه شيخ رضی د سليمان غرونو ته لاړ، هلته يې د خدای عبادت کاوه او خلک به يې د اسلام دين ته دعوتول، نو بيا خلکو د دوی ترمنځ شيطاني وکړه او دوی يې سره بې اتفاقه کړل، نو شيخ رضی لودي نصر لودي ته دا پارکی وليکه چې ته کافر شوی يې او د اسلام دين دې پرې ايښی دی:

د الحاد په لور دې ترپل
ګروه دې زمور وکوراوه
مور رونلی په زيارنه
تا په تورو توراوه
لرغون ولې ګروهبدلې
چې دې ګوښې اړاوه
هغه ګروه دې اوس اړه کړ
چې پلرو دې رنا وه
لودي ستا په نامه سپک شو
که هر څو مو درناوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

نصـــره نـــه مـــو يـــې لـــه کهالـــه
لـــــودي نـــــه يـــــې پـــــه کـــــاوه
زمـــوږ رغـــا ده ســـتا لـــه ګروهـــه
د ورځ لـــــــوی پـــــــه رغـــــــاوه.

خو نصر لودي هم شیخ رضی لودي ته یو پاړکی ولیکه او ورته یې وویل چې زه له خپلې عقیدې نه یم اوښتی دا هسې د دښمنانو تورونه دي او ته به باید د هغوی تورونو ته غوږ کښږدې:

د الحـــاد پـــه تـــور تـــورن ســـوم
زه لرغـــون خـــو ملحـــد نـــه يـــم
زمـــا دښـــنه هســـې تـــوراکړي
کـــه ملحـــد يـــم د دښـــنه يـــم
لـــــه اســـــلامه نـــــه ترپلمـــــه
تورانـــو څخـــه پـــه ترپلـــه يـــم
ګـــروه مـــې هغـــه لرغـــونی دی
اوس هـــم کـــرو پـــه لرغونـــه يـــم
د لـــــودي زوی ســـــنتي يـــــم
د حميـــد لـــه لـــوړ کهالـــه يـــم
تـــوراني دښـــن چـــې وايـــي
زه لـــــه ګروهـــــه پـــــه اړه يـــــم
دا يـــې تـــور تاســـې دروهـــوي
زه مـــومن ستاســـې پـــه تلـــه يـــم

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دښـــنو وينـــاوې مـــه غـــړه
زه لـــودي يمـــه څـــو زه يـــم.

د خليل خان نيازي رباعي:

په لودي دربار کې پښتو ادب او ژبې ته پاملرنه کېدله او شاعران هم ښه پالل کېدل. يوه ورځ خليل خان نيازي د سلطان بهلول لودي په ستاينه کې يوه څلوريزه وويله:

خړې ورېځې ژاړي له پاسه
کويله ږغ کا بېلتون له لاسه
يه هغه لوني ګوهر په خول ستا
دا مرحبا کا ستا زمور مواسه

سلطان بهلول سم لاسي د خليل خان نيازي په ځواب کې دا لاندې رباعي انشاء کړه:

ملک به زرغون کړم په ورکړه راســه
ګـوره اورېـځې د داد لـــه پـــاســه
خـول مـــې د عـــدل په درو رون دی
جـهان بـــه زېـب مومي زما له لاسه

د پښتو ادب په لرغوني دوره کې دغه شپږ شعرونه چې د شپږو بېلابېلو شاعرانو له خوا ويل شوي او دوو تنو په خپل منځ کې يوه بل ته ويلي د پښتو لومړنيو مشاعرو بېلګې دي. البته وروسته مشاعرو بله بڼه خپله کړې چې سربېره پر دوو يا څو تنو، ان لسګونو تنو په کې ګډون کړی، هم مقيدې مشاعرې جوړې شوي او هم ازادې، خو په لرغوني دوره کې يې دا څو بېلګې وې چې پورته يې يادونه وشوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو ادبیاتو کې سروکي او نارې

الف- سروکی (نیمکی):

سروکی یا نیمکی یو ډول مرکب یا ولسي شعر دی، چې بېلابېل فورمونه یا شکلونه لري. دا چې د وخت په تېرېدو سره يې بندونه د خلکو له حافظو وتلي دي، یوازې سر يې پاتې دی نو ځکه ورته سروکي وایي او بیا د ولس له خوا په لنډیو بشپړ شوي، چې په پښتني سیمو کې ډېر رواج لري، ځیې ورته سروکي وایي او د پکتیا په منګلو کې ورته پامونه (پام) وایي. په سروکي کې د موضوع له پلوه زیاتره د عشق او مینې مسایل منعکس کېږي او د پښتي سیمو د خلکو داجتماعي، ملي او روحي ځانګړنو عکاسي په کې شوې ده. سروکي سره له دې چې زیاتره برخه يې د پښتو ولسي سندرې پاتې شوې دي، ځینې داسې سروکي شته چې ذوقیانو جوړ کړي دي، دا په پښتو ادبیاتو کې په عام ډول سروکي بلل کېږي.

سروکي په ټولیزه توګه یو بیت لري، د بیت یوه مسره یا نیم بیتي يې اوږده او بله لنډه وي. دا چې سر یا سروکی يې بولي سر زیاتره د مقفی بیت په بڼه وي کله د سر اوږده مسره په اول کې او لنډه مسره

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اخر کې راځي او په ځینو نیمکیو یا سروکو کې لنډه مسره اول او اوږده په پای کې راځي.

کله کله دواړه مسرې متحدالوزنه او متحدالقافیه وي. د ویلو ترتیب یې دا دی چې په منځ کې یې لنډۍ یا تیکۍ راځي او د لنډۍ له لنډې مسرې سره د سروکي لنډه مسره برابرېږي.

دغه لنډه مسره که د سروکي په اول کې وي یا په اخر کې او د لنډۍ له لنډې برخې سره د سروکي هغه جوړه چې دواړه مسرې یې سره برابرې دي، دویمه مسره تکرارېږي او د لنډۍ د اوږدې مسرې بیا هماغه د سر لنډه مسره او د هغه سروکي چې دواړه مسرې یې برابرې وي، دویمه مسره یا (نیم بیتي) تکرارېږي، وروسته بیا ټول سروکي تکرارېږي.

هغه سروکي چې لومړۍ مسره یې اوږده، دویمه یې لنډه وي، بېلګه یې داده:

سورکی پېزوان دې په کنډو ختلی لمر دی
چا ویل چې مازیګر دی

د لنډۍ اچول:

موسم بهار وخت د ګلزار دی
چاویل چې مازیګر دی
په ما انګار دی چې پردي وطن ته ځمه
چا ویل چې مازیګر دی
سورکی پېزوان دې په کنډو ختلی لمر دی
چا ویل چې مازیګر دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه سروکي چې لومړی مسره يې لنډه وي او دويمه يې اوږده وي، بېلګه يې داده:

خانه راځه دلبره

ډکې لارې د جينکو لندن ته ځينه

د لنډې اچول:

د جينکو قدر يې کم که

امان الله ته دې خدای لونې ورکوينه

دري مسره ييز سروکي:

پسې ورځ کړه سره لاسونه

لنډ کړه د ټيکۍ مزي دې

خال به دې وران شي

سروکي په دوه ډوله دي: عام او خاص

الف- عام سروکي: دا ويل شوي سروکي هم په عامو کې راځي.

پورې د جانان کډې بارېږي

ځم ورسره ځمه

کله مې مين زړګی صبر ږي

۲ - خاص سروکي: هغه سروکي دي چې يوازې د اتن ميدانونو کې ويل کېږي، لکه دا:

تا ويشتلی يمه وا بې غوره ياره

خوب خوب مې وړينه

درځم له ګلو

اوس به لمن ډکه دروړم د ګلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سروکو په برخه کې ځینو ښاغلو د پام وړ کارونه کړي او د سروکو په راټولولو کې یې زحمتونه ګاللي، لکه، ښاغلي حبیب الله رفیع، پروفیسور محمد نواز خان او داسې نور.
اوس د پښتو ټولنې د فولکلور څانګې د سروکو یوه لویه مجموعه د چاپ لپار تیاره کړې ده.

ب- ناړې یا غړونه:

ناړې ملي اشعار او هغه برخه ده چې په کیسو (افسانو) کې راځي او دا اشعار عموماً د بیت په ډول وي؛ ځینې اوږده او ځینې لنډ وي.
د هرې کیسې د ناړې یا غړ سپلابونه کله په خپل منځ کې برابر وي او کله نه وي او په کوم شعري بحر پورې مقید نه وي.
ناړې پر درې ډیو غټو برخو وېشل شوې دي:
الف- د اتڼ ناړې
ب- تاریخي ناړې
ج- د نکلونو ناړې
الف- د اتڼ ناړې: دا ناړې په عام ډول د اتڼ په میدانونو کې ویل کېږي. دا ناړې په ناسته نه ویل کېږي یوازې په اتڼ کې ویل کېږي او که وویل شي خوند نه لري. دا ناړې یوازې د اتڼچیانو له خوا ویل کېږي، د اتڼ ناړې د اتڼ له سروکو څخه ښکلې دي. دا ناړې د ښځو په ښادۍ کې هم ویل کېږي او د نرینه وو په محفلونو کې هم ویل کېږي، خو د ښځو د اتڼ ناړې ښکلې دي، نرینه هغه په خپلو محفلونو یا اتڼونو کې نه وایي. د اتڼ ناړې ډول ډول دي په ښکل ښکل وزن د اتڼچیانو له حرکتو سره سمې ویل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه ورو اتڼ، یو بغله اتڼ، دوه بغله اتڼ، چپه اتڼ، راسته اتڼ، په ناسته اتڼ، غلی اتڼ او داسې نور...

د دې هر ډول اتڼ له حرکاتو سره سم ناره له خپل وزن څخه اوړي او په نوي وزن یې وایي. د اتڼ ناړې د خپل جوړښت له مخې دوه مسره ییزې، دړې مسره ییزې او څلور مسره ییزې وي، خو کېدی شي تر دې زیاتې مسرې هم پیدا شي. د قافیې جوړښت، د مسریو لنډوالی، اوږدوالی او هیجایي سیستم یې همدوله دی. په دړې مسریزو او څلور مسریزو نارو کې د مسریو د څپو شمېر سره مساوي نه وي، په دړې مسریزو نارو کې لومړی او درېیمه مسره سره هم قافیه یا هم اهنګه وي، وروستۍ یا درېیمه مسره معمولاً لویه وي او دویمه مسره یې تر ټولو کوچنۍ وي، ببلګه یې داده:

لـــونـــګینه پـــر څـــنګ څنګ راواوړه
چې دې شرنګ د بنګړو شینه لونګینه

×××

چتې چې په پښو دې کړې چوتې
ځـــوانـــان دې لېـــوني کـــړل
زاړه خواران دې وایستل له ګټې

په دې ناره کې (چوتې یا ګټې) د قافیې کلمې دي، لومړۍ مسره یې لس دویمه مسره یې اووه درېیمه مسره یې یوولس څپې ده.

ب- تاریخي ناړې: دا یو ډول ناړې دي چې د پښتو له اجتماعي، سیاسي تاریخ سره اړه لري، دا ډول ناړې د هوتکو د پادشاهۍ په واقعاتو، د نادر افشار د راتګ او بیا د لوی احمدشاه بابا د دوران په پېښو پورې اړه لري. دا ناړې د ډېرې پخوا زمانې تر پېښو

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته له همغه وخت څخه په خلکو کې خورې شوې دي، دا نارې ځینې مهمو واقعیتونو او تاریخي نکلونو ته اشاره کوي.
نارې د جوړښت له پلوه په عام ډول دوه مسره ییزې دي چې یوه مسره یې لنډه وي او بله اوږده وي، خو قافیه یې یوه وي.
بېلګه یې داده:

زمری دی شاه ولي د جنګ زمری دی
د سنګرو یې ویستلی مرهټی دی

د فتح کرنګه نال به دې زرین کړم
که دې دا وار فتحه راوړه خپل امپل به ستا د غاړې لونګین کړم

ج- د نکلونو نارې: په پښتو نکلونو کې زیاتره د نکل د بیانولو او کیسو په ترڅ کې ځینې منظومې ټوټې هم ویل کېږي چې دا ټوټې د نکل نارې بلل کېږي.
دا نارې دوه مسریزې او درې مسریزې دي او دا کله هم قافیه وي او کله نه وي. لومړی او درېیمه مسره یې یوه قافیه لري، دویمه قافیه یې هماهنګي نه ساتي. په ځینو درې مسریزو کې درې واړه یوه قافیه نه لري.
بېلګه یې داده:

سر د سره پالنګه هسک کړه فتح خانه
یاغي شوی هندوستان رعیت ملکونه

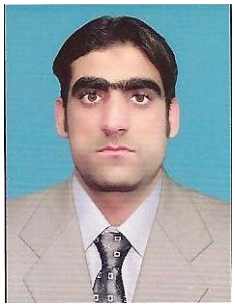
(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځونه

۱- پښتو متون، د پوهنوال محمدصابر خویشکي اثر، ټولټیل مخونه.
۲- د شعر هندسي جوړښت،د پوهندوی محمداسمعیل یون اثر، ټولټیلو مخونه.
۳- د پښتو ادبیاتو تاریخ لرغوني او منځنۍ دوره، سرمحقق زلمی هیوادمل اثر، ټولټیل مخونه.
۴- قافیه او د پښتو نظم شکل یا ډولونه، پوهنوال جلال الدین اثر، ټولټیل مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لرغوني ادب کې سیاسي پېښې

په پښتو لرغوني ادب کې یو زیات شمېر پېښې چې په هغه مهال کې واقع شوي، نه یوازې په پښتو شعر کې د هغو یادونه شوې، بلکې ځینې شعرونه له هغو څخه متاثر شوي دي او یا هم د شعر د ټوکېدو سبب شوي دي. دلته به دې ډول ځینو پېښو ته په لنډیز سره اشاره وکړو.

۱- د بابا هوتک سندره کې سیاسي پېښه:

کله چې مغولو پر اتغر یرغل وکړ، نو باباهوتک قومونه سره راټول کړل او په سره غره کې یې ورسره مقابله وکړه او هغوی ته یې ماته ورکړه، نو بابا هوتک دغه سیاسي او پوځي پېښه په سندره کې داسې څرګنده کړې ده:

پښتنو هلۍ پر غره جنګ دی
سور غر په وینو د دوی رنګ دی
مهال د توري دی د ننګ دی
پر کلي کور باندې مغل راغی

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځلمو پر ننګ ځانونه مړه کړئ
دښمن په غشيو مو پېيه کړئ
د پښتونخوا مځکې ساته کړئ
پر کلي کور باندې مغل راغی

۲- د امير کرور ويارنه کې سياسي پېښه:

کله چې د ابوالعباس سفاح له بني اميه سره جګړه وه، نو امير پولاد او امير کرور په کې هم ګډون کړی و، چې امير کرور په کې ډېرې سوبې وکړې. امير کرور د دې جګړې په پای کې څو بيتونه وويل چې سياسي پېښه يې په لاندې بيتونو کې څرګند ټړي:

د زرنج سوبه مې د تورې په مخ سور وکړه
په باداری مې لوړاوی د کول د سور وکړه
ستر مې تربور وکړه
له ما اتله نسته
خپلو وګړو لره لور پېرزويـنه کـوم
دوی په ډاډينه ښه بامم ښه يې روزنه کوم
تل يې ودنه کوم
له ما اتل نسته

۳- د شيخ اسعد سوري له خوا د امير محمد سوري په اړه ويرنه کې سياسي پېښه:

کله چې محمود غزنوي پر غور باندې يرغل وکړ او امير محمد سوري يې بندي کړ، نو هغه له ډېر غيرته په بنديخانه کې مړ شو،

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو شیخ اسعد سوري دغه سیاسي پېښه په ویرنه کې داسې څرګندوي:

د محمود د ژوبلورو په لاس کښېوت
چې غزنه ته یې باتلې په تلوار
ننګیالیو لره قید مړینه ده ځکه
ساه یې والوتله هسک ته پر دې لار
تر نړۍ یې غوره خاورې هدیره کا
د زمریو په بیړیو کله وي څوار

۴- د ښکارندوی له خوا د سلطان شهاب الدین په اړه ستاینه کې سیاسي پېښه:

کله چې سلطان شهاب الدین پر هند یرغل کاوه، نو ښکارندوی به هم ورسره د جنګ ډګر ته تلو، نو د سلطان شهاب الدین دغه سیاسي پېښه یې په لاندې بیتونو کې څرګنده کړې ده:

د اسلام د دین شهاب د نړۍ لمر دی
تورستهان یې کړ رڼا په جهادونه
هره پلا چې دې پر هند و سند یرغل کا
رڼوي توره نړۍ په شهابونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵- د خلیل خان نیازي رباعي کې د سلطان بهلول لودي په اړوند سیاسي پېښې:

کله چې سلطان بهلول لودي له ډېرو جنګونو وروسته هندوستان ونیو او ۳۸ کاله پادشاهي یې هلته وکړه، نو خلیل خان نیازي د هغه د عدل په اړوند داسې رباعي وویله:

خړې وربځې ژاړي له پاسه
کویله ږغ کا ببلتون له لاسه
یه هغه لوني ګوهر په خول ستا
دا مرحبا کا ستا زمور مواسه!

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امیر کروړ د شعر لغوي څېړنه

لومړی د امیر کروړ پېژندنه:

امیر کروړ سوري چې په جهان پهلوان یې شهرت درلود، د دویمې هجري قمري پېړۍ د اولې دورې شاعر دی. امیر کروړ د امیر پولاد سوري زوی دی او امیر پولاد په غور کې د ملک شنسب له زامنو څخه و، چې په غور کې یې پادشاهي کوله. امیر کروړ پر (۱۳۹هـ.ق) کال د غور په مندښ کې پاچا شو، دی یو تکړه، غښتلی، کلک او مضبوط سړی و، په یوه تن به له سلو تنو سره جګېده، نو ځکه کروړ او جهان پهلوان بلل کېده.

پتمه خزانه د تاریخ سوري په حواله لیکي: ((... دا امیران له پېړیو پېړیو څخه په غور کې اوسېدل او د هغه سور اولاده ده چې د سهاک له پښته و.)) امیر کروړ د پښتو یو زبردست شاعر تېر شوی دی. داسې ویل کېږي چې یو عادل، ضابط او ښه کلک سړی و او د ښې وینا څښتن و او هر وخت به یې شعرونه ویل، کوم وخت یې چې جنګونو کې ډېرې فتحې وکړې، نو یو ښه شعر یې ووایه چې ویاړنه یې بولي. دغه شعر او دې ته ورته اشعارو ته رزمي او فخریه شعرونه هم ویل کېږي. امیر کروړ شاعر پر (۱۵۴هـ.ق) کال د فوشنج په جنګ کې وفات شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوس به د امیر کروړ سوري ویاړنه وګورو چې څومره خوږوالی، روانوالی او پوخوالی لري.

زه یم زمری پر دې نړۍ له ما اتل نسته
پر هند و سند و پر تخار و په کابل نسته
بل په زابل نسته
له ما اتل نسته

غشی د من مې ځي بربښنا پر میرځمنو باندې
په ژوبله یو نیم یرغالم پر تښتېدونو باندې
پر ماتېدونو باندې له ما اتل نسته
زما د بریو پر خول تاوېږي هسک په نمنځ و په ویاړ
د اس د سوو مې ځمکه رېږدي غرونه کاندم لتاړ
کړم ایوادونه ویجاړ له ما اتل نسته
زما د توري تر شپول لاندې هرات و جروم
غرج و بامیان و تخار بولي نوم زما په اودوم
زه پېژندوی یم په روم له ما اتل نسته
په مرو زما غشی لوني ډاري دښن راځخه
د هریرود پر څنډو ځم تښتي پلن راځخه
رپي زړن راځخه له ما اتل نسته
خپلو وګړو لره لور پېرزوینه کوم
دوی په ډاډینه ښه بامم ښه یې روزنه کوم
تل یې ودنه کوم له ما اتل نسته

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زرنـــج ســـوبه مـــې د تـــورې پـــه مخســـور وکـــړه
پـــه بـــاداري مـــې لـــوړاوی دکـــول د ســـور وکـــړه
ستر مې تربور وکړه له ما اتل نسته
پـر لويـو غـرو مـې وينـا درومـي نـه پـه ځنـډو پـه ټـال
نـړۍ زمـا ده نـوم مـې بـولي پـر دريـځ سـتايوال
پـه ورځـو شـپو مياشـتو کـال- لـه مـا اتـل نسـته

لغتونه:

زه- من، د مفرد متکلم ضمير خپل طرف ته اشاره
په- د ربط توري
نړۍ- جهان، دنيا، دارالفنا
له- سربل
اتل- قهرمان
هند - يو اسيايي هېواد
سند - په هند کې د يو ځای نوم
تخار - د افغانستان يو شمالي ولايت
کابل- د افغانستان پلازمېنه
زابل- د افغانستان ولايت
من- عزم، اراده، تصميم، نيت
ميرځمنو- ميرځمن، دښمن، دښمن
ژوبله- جنگ، جگړه، يو بل ژوبلول
يونم- متصل ضمير دی، يون په مانا د حرکت، حرکت کوم، تلل کوم

(c) ketabton.com: The Digital Library

يرغالم- يرغل کوم، تخت و تاز
ماتېدونو- ماتې خوړلي
بريو- د بري، کاميابۍ، کاميابيو، فتحې، سوبې
خول- تاج، جنګي خولۍ
هسک- جګ، بلند ، اسمان
نمنځ- افتخار کول، لمانځل
ويار- افتخار
سو- پوندې
لتار- ګډوډ ، تخريب، خرابېدل، له منځه تلل
ايوادونه- هېوادونه، ممالک
ويجار- خراب، ړنګ
شپول- حلقه، احاطه
هرات- د افغانستان يو ولايت دی
جروم- د بدخشان ولسوالۍ، ګرمسير، تراوسه پورې هم د افغانستان سهيلي خواته ويل کېږي.
غرج- غور، د غور پخوانی نوم و
بامیان- د افغانستان مرکزي ولايت دی
اودوم- چاره، علاج، درملنه
پېژندوی- پېژندل شوی، اوښار
روم- د يو هېواد نوم دی اوس د ايتاليا پلازمېنه ده
مرو- ماورالنهر، د آمو سيند پورې غاړه
لوني- شيندي، لونل، شيندل، پاشل، تيتول، مصدر دی
پلن- پياده ، پلی

(c) ketabton.com: The Digital Library

هريرود - په هرات يا هري کې د يو سيند نوم دی
رپې - رپېدل، لړزېدل
وګړو - وګړي، خلک
لور - مهرباني، شفقت، رواداري، پېرزوينه
ډاډينه - اطمينان
بامم - (بامل يې مصدر دی دا يې متصل ضمير دی) روزم، تربيه کوم، پالم
روزنه - تربيه کول
ودنه - وده ورکول، روزنه، نشو ونما ورکول
زرنج - د نيمروز مرکز
سوبه - فتحه
مخ سور - سرخرويي، بريالیتوب
کول - نسل
سور - د سور کورنۍ
ستر - لوی، مشر، بزرګ
دريځ - منبر، د درېدو ځای
ستايوال، مداح، ستايونکی

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ادبياتو پر پراختيايي بهير کورنۍ او بهرنۍ اغېزې

په ټولنه کې چې هره پېښه رامنځته کېږي، که هغه سياسي پېښه وي، که اجتماعي، که سياسي او پوځي، ټول په خپل خپل وار پر ادبياتو او ادبي بهير تاثير کوي. په پښتو لرغونو ادبياتو کې موږ ګورو چې افغانستان ته د اسلام تر راتګ وروسته، سياسي، مذهبي او جنګي پېښو پر پښتو ادبياتو خپل خپل تاثيرات پرې اېښي دي. د امير کروړ له شعره نيولې، ابو هاشم سرواني، شيخ رضی لودي، نصر لودي، اسمعيل او خربښون، شيخ اسعد سوري، ښکارندوی غوري، شيخ تيمن، بېټ نيکه، شيخ متي، ملکيار هوتک او نورو ټولو په شعرونو کې ټول هغه مسايل بيان شوي چې د بېلابېلو اجتماعي، مذهبي او سياسي کورنيو او بهرنيو پېښو په نتيجه کې رامنځته شوي دي.

د امير کروړ شعر د افغاني ټولنې د داخلي تعاملاتو او تحولاتو نتيجه ده. د ابو هاشم سرواني منظومه ژباړه افغانستان ته د اسلام تر راتګ وروسته د مذهبي اخلاقي تاثيراتو نتيجه ده. د شيخ اسعد سوري قصيده بيا د کورنيو جګړو او د پاچايي اوښتون د پېښو

(c) ketabton.com: The Digital Library

عواقبو له امله رامنځته شوې ده. د ښکارندوی غوري قصیده بیا هم هند ته د افغانانو د فتوحاتو، سیاسي او مذهبي پېښو انځور-ګري کوي، د ملکیار هوتک سندره بیا د مغولو د بریدونو پر وړاندې یو عکس العمل دی، ببټ نیکه په خپلو مناجاتو کې د خدای(ج) دربار ته خپل لاسونه پورته کوي چې د پښتون په نغري کې اور بل کړې او د پښتون قام وګړي زیات کړي. لنډه دا چې په لرغوني ادبي دوره کې چې هره پېښه رامنځته شوې، په یو نه یو ډول یې په ادبیاتو کې انعکاس موندلی او ځینې پېښې بیا داسې دي چې خپله د ادبیاتو د راټوکېدو سبب شوي دي. دا سیاسي، ټولنیزې او پوځي پېښې بیا منځنۍ دورې او وروسته معاصرې دورې ته هم راغځېدلي او هرې پېښې په خپل وخت کې خپل خپل تاثیرات پرېښي دي او ادبیاتو کې یې انعکاس موندلی دی.

د رنسانس تر پیلېدو وروسته په نړۍ کې ځینو اقتصادي او فرهنګي تحولاتو یو په بل پسې د بریالیتوب پړاوونه ووهل. په اتلسمه پېړۍ کې ډېره مهمه پېښه چې په نړیوال ډګر کې یې زیات ارزښت درلود هغه د فرانسې لوی انقلاب و او بیا وروسته په انګلستان کې د صنعتي انقلاب اغېزو هم په ټوله نړۍ کې ځینې اساسي او بنسټیز بدلونونه رامنځته کړل.

کله چې د فرانسې لوی انقلاب (۱۷۸۹) بریالی شو، د افغانستان د حکومت واګې د تېمورشاه په لاس کې وو، که څه هم د فرانسې او افغانستان د ټولنو ترمنځ د اقتصادي او ټولنیزې قانونمندۍ له مخې ډېر توپیر او تفاوت موجود و، تېمورشاه یو مطلق العنان پاچا و، د فیوډالیزم د له منځه وړلو لپاره د فرانسې انقلاب بریالی شو،

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه انقلاب لکه څنګه چې پر ټوله نړۍ يې اغېزه وکړه همدا راز افغانستان هم تري بې تاثيره پاتې نه شو.

په هغه وخت کې افغانستان د ځانګړي ارزښت له مخې د ځينو پرمختللیو هېوادونو پام ځانته راوګرځاوه، روسيې او فرانسې په ګډه (۷۰) زره کسيز پوځ ترتيب کړ، بيا يې د زمانشاه دربار ته يو استازی واستاوه، دواړه دې نظر ته رسېدلي وو چې د افغانستان له لارې بريالیتوب ترلاسه کړي او د سند له لارې پر هند ورودانګي، خو څنګه چې په خپله زمانشاه د (۵۰) زرو په شاوخوا کې پوځ درلود، ځکه يې د ناپليون غوښتنه ونه منله.

انګليس له فرانسې او روس نه وېره نه درلوده، خو له شازمان څخه يې وېره ځکه درلوده چې د احمدشاه بابا په زمانه کې يې د افغانانو د ننګ او جنګ توره او مېړانه ليدلې وه، نو ځکه يې له يوې خوا قاجاريان او له بلې خوا سکان د هغه پر وړاندې لمسول. د انګرېزانو د همدې مخالفت په نتيجه کې زمانشاه ماتې وخوړه او شامحمود د پرديو او فتح خان په مرسته پاچا شو. د زمانشاه تر ماتې وروسته ر نجيت سنګ د پنجاب د استقلال اعلان وکړ او د شلو کالو په موده کې يې اټک کلا، ملتان، کشمير، ډېره غازي خان، ډېره اسمعيل خان او پېښور يو په بل پسې لاندې کړل. تر دې وروسته بيا مشهد او نيشاپور قاجاريانو ونيو د افغان حکمران ميرزا نادر د کورنۍ (۳۸) غړي يې پرته له يوه ماشومه ووژل.

له دې ناوړو حالاتو سره بيا هم پښتانه که له يوې خوا توره په لاس د دښمن پر وړاندې جنګېدل، خو له بلې خوا به عوامي سندرې په دېرو و هوجرو کې د قومي ننګ، پښتونولۍ، توري او مېړانې په

(c) ketabton.com: The Digital Library

خاطر د اسلام لپاره د قربانۍ په جذبه ویل کېدلې. ددې تر څنګ د ختیزې کمپنۍ (شرق الهند) اهداف هم خلکو ته څرګند ېدل، دا ځکه چې دغه کمپنۍ اوس یوازې یوه تجارتي او اقتصادي کمپنۍ نه، بلکې یوه سیاسي او نظامي کمپنۍ هم وه.

دې کمپنۍ پر پښتنو هر اړخیزه اغېزه وکړه، هم له سیاسي پلوه او هم له اقتصادي پلوه. دغه دواړه عناصرو د خلکو د عامه شعور د بیدارولو لپاره بې تاثیره نه وو.

نامتو مستشرق ((ډار مستټر)) لیکي: ((پښتو چاربیتې د پښتو یو لیکلی تاریخ دی، چې د دوی د جنګونو او غزاګانو کړه وړه په کې خوندي شوي دي.))

پر حماسي او رزمي چاربیتو سربېره نیمکۍ او لنډۍ هم په دغه دور کې د ولسي پاڅون لپاره ویل شوې دي او ددې چاربیتو ډېره برخه مشهور فرانسوي ((ډارمستټر)) په خپل کتاب ((د پښتونخوا د شعر هار و بهار)) کې راټوله کړې ده. په دغه ملي سندرو کې یوازې د ننګیالیو ستاینه نه ده شوې، بلکې د هغو کسانو غندنه هم شوې چې د پښتنو د دښمنانو ترڅنګ درېدلي دي.

مګر ددغو سندرو روح حماسي رنګ لري او یو ټاکلی زمان په ګوته کوي.

پښتنو که له یوې خوا توره چلوله، نو له بلې خوا یې قلم هم چلاوه او د ځوانانو د احساساتو او جذباتو د یادولو لپاره یې چاربیتې غږولې او کښلې، زه دلته یوه چاربیته د بېلګې په توګه راوړم:

قاصده پادشاه راغی یوسفزی ولړزېدو
په نیت د غزا لاړو په نوښار ورژېدو

(c) ketabton.com: The Digital Library

قاصده پادشاه راغی رالږلی عظیم خان
د اوله یې جرګه کړل ملایان او ملکیان...

د پښتنو په سیاسي سیالیو او اتلولیو کې د ولسي ادب اتلولي د هېرولو نه ده، نو ځکه زمونږ د تاریخ په زړه کې دغه حماسي، قربانۍ او اتلولۍ نه هېرېدونکې او نه پناه کېدونکې دي. د بېلګې په توګه د هغه وخت یو شعر لولو:

په وطن قرباني ورکړه زما وروره
رنګ په وینو پنځه سوه ځوانان ګوره
چې یې څه قرباني ورکړه په میدان کې
ننګیالي پښتانه هسې وي هر کوره
غل مې تل د ژوندون مرګ وي که پوهېږي
که پښتون یې ځان خلاص کړه له دې پېغوره
په دښمن چې د ځان وینه تویه نه کړې
واکداري د وطن مه غواړه ای وروره
خپلواکي همېش په توره حاصلېږي
جنت هم د تېغ د سیوري لاندې ګوره
که په عیش او راحت ازادي غواړې
شرمنده او خالي لاس به ځې له کوره.

په پښتو لرغوني، منځنۍ او اوسنۍ ادبي دورو کې په لسګونو داسې سیاسي، اجتماعي او نورې پوځي پېښې لیدلای شو چې هم یې پر ادبیاتو مستقیم تاثیر کړی دی او هم یې زمونږ په ادبیاتو کې انعکاس موندلی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو لرغونو ادبياتو کې حکايت

حکايت د نړۍ د اکثرو ژبو په ادبياتو کې مطرح دی، خو د فارسي ژبې د کلاسيکو ادبياتو په بهير کې په دې ژبه کې زيات ښکاره کېږي، چې د لنډې کيسې، داستان په مانا دی. حکايت د مظومې يا منثورې کيسې له ډلې شمېرل کېږي، هغه څه چې په حکايت کې وي ممکن هغه واقعيت ولري او يا هم له واقعيت څخه خبرې وکړي. يا دا چې خيالي يا ناواقعي وي. يانې هر څه چې بيانوي خيالي وي هېڅ واقعيت ونه لري. د نړۍ کابو هر ولس ځانته خپل نکلونه او حکايات لري او خلک هم نسبت نورو ادبي اثارو ته د حکاياتو له اورېدو او لوستو سره ډېره مينه ښيي.

زمور په ولس کې هم له ډېرې پخوا زماني دغه نکلونه موجود دي، چې په کليو او باندو کې يې خلک د تفريح د يوې وسيلې په توګه له ويلو او اورېدلو څخه خوند اخلي، اما د پښتو په تحريري (ليکنيو) ادبياتو کې مور حکايتي منظوم اثار په لسمه هجري پېړۍ کې مومو. په دغو حکايتي اثارو کې تر ټولو پخوانی اثر د زرغونې پښتو بوستان دی، دغه اثر له فارسي څخه پښتو ته راژباړل شوی، چې زه يې د حکايت يوه نمونه دلته راوړم:

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوربـدلـې مې قیصه ده چې لـه شـاتو هـم خـوږه ده

په پښتو کې نظم شوی حکایتي اثر د دوست محمد کاکړ (غرغښت نامه) ده، د حکایت نمونه یې داده:

لـه نـېکانـو روایـت دی هســـې توګـــه حکایـــت دی

نورمحمد کاکړ راوي دی چـې یـې فـیض تـل جـاري دی

دلته به ددې حکایتونو د شاعرانو د ژوند او بیا د حکایتونو پوره برخه تاسو ته وړاندې کړو.

محمد هوتک په پټه خزانه کې وایي: ((زرغونه د ملا دین محمد کاکړ لور وه، په پنجوایي کې اوسېده او له پلاره یې وکا تحصیل د علومو او د فصاحت احکام یې زده کړل، د فصحاوو اشعار یې ولوستل. زرغونه په حباله د سعدالله خان نورزي وه، چې توریالي زامن یې درلودل او ټول د علم او هنر خاوندان وو، ماته هسې نقل وکا زما پلار چې زرغوني د شیخ مصلح الدین سعدي رحمة الله علیه کتاب د بوستان ټول په پښتو شعر نظم کا او نوم یې و ((بوستان د پښتو)) چې دا کتاب یې پر (۹۰۳هـ.ق) کال پایته ورساوه او ټول نکات عارفانه او نصایح حکیمانه یې په پښتو کړل، سربېره پر دې زرغوني نور اشعار او غزلونه هم وویل او په زمره د فصحاوو یې شهرت وکا، هسې چې موزونانو د روزګار به یې اشعار لوستل او د پښتو په بوستان یې سیر کا او ګلونه د پند او نصیحت به یې ټولول. هسې وایي: چې زرغونه کمالداره ښځه وه، خط یې خورا ښه و او کاتبانو به یې له حسن خط، اقسام د خط زده کـول. زمـا پـلار هسـې ووېـل: چـې پـه سـنه (۱۱۰۲) هجـري مـا د

(c) ketabton.com: The Digital Library

زرغوني په خط «بوستان د پښتو» ولید ، چې خپل اشعار یې په خپل ښه خط هسې کښلي وو ، چې مغلرې یې خط ته عاجزې کا او دغه حکایت له هغه کتابه زما پلار په یاد و چې زه یې په خزانه کې کاږم:

حکایت له بوستانه د پښتو

اوږدلې مې قیصه ده — چې له شاتو هم خوږه ده
د اختر په ورځ سهار — بایزید چې و رویدار
له حمامه راوتلی — په کوڅه کې تېرېدلی
ایرې خاورې چا له بامه — راچپه کړلې ناپامه
مخ او سر یې سو کړ — په ایرو په خاورو خړ
بایزید په شکر کښو سو — د خپل مخ په پاکېدو سو
چې زه وړیم د بل اور — چې په اور کې سم نسکور
له ایرو به څه بد وړمه — یا به لږ شکوه کومه
هو پوهانو ځان ایرې کړ — له لوینې یې ځان پرې کړ
څوک چې ځان ته ګوري تل — خدای ته نه سي کړای کتل
لویي تل په ګفتار نه ده — لو خبره په کار نه ده
تواضع به دې سر لوړ کا — تکبر به دې تل ځوړ کا.

د پښتو ژبې بل حکایت ویونکی شاعر ملا پیرمحمد دی. په پښتو ادبي تذکره کې دده ذکر داسې کېږي: «ملا پیرمحمد هوتک د ملا سرور مغفور زوی دی چې ملا سرور له میا فقیرالله صاحب څخه زده کړه کړې ده او ملا پیرمحمد له خپله پلاره فیض وموندہ. د علیین مکان حاجي میرخان سره په جنګو کې ملګری و ، چې د شاه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ظل الله ورور شاه محمود ادام الله دولتهم اصفهان ته ولاړ، ملا پیرمحمد هم یې هلته وغوښت او له انفاس میمون یې استفاده کا او خلک د خدای شریعت او امام اعظم صاحب مذهب ته رابولي، نقل کا: چې میاجي صاحب له روافضو سره مباحثې کا او په دلایلو علمي دوی ملامت کا چې لکه علمای روم چې په اصفهان کې دي هم د ملا پیرمحمد صاحب عزت کا او «پیر افغان» یې لقب کا، میاجي صاحب له علم اخلاق کې یو کتاب دی چې (القرایض فی رد الروافض) یې نوم دی په افضل الطرایق کې یې دا حکایت کښلی دی چې زه یې له هغه کتابه دلته ثبت کاندم چې په دې کتاب کې یادګار وي.»

حکایت

شیخ مستي چې خلیلي و — دی له آر لوی ولي و
یوه ورځ روان پر لار و — لوی څښتن په استغفار و
کړه ذکر د غفار — یو شپبه نه وزګار
پر دې لار وې تیرې ګټې — لارې مځکې وې په بټې
ډېرې شپې راغلې رویدار — چې یې صافه کړله لار
یو دهقان به ابیاري کړه — شپه په شپه به یې خواري کړه
ده به لید په توره شپه — شیخ متي په زیار اخته
له راحته په ببزار و — ټوله شپه به هم بیدار و
یوه شپه راتېر ملیار سو — شیخ متي ته په ګفتار سو
ای د خدای رویداره څه کړې؟ — دومره زور زحمت پر څه کړې؟
ته بادار یې د ولیانو — ته قدوه د صالحانو
ستا د خاورې سره زر دي — د هر چا کجل البصر دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

په شپو شپو يې ته بېخواب په زحمت په اضطراب
پا کوې د لارې ګټې په دې خاورو څه دي ګټې؟
داسې ووې شيخ مټي د مولا په عشق پټي
چې خدمت د خلق الله يو ګړی په يوه ساه
تر هر څه بهتر دی وروره زده کړه دا خبره ګوره!
ولې پاته له تا نور دي شپې او ورځې دې په کور دي
ځه جهاد کړه پر تا فرض دی دا هم ستا د غاړې قرض دی
يوه ورځ جهاد افضل تر کلو کلو لمانځل
څوک چې تل لمونځ و روژه کا په جهاد به يې پوره کا
لومړی شرط د دين همدا دی بيا خدمت د خلق الله دی
له تا پاته دواړه دي نه ځان خبر کړه بنه له دينه
توره واخله مجاهد شه د لوی خدای د دين قاصد شه
د خدای نور پر جهان خپور کړه دا خدمت يې په ځان پور کړه
چې دې بشپړ عبادت شي ځان دې خلاص له مصيبت شي
چې له خوبه وينې کاکړ سو د غزا پر خوا نومړ سو
زغره خول يې اراسته کړل د غزا غشي تېره کړل
هرات خواته په تلو تلو سو د سلطان غياث له ملو سو
وېکړه هوړې جهادونه د سلطان مل شو په ملونه
څو هوړې تر دنيا تېرسو د غازيانو په ټول شمېر سو
چې يې هلته هم وفات سو بنخ په خاورو د هرات سو
مېړه هسې ژوندون کاندي مړي د خدای په رضا باندې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ادبياتو مشهوري او مهمې ادبي تذکرې پتې خزانې ليکوال محمد هوتک وايي: ((د بابرخان زوی و، چې د کاکړ بابا د زيارت لپاره په کال (۹۱۲) هجري ولاړ هرات ته او بيا چې راغی ډوب ته په کال (۹۲۹) هجري يې يو کتاب په شعر نظم کړ، چې نوم يې دی (غرغښت نامه) دا کتاب چې ما وليدی، شيرين بيتونه په مثنوي لړي او د غرغښت بابا قدس الله سره الکريم حکايات دي او له ښتينو خلقو يې روايات راجمع کړي دي. دغه کتاب زما پلار په توبه کې ميندلی و او زمونږ کهول کې مو کوچنيو او ژنيو په سبق لوست.))

دوست محمد عليه الرحمه په خپل کتاب کې کښلي: چې زما پلار بابړخان هم يو کتاب په شعر کښلی و، چې نوم يې و ((تذکره غرغښت)) هغه وخت چې بابرخان وفات شو او زه پر کور نه وم، نو هغه کتاب ورک شوی دی او چا ضايع کړی، زه چې راغلم، د خپل پلار په ماتم هسې ويرجن شوم، لکه چې کتاب ورک و، ما خو د هغه کتاب خبرې اورېدلې او په وارو وارو ويلې او هم مې يو څه له هغو څخه په ياد وې، نو ما پر خدای توکل وکا او هغه قيصې او روايات مې بيا په شعر وويل، خدای تعالی دې زما د پلار سعې مشکوره کا:

حکايت له غرغښت نامې څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

له نېکانو روایت دی هسې توګه حکایت دی
نورمحمد کاکړ راوي دی چې یې فیض تل جاري دی
د نیکونو له خولې وایي چې منبنت یې راته بنایي
چې کاکړ نیکه زاهد و لوی څنبتن له تل عابد و
تل تر تل یې عبادت کا پر دې لیار یې ریاضت کا
شپې یې رونې په لمانځوې په ژړا و په نارو وې
نه یې خوب نه یې خوراک و عبادت یې ژوندو ژواک و
چې به کښناست په لمانځنه یابه کښوت په ستاینه
ورځ یې تولې په قعده وه شپه یې هم یوه سجده وه
تل یې سیر د لاهوت کا بد یوه ګوله یې قوت کا
غرق به تل په ذکرالله و هر سبا او هر بېګاه و
یوه شپه یې عبادت کا پر ګناه یې ندامت کا
سترګې پټې سوې له خوبه په شپو شپو یې و ویښتوبه
هسې خوب یې ولید ګرانه چې غرغښت ښیي پنهانه
وایي ای کاکړه زویه له تا خوښ یمه نېکخویه
ستا قدم زما پر لار دی ماسوا کې دې قرار دی
شپه و ورځ دې ده لمانځنه د څنبتن عبادت کړنه.

دغه راز د پښتو لرغوني ادبي او بیا تر هغې وروسته په منځنۍ ادبي دوره کې نور حکایتونه هم شته چې ما یې هغو مشهورو ته اشاره وکړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو لرغونو ادبیاتو کې نړه پښتو کلمې

په پښتو لرغونو ادبیاتو کې داسې سوچه پښتو کلمې شته چې ځینې یې د وخت په تېرېدو سره له استعمال غورځېدلي، خو ځینې یې لاهم په همغه بڼه او شکل تر اوسه کارول کېږي، زه دلته یوازې د همدغو نړه یا سوچه پښتو کلمو یادونه کوم:

ګڼه	کلمې	مانا
۱	من	اراده، عزم، نیت
۲	میرځمن	دښمن، غلیم
۳	ژوبله	جنګ، یو بل ژوبلول
۴	یرغالم	یرغل کوم، هجوم کوم
۵	ماتېدونو	ماتې خوړونکیو، شکست خوړلیو
۶	خول	د جنګي جامو خولۍ، اوسپنیزه خولۍ
۷	نمنځ	احترام، تعظیم، ستاینه، درناوی
۸	ویاړ	افتخار، فخر
۹	ویاړنه	فخریه
۱۰	سو	سومان
۱۱	لتاړ	برهم، خراب، اخته

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۲	اوجاړ	خراب، ویجاړ، ړنګ
۱۳	شپول	احاطه
۱۴	اودوم	علاج، چاره، درملنه
۱۵	پېژندوی	پېژندل شوی، شناسا، اوښار
۱۶	لوني	وروي، خپرېږي، ویشتل کېږي
۱۷	دښمن	دښمن، غلیم
۱۸	پلن	پلی، پیاده
۱۹	رپي	رپېږي، رېږدي
۲۰	زړن	زړور، شجاع
۲۱	مخسور	سرخروییي، بریالیتوب
۲۲	کول	خاندان، نسل
۲۳	لور	پېرزوینه، رواداري، مهرباني
۲۴	بامم	روزم، تربیه کوم، پالم
۲۵	ودنه	وده ورکول، روزنه، نشو نما ورکول
۲۶	ټال	ځنډ، ځنډېدنه
۲۷	بولي	یادوي، ګڼي
۲۸	دریځ	د درېدوځای، منبر
۲۹	ستایوال	ستایونکی، مداح
۳۰	ژبور	سخنوران، ژبغړاندي، تېز ژبي
۳۱	نتلی	زبون، محزون، غمجن
۳۲	خړو	مجازاً د بدو په مانا
۳۳	سونې	دروغ

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳۴	وبولي	ووايي
۳۵	تېرون	تجاوز، ظلم، زياتی، تعرض
۳۶	پرتم	شوکت، مهابت، دبدبه
۳۷	پاړکي	د شعر ټوټې، سرودونه
۳۸	ترپلل	غورځېدل، تېښته کول
۳۹	ګروهه	اعتقاد، عقيده
۴۰	وکوراوه	باطل کړ
۴۱	زيارنه	کوښښ، زيار، زحمت
۴۲	وتوراوه	تور ورپوري کړ، تومتي کړ
۴۳	ګوښې	يوازې، وروسته
۴۴	اړه	د اړول له ريښې څخه، تبديل
۴۵	کهاله	خاندان، کورنۍ
۴۶	رغا	د رغولو په مانا
۴۷	تورن	تهمت زده، تهمتي
۴۸	کروړ	ټينګ، محکم، کلک
۴۹	مه غږه	مه اوره، مه منه
۵۰	دروهوي	غولوي، دوکه کوي
۵۱	ناورين	غم، ماتم، مصيبت
۵۲	سادين	شديا ره کړې ځمکه، اړول شوې ځمکه
۵۳	نول	پريشاني،غم
۵۴	تاخون	ځيګرخوني، د زړه غم، د زړه نول
۵۵	شهۍ	معشوقه، محبوبه

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵۶	پېر	نوبت، دور، ګردش، حالت
۵۷	اغلې	ښکلې، ښایسته، ګلالۍ، منلې، ډولي
۵۸	اوربل	کورنۍ، مسکن، ځای
۵۹	کړاوون	وریتول، کبابول، کړه ول
۶۰	کوکار	فریاد، چیغه، کړیکه، کریږه
۶۱	زمولوي	پژمرده کوي، مړاوي کوي
۶۲	اوکوب	شان او شوکت
۶۳	سکنې	غوڅوي، بیاتي کوي
۶۴	ژوبلور	جنګي، سپاهي، عسکر
۶۵	ځغلا	تېښته، منډه
۶۶	ویرژلی	غمجن، ویرغاړی
۶۷	کراړ	سخت، کلک، مضبوط
۶۸	ناتار	تاراج، تاړاک
۶۹	شنار	شوم، نامبارک، خرابي
۷۰	ترار	ناکراره، وارخطا، ترهور
۷۱	ټپونه	زخمونه
۷۲	زګېروی	د ناروغ فریاد، نالښت
۷۳	مراندې	د خېمې تنابونه
۷۴	ټکه	صاعقه، تندر، اسماني افت
۷۵	پلاز	تخت
۷۶	سما	اصلاح، انصاف، سمونه
۷۷	ټیکنه	عدالت

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷۸	اوخار	ظاهر او ښکاره، څرګند، معروف
۷۹	ببړۍ	زولنې
۸۰	چړتون	قاش یا د تورې پوښ
۸۱	سانديې	ویر، ماتم، په مړي پسې ژړا
۸۲	زرغا	سرسبزي، زرغون، سمسور، غوړېدلی
۸۳	لاښ	د غره کمر، پاڼ
۸۴	جوپه	قافله، ډله
۸۵	تون	ځای
۸۶	جاندم	جهنم، دوزخ
۸۷	ټبر	قوم، خاندان
۸۸	سوراړ	وچه او توره دښته
۸۹	ویرمن	غمجن
۹۰	نیلی	آس
۹۱	لونل	شیندل، پاشل، خپاره کول
۹۲	جاجي	فکر کوي، سوچ کوي
۹۳	رامشت	ساز او سرود
۹۴	بربڼ	لوړ باغ، بر باغ
۹۵	چندي	شاعر، ناظم
۹۶	پیودی	نظم کوي، ځېلوي، ځلوي
۹۷	اشلکونه	اشعار، منظوم کلام، شعرونه، نظمونه
۹۸	وړنګن	وړانګې لرونکی
۹۹	شڼ	مست

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۰۰	سهان	ځمکه، ځای، هېواد
۱۰۱	شهابونه	ځلانده ستوري
۱۰۲	تېرون	د تېرېدل له مصدر څخه تېرېدنه، عبور
۱۰۳	پرتم	دبدبه، شان، شوکت
۱۰۴	ایلایي	اطاعت، متابعت
۱۰۵	ایړ	کښتۍ، د کښتیو یا سمندري پوځ یوه ډله چې د یوه تن تابع وي، کتار
۱۰۶	سال	میده شګه، سرمه ریګ
۱۰۷	ختې	البسه، جامې، کالي
۱۰۸	بټ بېدیا	تود بیابان، سوځنده دښته، میره
۱۰۹	څنډونه	څنډې، غاړې، افقونه
۱۱۰	برېځر	ضحی، څابنت، غرمه
۱۱۱	برمل	ماسپښین، برمهال
۱۱۲	لرمل	مازیګر، لرمهال
۱۱۳	سرمل	مابنام، تیاره مهال
۱۱۴	ورمېړ	مغزی، څټ
۱۱۵	بمبړ	د هندوانو پیر، پنډت، برهمن
۱۱۶	بودتون	بتکده، د بتانو ځای، بتتون
۱۱۷	نمزدک	مزګټ، مسجد، جومات
۱۱۸	نست	نابود، نشت
۱۱۹	زېرمه	ذخیره
۱۲۰	پاسوال	ساتونکی، محافظ

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۲۱	پلور	خرڅول، قیمت
۱۲۲	ځری	قاصد ، استازی
۱۲۳	پنځ	خلقت، پیدایښت، زیاتېدل
۱۲۴	سورې	کړیکې، چیغې، نارې
۱۲۵	باړې	د ګټې غوښتنه، مزد ، اجوره
۱۲۶	میرڅې	دښمني
۱۲۷	سود	اطمینان، تسلي، ډاډ
۱۲۸	سوب	حاضر
۱۲۹	سوان	سهولت او رعایت
۱۳۰	نېز	سپلاب، لوی سېلاب
۱۳۱	اپوټه	پرېشان، پرمخ، لالهاند ، ځپلی، سرچپه
۱۳۲	څورنګ	زخمي، ژوبل، وهلی شوی، ټپي
۱۳۳	مواسه	محافظ، نګهداره، ساتندویه
۱۳۴	څرخ	ننوتل، څرخېدل، ځګېدل
۱۳۵	ربل	رواداري، پېرزوینه، لورېینه
۱۳۶	ښهانې	خوبي، نېکي، ښېګڼه
۱۳۷	نومړ	نامزد ، نومورې
۱۳۸	ملونه	د مل جمع، مله، ملګري
۱۳۹	بوللـه	قصیده
۱۴۰	مکېز	ناز
۱۴۱	ایواد	اوسنی چې مورږ ورته هېواد وایو
۱۴۲	یون	تګ، حرکت، پرمختګ

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۴۳	مټ	بازو
۱۴۴	ستر	لوی، واکمن، مختار
۱۴۵	ټاټوبی	قرارګاه، کلی، کور
۱۴۶	کټاره	نېزه
۱۴۷	کوکې	د ژړا ناري
۱۴۸	پېلوځې	د اور بلولو خاشې
۱۴۹	ملوکه	محبوبه
۱۵۰	هسک	اسمان
۱۵۱	ستړه	بېخ
۱۵۲	سوبمن	فاتح
۱۵۳	لوینه	تکبر، لویوالی
۱۵۴	ګوابنل	منع کول، وېرول

اخځونه

۱- د پښتو ادبیاتو تاریخ، پوهاند عبدالحی حبیبي، بېلابېل مخونه.

۲- د پښتو ادبیاتو تاریخ، لرغوني او منځنۍ دوره، سرمحقق زلمی هېوادمل، بېلابېل مخونه

۳- د پښتو لرغوني متون تدریسي چپټر، د پوهندوی محمداجان حقپال اثر.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پټې خزانې پېژندنه

پټه خزانه د هوتکي پاچا اعلیحضرت شاه حسین هوتک د پېر نامتو لیکوال محمد هوتک د داود خان هوتک زوی هغه تذکره ده چې په (۱۱۴۱-۱۱۴۲هـ.ق) کلونو کې لیکل شوې او د پنځوسو پښتنو شاعرانو او لیکوالو ژوندلیکونه یې د تاریخ د خاورو په زړه کې ساتلي دي.

دغه اثر پر (۱۳۲۲ل) کال لوی استاد علامه پوهاند عبدالحی حبیبي وموندە او وروسته یې بیا له پارسي ژباړې سره خپور کړ د پټې خزانې له برکته د پښتو ادبیاتو تاریخ ډېرې ورکې خو نامتو څېرې رابرسېره شوې. دا اثر دا زباتوي چې پښتو ژبه لرغوني ادبیات لري، خو د وخت ناخوالو، پېښو او جګړو ورځخه ډېر څه خوړلي دي، که څه هم د پټې خزانې تر خپرېدو کلونه وروسته یو شمېر پښتو دښمنو او پردیپالو عناصرو پر دغه کتاب بې مانا او بې منطقه نیوکې هم وکړې او ځینو خو لا دا کاذبه دعوه هم کړه چې دغه کتاب ګواکې (جعلي) دی.

علامه حبیبي د محمدهوتک د پټې خزانې پر رابرسېره کولو سره د پښتو ادبیاتو په تاریخ کې د یوې داسې څېرې په توګه وپېژندل شو،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې د پښتو ژبې لرغونی تاریخ یې راژوندی کړ او ټولو پښتنو د لوی استاد عبدالحی حبیبي دغه هڅه ډېره وستایله. د پټې خزانې تر خپرېدو پورې داسې ګومان کېده چې پښتو ادب له بایزید روښان، خوشال بابا او رحمان بابا څخه راپیلېږي، په داسې حال کې چې پټې خزانې ثابته کړه پښتو ادب ډېر پخوانی تاریخ لري. د شلمې پېړۍ له پیلې چې د پښتو ژبې او ادب د پرمختګ لپاره یو ملي غورځنګ راپیل شو او یو شمېر فاضلو استادانو ددغې ژبې د ادب د تاریخ تیارې ګوټونه ورونړول، دې مسئلې د ګاونډیو فرهنګونو یو شمېر متعصبو کړیو ته خوند ور نه کړ، د هغوی په نظر پښتو د غرو د خلکو یوه وحشي ژبه ده او که د فرهنګ نړېدلی څلی یې ودان شي، نو پښتانه به مدني ژوند ته متوجه شي او بلاخره به یې ملي شعور لوړ شي، چې په پای کې به سیاسي واک هم ترلاسه کړي. ددې پروسې د مخنیوي لپاره ایرانیانو او پنجابیانو په یو شمېر دسیسو جوړولو پیل وکړ چې یوه یې هم د پټې خزانې د جعلي والي ډنډوره وه، ، له بده مرغه یو شمېر پښتانه لیکوال هم یا مخامخ یا په ناسیده ډول د دغو ډنډورو ښکار شول، خو له دې هر څه سره سره (پټه خزانه) د ځینو متعصبو او ناروغو کړیو که بهرني وي او که کورني په بابولالو نه شي کېدی چې جعلي وبلل شي. دا هم اړینه ده وویل شي چې پټه خزانه، د افغانستان پښتون قام، پښتو ادب او کولتور به تلپاتې وي او هېڅوک به یې د پرمختګ او ودې مخنیوی ونه کړای شي.

د کتاب نوم:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددې کتاب په باب راغلي: ((د دې کتاب نوم دی پټه خزانه ځکه چې دلته هغه احوالونه راغلي دي چې پټ وو او نه وو ښکاره.))
دا کتاب یا اثر درې برخې یا درې خزانې لري:
دویمه خزانه د محمدهوتک د معاصرو شاعرانو د احوال په باره کې ده چې د هغو احوال د محمد هوتک په زمانه کې هر چاته یا لږ تر لږه هغو خلکو ته د چا لپاره چې دا کتاب لیکل شوی، معلوم وو، د کتاب په لومړۍ برخه یا لومړۍ خزانه کې یې د (۲۲) شاعرانو احوال راغلی دی او د هغوی بیت (فرد) سندره، ناري، څلوریزه، شعر، ویاړنه، سانده، بوللـه (قصیده)، غزل هغه ټول اصناف یې لیکلي. په دوی کې اسمعیل، خربنبون، شیخ متي، شیخ بوستان برېښ، علي سرور لودي، حمید لودي، عیسی مشوانی، سلطان بهلول لودي، خوشال بابا او رحمان بابا شامل دي.
د کتاب درېیمه حصه (درېیمه خزانه) کې د مېرمنو ذکر راغلی دی، یوه مهمه خبره دا هم ده چې د محمدهوتک په زمانه کې هره قلمي نسخه پټه خزانه وه، ځکه چې هغه وخت چاپخونې نه وې د اکثرو کتابونو یوه یا څو محدودې نسخې موجودې وې.

د محمد هوتک د پټې خزانې د نشر ببلګه:

حمد و ثنا هغه خدای(ج) ته چې انسان یې په ژبه او بیان لوړ کا او عزت یې ورکا له نورو حیواناتو په نطق او وینا سره او خپل کلام پاک کې نازل کا په افصح بیان سره چې هغه ابلغ دي له کلامه د کولو بلغاوو او فصحاوو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستاینه او سپاس دی هغه خاوند سره چې بې له ده نشته بل خاوند او نه بل بادار د وګړیو څنبستن دی دی چې انسانان په خوږو خبرو پالي او د هرې بلیغې وینا ملهم دی.

درود نا محدود پر هغه پیغمبر، علیه الصلواته و السلام چې موږ ته یې راوښوولە سمه لار.

بیت:

دی رهبر د کایناتو تر ده جارسم
دی نامور د مخلوقاتو تر ده جار سم

پټه خزانه له یوې خوا ادبي اهمیت لري، خو له بلې خوا تاریخي اهمیت هم لري، ځکه چې په دغه اثر کې یو شمېر پېښې او حوادث داسې دي چې هغه د افغانستان د تاریخ په باب ځانګړی تاریخي اهمیت لري. د علمي او تاریخي تحقیقاتو په برخه کې دا هم باید په ګوته کړو چې پټه خزانه هم د تاریخي مطالعاتو او هم د تحقیقاتو په برخه کې ډېره مهمه ونډه لري.

محمد هوتک د پټې خزانې په قید یو ادبي علمي او تاریخي کتاب ولیکه چې په پښتو ادبیاتو کې ساری نه لري، دا کتاب راتلونکي نسل ته د ډېر ښه ماخذ او سند حیثیت لري په یوه ځغلنده نظر ویلای شم که چېرې دغه ادبي او تاریخي شهکار په بله ژبه کې وای نو اوس به یې نړیوال شهرت درلود، خو له بده مرغه چې د پټې خزانې اهمیت، ارزښت او ماهیت لااوس زموږ له ډېرو خلکو پټ دی او ډېرو لاددې کتاب له ګټو ګټه نه ده پورته کړې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امیر کروړ د شعر ویپانګه

امیر کروړ د امیر پولاد سوري زوی دی. امیر پولاد د ملک شنسب له زامنو څخه و، چې په غور کې یې پاچاهي کوله. امیر کروړ پر (۱۳۹هـ- ۷۵۲م) د غور په مندیش کې پاچا شو. دی یو تکړه، غښتلی، کلک او محکم سړی و، په یوه تن به له سلو تنو سره جنګېده، نو ځکه کروړ او جهان پهلوان بلل کېده.

پټه خزانه د تاریخ سوري په حواله لیکي: «چې دا امیران له پېړیو څخه په غور کې وو او د هغه (سور) اولاده ده چې د (سهاک) له پښته و.» امیر کروړ د پښتو یو زبردست شاعر دی. وایي، چې دی یو عادل، ضابط سړی او د ښې وینا خاوند و او هر کله به یې شعرونه ویل، هغه وخت چې په جنګونو کې یې ډېرې فتحې وکړې، نو یو زبردست شعر یې ووایه، چې «ویاړنه» یې بولي.دا شعر په دې ډول دی:

زه یم زمری په دې نړۍ له ما اتل نسته
پر هند و سند و پر تخار او په کابل نسته
بل په زابل نسته
له ما اتل نسته

(c) ketabton.com: The Digital Library

غشی د من مې ځي برېښنا پر میرځمنو باندې
په ژوبله یونم یرغالم پر تښتېدونو باندې
پر ماتېدونو باندې
له ما اتل نسته
زما د بریو پر خول تاوېږي هسک په نمنځ په ویاړ
د اس له سو مې مځکه رېږدي غرونه کاندم لتاړ
کړم ایوادونه اوجاړ
له ما اتل نسته
زما د توري تر شپول لاندې دي هرات و جروم
غرج و بامیان و تخار بولي نوم زما په ادوم
زه پېژندوی یم په روم
له ما اتل نسته
پر مروه زما غشي لوني ډاري دښمن راځخه
د هریرود پر څنډو ځم تښتي پلن راځخه
رپي زړن راځخه
له ما اتل نسته
خپلو وګړو لره لور پېرزوینه کوم
دوی په ډاډینه ښه بامم ښه یې روزنه کوم
تل یې ودنه کوم
له ما اتل نسته
پر لویو غرو مې وینا درومي نه په څنډو په ټال
نړۍ زما ده نوم مې بولي پر دریځ ستایوال
په ورځو شپو میاشتو کال له ما اتل نسته

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا شعر د پښتو یو ډېر قیمتي، پوخ او متین شعر دی. د پښتونولۍ د زړورتیا او شجاعت اصلي خیالات په کې ښکاره او څرګند دي. وزن یې هم ملي او د پښتو له خالصو اوزانو څخه دی.

د امیر کرور د شعر له پوځوالي او متانت څخه ثابتېږي، چې پښتو به تر اسلام دمخه هم ښه پوخ شعر او ادب درلود، مګر تر څو پورې چې بله پخوانۍ نمونه نه وي پیداشوې، نو دا شعر د پښتو لومړی شعر او امیر کرور د پښتو لومړی شاعر ګڼل کېږي. شیخ کتبه په خپل کتاب (لرغوني پښتانه) کې لیکلي دي، چې امیر کرور په (۱۵۴هـ) کې مړ شوی دی.

په دې شعر کې د پښتو ډېر پخواني لغات راغلي دي، لکه:

اتل- نابغه او پهلوان

من- اراده، عزم، نیت

میرځمن- دښمن، غلیم

ژوبله- جنګ، یو بل ژوبلول

یونم- حرکت کوم، ځم

یرغالم- یرغل کوم، هجوم کوم

اودوم- علاج، درملنه، چاره

دښمن- دښمن

پلن- پیاده، پلی

زړن- زړور، شجاع

لور- پېرزوینه، رواداري، مهرباني

بامم- روزم، تربیه کوم، پالم

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریځ- د درېدو ځای، منبر
ستایوال- ستایونکی، مداح
ماتېدونو- ماتې خوړونکیو، شکست خوړلیو
خول- د جنګي جامو خولۍ، اوسپنیزه خولۍ
نمنځ- احترام، تعظیم، ستاینه، درناوی
ویاړ- افتخار
ویاړنه- فخریه
سو- سومان
لتاړ- برهم، خراب، اخته
اوجاړ- خراب، ویجاړ، ړنګ
شپول- احاطه
جروم- د جرم جمع، ګرمسېر، تراوسه پورې هم د افغانستان سهیلي خواوو ته ویل کېږي، چې د کندهار سهیل لویدیځ او د هغه له شګلنځي نه پیل بیا تر سیستان او چخانسور پورې رسېږي.
غرج- غرجستان، چې د غور او هرات له شمال نه پیل تر آمو پورې او په لویدیځ کې تر مرغاب او ماورالنهر پورې رسېږي او په ختیځ کې له بلخ سره نښلي.
پېژندوی- پېژندل شوی، شناسا، اوښار
لونې- اوري، خپرېږي، ویشتل کېږي
رپې- رېږدي، رپېږي
مخسور- سرخرویي، بریالیتوب
کول- کهول، کورنۍ، خاندان، نسل
ودنه- وده ورکول، روزنه، نشو نما ورکول

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټال- ځنډ ، وخت
بولي- يادوي، ګڼي.
سوبه- فتحه، فتح
بری- کاميابي
بادار- ښاغلی
لوړاوی- لوړ، جګ
ډاډينه- اطمينان
هسک – اسمان
زرنج- د نيمروز مرکز دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ژبې شعري فورمونه

دلته هغه ډول شعري فورمونو ته اشاره کوو چې له عربي ژبې څخه پښتو ته راغلي دي او یا هم اوس په پښتو او عربي دواړو کې مشترک ګڼل کېږي.

۱ - غزل: د ښځو له خبرو نه خوند اخیستل او یا هم له ښځو سره مخامخ خبرو کولو ته غزل وایي. له عربي ژبې څخه پښتو ادب ته د راغلو (۱۳) جوړښتونو څخه یو غوره فورم هم دی. غزل مطلع لري یانې د سر بیت یې مقفی او د دویم هر بیت مسره یې قافیه لري او د مطلعې قافیه تعقیبوي.

غزل دوه ډوله خبرې کوي، ډېرې داسې غزلې راغلې چې لومړي بیتونه یې د مستۍ او خوشالۍ سترګې وهي، خو د منځ بیتونه یې د ویر ناري وهي، د غزل بیتونه له (۵-۱۵) پورې وي.

د عربي (۱۳) شعري جوړښتونه په دې نومونو یادېږي، غزل، مستزاد، مثلث، مربع، مخمس، رباعي، قطعه، قصیده، مثنوي، مسدس، ترجیح بند، ترکیب بند، معشر او...

بشپړ ازاد شعر: په دې شکل کې یوه ټاکلې موضوع انځورېږي هر څومره چې زیات لیکل کېږي یا کم، قید نشته ورته خو شرط دادی چې وزن باید ولري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ - مثنوي(دوه ییز): دغه جوړښت په خپل منځ کې ګډه قافیه لري، وزن او څپې یې برابر دي، ډېرې اوږدې موضوعګانې په کې نغښتل کېږي، د مومن خان او شېرینۍ، یوسف خان او... داستانونه هم په همدې فورم کې نظم شوي دي.

۳ - مثلث(درې ییز): هر بیت یې (۳) مسرې لري د لومړي بیت درېیواړه مسرې یوه قافیه، یو وزن لري او د نورو بندونو هر لومړي بیتونه په خپل منځ کې قافیه لري او د درېیمې مسرې قافیه یې له مطلعې سره یوشان وي.

۴ - رباعي: په سپین مخ کې د زنې په منځ شین خال وار له واره د سترګو ځیر ورکش کوي، رباعي هم همداسې تل جذابه وي، له عربي ژبې څخه پښتو ادب ته راغلې او په پښتو کې ورته څلوریزه ویل کېږي. ددې فورم څلورواړو مسرو د څپو شمېر سره مساوي وي. د څلوریزې لومړۍ بیت مقفی وي، درېیمه مسره یې قافیه نه لري، د څلورمې مسرې قافیه د مطلع قافیه تعقیبوي، د غزل په شان یې ردیف اختیاري وي.

۵ - قطعه: دا شکل هم له عربۍ څخه راغلی، د څلوریزې په شان څلور مسرې لري توپیر یې یوازې دا دی چې په رباعي کې لومړۍ بیت مقفی وي یانې دواړه مسرې سره خپلو کې قافیه لري او یو ډول قافیه تعقیبوي او د درېیم بیت دویمه مسره ورسره قافیه کې ګډه وي، خو په قطعه کې د لومړي بیت لومړۍ مسره او د دویم بیت وروستۍ مسره سره یوه قافیه لري او دواړه لومړۍ مسرې قافیه نه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- قصیده(بوللله): د قصد کولو مانا لري او همدارنګه د قصد له مصدره جوړه شوې، مانا یې استقامت، اتصال، سموالی، برابري او سپېځلتوب ده، د بیتونو شمېره یې له (۱۵) څخه کم نه وي او تر دوه سوه هم زیات بیتونه لري. د غزل په څېر د سر لومړی بیت یې مقفی او د نورو بیتونو دویمه مسره یې د مطلعې قافیه تعقیبوي، پخوا قصیدو درې برخې درلودې، ګریز، حسن تعلیل او دعایه. هره قصیده چې دا درې برخې ولري په تول او وزن پوره قصیده بلل کېږي. په پښتو کې لومړۍ قصیده شیخ اسعد سوري لیکلې ده.

۷- مستزاد: دا شکل د رباعي، غزل یا قصیدې پر هره مسره باندې چې یوه لنډه مسره ورزیاته شي مستزاد ګڼل کېږي او لویه مسره د مانا په لحاظ کوچنۍ مسرې ته اړتیا نه لري، ځکه چې ټوله مانا په لومړۍ مسره کې بشپړه وي.

۸- مخمس(پنځه ییز): په دغه شعري جوړښت کې هر بند پنځه مسرې لري، د لومړي بند پنځه واړه مسرې یوه قافیه لري، د نورو بندونو څلور مسرې خپل منځ کې یوه قافیه تعقیبوي، خو پنځمه مسره باید د لومړي بند قافیه تعقیب کړي.

۹- مسدس(شپږیز): د شعر دا فورم شپږ مسرې لري، د سر لومړی بند یې ټول ټال یو شان قافیه لري د نورو بندونو پنځه مسرې په خپل منځ کې هم قافیه او هره شپږمه مسره یې په قافیه کې د لومړي بند د مسرو د قافیې تابع ده او سېلابونه یې مساوي وي.

۱۰- مسبع(اوه ییز): له نوم څخه یې معلومېږي چې اوه مسرې لري، د لومړي بند ټولې مسرې یې په قافیه کې یو شان وي او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورو بندونو شپږ مسرې يې يو ډول قافيه لري، خو د پای مسره يې د لومړي بند د مسرو د قافيې تابع وي.

۱۱ - مثمن(اته ييز): هر بند يې اته مسرې لري، اته واړه مسرې يې په خپل منځ کې يو ډول قافيې لري رديف په کې په خپله خوښه دی، د نورو بندونو اتمه مسره يې د لومړي بند قافيه ګوري، خو نور بندونه يې په خپل منځ کې يوه قافيه لري.

۱۲ - معشر(لسيز): دا جوړښت لس مسرې لري، د لومړي بند لس واړه مسرې يې په خپل منځ کې مقفی وي، د نورو بندونو(۹) مسرې يې په خپلو منځو کې هم قافيه وي او لسمه مسره يې د لومړي بند مسرو له قافيو سره يوشان وي، ټولې مسرې يې يو واحد وزن تعقيبوي.

۱۳ - ترجيح بند: دا هغه نظم دی چې لومړی څو بيتونه وويل شي بيا ورپسې يو مقفی بيت ورلوبړي او په دې ډول يو بند جوړوي. همدا ډول بيا بېل بند پيلږي او بيا ورپسې همدا مقفی بيت تکرارږي. په ترجيح بند کې د هر بند لومړی بيت مقفی وي او د نورو بيتونو دويمې مسرې يې قافيه لري او لومړۍ مسره يې بې قافيې وي، د بندونو د بيتونو شمېر يې سره مساوي وي.

۱۴ - ترکيب بند: ترکيب بند دی چې څو مقفی مسرې سره يو بند جوړوي بيا وروسته يو بل مقفی بيت ورلوبړي چې د دغه وروستي بيت قافيه د لومړي بند له قافيو سره يوشان وي همدا شان وروسته نور بندونه راځي چې هر بند ځانته قافيه لري او په پای کې چې کوم مقفی بيت راځي د هغه قافيه هم خپلواکه وي او د لومړي بند د

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروستي بيت سره قافيه کې يوشان وي او نه يې هم قافيه د خپل بند تابع وي، خو د څپو شمېر يې بايد تر پايه توپير ونه لري.

۱۵ - ټول قافيز نظم: دا هغه ډول شعري چوکاټ دی چې هره مسره يې قافيه ولري او ټول مسرې يې يوه قافيه تعقيبوي. کوم فورمونه چې له عربي ژبې څخه پښتو ته راغلي دغه فورم په کې نه ښکاري، شايد چې دغه فورم په عربي کې نه وي.

اخځونه

۱ - د پښتو شعر هندسي جوړښت، د پوهندوی محمداسمعيل يون اثر، ببلابېل مخونه.

۲ - يو شمېر ببلابېلې وېبپانې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو لرغوني ادب کې ویاړنه

هره ژبه او ادبیات ځانته تاریخ لري، نو پښتو هم یوه لرغوني ژبه ده او اوږد تاریخ لري، چې زیاتو شاعرانو او ادیبانو په کې خپلې خوږې ملغلرې پېیلي، هر ډول نظم او نثر یې په کې ویلی او لیکلی دی او د خپل زړه او قلم تنده یې په کې ماته کړې ده. ما د دوی له لیکنو او ویلو څخه تاسو ته د ویاړنې په باب یو څه معلومات راټول کړي چې په لاندې ډول دي:

ویاړنه:

ویاړنه د پښتو نظم له مانیزو (معنوي) ډولونو څخه ده. ویاړ د ویاړل له مصدر څخه دی چې د افتخار او فخر کولو په مانا دی. ویاړنه هغه ادبي کلام دی چې شاعر د خپل ولس، خلکو، وطن او ژبې د سرلوړې، پرمختګ او لوړوالي په برخه کې ویلی وي او یا دا چې شاعر داسې شیان، الفاظ، موضوعات او کلمات په خپل کلام کې بیان کړي چې وویاړي او افتخار پرې وکړي، نو په پښتو لرغوني ادب کې ویاړنه همغه د پښتو لومړنی شعر دی، یانې د امیر کروړ سوري غوري شعر دی چې د اسلامي دورې تر لومړیو کلونو (۱۳۹هـ.ق) څخه وروسته ویل شوی دی. کله چې د عباسي دعوت

(c) ketabton.com: The Digital Library

په جنګونو کې امیر کروړ سوري ډېرې سوبې وکړې نو همدا ویاړنه یې وویله چې پټې خزانې تر موږ پورې رارسولې ده. پټې خزانې دا متن د شیخ کتمه متي زي له لرغوني پښتانه نومي کتاب څخه اخیستی چې د هغه ماخذ محمدهوتک د محمدبن علي البستي کتاب (تاریخ سوري) ښودلی دی، خو د تاریخ سوري ماخذ معلوم نه دی. په هر صورت تاریخ سوري چې پر (۲۵۰هـ.ق) کال په خپلو پاڼو کې ځای ورکړی دی، کېدی شي په شفاهي ډول د خلکو په منځ کې خور راغلی وي او د راویانو حافظو تر محمدبن علي البستي پورې رارسولی وي، چې دا عنعنه تراوسه پورې په موږ کې موجوده ده او د پښتو ډېر اشعار په کلیو او باندو کې په پېړیو پېړیو سینه په سینه انتقال شوي او انتقالېږي.

استاد حبیبي دې ته یو مستند متن ویلی دی، وایي: ((چې د انتقال او ضبط روش یې د شرقي څېړنو له معمولو روشونو سره سل په سلو کې موافق دی.)) دا ویاړنه د خپل زمان له روحیې سره برابره ایجاد شوې ده، ددې ویاړنې شکلي جوړښت نه د شرق له دېواني شعري ډولونو لکه قصیده، غزل، ترکیب بند، ترجیع بند، مخمس او نورو سره یوشان والی لري او نه سل په سلو کې د پښتو شاعرۍ له خپلو ملي ډولونو سره لکه چاربیته، بدله، بګتۍ، لوبو او کسرونو یوشان والی لري، نو ځکه استاد حبیب الله رفیع دغه ډول سندرې د پښتو لرغونې سندرې بللي دي او وایي: ((دا ډول سندرې د زړو اریایي سندرو او د پښتو د ولسي سندرو ترمنځ د اتصال یوه کړۍ ده.)) خو استاد محمد صدیق روهي وایي: ((دا ویاړنه د اوستا، زامیادیشت، مهریشت او د ریګویدا له ځینو سندرو سره

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرتله کېدی شي.» همدارنګه په دې سندره کې داسې لغات او ترکیبونه شته چې هغه یوازې د پښتو ژبې دي او د نورو ژبو لکه عربي او پارسي تر تاثیر لاندې نه دي، دا چې دا ویاړنه څه دپاسه دولس نیم سوه کاله مخکې ویل شوې ده، نو ځینې هغه لغات په کې دي چې په عامه پښتو کې اوس متروک دي او امکان شته چې د پښتو په ځینو غرنیو لهجو کې لاتراوسه موجود وي او دا ویاړنه خپله روانې ژبه لري چې ببلګه یې شته او له دې ویاړنې څخه د علامه حبیبي په وینا د امیر کروړ مینه او لېوالتیا له خپل ټبر سره څرګندېږي، نو زه ددې ویاړنې یو څو بیتونه د نمونې په ډول له پټې خزانې څخه ستاسو مخ ته ږدم:

زه یم زمری پر دې نړۍ له ما اتل نسته
په هند و سند و پر تخار او په کابل نسته
بل په زابل نسته
له ما اتل نسته
غشی د من مې ځي بربښنا پر میرځمنو باندې
پر ژوبله یونم یرغالم پر تښتېدونو باندې
پر ماتېدونو باندې
له ما اتل نسته
زما د بریو پر خول تاوېږي هسک په نمنځ په ویاړ
د اس له سو مې مځکه ږېږدي غرونه کاندم لتاړ
کړم ایوادونه اوجاړ
له ما اتل نسته

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر دې ویاړنې وروسته په پښتو ادب کې بله ویاړنه د ملکیار غرشین ده چې پر (۵۷۱هـ.ق) کال کله چې سلطان شهاب الدین غوري پر ملتان حمله کړې وه، نو دغه ویاړنه هم زموږ د ادبي مورخانو په اثارو کې د هغه وخت ویاړنه ګڼل شوې ده، چې دا ویاړنه د اسلام د خپرېدو او اسلامي فتوحاتو په ملاتړ کې ویل شوې ده. د اسلامي فتوحاتو ستاینه یې کړې ده او د اسلامي لښکرو د هڅولو، یادولو او د دوی د روحیې د لوړولو هڅه په کې شوې ده او د کرور د ویاړنې غوندې د پښتو په لرغونو سندرو کې راځي. د ملکیار غرشین دا ویاړنه د پخوانیو قومونو د حماسیاتو او رزم رنګ لري، د هغو سندرو له ډلې څخه ده چې پخوانیو پښتنو به د جګړې پر میدان ویلې او مقصد یې د زلمو د احساساتو تاوده ساتل وو، چې ښه جنګ وکړي. دا ویاړنه د پښتو سوچه لغات لري. همدارنګه لکه نور ګړنې اشعار یو تکرارېدونکی غبرګون لري چې د هر بند په اخر کې ویل کېږي او دا د پښتو یو ځانګړی خاصیت دی چې په نورو ژبو کې نه شته. په دې ویاړنه کې شاعر ځان یو مبلغ راپېژني چې دده وینا پر اورېدونکو باندې اغېزه وکړي او د سندرې مقصد حاصل شي او دا ویاړنه د کرور تر ویاړنې وروسته لومړنی جنګي اثر دی. دا سندره د سلیمان ماکو په تذکره کې راغلې ده. زه غواړم ددې سندرې یوه برخه راوړم:

څښتن مو مل دی	اوس مو یرغل دی	ایواد د بل دی
	غازیانو ګورئ	
	څښتن مو مل دی	
تورې تېرې کړئ	دښمن مو پرې کړئ	منګولې سر ې کړئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

څه لـه بـه تښتو
څښتن مو مـل دی
که ټينګ کړو زړونه پـر بـري يـونـه چې زمري يونه
اسلام راځخه دی
څښتن مو مل دی
غازيانو راسئ ټول شاوخوا سئ د شهاب په ملا سئ
څښتن مو مل دی

د ملکيار بابا تر ويـاړنې وروسته زمـوږ په لرغـوني پښتو ادب کې بله د هوتک بابا هغه سندره ده چې کله چنګښزي يرغلګرو پر سور غره يرغل وکړ، نو د هوتک بابا ډېر خپلوان په کې مړه شول نو ده دا سندره په لوړ اواز وويله او پر غشو يې د مغولو ټټرونه څيرې کړل، همدارنګه دا سندره چې غښتليو مېړو اوږدله په جنګ تويېدل تر څو چې سور غر يې د مغولو په وينو رنګ کړ او ټول يې پوپنـاه کړل. همدارنګه باباهوتک لـومړی سړی دی چې د مغولـو په مقابـل کې يـې دا ويـاړنـه پـه خونـد ويلـې ده. هوتـک بابـا تـه د وخـت د ټولـو شـاعرانو پېشـوا ويـل کېـږي. ددې ويـاړنې ژبـه خـوږه خـو ډېـره زاړه لغـات نـه لـري او د شـعر شـکل پـه کـې حماسـي او سـاده دی. لـه دې ويـاړنې څخـه د شـاعر او د هغـه وخـت پښـتنو وطنـي احسـاس او د مينـې د سـاتنې تـاوده احساسـات ښـکاري، چـې دغـه افکـار هـم د مغولي دورې د پښتو شعر ځانګړنې دي او تر (۱۰۰۰هـ.ق) پورې په پښتو شعر کې خوندي شوې دي. دا ويـاړنه په پټه خزانـه کـې راغلـې ده او د پټې خزانې مولف محمدهوتک له خپل پلار څخه نکـل کـړې ده چې زه به يې څو بيتونه په دې ځای کې راوړم:

(c) ketabton.com: The Digital Library

آ دمرغـــــې غبنـــــتليو راســـــئ
پـــر ننـــګ ولاړ د پښـــتونخوا ســـئ
تـــورې تېـــرې غشـــي تـــر مـــلا ســـئ
پـــر کلـــي کـــور بانـــدې مغـــل راغـــی

زمـــا د زلمـــو وينـــې بهېـــږي
ځمکـــې او غرونـــه پـــه ســـره کېـــږي
ميرڅـــی ځغلـــي او ترهېـــږي
پـــر کلـــي کـــور بانـــدې مغـــل راغـــی

زلمـــو پـــر ننـــګ ځانونـــه مـــړه کـــړئ
دښـــن پـــه غشـــيو مـــو پييـــه کـــړئ
پـــر پښـــتونخوا ځانونـــه مـــړه کـــړئ
پـــر کلـــي کـــور بانـــدې مغـــل راغـــی.

دا وې د پښتو په لرغوني ادب کې ويارنې چې ما بيان کړې، کېدی شي چې نورې هم موجودې وي. دا هم څرګنده ده تر دې دورې راوروسته په منځنۍ او همدارنګه په معاصرو دورو کې هم زمونږ زياتو شاعرانو ويارنې ويلي دي. لکه خوشال بابا، د هغه د کورنۍ شاعرانو او نورو، خو ما يوازې د لرغوني دورې ويارنو ته اشاره وکړه چې ګران استاد پوهندوی محمد اسمعيل يون راته د کورنۍ دندې په توګه راسپارلې وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځونه

۱- هوتک محمد، پټه خزانه، ۱۳۸۹ل کال، مومند خپرندویه ټولنه.
۲- حبیبي عبدالحی، د پښتو ادبیاتو تاریخ، ۱۳۸۴ل کال.
۳- هېوادمل زلمی، د پښتو ادبیاتو تاریخ لرغوني او منځنۍ دوره، ۱۳۷۹ل کال.
۴- ارزومند محبوب شاه، د پښتو نظم کلاسیک ژانرونه، ۱۳۸۹ل کال، ګودر خپرندویه ټولنه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ادب د لرغونې دورې پیل او پای

لرغونې دوره:

پخوانۍ دوره چې په هغې کې قبیلوي نظام مسلط ښکاري تر شپاړسمې میلادي پېړۍ پورې دوام کوي. د تحریري اسنادو له مخې په ادبي تاریخ کې دغه دوره له امیر کروړه پیلېږي او د بایزید روښان تر ظهور او پاڅون پورې رسېږي. په شپاړسمه میلادي پېړۍ کې د پښتونخوا په ختیزه برخه کې د هند مغلي سلطنت په زمانه کې فیوډالي تولیدي مناسبات منځته راغي او په ادبیاتو کې هم بدلون لیدل کېږي. پخوانۍ دوره د ټولنیزې اړواپوهنې او فرهنګي عنعنې له پلوه د ریګویدا او اوستا له سندرو او ګاڅونو سره ورته والی لري، د ځینو ادبپوهانو په عقیده د ریګویدا او اوستا د سندرو او کاڅونو او د پښتو د لرغونو سندرو موضوعګاني او قالبونه سره ورته دي، د پخواني دورې عمده موضوعګاني د نمانځنې سندرې، ویاړنې، ویرنې، مینه، بېلتون او اخلاقي ښوونې دي چې په هغو کې سپېڅلي تخیلات او لفظي صنایع نه لیدل کېږي. د غوریانو د واکمنۍ په دوره کې د قصیدې جوړونه یو نوی پړاو ګڼل کېږي، ځکه چې په دغو قصیدو کې د شپنو شعر سره فاصله منځته راغلې ده، که څه

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم قصیدې له درباري ادب سره نږدې والی لري، خو په هغو کې د کوچیانو سندرو روحیه هم ساتل شوې ده. د پښتو قبیلو مشران او واکمنان د یووالي او قبیلې یې قدرت د سمبولونو په توګه ستایل شوې دي، که دغه قصیدې د هغه وخت له عربي او فارسي قصیدو سره پرتله شي، نو د هغوی ترمنځ د قالب او محتوا له پلوه جوت توپیر لیدل کېږي، د پښتو واکمنان د قومي یووالي د سمبولونو او خواخوږو دوستانو په توګه ستایل شوي دي، شاعر نه د صلې او انعام د اخیستلو لپاره شعرونه وایي او نه په ستاینه کې له اغراق نه کار اخلي په داسې حال کې چې د فارسي ژبې شعر د عربي شعر د وزن پیروي کوي، د پښتو شعر د لرغونو اریایانو د سندرو وزن ساتي، تراوسه پورې پښتو شعر همدغه خصوصیت ساتلی دی، یانې د شعر وزن د څپې او د هجاوو د شمېر پر اساس تاکل کېږي.

د امیر کروړ شعر چې لرغونې دورې پورې اړه لري یو قدیم شعر دی، چې له پټې خزانې څخه مورږ ته لاسته راغلی دی.

د امیر کروړ شعر چې وایي:

زه یم زمری پر دې نړۍ له ما اتل نسته
پر هندو سندو پر تخار او پر کابل نسته

دا د پښتو زورې شعر دی چې د دویمې هجري پېړۍ له لومړۍ برخې څخه راپاتې دی، له ظاهري پلوه یانې د ژبې، ادا، لغاتو او کلماتو له مخې مخصوص رنګ او زمورږ د اوسنۍ ژبې له محاوروي جریان سره توپیر لري. ډېر داسې لغات په کې راغلي چې اوس متروک او مهجور دي او په عمومي محاوره کې نه استعمالېږي. ددې شعر له لساني پلټنې څخه سړی دا نتیجه اخیستلای شي چې په دغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړنۍ دوره يانې په هجري دويمې پېړۍ کې پښتو ژبه په غور کې د نورو ژبو له اختلاطه سوچه وه، په دغه شعر کې يو عربي او فارسي لغت هم نه شته. د روښانيانو له تحريک سره سم د پښتو ادبياتو دويمه دوره پيلېږي، پر پښتو ژبه ګڼ شمېر مذهبي تاثيرات او د عربي ژبې ژبنۍ اغېزې ليدل کېږي.

اخځونه

د پښتو ادبياتو تاريخ لرغوني او منځنۍ دوره، دويم ټوک، د سرمحقق زلمي هېواد مل اثر.

د پښتو ادبياتو تاريخ، دويم او لومړی ټوک، د عبدالحی حبيبي اثر.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو لرغونو ادبياتو فزيکي جغرافيه

کله چې سړی د موجودو او لاسته راغلو پښتو ادبي اثارو پخواني اسناد مطالعه کوي، نو ښکاري چې دغه لومړني اثار په ځينو داسې مرکزونو کې ايجاد شوي دي، چې هلته د پښتنو خپل محلي حکومتونه او قبيله يي نظامونه وو او پښتانه هلته د خپل ملي هويت او سياسي اقتدار خاوندان وو.

په دغو مرکزونو کې لرغونی مرکز او د پښتنو پخوانی ټاټوبی غور دی، بل مرکز يې د کسي غره لمنې دي او درېيم يې هم ملتان دی، خو مخکې تر دې چې په دغو درېو مرکزونو کې د پښتو پر ايجادي ادبياتو خبرې وکړو، بهتره به وي دا خبره له يادې ونه باسو چې د دويمې هجري پېړۍ شاوخوا په غزني کې د لويکانو شاهي کورنۍ موجوده وه چې تر ګرد ېز او زابلستان پورې سيمې يې په ولکه کې وې او د منطقې له سيمه ييزو شاهي کورنيو سره يې روابط هم درلودل. د غزني د لويکانو د کورنۍ د يوه لويک يو پښتو بيت مورِ ته رارسېدلی دی.

غور: غور د افغانستان يوه لرغونې او تاريخي سيمه ده چې د پاچاهيو سلسلې په کې تېرې شوي او ددې سيمې پاچاهانو د اسلام

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مقدس دین د خورولو په چارو کې هم لویه برخه درلودلې ده، نو لومړی لاسته راغلی شعر د غور په منډ پش کې و، دغه د غور سوري شاهي کورنۍ په تاریخونو کې د شنسبانیانو په نامه هم مشهوره ده او دا ځکه چې ددې کورنۍ یو مشر نیکه شنسب (شن اسپ) نومېده، چې د پلار نوم یې خرنک و، دا شنسب د حضرت علي(رض) په زمانه کې مسلمان شوی او د غور پاچا منل شوی دی. د شنسب زوی امیر پولاد و، چې د خپلو پلرونو نوم یې بیا راژوندی کړ، د امیر پولاد د پاچاهۍ مرکز د غور په منډ پش کې و. کله چې دی وفات شو نو پاچاهي یې زامنو ته ورسېده، امیر کرور د امیر پولاد سوري زوی چې پر (۱۳۹هـ ق) کال د غور په منډیش کې پاچا شو، د امیر کرور کوم شعر چې پتې خزانې راوړی دی هغه دادی:

زه یم زمری پر دې نړۍ له ما اتل نسته
پر هندو سندو پر تخار او په کابل نسته
بل په زابل نسته
له ما اتل نسته

د کسي غر: د پښتنو په لرغونو استوګنځایونو کې یوه ډېره مشهوره او تاریخي سیمه د سلیمان د غرونو لمنې دي. ددې غرونو لمنې د شپږ سوو کیلو مترو په شاوخوا کې اوږدوالی لري. د سلیمان غر په لمنه کې شیخ بېټنی، شیخ اسمعیل او خرښبون د اسلامي عصر د درېیمې او څلورمې پېړۍ په شاوخوا کې د کسي په غره کې اوسېدلي دي او بېټ نیکه به د کسي په غره کې تل د الله(ج) ثنا او صفات ویل، د ورځې به روژه و او د شپې به یې د الله(ج) عبادت کاوه او دا مناجات یې زمور لاسته راغلي دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

لويـــه خدايـــه لويـــه خدايـــه
ســـتا پـــه مينـــه پـــه هرځايـــه
غـــر ولاړ دی درنـــاوي کـــې
ټولـــه ژوي پـــه زاري کـــې
دلتـــه دي د غـــرو لمنـــې
زمـوږ کـړدی دي پـه کـې پلنـې
دا وګـــړي ډېـــر کـــړې خدايـــه
لويـــه خدايـــه، لويـــه خدايـــه.

ملتان: د مورخينو او د تاريخي کتابونو له ليکنو معلومېږي، چې د لومړيو دورو اسلامي پېړيو په شاوخوا کې پښتانه په کافي تعداد د سليمان د غرو له لمنو او د پښتونخوا له سيمو د سند او پنجاب سيمو تـه ورغلـي او مېشـت شـوي وو، پـه هندوسـتان کـې لـودي کورنۍ په څلورمې او پينځمې پېړۍ کې حکومت کړی دی. په دې کورنۍ کې تاريخونو د دوو تره زامنو (شيخ رضی لـودي) او (نصر لودي) دوه پاړکي خوندي کړي دي.

(۱) د الحاد په لور دې ترپلل ګروه دې زموږ وکوراوه
(۲) د الحاد په تور تورن شوم زه لرغون خو ملحد نه يم

ددې ترخنګ پـه لرغـونې دورې کـې د پښـتو ادب نـورې وړې وړې حوزې هم شته خو ما په لنډيز سره دې لويو حوزو ته اشاره وکړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لنډیو لرغونتوب

داسې ولسي او ملي بڼې چې په هغه کې زرګونو زرګونو مختلفو باغوانانو د خپلو سلیقو له مخې رنګارنګه ګلان، لکه مرسل، ګلاب، نرګس، پتوني، انتري، فرشي، ملکي شب، فلاکس، نوري شبو، ژبړ ګل، جربن، رامبل، چامبل او نور یې کښولي او کرلي دي، چې هر یو یې خاصه ښکلا، رنګ او بوی لري، خلک ورڅخه خوند اخلي، د هر رنګ او بوی څخه په خپله اندازه لذت وړي او ورڅخه متاثره کېږي. ددې ولسي او ملي باغ ګلان همدا زموږه لنډۍ دي چې هر شاعر په خپله خوښه او سلیقه پښتون قام ته بې له کومې توقع او امتیاز څخه د سوغات په توګه ښېلي او هدیه کړي دي.

لنډۍ د پښتو د ولسي ادب او فولکلور اساس او تهداب تشکیلوي او داسې فولکلوریک، ساده، روان او ښکلی شعر دی چې د قیمتي ډبرو کان ته پاتې کېږي. داسې کان چې د سرو زرو، لاجوردو او نورو ډبرو قیمتي منرالونو څخه ډک دی چې په امپلونو، غاړکیو، پېزوانونو، د ګوتو په غمیو، په تومانچو، ټوپکو او توروکې، ځان په خاصو رنګونو، مفهومونو، ځلاوو او ښکلاوو کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

رابنسيي، لکه عشقي، حماسي، اجتماعي، اصلاحي، انتقادي او نور.

دا د ګران هېواد د ادیبانو، لیکوالانو، شاعرانو او نورو دنده ده چې دا کانونه ولټوي، پیدا یې کړي، وه یې څېړي، تفحص او اکتشاف یې کړي او بیا یې د ولس د ګټې اخیستنې لپاره استخراج کړي، تر څو چې خپل رسالت یې د اوسني او راتلونکي نسل لپاره سرته رسولې وي.

تر کومه ځایه چې معلومه ده لنډې له دوو بندونو (دوه ویشت سېلابونو) څخه جوړه ده چې لومړی بند یې نهه (۹) سېلابه او دویم بند یې دیارلس(۱۳) سېلابه لري. د هېواد په بېلابېلو برخو کې لنډې په مسرې، ټپې، ټیکې او نورو نومونو هم یادوي چې بېلابېل تعریفونه ورکول کېږي، لکه:

لنډې: د یوه وړوکي لنډ مار نوم دی چې سترګې یې له رڼا سره حساسیت لري، نو ځکه د شپې له مخې راوځي او ډېر زهرجن دی، زهر یې پر بدن باندې داسې اثر کوي چې نور د خلاصېدو توان او مجال یې نه وي، نو لنډې هم په همدې دوو لنډو بندونو کې ډېر لوی مفهوم او مضمون ځایوي چې اغېز یې خورا زیات دی، د همدې تاثیر له مخې یې لنډې بولي.

مسره: مسره د یوې تېرې توري نوم دی چې په مصر کې جوړېدله او د پخوا وختو په جګړو کې خورا موثره وسله وه چې پښتنو ورځخه زیاته استفاده کوله، د تاثیر له مخې لنډې ته مسره هم وایي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټپه: ټپه له ټپ (زخم) څخه اخیستل شوې ده، څنګه چې ټپ پر انسان اثر کوي همداسې لنډۍ هم پر اوربدونکي اغېز کوي، نو ځکه لنډۍ ته ټپه هم ویل کېږي.

د لنډۍ شروع، شمېر او شاعر معلوم نه دی، مګر په ټول ولس پورې مربوط شعر دی. د پښتو ګرامر لیکوال لیکي چې: «ټول په دې په یوه خوله دي چې د پښتو لنډۍ، سروکي،... د ویدي سندرو پیل دی خو څوک په هغې پسې نه دي ګرځېدلي.» ویل کېږي چې لنډۍ له ویدي سندرو سره پیل شوي دي چې لږ تر لږه څلورنیم یا پینځه زره کلونو ته یې عمر رسېږي.

سپوږمیه سر وهه راخېږه
یار مې د ګلو لو کوي ګوتې ږېښنه

دا هغه زړه لنډۍ ده چې عمر یې زرګونو کلونو ته رسېږي. ښاغلي حبیب الله رفیع د یوه بهرني څېړونکي (جون زانولسونیو) له خولې د پورتنۍ لنډۍ په هکله وایي چې: «دا د هغه وخت لنډۍ ده چې اریایان به د شپې له خوا د (سوما) د بوټي د لو کولو لپاره غره ته تلل او بیا به انتظار وو تر څو د څوارلسمې سپوږۍ (د څوارلسمې شپې سپوږمۍ) راوخېږي او دوی د سوما بوټی لو کړي، ځکه که دا په لمر کې لو شوی وای شیره یې خرابېدله، نو دوی به د سپوږمۍ د شپې انتظار ویست او ټول به راټول وو بیا به یې ددې بوټي لو کاوه او له هغه به یې شیره ایستله، له هغه به یې مشروب جوړول چې دوی ته ډېر مقدس وو او له هغو به یې استفاده کوله. دا لنډۍ یا تر څوارلسمې شپې) وړاندې ویل شوې یا په داسې ځای

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې ویل شوي چې غرونه لوړ دي او سپوږمۍ ژر نه راخېږي یا هر څه چې دي د مینې له خوا دا لنډۍ ورته ویل شوې ده.)) نومورې دوام ورکوي چې:

مازیګری دی ښېرې مه کړه

ته به د ناز ښېرې کوې رښتیا به شینه

دا د لمر پالنې د وخت لنډۍ ده، کله چې لمر لویده نو په دې وخت کې به لمرپالونکو عبادت کاوه دوی باور درلود چې په دې وخت کې هره دوعا قبلېږي، نو پر همدې اساس ګوري چې مینه (معشوقه) ښېرې کوي او هلته مازیګر دی، نو وایي چې: مازیګری دی ښېری مه کړه، ته به د ناز ښېرې کوې رښتیا به شینه. دا دواړه زړې لنډۍ دي مګر یقیناً کلمې یې بدلې شوې دي، ځکه د هغه وخت د کلمو په استعمالولو سره اوس څوک پوهېدی نه شي، نو د وخت په بدلېدو سره کلمات هم اوسني حالت ته رارسېدلي دي، خو یوازې فکر او مطلب یې تر دې دمه رالېږد بدلي دي.))

په لنډه توګه ویلای شو چې د لنډیو شاعر معلوم نه دی، مګر د شاعرانو له زړونو نه راوتي دي او د خلکو د پراخو پرګنو پر زړونو یې چنګ وهلی دی. له یوې سینې نه بلې سینې ته او له یوه نسل څخه بل نسل ته یې انتقال کړی دی، لنډۍ ژوندۍ دي او د تل لپاره به ژوندۍ پاتې شي، ځکه دا د ولس شعر دی او په ولس پورې اړه لري او همدا ولس یې، تر څو چې دا نړۍ نړۍ ده د تل لپاره ژوندۍ ساتي.

لکه چې معلومه ده د لنډۍ اساسي موضوع انسان او د هغه چاپېریال دی او هر څه چې په انسان پورې اړه لري د ټولو

(c) ketabton.com: The Digital Library

خصوصیاتو سره یې په ساده، روانه، ښایسته او ظریفانه ښه بیانوي، پر همدې اساس د حقیقتونو او خیالونو د مینې او محبت د عشق او وفا د دیدنونو او وصلت د حماسو، ننګ، غیرت، مېړانې، زړورتیا او ځان تېرېدنې همدارنګه د بې غیرتۍ، پېغور، موزیتوب، غم، غماز، هجران د سختیو او محرومیتونو د هیلو او نا هیلیو د وفا او بې وفایۍ د باور او بې باوریو د توبو او تشبهاتو، لنډه دا چې د ژوندانه له ټولو برخو څخه بحث کوي او هغه څه چې د انسان په محیط او ماحول کې قرار لري او راڅرګند ېږي، هغه هم ورڅخه پټ نه پاتې کېږي لکه غرونه، سیندونه، سېلابونه، باغونه، ګل، بلبل، سپوږمۍ، باد، باران، تندر، ستوري او اسمان او په خاصه توګه ګودر، مازیګر، چنارونه او نور.

په لنډیو کې ښځو ته ځانګړی او مهم ځای ورکړل شوی دی او همدا یې وجه ده چې د ښځو په وجود کې زلفې، وربل، بانه، وروځې، مړاوې او توري سترګې، شونډې، انګې، زنه، غاړه، قد، موسکا، په ناز کتل او تلل، خالونه، تیک، پېزوان، چارګل... زیات ستایل کېږي او له بلې خوا نرینه چې د سکې بل مخ دی، هم په خاصو الفاظو ستایل او رټل کېږي. که نرینه پښتونولي او افغاني ارزښتونو ته په درنه سترګه وګوري او عمل پرې وکړي، نو هغه ستایل کېږي، لکه:

جانان مې سر په وطن کېښود
په تار د زلفو به کفن ورته ګنډمه
نن په خیبر د زلمو جنګ دی
خوشاله پاڅه چې مغول راغلي دینه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اکبر خان غازي په توره
وطن رڼا شو دښمنان په ماتې ځینه
دا هره مور به زامن راوړي
د احمدشاه په شان به لړ لړ پیدا شینه
د توریالي اکبر له برمه
ځوانان د ننګ توري وهي سر ورکوینه
د هندوستان پیرنګۍ ژاړي
که ژړې ایوب په دنیا و کونډې به شونه

او چا چې پښتونولۍ ته شا کړې ده، هغه رټل شوي او رټل کېږي، لکه جنګ څخه تېښته، موزیتوب.

عالمه راشئ مخ راتور کړئ
ما د بې ننګو یاري کړه وشرمېدمه
جانان له جنګه په شا راغی
په پرونۍ ورکړې خوله ښېښمانه شومه
موزي په مینه څه پوهېږي
په نس یې مورې کړه تر سهار کوي خوبونه
خدایه بې ننګه اولاد ورک کړې
چې ننګ ناموس د مور او پلار بربادوینه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره له دې چې د لنډیو عمر معلوم نه دی مګر له ځینو لنډیو څخه د لنډیو عصر او زمان (نه دقیق تاریخ) چې په محیط او ماحول کې له خاصو پېښو او تغیراتو سره تړاو لري، معلومېدی شي، لکه:

د مومن خان چیغه شوه پورته
د شیرینو شرط به په سربانديې ګټمه
چې رامدادخان دې وویشتلو
نامرده نه کړي پښتانه داسې کارونه
مومن په جګه غونډیو کېږدی
چې بوره مور یې هر سهار زیارت کوینه

په پورتنیو لنډیو کې د مومن خان، رامداد خان له یادولو څخه د لنډیو عصر یا زمان معلومېدی شي، خو دقیق تاریخ یې نه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو لرغوني ادب کې سياسي څېړې

۱- امير کروړ د جهان پهلوان:

امير کروړ سوري چې په جهان پهلوان يې شهرت موندلی دی، د دويمې هجري قمري پېړۍ د اولنۍ دورې شاعر دی. امير کروړ د امير پولاد سوري زوی دی او امير پولاد په غور کې د ملک شنسب له زامنو څخه و، چې غور کې يې پاچاهي کوله.

امير کروړ پر (۱۳۹هـ.ق) د غور په منديش کې پاچا شو، دی يو تکړه، غښتلی، کلک او مضبوط سړی و، په يو تن به له سلو تنو سره جنګېده، نو ځکه کروړ او جهان پهلوان بلل کېده او د پښتو ژبې يو تکړه او زبردست شاعر تېر شوی دی.

امير کروړ پر (۱۵۴هـ.ق) کال د فوشنج په جنګ کې وفات شوی دی.

۲- نصر لودي:

نصر لودي د شيخ حميد لودي زوی، د لوديانو دويم حکمران و، د (۳۹۰هـ.ق) په شاوخوا کې يې حکومت کاوه، دی تر حميد وروسته

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هغه پرځای کښناست چې په ملتان کې دده واکمني د سند تر غاړو او د سلیمان تر غره پورې رسېده او د پښتو ژبې شاعر هم و.

۳- شیخ رضی:

شیخ رضی د شیخ حمید لودي وراره دی چې شیخ حمید څخه وروسته د (۳۸۰هـ.ق) په شاوخوا کې حکمران او په اخبارواللودي کې د حمید لودي په وینا د پښتو ژبې له شاعرانو څخه و، چې د حمید لودي په وخت کې یې د افغانانو په غرو (سلیمان غره) کې د اسلام تبلیغ کاوه.

۴- سلطان شهاب الدین غوري:

سلطان شهاب الدین د خپل ورور سلطان غیاث الدین تر مړینې وروسته پاچا شو او دی د خپل ورور په وخت کې د لښکر مشر و او د غیاث الدین د وخت ډېرې کامیابۍ او برې د هغه په وسیله ترلاسه شوې وو. دده په زمانه کې د غوریانو پاچاهي د شمال له خوا تر خوارزم او ماورالنهر او په هند کې د هند په لویو برخو کې جاري وه. دا لوی پاچا پر (۶۰۲هـ.ق) کال د اباسین په غاړه د هند د اړو دورو کرارولو لپاره هغې خواته روان شوی و، د یوه ناپېژندل شوي سړي له خوا ووژل شو.

۵- سلطان محمود غزنوي:

د سبکتګین تر مړینې (۳۸۹-۴۲۱هـ) وروسته د هغه له وصیت سره سم اسمعیل د سبکتګین کوچنی زوی پر تخت کښناست. په دې وخت کې محمود د خراسان حاکم و. کله چې سلطان محمود د خپل پلار له مرګه او د ورور له پاچاهۍ خبر شو، له اسمعیل څخه یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وغوښتل چې له حکومت څخه لاس واخلي او دغه چارې ده ته وسپاري، خو اسمعیل مخالفت وکړ په نتیجه کې د لږ اخ و ډب څخه وروسته اسمعیل د غزني په شاوخوا کې ماتې وکړه او غزني د محمود لاس ته ورغی.

محمود پر (۹۹۸م) کال د غزني پر تخت کښناست، محمود د سیستان علاقه ونیوله او د بغداد د خلافت له خوا په رسمیت وپېژندل شو او د یمین الدوله لقب ورکړل شو. سلطان محمود غزنوي (۱۷) ځلې پر هندوستان یرغل کړی دی او د سلطان محمود لویه جګړه د سومنات جګړه ده، چې پر (۴۱۲هـ) کل پېښه شوې ده.

۲ - سلطان بهلول لودي:

سلطان د ملک کالاشا هوخېل لودي زوی دی پر (۸۱۴هـ.ق) کال د ملتان په کمانګرانو کې دنیا ته راغی، د ځوانۍ په وخت کې سپاهي و، بیا ملک شو، سوداګرۍ ته یې مخه کړه او د خپل لیاقت، مهارت او بهادرۍ په وجه د ډیلي پاچاهۍ ته ورسېده. ډیلی، پاني پت، دیبالپور، لاهور، هاني، حصار، جونپور، بهرایچ، ناګور او د ملتان تر څنډو پورې هندي ځمکې ټولې د ده په پاچاهۍ کې شاملې وې. د تاریخ داودي له وینا سره سم سلطان بهلول لودي پر (۸۵۰هـ.ق) کال د ربیع الاول د میاشتې پر اوولسمه نېټه په هندوستان کې پاچا شو او تر (۴۴) کاله پاچاهۍ وروسته پر (۸۹۴هـ.ق) کال د هندوستان د عالیګړ د ضلعې د جلالي په قصبه کې وفات شو. سلطان بهلول لودي د هندوستان عادل او عالم پاچا و چې په دربار کې به یې شاعران او عالمان پالل او خپله هم د پښتو ژبې شاعر و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷- شیخ اسعد سوري:

په پټه خزانه کې راغلي دي: ((شیخ کټه په لرغوني پښتانه کې له تاریخ سوري هسې نقل کا چې اسعد سوري په غور کې اوسېده او هلته سوري خاندان په پاچاهۍ کې ډېر عزتمند و، شیخ اسعد د محمد زوی و چې پر (۴۲۵هـ.ق) کال په بغنین کې وفات شو، شیخ اسعد سوري ډېر ښه اشعار ویل، نقل کا چې سلطان محمود غزنوي پر غور باندې د امیر محمد سوري سره جګړه وکړه او په اهنګرانو کې یې محصور کا په دې وخت شیخ اسعد هم د اهنګرانو په کوټ کې و هغه وخت چې سلطان محمود امیر محمد سوري ونیو او بندي یې غزني ته بوت، نو امیر محمد سوري چې خورا زړور او عادل او ضابط امیر و، له غیرته په بند کې مړ شو او شیخ اسعد چې دوست و د امیر محمد سوري پر مرګ یې ساندې وویلې.))

پر پورتنیو سیاسي او فرهنګي شخصیتونو سربېره ګڼ شمېر نور سیاسي شخصیتونه هم په لرغونې دوره کې تېر شوي چې په مستقیم ډول یې پر پښتو ژبې او ادب خپل خپل تاثیرات پرې اېښي دي، خو ما یې هغه ډېر مشهور او مطرح کسان د بېلګې په توګه دلته معرفي کړل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لرغوني ادبي دوره کې قطعه

قطعه په هغو فورمونو کې شمېرلی شو، چې له عربي ژبې څخه په دربیمه هجري پېړۍ کې پښتو ته راغلی او په پښتو شاعرۍ کې اوډل شوې ده.

قطعه لکه د څلوریزې (رباعي) په څېر څلور مسرې لري، خو له رباعي سره يې توپير دادی، چې په رباعي کې لومړی بیت مقفی وي، يانې دواړه مسرې يې قافیه لرونکې وي او د يو شان قافيې پيروي کوي او د دويم بيت دويمه مسره ورسره هم قافيه وي. په قطعه کې د لومړي بيت لومړۍ مسره او د دويم بيت لومړۍ مسره له قافيې څخه ازادې وي او د دواړو بيتونو دويمې مسرې په خپل منځ کې يوشان قافيه جوړوي، خو بل پلو ځينې کسان بيا دا دوه بېلابېل فورمونه يو له بل سره مغالطه کوي، قطعې ته څلوريزه او څلوريزې ته قطعه وايي. دوی په دې کې تېروتنه کوي چې دواړه يوشان دي، د دواړو مسرو شمېر يو برابر دی، خو د رباعي يا څلوريزې دواړه بيتونه ضرور مقفی وي يانې د سر دواړه مسرې يې يوشان قافيه لري، خو د قطعې لومړی بيت بيا يو شان قافيه نه لري، البته د لومړي بيت دويمه مسره او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويم بيت دويمه مسره په قافيه کې يو شان دي. همدارنګه د اهنګ له پلوه هم دواړه شعري فورمونه توپير لري.

قطعه په دوه ډوله ده:

۱ - هغه قطعه چې ردیف نه لري

۲ - هغه قطعه چې ردیف لري

دا چې موضوع پر لرغوني دوره څرخېږي، نو غواړم چې دلته د لرغوني دورې ځینې قطعې یا پارکي ستاسو په چوپړ کې وړاندې کړم او خپل بحث به هم وروباندې وکړم.

د اسلامي عصر په درېیمه او څلورمه پېړۍ کې د دې سیمې د دوو شاعرانو پارکي چې له پښتو تذکرو څخه لاسته راغلي دي، چې یو یې شیخ اسمعیل دی چې د ده دوه پارکي زموږ په لاس کې دي یو یې په تذکرة الاولیا او بل یې په پټې خزانې کې خوندي دی.

د شیخ اسمعیل هغه دوه پارکي دادي:

تښته وکړه له ابلیسه	چې ابلیس لعین ښکاره سي
هلته ورکه پلوشه سي	ټول نړۍ توره تیاره سي
سړی وران سي له ابلیسه	غوځ د پس په کټاره سي
که هر چا ابلیس خرڅ کړ	نو یې هله نتداره سي
که سړی ابلیس ته پرسو	نو پر کور د ویر ناره سي

که څه هم دا پارکی د وزن له پلوه کومه ستونزه نه لري، خو د قطعې اصلي جوړښت سره یو څه توپیر لري. د دویم بیت لومړۍ مسره باید د لومړي بیت د دویمې مسرې له قافیې سره یو شان نه وای، یوازنۍ ستونزه په کې همدا ده چې له قطعې اصلي جوړښت سره مطابقت نه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سلیمان ماکو په تذکرة الاولیا کې د بختیار یو پاړکی خوندي کړی چې دلته یې تاسو ته وړاندې کوم:

ویر مې زړه سوری سوری کړ
راته وګوره ملوکې
په بېلتون کې دې وباسم
له خوږمنه زړګی کوکې

xxx

د بېلتون اورونه بل دي
هر ګړی مې زړګی سوځي
لېونی یمه د مینې
سوځم زه لکه پلوځې

xxx

غوږ بدلی دې اوربل دی
اور زما په زړګی بل دی
زه بختیار خاورې ایرې سوم
په اوری سوی مې ګوګل دی
راته وګوره ملوکې
راته وګوره ملوکې

دلته ددې شعر لومړي دوه بندونه قطعې ته ورته دي، که له ټول شعر پرته یې په مستقل ډول ولولې، نو د قطعې شکل درکوي.

د کسې د غره په لمنو کې د پښتو د لومړنیو شاعرانو ایجاد شوي پاړکي د خپلو جوړښتي خصوصیاتو له مخې د پښتو لرغونو سندرو په جمله کې راځي، خو د شیخ بختیار پاړکی یا سندره چې عشقي سندره ګڼل کېږي، د سر لومړی او دویم بند یې د قطعې خصوصیات لري، ځکه چې د هر بند دویمه او څلورمه مسره یې په خپل منځ کې همقافیه دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لرغوني ادب کې د مثنوي ارزونه

په دې لیکنه کې د مثنوي له ارزونې څخه زموږ موخه د هغې د ارزښت معلومول دي. یانې د مثنوي ښه اړخونه او نیمګړتیاوې څېړو. لومړی باید پر مثنوي پوه شو چې مثنوي څه ته وایي.

مثنوي: هغه شعري فورم دی، چې له عربي څخه پښتو ته راغلی دی، هر بیت یې ځانته ځانګړې قافیه لري، یانې دوه مسرې په خپل منځ کې سره هم قافیه وي او ردیف په هر بیت کې اختیاري دی. کېدی شي چې ځینې بیتونه ردیفونه ولري او ځینې یې ونه لري، د هر بیت د مسرو شمېر یې په خپل منځ کې سره مساوي دي، خو د ټولو بیتونو د مسرو د څپو شمېر یې د یو یا دوه څپو په شمېر توپیر او بدلون موندلای شي. البته تر اکبر زمینداوري دمخه مثنوي ته ورته شعرونه وو، خو بشپړه مثنوي اکبرزمینداوري لیکلې ده.

دلته یې د مثنوي څو بیتونه را اخلو:

زه عاشق یم یار هم نیز
نور څه نه لرو تمیز

(c) ketabton.com: The Digital Library

یـــو پـــر بلـــه عاشـــقان یـــو
په خپل عشق کې صادقان یو
یـــو پـــر بـــل پســـې رنځـــور یـــو
چې نـړۍ نـه یـو مهجـور یـو
عشـق کـه نښـه دی کـه بـلا دی
پیـــدا کړی زمـــوږ مـــولا دی

په پورتنیو بیتونو کې اول بیت ردیف نه لري او دوه نور یې لري. په لرغوني ادب کې د مثنوي ځینې ځانګړنې دادي.

۱ - زاړه ویونه لري ۲ - زړه پانګه په کې پاتې ده.
۳ - پښتو یې سوچه ده ۴ - د پردیو ژبو اغېز په کې کم دی یا هېڅ نه شته. ۵ - ویاړنه او افتخار په کې موجود دی. ۶ - عشق او دوستۍ په کې ښکاري. ۷ - ټولنیزه مینه او محبت په کې لیدل کېږي.

تر اکبر زمینداور وروسته زرغون خان نورزي مثنوي لیکلې:

ساقي راشه پیاله راکړه مرور یار مې پخلا کړه

د نورو بېلګو په توګه د بابوجان بابي او د بي بي نېکبختې مثنوي هم یادولای شو.

د بابوجان بابي مثنوي:

عشق یو هسې توریالی دی چې په هر ځای یې بری دی
عشق اور هسې سوزان دی چې سوځلی یې جهان دی

د بي بي نېکبختې مثنوي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

په زړه ښاد شې ای مومنه　　په ظاهر په باطن سپینه
ظاهر زهد په اخلاص کړه　　په زړه تینګ شه له یقینه

اخځونه

۱ - خوشال په خپل ایډیال، محمد اسمعیل یون.
۲ - پټه خزانه، محمد هوتک، دویم چاپ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هند لودي واکمنان او پښتو لرغونی ادب

لودي قبیله د پښتنو د مشهورو اونومیالیو قبیلو له جملې څخه ده چې دهند په ملتان یا ختیزه پښتونخوا کې یې استوګنه کوله. دنومورې کورنۍ دنسب په هکله تاریخ پوهانومختلفې نظریې ورکړې دي، دځینوتاریخ پوهانو په اند لودي کورنۍ دمتوزي پښتنو له جملې څخه ده اومتو بي بي دبیټ نیکه لوراودشاحسین مبرمن وه. متوبي بي دوه زامن درلودل چې دابراهیم اوغلجي په نومونویادبدل چې تر دې وروسته بیا په لودیانو باندې مشهورشول.

دلودي کورنی نورې څانګې له سیانې، نیازي، پرانګي، لوانې، دوتانې، سوري اومروتو څخه عبارت دي.ددي کورنی لومړنی پاچا سلطان حمید لودي نومیده چې د(۸۳۷۰ق) په شاوخوا کې دلاهور اوپنجاب دراجا له خواقدرت ته ورسېد چې دواک سیمه یې دملتان شمال لورته دپښتونخواځینې سیمې ترلغمانه پورې اوپه سهیل کې دپنجاب یوشمیرسیمې وې چې پلازمینه یې ملتان و. سلطان حمید لودي چې یوزړوراوپښتون سړی و

(c) ketabton.com: The Digital Library

اودهمدې زړورتیا اوپښتونولی له املـه یې لـه راجـا سره پـر جېپال باندې د لویدیځ له لورې دبرید دونومخنیوی کاوه.
سلطان حمید لودي په داسې وخت کې واک ته ورسېد چې په پښتونخوا کې دغزنوي کورنی پاچاهان د واک پر ګدۍ ناست وو اوخوځلې په جګړو کې هم ورسره ښکېل شوي دي. مګرکله چې سبکتګین دواک چارې په لاس کې واخیستې نوحمید لودي ورسره سوله وکړه.
تر سلطان حمید لودي وروسته دده زوی نصر پاچا شوکله چې نصرمړشونوپر ځای یې داود قدرت ته ورسېد ،چې په دې وخت سلطان محمود غزنوي په غزني کې پاچاهي کوله چې له داودسره یې په (۳۹۵ـ۳۹۶هـ ق) کې جګړه وکړه اوپه(۴۰۱هـ ق) کې یې داود ونیوا وغزني ته یې راوست اوبندي یې کړ چې هلته وفات شو.
دې سره دلودیانودپاچاهي لمن تهوله شوه.مګر په (۸۵۵هـ ق) یانې څلورنیمې پېړۍ وروسته لودیان یوځل بیا په هند کې قدرت ته ورسېدل.ابوالمظفربهلول شاه یوځل بیاد لودي کورنی نوم راژوندي کړ اودپښتنوحکومت یې په هندکې جوړ کړ، ددې تر مړینې وروسته سلطان سکندرلودي اوبیا سلطان ابراهیم لودي پر هند باندې حکومتونه کړي دي.
لودي کورنی نه یوازې یوه شاهي کورنی وه بلکې دپښتوادب پرمختګ لپاره یې هم دقدروړخدمتونه کړي دي.کـه څـه هـم داکورنۍ لـه خپـل تاټوبي یـانې پښـتونخواڅخه لـرې اوسېدله،

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوبی‌اهم دوی پښتني فرهنګ، ژبه، دود او دستورهېرنه کړل، ددې کورنۍ ځینوشاهانودشاهي تاج ترځنګ دادب تاج هم پر سر ای‌ښی و، خپله یې هم شعرونه ویل اوپه دربارکې به یې ادبي مشاعرې او غونډې جوړولې.

ددې لپاره چې دلودي کورنۍ له دې شخصیتونوسره بلدتیا پیدا کړو نوددغوشاعرانولنډه پیژندنه(بیوګرافی)او دشعرنمونې تاسې ته وړاندې کوو.

الف: شیخ رضی لودي اونصرلودی:

دلودي کورنۍ دمشهوروشاعرانوله جملې څخه دي، شیخ رضی دحمیدوراره اونصرۍپې زوی و، چې ددوی له جملې څخه نصرلودي دخپل پلار تر مړینې وروسته پاچاهۍ ته هم رسېدلی دی.

دشیخ رضی احوال پټې خزانې په لاندې ډول ذکر کړي دي ((پوه سه پدی چی کامران خان ابن سدوخان په ښهرصفا کی په سنه (۱۰۳۸) هجری کې یوکتاب وکښښ چی (کلید کامراني) نومېږی په دې کتاب کې کامران له کتابه دشیخ احمد بن سعید الودي چې په سنه (۶۸۶) هجري کښلی دی او نوم یې (اعلام الوزی فی اخبارلودی) دی هسی نقل کا: چی شیخ رضی لودي دشیخ حمید لودي وراره وه، شیخ رضی یو کلک اومعتقد مسلمان و له همدی امله دی داسلام ددین دخپرولولپاره پښتونخوا ته ولاړ، دوه کاله یې هلته تبرکړه اوډېرخلک یې داسلام په سپېځلي دین باندې مشرف کړل نصرلودي چې کله دخپل پلارله

(c) ketabton.com: The Digital Library

مړینې څخه وروسته په تخت کښناست نوموړی دملاحده له استازوسره اړیکې ټینګې کړې اودهغوی سره به کښناست اوبلاخره له دوی څخه یې داسماعیلیې فرقې عقایـد زده کړل اوملحد شو.

شیخ رضی چی کله له دې پېښې څخه خبرشونو له پښتونخوا څخه یې نصرلودي ته دالاندی پاړکی راولېږه:

دالحاد په لوردې ترپلل
ګروه دې زمونږ وکوراوه
مونږ رونلې په زیارنه
تاپه توروتوراوه
لرغونوولې ګروهبدلې
چې دې ګوښې اړاوه
هغه ګروه دی اوس اړه کړه
چې پلرو دې رناوه
لودي ستاپه نامه سپک شو
که هرڅومودرناوه
نصره نه مویې له کهاله
لودي نه یې په کاوه
زمونږ رغا ده ستاله ګروهه
د ورځ لوی په رغاوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې نصرلودي داخبرې واورېدې نوله دې خبرې څخه ېې انکار وکړ چې ګنې دی ملحد شوی دی نودشیخ په ځواب کې ېې دالاندې پاړکې وویل.

دالحادپه تورتورن سوم زه لرغون خوملحد نه ېم
زما دښنه هسې توررا کړي که ملحد ېم د دښنه ېم
له اسلامه نه ترپلمه تورانوڅخه په ترپله ېم

ګروه مې هغه لرغونې ده اوس هم کرور په لرغونه ېم
داسلام په هسک به ځلم وتورانوته تیاره ېم
دلودي ځوی سنتي ېم دحمېد له لوړ کهاله ېم
تورانی دښمن چې وایي زه له ګروه په اړه ېم
دایی تورتاسې دروهوي زه مومن ستاسې په تله ېم

ددښنو ویناوې مغږه زه لودي ېمه څوزه ېم.

که چېرې مونږ دنصرلودي اوشیخ رضي لودې اشعاروته متوجه شو نوداشعاردشکل له مخې دغزل بڼه لري البته هغه غزلونه دي چې مطلع نه لري. دمحتوا له مخې دېنې بڼه لري همدارنګه ېو څه قافېوي نېمګړتیاوې هم لري ېوه بله ځانګړتیا ېی داده چې د عربي اوفارسي ژبې له اغېزې څخه خالي ده، د(سنتي، مومن اوالحاد) یو څو کلمې په کې عربي دي اونورټول سوچه پښتو لغاتونه دي چې ځېنې ېې اوس له منځه تللي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب : سلطان بهلول لودي :

کله چی پر (۴۰۱ هـ ق) کال د سلطان محمود غزنوي له خوا د لودي کورنی پاچاهي له منځه ی‌وړل شوه، نو تر(۴۵۰) کلونو پوري دلودی‌انونوم په هند کې کم اوری‌دل کېده. مګر د سلطان بهلول لودي په راتلوسره دلودي کورنی نوم ی‌وځل بیاراژوندی شو. د پښتو ژبې باوري سرچینه پټه خزانه د بهلول لودي په هکله لی‌کي:((په مخزن افغاني کې نعمت الله هسې کښلي دي چې ملک بهلول د ملک کالازوی و په هندوستان کې ی‌ې د سلطنت لوا هسکه کړه اودغه ملک له لودي طایفې څخه و له ډېرې زمانې دې لودي ټبرسلطنت کاپه هند کې ملک بهلول په سرهند د اسلام خان تر وفات راهیسې استقلال ومونډ او تر جنګو په وروسته ی‌ې پر ډهلي خطبه او سکه ووهله پانی پت او لاهور او هانسي او حصار او ناګور ی‌ې د ملتان تر څنډو پورې ونیول او د هندوانو د راجګانو سره سخت جنګونه وکړل اواته دی‌رش کاله ی‌ې په هندوستان سلطنت وکا)).

بهلول لودي اصلا شاهوخېل دی دده مور اوپلار دملتان په کمانګران سی‌مه کې اوسېدل پر (۸۱۴هـ ق) کال د بهلول په مور باندې کوټه رارنګه شوه چې موری‌ې مړه شوه اودی دمور له مرګ څخه څوشېبې مخکې پی‌دا شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په(۸۲۱)هـ ق کال کې د بهلول تره سلام خان، چې د سرهند حاکم ودبهلول له پلار څخه پرته چې دملتان د دوروالې دسیمې حاکم و نور ټول ورونه سرهند ته وروغوښتل.

کله چې دبهلول پلار دنیازیو سره په یوه جګړه کې ووژل شو نوسلام خان بهلول هم سرهند ته وروغوښت اوهلته یې له خپل تره سره د ژوند شپې اوورځې سبا کولې، بهلول په کوچنیتوب کې هم هوښیار،پوه اوځیرک و له همدې املـه دده تره هم ډېره پاملرنه کوله او په خورا مینه یې را لوی کړ.

کله چې سلام خان وفات شو نو ملک بهلول په (۸۵۵هـ ق) کال کې پاچاهي ته ورسېد ، ده لومړی په هند کې خواره واره پښتانه سره یوموټی کړل اودخپلوپښتنو ورونو په مرسته یې په هند کې یې ډیرفتوحات وکړل بلاخره په (۸۹۴هـ ق) کال کې یې له دې فاني نړۍ څخه سترګې پټې کړې.

سلطان بهلول لودي دپښتو ژبې یو تکړه شاعرهم و ، له ادیبانو اوشاعرانو سره یې زیاته مینه درلوده، دده په دربار کې به هر وخت ادبي مشاعري اوغونډې جوړېدې.

دده دربار یو مشهورشاعر اوادیب چې خلیل خان نیازی نومېده سلطان ته په یوه څلوریزه کې داسې خطاب کوي.

خړې وربـځې ژاړي له پاسه کوی‌له غږ کا ببلتون له لاسه
یه هغه لوني ګوهرپه خول ستا دامرحبا کا ستا زمور مواسه

ددې څلوریزې په ځواب کې سلطان بهلول دا لاندې څلوریزه ورته ووی‌له.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملک به زرغون کړم په ورکړه راسه ګوره ورېځې د داد له پاسه
خول مې دعدل په درو رونړ دی جهان به زېب مومي زما له لاسه

د سلطان بهلول لودي همدغه ډوه څلوریزه پټې خزانې تر مونږ پورې رارسولې ده اودده نور اثار په واک کې نه لرو.

ج:علي سرورلودی:

اوس هم دلودي کورنۍ ډوبل ادیب،شاعر اوصوفي تاسې ته درپېژنو:

نومورې شیخ هم د شاهوخېلو له ټبر څخه دی او د(۹۶۰)هـ ق کال په شا او خوا کې ډې ژوند کا وه.شیخ علي سرور ډو لوی شیخ او روحاني شخصیت و دتدریس حلقه ډې هم درلوده اوزیات مریدان ډې وو.

نومورې شیخ شاعر هم وچې دینې اوعرفاني شعرونه به ډې ویل، مونږ دلته دده ډو شعر تاسو ته وړاندې کوو.

غزل

محبت پیاله مې نوش کړه په مجاز کې
دحق نور وینم په سترګو دایاز کې
درست وطن راته دریاب شو بې دیدنه
دید مې نه شې مګر خدای مې سبب ساز کې
که زه مړ شم هم له ګوره کړم سر پورته

(c) ketabton.com: The Digital Library

ناګهـــان چـــې مـــې دلبـــر پورتـــه اواز کـــې
کـه مـې سـرغوځ درقیـب پـه تبـره تبـغ شـې
هـم بـه ځـم کـه دلبـر غوښـت پـه مهـر ونـاز کـې
زه وی ـــار مـــداماً ناســـت یولـــه بلـــه
پرغمـــاز دی بـــاری کـــانې دغـــم ســـازکې
ګـــران ببلتـــون بـــه دهغـــو مینـــو وینـــه
چـې تـل ناست وي پـه خلـوت کـې سره راز کـې
اې (ســـروره) غمـــازان ســـوه بـــې حســـابه
پـاک الله دې صـورت تـش بـې مغـزه پیـاز کـې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو لرغوني ادب کې عشقي روحيه

له استاد څخه په مننې چې موږ ته يې دا وخت راکړ، تر څو د خپلې ژبې د لرغونتوب په اړه معلومات ترلاسه کړو، په دې برخه کې څېړنه وکړو، په راتلونکي کې ددې جوګه شو، چې خپلې ژبې ته خدمت وکړو او خپله ژبه د نورو پرمختللو ژبو په کتار کې ځای کړو. کوم معلومات چې ما ددې موضوع په اړه وړاندې کړي، کېدی شي هغه ډېر کم، املايي او انشايي غلطي هم له ځان سره ولري، خو زه ددغو نيمګړتياوو ښښنه غواړم.

د پښتو د لرغونو ادبياتو په لاسته راغلو نمونو کې موږ د شپږمې هجري پېړۍ په دوران کې ځينې داسې نمونې هم ترلاسه کوو، چې په هغو کې يوه سپېځلې خو سوځنده مينه انګازې کوي.

د دغسې اورنيو عشقي احساساتو لرونکې ادبي نمونې موږ ته يوه د سليمان ماکو له تذکرة الاوليا او بله له پټې خزانې څخه ترلاسه شوې دي، چې په لاندې ډول به پرې خبرې وکړو.

له دغسې سندرو څخه يوه سندره د شيخ تيمن کاکړ ده، دا سړی د سلطان علاوالدين حسين سام معاصرو او د (۵۵۰هـ.ق) کال شاوخوا يې د ژوند زمانه وه. دی په ږوب او د پخواني غور د کجران

(c) ketabton.com: The Digital Library

په سیمو کې اوسېدلی دی. دده یوه سندره د پټې خزانې مولف رانقل کړې ده چې دلته یې وړاندې کوم.

ګهیځ رنا د لمر خپره سوه
زما پر کور د ویر ناره سوه
د ببلتون ورځ توره تیاره سوه
ږغ سو ناڅاپه چې ببلتون راغی
زړه مې له دې ویرنې شین دی
په ژړا ژاړم څه ناورین دی
زرغون په اوښو مې سادین دی
په نول نولېږم چې تا خون راغی
نه به بیا یم نه به بیا راسي
نه به تیاره شپه زما رنا سي
نه به شهی راته پخلا سي
ببلېږي پېر یې اوس د یون راغی
د څښتن پار دی هېر مې نه کړې
اغلیه مخ چې په یا نه کړې
اور بل دې پرېښووئ واته کړې
پر ما د بل اور کړاوون راغی.

دغه سندرې د هغو بدلو ابتدایي شکلونو ته پاتې کېږي چې په کندهار او ددې سیمې په شاوخوا سیمو کې په خاص شور او جذبه او ځانګړې غاړه ویل کېږي او په دې سیمو کې یې سپرې بدلې بولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شیخ تیمن په دې بدله کې یوه مینه او یوه سپېځلې پښتنې مینه څېړې وهي او په خورا پرېولو الفاظو کې یې خپله مینه بیان کړې ده، لوستل یې اوس هم پر لوستونکي او اورېدونکي خاص اغېز ښندي.

د پښتو بله عشقي سندره چې تر موږ رارسېدلې ده هغه د قطب الدین بختیار کاکي خوندوره زړه سندره ده. قطب الدین د احمد زوی د موسی لمسی دی، کورنۍ یې له بختیارانو څخه سند ته تللې او د سند په اوج کې اوسېدلې ده. بختیاران د پښتنو یوه ستانه قبیله ده، چې د پښتنو د انسابو په کتابونو کې یې یادونه شوې ده او کورنۍ یې اوس هم په کندهار او د سلیمان د غره په لمنو کې اوسي. قطب الدین پر (۵۸۰هـ.ق) کال زېرېدلی دی، د اسلامي معارفو او عرفان لوی مراتب یې ګټلي وو او په هندوستان کې شهرت ته رسېدلی و. په مرات الافاغنه کې یې قطب الدین بختیار د (قطب افغان) په لقب ستایلی دی.

د قطب الدین بختیار د مړینې کال (۶۳۳ -۶۳۴هـ.ق) د ربیع الاول څلورم ښودل شوی دی. د قطب الدین بختیار کاکي یوه د مینې سندره سلیمان ماکو په تذکرة الاولیا کې راوړې ده چې دلته یې را اخلو:

ویر مې زړه سوری سوری کړ　　راته وګوره ملوکې
په بېلتون کې دې وباسم　　له خوږمنه زړګي کوکې

راته وګوره ملوکې
راته وګوره ملوکې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بـپلتون اورونـه بـل دي　　هر ګړۍ مې زړګی سوځي
لـپونـی یـمه د مـــینې　　سـوځـم زه لکـه پپلـوځي
راته وګوره ملوکې
راته وګوره ملوکې
غـورولـــی دې اوربـــل دی　　اور زمـا پـه زړګي بل دی
زه بختیار خاوري ایرې سوم　　په اور سوی مې ګوګل دی
راته وګوره ملوکې
راته وګوره ملوکې

د بختیار دا سندره که څه هم ډېره ساده ده، خو د استاد الفت خبره یو موثر شعر او ښه نغمه ده او له یوه خوږمن زړه څخه راوتلې ده.

د پښتو د زړو عشقي سندرو ځانګړنې: د عشق او محبت د دغو دوو زړو ترلاسه شویو پښتو سندرو له مطالعې څخه دا دواړه سندرو ته دغه لاندې خصوصیات ټاکلای شو:

۱- د عشق او محبت دغه دوه سندرې چې شاعران یې په شپږمې پېړۍ کې اوسېدلي او د یوې شاعر حتی د اوومې پېړۍ د لومړۍ نیمایي ډېر کلونه هم ژوندی و، د خپلو شکلي خصوصیاتو له پلوه یوه سندره د پښتو بدلې لومړنی شکل دی، د بدلې دغه ابتدایي بڼه موږ ته دا خبره هم رابنیي چې زموږ د ولسي شعر د معمولو ژانرونو، لکه بدلې او د چاربیتې د شکل زړی همدا وخت زرغون شوی دی، خو د قطب الدین بختیار کاکي سندره خپل لرغوني شکلي خصوصیات لري او موږ یې په خپلو لرغونو سندرو کې حسابوو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- د دغو دواړو سندرو ژبه ډېره ساده او روانه ده، خو ځینې داسې لغات په کې راغلي چې د پښتو په ځینو لهجو کې ښایي موجود وي، خو په عامه پښتو کې نه شته.

۳- په دواړو سندرو کې عشق او مینه بیان شوې ده، دا مینه سوځنده ده، ښایي ځینې خلک یې د یوه معشوق مینه وبولي او ځینې بیا په دې عقیده دي چې په دې سندرو کې د الهي سوځندې مینې انګازې خوړې دي، په هر صورت د دواړو ډوله مینې احساس ځنې کېدی شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امیر کروړ او ملکیار هوتک د شعرونو تاریخي ارزښت

الف- امیر کروړ: امیر کروړو د امیر پولاد سوري زوی دی چې پر (۱۳۹هـ.ق) کال د غور په منډ پش کې د واک پر ګدۍ کښناست. امیر کروړ یو تکړه او پهلوان ځوان و چې په یوازې ځان یې له څو تنو سره جګړه کوله، امیرکروړ د خپل واک په موده کې خیسار، کمران، برکوشک، بالشتان او همدارنګه د غور کلاوې د خپل سلطنت تر سیوري لاندې راوستلې. نومورې د ابو مسلم خراساني خورا کلک ملګری و او په هغه جګړه کې هم ورسره مل و چې له ابوالعباس سفاح او بني امیه سره یې وکړې، امیر هم خپل لښکر د جنګ لپاره ورولېږه په پایله کې د بني امیه کورنۍ ماتې وخوړه او عباسیان بریالي شول، عباسیانو سره یې په نورو جنګونو کې هم همکاري کړې ده.

امیر کروړ واک ته په رسېدو سره د خپل قوم (سوریانو) نوم بیا راژوندی کړ، د خپل قوم لپاره یې هم خدمت وکړ، ده د خپل واک په وخت کې دوه مرکزونه درلودل، چې په ژمي به په منډ پش کې او

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اوړي کې به په زمينداور کې مېشت و او هلته يې د ژوند شپې او ورځې تېرولې.
امير کرور ددې ترڅنګ چې يو تکړه جنګيالی و د پښتو ژبې په شعر کې هم مخکښ و او پښتو اشعار به يې ويل. د پټې خزانې مولف د لرغوني پښتانه چې د شيخ کتبه تاليف دی د امير کرور د شعر نمونه تر موږه رارسولې ده چې دلته يې تاسې ته وړاندې کوم.

زه يــم زمری پر دې نړۍ له ما اتل نسته
پر هند و سند و پر تخار او په کابل نسته
بل پر زابل نسته
له مــا اتـل نسته
غشی د من مې ځي برېښنا پر ميرځمنو باندې
پــر ژوبـله يـونـم يرغالـم په تښتېدونو باندې
پر ماتېدونو باندې
لـه مـا اتـل نستـه
زما د بريو پر خول تاوېږي هسک په نمنځ په ويارۍ
د اس له سو مې مځکه رېږدي غرونه کاندم لتارۍ
کړم ايوادونه اوجارۍ
لـه مـا اتـل نسته
زما د توري تر شپول لاندې دی هرات و جروم
غرج و باميان و تخار بولي نوم زما په ادوم
زه پېژندوی يم په روم
لـه مـا اتـل نـستـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر مروه زما غشي لوني ډاري دښن راڅخه
د هـريـرود پـر څنډو ځم تښتي پلن راڅخه
رپي زړن راڅخه
له ما اتـل نسته
د زرنج سوبه مې د توري په مخ سورو کړه
په باداري مې لوړاوی د کول د سور کـړه
ستسر مې تربور وکړه
لـه مـا اتـل نســته
خـپلو وګـړو لـره لـور پـېرزوينه کـوم
دوی په ډاډينه ښه بامم ښه يې روزنه کوم
تل يې ودنه کوم
له ما اتل نسته
پر لويو غرو مې وينا درومي نه په ځنډو په ټال
نړۍ زما ده نوم مـې بـولي پـر دريځ ستايوال
په ورځو شپو مياشتو کال
لــه مــا اتــل نــسته

د امير کرور پورتنی شعر د پښتو لومړنی لاسته راغلی شعر دی چې تر دې دمخه مورږ بل شعر په لاس کې نه لرو، البته له دې څخه به وړانـدې نـور اشـعار هـم موجـود وو، خـو زمـوږ تـر ګوتـو نـه دي رارسېدلي، له دې امله دا لومړنی شعر بلل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا شعر د فخر کولو او ویاړ ښه لري او نومړي د خپل ځواک، شان و شوکت، مېړانې او خپل قوم ته د خدمت اظهار په کې کړی دی او دا د ده د جنګیالیتوب ښکارندویي کوي.

د شکل او جوړښت له مخې نه د پښتو د ملي نظمونو لکه لنډۍ، چاربیته، بګتۍ... په ډول دی او نه هم له عروضي نظمونو لکه غزل، قصیدې... سره سرخوري نو له همدې امله زمونږ پوهانو لکه استاد حبیب الله رفیع دا شعر د پښتو د لرغونو سندرو په جمله کې حساب کړی دی. ددې شعر یوه بله ښېګڼه داده چې ټول لغتونه یې سوچه پښتو دي او د نورو ژبو لغات په کې نه دي کارول شوي، په داسې حال کې چې زمونږ په زیاتره لرغونو منظومو او منثورو اثارو کې د عربي او پارسي لغات تر سترګو کېږي، خو بیا هم په دې شعر کې داسې لغات کارول شوي دي چې په اوسنۍ پښتو کې ښې نه شته او یا هم ډېر کم تر سترګو کېږي چې هغوی هم خپله اصلي ښه له لاسه ورکړې ده. د امیر کرور پر دې شعر څه باندې دولس نیم سوه کاله تېرېږي او له تاریخي پلوه دا شعر پښتو ادب ته ډېر زیات ارزښت لري.

ب- ملکیار هوتک: ملکیار هوتک د بابا هوتک زوی او د پارو لمسی دی چې پر (۷۱۵هـ.ق) کال زېرېدلی دی، ددې پلار په هغه وخت کې د خپل قوم مشر و، نومړی یو تکړه، زړور او جنګیالی پښتون و. څرنګه چې مغولو جنګیالیو د پښتنو پر سیمو باندې زیات یرغلونه کړي وو، د دوی پر سیمه یې هم یرغل کړی و او د دوی ترمنځ سخت جنګونه هم پېښ شوي وو، ګڼ شمېر پښتانه او مغول په دې جنګونو کې ووژل شول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې بابا هوتک پر (۷۴۰هـ.ق) کال وفات شو له دې امله چې دی د پلار مشر زوی و، نو د قوم مشرتابه او مسولیت د ملکیار پر غاړه شو. په دغه وخت کې ملکیار (۲۵) کلن زلمی و، ده هم د خپل پلار غوندې د قوم مشري په ښه توګه وکړه، دی یو پیاوړی، باغیرته او واکمن ځوان و، همدارنګه دی یو هېوادپال سړی و. په خپله سیمه یانې سیوری کې یې د کورونو، کارېزونو او نور رغونیز کارونو کې خپل رول ترسره کړ. کله چې مغول له دې کارونو څخه خبر شول، د هغوی وحشي لښکرې دې سیمې ته راغلې او د دې ځای ټوله ابادي یې ویجاړه کړه او دوی هم مرغې او ږوب ته په تللو اړ شول، تر څه مودې وروسته یې له خپلې سیمې څخه مغول ښړته وشړل او مېشت شول.

ملکیار د رزم ترڅنګ د بزم خاوند هم و، د پښتو ژبې یو تکړه شاعر تېر شوی، ډېر خواږه اشعار یې ویلي چې اکثرو یې غنایي او عشقي ښه درلوده، دده د شعر نمونه په لاندې ډول ده:

ترنک بهېږي ترنک بهېږي غاړې تر غاړې
زما زړګی خو خپل لالی غواړي
که روده روده د ترنک روده خاوند دی وچ کا
چې زړګی مومي زما خپله سوده
که نېز دی نېز دی نېز د ښېلتون دی زړه نېزه وړی
په ویر ژړلی په غم زبون دی
که اور دی اور دی په زړه یې اور دی دا اور به وچ کا
د ویر نېزونه بل ډېر په زور دی
نمنځه یوسه سپینې سپوږمیه ورته وایه

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې ترنک ټال کړم ستا له خولګيه
که خړو خړو اوبو سوان کړئ ببل ملکيار دی
پاتې له يار دی سوب يې جانان دی.

که د ملکيار هوتک پورتنۍ سندرې ته په ځير سره وګورو، نو دا سندره تقريباً عشقي بڼه لري. شاعر د خپلې مينې اظهار په ډېره ښه توګه کړی دی او د شکل له مخې هم د پښتو د لرغونو سندرو له جملې څخه دی، په دې سندره کې شاعر د زمانې او همدارنګه د طبيعت له ناخوالو څخه سر ټکولی دی، چې دده او معشوقې او وصال پر وړاندې خنډ ګرځېدلی دی، چې د ترنک سيند يې د ببلګې په ډول ويلای شو.

د ملکيار هوتک دا سندره په ډېر خلاص زړه ويل شوې ده، ژبه يې ډېره ساده او روانه ده او د هر لوستونکي لپاره زړه راښکونکې ده. همدارنګه د هنريت خيال هم په کې ساتل شوی دی، نومورې سندره د هماغه وخت د شرايطو، دود او دستور او همدا ډول د پښتني افکارو نماينده ګڼي کوي او په ډېر لوړ ذوق سره بيان شوې ده.

د يادولو وړ ده چې د ملکيار هوتک پورتنۍ سندره د پښتو د لرغوني ادب د لړۍ وروستۍ کړۍ ده، چې تر موږ رارسېدلې ده او عشقي يا غنايي مسايلو ته په کې اشاره شوې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ادبياتو په لرغوني دوره کې نثر

په دې دوره کې نثر لکه څنګه چې بايد واى دومره په لاس نه لرو، دا ددې مانا نه لري چې پښتو به په نثر کې اثار نه درلودل، بلکې دا ويلاى شو چې پښتو يوه لرغوني ژبه ده، لکه څنګه چې يې په نظم کې ډول ډول اثار درلودلې دي، دغه رنګه به يې په نثر کې هم اثار درلودل او پښتو نثر هم تاريخي ريښې لري، ولې هغه به هم لکه د پښتو نور اثار چې د زمانې ناوړو سېلابونو له ځان سره وړي دي، نثر به هم په دې سېلابونو کې ورک شوى وي. دغه وجه ده چې تر (۲۰۰هـ) څخه دمخه موږ هېڅ کوم کتاب نه لرو، يوازې د هاشم زيد السرواني (۲۲۳-۲۹۷هـ) د سالو وړمه کتاب چې په نثر يې ليکلى دى او د هغه هم يوازې نوم راپاتې دى چې دا کتاب د عربي ژبې د شعرونو د فصاحت او بلاغت په بيان کې په پښتو نثر ليکل شوى دى.

د مغولو تر تاړاک (۲۰۰هـ) دمخه د پښتو ژبې ادبي مرکزونه غور، هلمند، ارغنداب او د ترنک ورشوګانې وې، څرنګه چې دغه مرکزونه د مغولو خونخوارو لښکرو وران کړل او د مدنيت يوه ببلګه يې هم پرېنښوده، نو ښايي چې د پښتو کتابونه او اثار هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورسره تباه شوي وي، يو پوخ دليل شته چې تر (۲۰۰هـ) دمخه هم د پښتو نثر موجود و او د پوخوالي او متانت درجې ته رسېدلی و، ځکه د (۲۰۰هـ) په شاوخوا کې چې د نثر کومه نمونه موجوده ده هغه ډېره پخه، متينه او خوږه ده، د يوې ژبې نثر چې دې درجې ته رارسېږي، طبعاً يې بايد لومړني پړاوونه تېر کړي وي چې د کوچنيوالي له مرحلې څخه د پوخوالي درجې ته رارسېدلی وي. د مغولو چپاوونو، نه يوازې دا چې پخواني اثار يې له منځه يوړل، بلکې راوروسته دورو اثار يې هم په خپلو سېلابونو کې لاهو کړل. دغه وجه ده چې تر (۲۰۰هـ) څخه وروسته هم د کلونو کلونو په بهير کې موږ د نثر کوم پوره اثر په لاس کې نه لرو، يوازې د سليمان ماکو د (تذکرة الاولیا) چې ټولې څلور پاڼې دي يا اته مخه او ډک اووه مخه کېږي د هلمند د ناوې د ادم خان په کلي کې د زړو کتابونو د پلټلو پر مهال د لوی استاد پوهاند علامه عبدالحی حبيبي ګوتو ته ورغلې چې دا اووه مخونه هم له کلتوري، تاريخي، ادبي، عرفاني او ژبني پلوه د زيات ارزښت وړ دي، چې لومړی دا پر دوو برخو وېشلای شو:

الف- د سليمان ماکو خپله ليکنه چې په نثر ده او د شاعرانو ژوند ليک په کې راغلی دی.

ب- په تذکرة الاولیا کې د شاعرانو راغلی کلام چې په نظم دی.

سليمان ماکو د پښتو پخوانی مورخ او نثر ليکونکی دی. دده دغه تذکره د پښتو مشاهيرو او ادبي رجالو يو مفصل تاريخ دی، چې دی د هر سړي احوال بيانوي. د هغه علمي او روحاني مقام ښيي او بيا يې د شعرونو بېلګې او څه ويناوې رانقلوي. دا نثر د پښتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

پخوانيو شاعرانو په احوال او اثارو کې زموږ يو پخوانی تاريخي او پوخ ماخذ دی، چې دی د هغو د ژوندانه احوال، اخلاق، کورنی او هم ادبي موقعيت ښيي، نو ويلای شو چې دا د تصوف کتاب نه دی، بلکې د شعر او ادب يو قيمتي تذکره ده.

د سليمان ماکو نثر ته که په تحليلي نظر وکتل شي، نو په هغه ادبي چاپېريال کې چې دا نثر رامنځته شوی دی، حتمي به ددغو شرايطو تابع و.

۱- د پښتو ژبې خپل اثر چې سليمان ماکو پښتون و او د پښتو ژبې ويونکی و، نو طبيعي ده چې دغه عامل به دده د نثر ليکنه کې موجود وو د هغو د ليکلو سبک به هم پر ده دروند اثر درلود.

۲- په پارسي ژبه کې چې کوم ادبي حرکت موجود و او د سليمان چاپېريال يې نيولی او ضرور به يې دده پر نثر هم اثر کړی وي.

۳- په دغه وخت کې عربي ادب او ژبې هم پوره او بشپړ اثر کړی و، پخپله پارسي نثر هم په لومړيو وختو کې تر دغو اغېزو لاندې وده وکړه (۵۰۰هـ) په شاوخوا کې چې کوم پارسي منثور کتابونه وليکل شول د عربي ژبې اغېز په کې څرګند دی، ځکه چې پښتانه هم له عربي ثقافت سره د دغې زمانې په بهير کې اړيکي لري، نو پر پښتو هم د عربي اثر شوی دی.

په لفظي لحاظ د سليمان ماکو نثر خوږ، ساده، روان او له ځانګړي اهنګه ډک دی، په خاصو ځايونو کې يې سجع کارولې چې نثر ته يې زياته ښکلا وربښلې ده او له عمومي محاورې څخه لرې نه ده، جملې يې لنډې دي، مقصد لنډ بيانوي او په معنوي لحاظ د اسلام او مذهب تاثير په کې ښکاري. په دې دوره کې نور داسې کتابونه نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لرو چې هغه هم په نثر کې لیکل شوي وي، خو یوازې نومونه او ځینې محتویات یې د ځینو تذکرو په حواله لاسته راغلي دي.

د سلیمان ماکو تذکره له ژبني پلوه د درېو ژبو له لغتونو څخه جوړه ده: الف- پښتو، ب- عربي او ج- فارسي. دا نثر د ګرامر له پلوه سره توپیر لري او همدا ډول ځینې متروکې او ورکې کلمې هم لري.

تر دې نثر وروسته نور نثرونه چې دي، هغه په (۱۰۲۵هـ) کې تاریخ سوري هغه کتاب دی چې د پټې خزانې مولف یې د شیخ کټه د لرغوني پښتانه په حواله نوم اخلي او دا کتاب د شیخ کټه په لاس کې و او په لرغوني پښتانه کې یې ډېر مواد له دغه کتابه رانقل کړي وو، ددې کتاب لیکوال محمد بن علي البستي دی چې په بُست کې اوسېده.

پټه خزانه داسې څرګندوي چې دا کتاب په پښتو لیکل شوی او په هغه کې یې د سوریانو د کورنۍ حال او احوال بیان کړي. د هغو کورنیو، سیاسي او ادبي شخصیتونو همدارنګه د تاریخي او سیاسي پېښو د پېژندنې تر څنګ یې ادبي رنګ هم درلود، ددې خبرو ښه ثبوت د (تاریخ سوري) هغه محتویات دي چې موږ ته په دوو واسطه لاسته راغلي دي.

الف- شیخ کټه ((لرغوني پښتانه)) کې له تاریخ سوري څخه مواد اخیستي دي.

ب- د پټې خزانې مولف ((محمدهوتک)) له ((لرغوني پښتانه)) څخه په خپل کتاب کې ځینې مواد را اخیستي دي، هغه اثار دادي:

۱- د امیر کرور احوال او دده ویاړنه.

۲- د اسعد سوري احوال او قصیده یې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- د ښکارندوی غوري احوال او قصیده یې.

تر تاریخ سوري څخه راوروسته د پښتو نثر بل کتاب چې «اعلام الوزی فی اخبارلودی» نومېږي او پر (۷۸۲هـ) کال احمد لودي لیکلی دی، ددې کتاب پته هم نه شته او دا کتاب هم د لودي پاچاهانو د احوال او اشعارو یوه ټولګه ده چې تر یولسمې هجري پېړۍ پورې لاموجود و، تر دې راوروسته د (۷۵۰هـ) په شاخوا کې د یوه بل تاریخ د نامه څرک لګېږي دا کتاب «لرغوني پښتانه» نومېږي چې شیخ کټه متي زي لیکلی دی او اوس هغه ورک دی خو داسې څرګند ېږي چې دا کتاب تر (۱۱۴۲هـ) پورې د پټې خزانې د مولف محمد بن داود سره و ځکه چې محمد هوتک ددې کتاب ډېره یادونه کړې ده او د شاعرانو ډېر احوال یې له دې کتاب څخه راوړي دي او دا د پټې خزانې لوی ماخذ دی.

دا کتاب په نثر او نظم کې د پښتنو پوهانو، شاعرانو او جنګیالیو مهمه ذخیره ده چې نثر یې ښه پوخ، خوږ او روان دی.

د شیخ ملي دفتر هم په دې دوره کې د نثر هغه کتاب دی چې د (۸۳۰هـ) په شاوخوا کې لیکل شوی دی، چې په دې کتاب کې د یوسفزو د یون او فتوحاتو احوال، د پېښور او سوات په سیمو کې د دغه ولس تاریخي پېښې او د ځمکو د وېشلو د قانون بیان په کې لیکل شوی و.

(د پښتنو تاریخ) هم هغه منشور تاریخي او قانوني اثر و چې کجوخان رانیزي پر (۹۰۰هـ) کال د دفتر د تکمیل لپاره لیکلی و، دا کتاب هم اوس په لاس کې نه لرو.

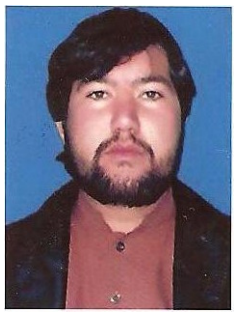
(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځونه

۱- حبیبي عبدالحی، د پښتو ادبیاتو تاریخ، لومړی او دویم ټوک، دانش خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۴ل کال.
۲- هوتک محمد، پټه خزانه، مومند خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۹ل کال.
۳- زبور ډاکتر زبورالدین، د پښتو ادبیاتو تاریخ، لرغوني دوره، مومند خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۹ل کال.
۴- یون محمد اسمعیل مقاله (د تذکرة الاولیا ځانګړتیا او لرغونتیا)).

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لرغوني او منځنۍ دورې د ادبياتو ترمنځ توپيرونه

د پښتو لرغوني ادبيات زمونږ ګران هېواد په څو مهمو مرکزونو (غور، ملتان او د کسي غر) کې لږ او ډېر لاسته راغلي. دا دري هغه مرکزونه دي چې پښتنو په کې خپل محلي حکومتونه کړي او يا يې د خپلې قبيلې تر نظام لاندې ژوند کړی دی، د پښتونخوا او د افغانستان په نورو سيمو کې پښتانه خواره وو او د سند او پنجاب تر لمنو رسېدلي وو.

د پنجاب په يوه خورا لرغوني ښار ملتان کې يې حکومت هم جوړ کړی و. په دې مرکزونو کې چې کوم ادبيات منځته راغلي دي هغه ادبيات دا لاندې خصوصيات لري:

۱- د اسلام په لومړيو پېړيو کې د پښتو ايجاد شوي ادبيات د خپل شکل او جوړښت له مخې له زړو اريايي ادبياتو سره نږدې والی لري او د پښتو خپل شعري اوزان دي چې د اسلام د لومړيو څلورو پېړيو په دوران کې په دغو مرکزونو کې ايجاد شوي. پښتو اشعار به په خپلو دغو لرغونو ملي اوزانو کې ويل کېدل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ - په دغو سندرو کې ډېر پېچلي موضوعات نه، بلکې د هغه زمان د پښتنو موقف ته پاملرنه د مناظرې، جنګي او حربي کارنامو ویاړ، له خپل قوم او کورنۍ سره مینه ددې سندرو اساسي موضوع ده او د اسلامي اساساتو حمایت په دغو سندرو کې شامل دی.

د پښتو ادبیاتو لومړۍ دوره له دویمې دورې سره کامل توپیر لري، په هر لحاظ په دې دوره کې پښتو ادبیات د افغانستان او پښتونخوا او هند په سیمو کې له ځینو ملي، مذهبي او پښتني احساساتو سره په ارتباط کې ایجاد ېږي.

د منطقې مسلط فرهنګي او ادبي جریان پر پښتو ادبیاتو خپل پوره اغېز کوي او د همدغو جریاناتو په پیروۍ کې خپل ځانګړي سبکونه پیدا کوي او ځانته خپل خاص اوږدونکي او پیروان مومي.

ددې دورې ځانګړی توپیر په دې کې هم دی چې ددې دورې ځینې بشپړ اثار په لاس کې لرو او د لومړۍ دورې ځینې اثار له مور سره شته، خو یو شمېر زیات یې زمور په لاس کې نه شته، یا ورک شوي او یا د وخت په تېرېدو سره له منځه تللي دي. د هرې دورې د شاعرانو سبک توپیر کوي، د لومړۍ دورې د شاعرانو سبک د دویمې دورې د شاعرانو له سبک سره ډېر توپیر لري.

د لسمې هجري پېړۍ په دوران کې بایزید روښان د خاصو سیاسي، اجتماعي، فرهنګي شرایطو او تمایلاتو تر اغېزې لاندې یو عرفاني حرکت پیل کړی. د پیرۍ او مریدۍ سلسله یې جاري کړه او خپل مبادي او لارښوونه یې په ډېرو ښکلو الفاظو کې په پښتو، پارسي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

عربي او هندي اثارو کې تنظيم کړه، نو دغه مهال د نظم او نثر يوه غټه زېرمه په پښتو کې پيدا شوه.

۳- د اسلام د مقدس دين د لومړيو پېړيو پاڼکي لکه چې د شکل او جوړښت له پلوه خپله ملي بڼه لري، د نورو ژبو د شاعرۍ اغېزې پر دې شعرونو زياتې نه ليدل کېږي او د نورو ژبو اثرات په کې کم ليدل کېږي. هغه يو نيم د عربي ژبې او نورو ګاونډيو ژبو لغتونه په کې شتون لري، دا ډول اخيستنې د پاک اسلام د دين راتګ او له نورو ژبو سره د ګاونډيتوب له امله يا د راشې درشې له امله يو طبيعي عمل دی.

۴- په دغو مرکزونو کې ايجاد شوي اشعار ساده او هنري رنګيني دومره نه لري، ويناوالو يې سيده د خپل مطلب پر ويلو پيل کړی دی او د هنري رنګينيو خيال يې نه دی ساتلی.

دويم- د کسي غر: دا هم يوه لرغونې سيمه ده چې پښتانه له ډېرې پخوا زمانې څخه هلته مېشت دي او دې غر ته اکثره خلک د سليمان غر هم وايي، چې په پوره اندازه پښتانه هلته اوسېږي.

څنګه چې د کسي په غره کې پښتانه اوسېدل نو هماغسې د خپلې ټولنې له شرايطو سره سم برابر ادبيات يې هم درلودل. هغه ادبي اثار ددې غره د خلکو په منځ کې او د ټولو لرو او برو پښتنو په منځ کې په شفاهي او تحريري بڼه تر اوسه هم شتون لري او په لسګونو پښتانه شاعران په دې غره کې زېږېدلي او روزل شوي دي، چې له هغې جملې څخه يو هم شيخ بيتمني بابا دی چې تر ټولو معلوم او پخوانی کس دی چې د کسي د غره په لمنه کې روزل شوی او د ژوند دوره يې د درېيمې هجري پېړۍ په شاوخوا اټکل کېدی شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

درېيم- غور: غور زمونږ د ګران هېواد افغانستان يوه لرغوني او تاريخي سيمه ده چې د پاچاهيو سلسلې په کې تېرې شوي او د پښتنو په لرغونو استوګنځايونو کې يوه هم د غور سيمه ده چې د پښتنو قبيلو په منځ کې د غوريانو يا غورياخېلو په نامه يادېږي.
دې قبيلې هم د پښتو لرغونو ادبياتو په برخه کې زيارونه ايستلي دي او له هغه وخت سره سم يې خپل ادبيات درلودل او پښتو ته يې خدمت کاوه، شفاهي او تحريري ادبيات دواړه يې درلودل. له دې جملې څخه يو هم امير کرور دی چې ډېر پخوانی شاعر دی د هغه يو شعر لاسته راغلی دی چې ويارنه يې بولي، ښه روان شعر دی او سوچه پښتو لغتونه يې کارولي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو لرغونو ادبياتو کې جغرافيايي نومونه

دا چې هر هېواد لرغوني جغرافيايي نومونه لري، نو زمونږ هېواد افغانستان چې پنځه زره کلن تاريخ لري، ډېر لرغوني جغرافيايي نومونه لري. زه دلته د ځينو هغو مشهورو سيمو نومونه اخلم چې د پښتو د لرغونو ادبياتو د نظم او نثر په بېلګو کې يې يادونه شوې ده:

۱- **بالشتان**: د جنوبي غور مشهور ښار و، چې ځينو مورخينو والشتان هم ليکلی دی.

۲- **مندېش**: د غزنويانو او غوريانو په وخت کې مندېش مشهور ښار و، چې بيهقي او ګردیزي او جوزجاني يې هم نوم اخلي.

۳- **د خيسار کلا**: دا کلا په غزنوي او غوري دورو کې د مغولو تر تاړاکه مشهوره وه، اوس قيصار په ممبي پورې اړه لري.

۴- **تمران**: د تيموري قبيلې ځای دی چې د غور شرق خواته پروت و.

۵- **برکوشک**: يانې دغه لوړه مانۍ وه چې فيروزکوه کې پرته وه.

۶- **پوشنج**: د ياقوت په قول له هراته لس فرسخه لرې يو ښار و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷- غرجستان: غرجستان چې د غور او هرات له شمال نه پيل تر امو پورې او په لويديځ کې تر مرغابه او مروالرود پورې رسېږي او په ختيځ کې له بلخ سره نښلي.

۸- قصدار: په اوسني بلوچستان کې يو ښار دی چې اوس يې خخدار بولي.

۹- هلمند: په اوستا کې د هلمند يادونه د هنرمند په نوم شوې دا سيمه تر ميلاد (۳۰۰۰) کاله وړاندې تاريخ لري چې د بست ښار يې مهم دفاعي ښار و.

۱۰- پکتيکا: دا هم يو لرغونی جغرافيايي نوم دی، ځکه د يونان يو مشهور تاريخ ليکونکي هيروډوټ (۴۸۴- ۴۲۵ق.م) هم په خپله مشهوره جغرافيه کې د پښتنو ذکر کوي، دی د پښتنو هېواد (پکتيکا) په نامه يادوي او په پکتيکا کې د سليمان غر، د جرکنې غر او د ګومل سيند، د سه ګانې غونډۍ تاريخي ځايونه دي چې زه به د ګومل د سيند په باره کې لږ څه معلومات درکړم.

۱۱- ګومل سيند: ګومل سيند د پکتيکا ولايت د جنوب خواته د سليمان له غره سره مستقيم تېر شوی چې ان تر جنوبي وزيرستان پورې امتداد لري، دايمي اوبه نه لري، خو د بارانونو په موسم کې په کې اوبه ډېرې وي.

د ډيورنډ کرښه هم يو ځل د يو څو هئيتونو له خوا څو ځله لاسليک شوه د ګومل او کرمې د سيندونو ترمنځ خو دا مسئله حل نه شوه ځکه چې يو طرفه بڼه يې لرله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۲ - غـور: دا يـو تـاريخي ولايـت دی، دا ولايـت ډېـرې دفـاعي کلاګانې لري تر ټولو مشهوره کلا يې د قيصر کلا ده چې سلطان علاوالدين اباده کړې وه او بل د (مينار) جام دی.

۱۳ - هرات: هرات د هېواد له شمال غربي ولايتونو څخه دی چې ډېر تاريخي ولايت دی. سکندر مقدوني د هرات ښار د ((اتاکان)) يا ((ارتکايا)) په نوم ياد کړی دی. پر دې خاوره يونانيانو، کوشانيانو، يفتليانو، ساسانيانو او تيموريانو واکمنۍ ترسره کړې دي.

۱۴ - بخدي (بلـخ): د پخواني اريايانو مرکز و چې بل نوم يې د بيرغونو ښار و چې دا هم يو لرغونی ښارګوټی و.

۱۵ - سور غر: دا غر ډېر مشهور غر دی چې د کلات شمال شرقي خواتـه واقـع دی. کلـه چـې بـه پـه هغـه وخـت کـې هـر ځـل مغولـو د ارغنداو پر غـارو لـوټ کـاوه اتغـر، بـولان او کـلات بـه يـې تـالاکـول باباهوتک خپل قومونه راټول کړل او په سره غره يې حملـه وکـړه، پـه دې جګړه کې مغول تـالاشـول. د بابـا هوتـک پـه يـوه جنـګ کـې چـې پښتانه د مغولو په مقابل کې لږ څه کمزوري شـول، نـو ده د ځوانـانو د احساساتو د راپارولو لپاره دا لاندې سندره وويله:

پـــر ســـور غـــر بـــل راتـــه نـــن اور دی
وګړيـــــه جـــــوړ راتـــــه پېغـــــور دی
پـــر کلـــي کـــور بانـــدې مغـــل راغـــی
هـــم پـــه غزنـــي هـــم پـــه کابـــل راغـــی
غښـــتليو ننـــګ کـــړئ دا مـــو وار دی
مغـــــل راغلـــــی پـــــه تلـــــوار دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتونخوا کې يې ناتار دی
پر کلي کور باندې مغل راغی

۱۶ - مهمند: دغه کلی اوس هم په دې نامه یاد ېږي، په کندهار کې دی.

۱۷ - قصرنارنج: دا قصر په کندهار کی دی.

۱۸ - لغمان: د دې ولایت پخوانی نوم (لمپاکا) و چې بطلیموس یاد کړی او بیا د وخت په تېرېدو سره لقمان او بیا لغمان شو.

۱۹ - بامیان: دا ولایت هم لرغونی دی چې د بودا مجسمې هم په دې ولایت کې دي.

۲۰ - دیبل: د عربو سمندرګي پر غاړه یو ښار و چې اوسنی کراچی ته نږدې دی.

اخځونه

۱ - پټه خزانه، دویم چاپ، ۱۳۳۹ل کال.
۲ - افغانستان پېژندنه، اورنګزېب ارشاد ، ۱۳۸۴ل کال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو لرغوني شاعرۍ کې رزمي روحیه

که مورږ پښتو ادبیاتو ته نظر وکړو، څه په لرغوني دوره کې، څه په منځنۍ دوره کې او څه هم په اوسنۍ دوره کې، ټولو کې رزمي روحیه لیدل کېږي، ددې یو مهم علت دادی چې پښتانه همېشه او یا یې زیات وخت له جنګونو سره مخامخ شوي، جګړې پرې تپل شوي او جګړو ته یې ځواب ویلی دی. نو په دې خاطر رزمي روحیې پر پښتو ادبیاتو په مستقیم او نا مستقیم ډول اغېز کړی دی. تصادفي نه ده چې پښتو لومړنی لاسته راغلی شعر هم فوق العاده رزمي روحیه لري.

د پښتو د ادبي تاریخ یوې مهمې منبعې پټې خزانې په حواله امیر کرورړ د امیر پولاد سوري زوی و، چې پر (۱۳۹هـ.ق) کال د غور په مندیش کې پاچا شو.

امیر کرورړ د غور کلاوې، بالشتان، خیسار، تمران، برکوشک او نوري ونیولې. ددې پاچاهي دوه مرکزه درلودل، امیر کرورړ ډېر غښتلی پهلوان و چې په یوازې ځان به له سلو تنو سره جنګېده. ده د عباسي دعوت په جنګونو کې هم ګډون درلود او ډېرې بریاوې یې ترلاسه کړې وې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

امیر کروړ عادل پاچا و او پر دې سربېره ده په پښتو اشعار هم ویل.
امیر کروړ پر (۱۵۴هـ.ق) کال د پوشنج په جګړو کې مړ شو او پرځای یې دده زوی امیر ناصر پاچا شو.
د امیر کروړ کوم شعر چې پتې خزانې راوړی دی دادی:

زه یـم زمری پر دې نړۍ له ما اتل نسته
پر هند و سند و پر تخار او په کابل نسته
بل په زابل نسته
له مـا اتـل نسته
غشی د من مې ځي بربښنا پر میرځمنو باندې
پـر ژوبـله یـونم یـرغالم پر تښتېدونو باندې
پر ماتېدونو باندې
له مـا اتـل نـسته
زما د بریو پر خول تاوېږي هسک په نمنځ په ویاړ
د اس له سو مې مځکه رېږدي غرونه کاندم لتاړ
کړم ایوادونه اوجاړ
له ما اتـل نـسته
زما د توري تر شپول لاندې دي هرات و جروم
غرج و بامیان و تخار بولي نوم زما په ادوم
زه پېژندوی یم په روم
لـه مـا اتـل نـسته
پر مروه زما غشي لوني ډاري دښمن راځخه
د هـریرود پـر څنډو ځـم تښتي پلن راځخه
رپي زړن راځخه
له ما اتل نسته

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زرنج سوبه مې د تورې په مخسور و کړه
په باداري مې لوړاوی د کول د سورو کړه
ستر مې تربور وکړه
لـه مـا اتـل نـسته
خـپلو وګـړو لـره لـور پـېرزوينه کـوم
دوی په ډاډينه ښه بامم ښه يې روزنه کوم
تل يې ودنه کوم
له ما اتل نستـه
پر لويو غرو مې وينا درومي نه په ځنډو په ټال
نړۍ زما ده نوم مـې بـولي پـر دريځ ستايوال
پـه ورځو شپو مياشتو کال
لـــه مـــا اتـــل نـسته

دا لـوړ شعر د پښـتو تر ټولـو پخـوانی لاسـته راغلـی شـعر دی چې د اسلامي عصر په دويمه پېړۍ کې د غور يوه پښتون پاچا امير کـرور سوري ويلی دی. تـر دې شـعره بـل پخـوانی شـعر لاتـر اوسـه نـه دی ترلاسه شوی، امکان لري په راتلونکي کې د امير کـرور تـر شـعر ډېر پخواني پښتو اشعار کشف شي.
د امير کرور د شعر ژبه لاتراوسه خپله رواني لـري، سـره لـه دې چې ځينې لغات يې په عـامه پښتو کې نه استعمالېږي، خو بيا هم دا ژبه ډېره سخته او نا اشنا نه ده او کېـدی شـي چې ځينـې لوسـتونکي دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوښتنه وکړي چې په دې څه دپاسه دوولس نیم سوو کلونو کې په پښتو کې ډېر زیات ژبنی تحول نه دی راغلی؟

د امیر کروړ پورتني شعر ته په کتو سره ویلای شو، چې پښتو لومړنی لاسته راغلی شعر هم په رزمي روحیه پیل شوی دی.

د اوومې پېړۍ د دویمې لسیزې په دوران کې (۲۱۷هـ.ق) د چنګېز د تالانګرو لښکرو حملې د افغانستان پر ځینو ښارونو او اسلامي فرهنګي مرکزونو پیل شوې، د دغو تباه کارو لښکرو د جنګونو خونریزیو او تالان په نتیجه کې ښارونه پر کنډوالو بدل شول، انسانان ووژل شول او فرهنګي مرکزونه خراب شول، عالمان، شاعران او د فرهنګ لوی شخصیتونه یا ووژل شول او یا د خپلو ټاټوبو پرېښودلو ته اړ شول، کتابتونونه او کتابونه له منځه لاړل.

دغه وخت زمونږ په هېواد کې د غزنویانو او غوریانو شاهي کورنیو اقتدار ختم شوی و، پر شمالي برخو یې خوارزشاهانو حکومت کاوه، پر سیستان او شاوخوا سیمو د نیمروز محلي حکمرانان مسلط وو، په هرات کې آل کرت کورنۍ حکومت درلود او د افغانستان په شرقي برخو کې ځینې داسې کسان حاکمان وو چې پخوا غوریانو ګومارلي وو. چنګېز اوده اولادې د اوومې پېړۍ په جریان کې زمونږ د هېواد پر ببلابېلو برخو حاکمیت درلود او په ډېره بې رحمۍ یې ددې هېواد ببوزلي ولسونه وژل.

د چنګېز، دده د اولادې او پاتې شونو، د لښکرو پر وړاندې د مقاومت موضوع د پښتو په لرغونو ادبیاتو کې منعکس شوې ده.

محمد هوتک په پټه خزانه کې د بابا هوتک یوه داسې سندره راوړې ده چې د مغولو د تالانګرو لښکرو پر وړاندې د افغانستان د

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوې سیمې د پښتنو د مقاومت څرکونه ځینې ایستل کېږي، هغه سندره داده:

پر سور غربل راته نن اور دی
وګړیه جوړ راته پېغور دی
پر کلي کور باندې مغول راغی
هم په غزني هم پر کابل راغی
غښتلیو ننګ کړئ دا مو وار دی
مغل راغلی په تلوار دی
په پښتونخوا کې یې ناتار دی
پر کلي کور باندې مغل راغی
آدمرغې غښتلیو راسئ
پر ننګ ولاړ د پښتونخوا سئ
تورې تېرې غشي تر ملا سئ
پر کلي کور باندې مغل راغی
زلمو په غشیو کړئ وارونه
د تېرو تورو ګوزارونه
ور وړاندې کړئ خپل ټټرونه
پر کلي کور باندې مغل راغی
زما د زلمو وینې بهېږي
ځمکې او غرونه په سره کېږي
میرځی ځغلي او ترهېږي
پر کلي کور باندې مغل راغی

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتنو هلئ په غره جنګ دی
سور غر په وينو د دوی رنګ دی
مهال د توري دی د ننګ دی
پر کلي کور باندې مغل راغی
زلمو پر ننګ ځانونه مړه کړئ
دښن په غشيو مو پييه کړئ
د پښتونخوا ځمکې ساته کړئ
پر کلي کور باندې مغل راغی.

د پټې خزانې له بيان سره سم هر کله به د مغولو لښکرو د ارغنداو پر غاړو لوټ کاوه د اتغر او بولان سيمې به يې تالاکولې، نو ددې سندرې ويونکي باباهوتک خپل خلک راټول کړل او سره غره ته نږدې يې له مغولو سره جنګونه وکړل، په دې جګړه کې د پښتنو قوت لږ و او غليم ډېر و، خو کله چې باباهوتک په لوړ اواز دا سندره وويله، نو زلمي به په جګړه کې تود بدل او سوبه د پښتنو په نصيب شوه. دا سندره د خپل شکلي جوړښت له پلوه زمونږ ادبپوهانو د پښتو په لرغونو سندرو کې حساب کړې ده، د مضمون له پلوه يې محتوی رزمي ده چې د پردو لښکرو او تالانګرو په مقابل کې له وطن نه د دفاع مفکوره په کې منعکس شوې ده او خلک يې د پردو د تسلط پر وړاندې مقاومت ته رابللي دي.

رزمي روحيه له پښتو لرغونو ادبياتو څخه همداسې منځنۍ او معاصرې دورې ته راغځېدلې ده، د روښانيانو د تحريک په

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادبياتو کې د مذهبي روحيې ترڅنګ رزمي هم ليدل کېږي، خوشال او د هغه پيروان خو ببخي د بزم او رزم شاعران دي او په معاصره دوره کې بيا د انګرېزي يرغل پر وړاندې موږ د رزمي ادبياتو ډېرې بېلګې لرو، خو څرنګه چې زما موضوع په پښتو لرغوني شاعرۍ کې رزمي روحيه وه، نو ځکه مې په لنډيز سره يو دوو بېلګو ته اشاره وکړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو لرغوني نظم قافيه يي څرنګوالی

د پښتو ادبياتو په لرغوني دوره کې د نثر په انډول د نظم برخه درنه ده، نظم هغه کلام دی چې وزن ولري، قافيه هم د نظم يو رکن دی، خو اساسي رکن يې نه دی، له قافيې پرته يو نظم جوړېدلای شي، خو له وزن پرته د نظم جوړېدنه ممکنه نه ده، نو ځکه ويلای شو چې وزن د نظم اساسي عنصر دی او قافيه يې فرعي، خو اکثره نظمونه قافيه لري، ځينې يې ردیفونه لري خو ځينې يې نه لري، بيا تر ردیفه قافيه په نظمونو کې ډېره کارول کېږي، هغه شعري فورمونه چې له عربي څخه پښتو ته راغلي هغو کې د قافيې استعمال حتمي دی، قافيه په لغت کې وروسته، شا، څټ او ورپسې تلونکي ته وايي او په اصطلاح کې هغه پوهنه ده چې د بيتونو د دورونو د پای کلمو له غږونو څخه بحث کوي. قافيه تر دوو زيات مشترک اوازونو ته ويل کېږي، يانې داسې کلمې چې په خپل منځ کې لږ تر لږه دوه مشترک غږونه ولري. پوهان قافيه پر څو ډوله وېشي، ازاده يا مطلقه قافيه، مقيده يا تړلې قافيه، يوه ستوې قافيه، غبرګه قافيه او ځينې نور ډولونه. په پښتو ادبياتو کې د امير کرور نظم يو قافيوال نظم دی، دلته به زه په ترتيب سره په پښتو لرغوني دوره

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د ځینو قافیه والو نظمونو ځینې برخې د بېلګې په توګه یادې کړم:

زه یم زمری پر دې نړۍ له ما اتل نسته
پر هندو سندو پر تخار او پر کابل نسته
بل پر زابل نسته
لـه مـا اتل نسته

دلتـه (اتـل، کابـل او زابـل) د قـافیې کلمـې دي، (نسـته نسـته) یـې ردیفونـه دي (ل) (ل) او تـر هغـه دمخـه حرکتونـه یـې مشـترک غږونـه دي.

لویـــه خدایـــه لویـــه خدایـــه
ســـتا پـــه مینـــه پـــه هرځایـــه
غـــر ولاړ دی درنـــاوي کـــې
ټولـــه ژوي پـــه زاري کـــې
دلتـــه دي د غـــرو لمنـــې
زمـــوږ کېـــږدی دي پـــه کـــې پلنـــې
دا وګـــړي ډېـــر کـــړې خدایـــه
لویـــه خدایـــه لویـــه خدایـــه

په لومړي بیت کې (خدایـه او ځایـه) د قـافیې کلمې دي، ردیـف نه لري، پـه دویـم بیـت کې (درنـاوي او زاري) د قـافیې کلمې دي (کې کې) ردیف دی. په درېیم بیت کې (لمنې او پلنې) د قافیې کلمې دي ردیف نه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کـه يـون دی يـون دی　　مخکې ښلتون دی
لـه کـسي غـره څـخه　　ځـي خـرښبون دی

(يون، ښلتون او خرښبون) د قافيې کلمې دي، (دی دی) ردیف دی.

د فـلک لـه چـارو څه وکړم کوکار
زمولوي هر ګل چې خاندي په بهار

(کوکار او بهار) د قافيې کلمې دي ردیف نه لري.

د پسرلي ښکلونکي بيا کړه سينګارونه
بـيا يـې ولـونـل پـه غـرونـو کـې لالونه

(سينګارونه او لالونه) د قافيې کلمې دي.

تر دې ځايه چې په نظمونو کې قافيـه يي څرنګوالي ته ګورو، نـو اکثـره نظمونـه پـه تـول برابـر دي، خـو يـو نـيم ځـای پـه کـې قافيـه نيمګړتياوې ښکاره کېږي، لکه:

ژبه هم ښه وينا کاندي چې يې وينه
د خاوند په لاس کې زر او درهمونه

په دې کې (وينه او درهمونه) قافيه شوي چې سسـته غونـدې قافيـه جوړوي او مشترکات يې کم دي.

يـا هـم د شـيخ اسـعد سـوري پـه قصـيده کـې چـې (اوجـار) کلمـه لـه (کوکار، بهار، تار، خونخوار) او نورو سره هم قافيه شوې ده.

څښتن مو مل دی، اوس مو يرغل دی، هېواد د بل دی

دلته (مل، يرغل، بل) د قافيې کلمې دي (دی دی) ردیف دی.

نـن زه غـړېږم پـه صـفت د سلطان
چې دی بادار غازي ملک د جهان

(c) ketabton.com: The Digital Library

جهان او سلطان د قافيې کلمې دي.

ګهيځ رڼا د لمر خپره سوه
زما پر کور د ويرنا ره سوه

دلته (خپره او نا ره) د قافيې کلمې دي، (سوه، سوه) رديف دی.

پـر لـويـو غـرو هم په دښتو کې
په لوی سهار په نيمو شپو کې
په غـاړه ږغ او پـه شپېلکو کې
يـا د ويـرژلـيو پـه شپېلـو کې
ټول ستا د ياد نارې سورې دي
دا ستـا د مـينې ننـدارې دي

په پورته درېيـو سربيتونو کې (دښتو، شپو، شپېلکو او شپېلو) د قـافيې کلمـې دي او (کـې کـې) رديـف دی. پـه وروسـتي بيـت کـې (سورې او ننداري) د قافيې کلمې دي او (دي دي) رديف دی.

زه عـاشق يم يار هم نيز
بـل څـه نـه لـرو تميز

(نيز او تميز) د قافيې کلمې دي رديف نه لري.

ساقي پاڅه پيالـه راکړه
مرور يار مې پخلا کړه

(را او پخلا) د قافيې کلمې دي (کړه کړه) رديف دی.

اوربدلې مې قصه ده چې له شاتو هم خوږه ده

(قصه او خوږه) د قافيې کلمې دي (ده ده) رديف دی.

همداسې ترڅـايـه پـورې د پښـتو لرغونـو ادبيـاتو پـه نظمـي برخـه کـې قافيـه پـه ښـه ډول مراعـت شـوې خـو ځـای نـيم پـه کـې ځينـې نيمګړتياوې هم ليدل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شیخ اسعد سوري د قصیدې هنري او فني ارزښت

سریزه:

اصلي موضوع چې زما په تحقیق او څېړنې پورې اړه لري هغه د شیخ اسعد سوري د ویرنې هنري اهمیت په ګوته کول دي، خو مخکې تر دې لازمه بولم چې د قصیدو د ادبي او هنري صنف پر تاریخي پس منظر رڼا واچوم او هغه په دې ډول.

بوللە (قصیده) د ختیزو ادبیاتو په دایره کې یوه ډېره با ارزښته او د سرو زرو په تول برابره برخه تشکیلوي، چې په خاص ډول د عربي، دري، پښتو او اردو ژبو د ادب یوه ډېره ښکلې او منلې زېرمه او سرمایه په حقیقت کې همدغه قصیده ګڼل کېږي.

قصیده په عربي اصطلاح کې هغه متوصل او بې عیبه اصلاح شوي کلام او موزون شعر و چې د بیتونو شمېر به یې له (۱۲) نه تر (۱۷) بیتونو پورې و او له دې څخه به کم نه وو او دا نوم له اره د قصد له مخرج او مصدر څخه جوړ او مرتبط شوی چې مانا یې استقامت، اصالت او سموالی دی او له بل پلوه د برابرۍ او سوچه والي مالګه ورسره هم ګډه وه.

قصیده په عربي ادب کې تر اسلام وړاندې هم موجوده وه، نو له دې نه داسې معلومېږي چې قصیده په موجوده بڼه او ګاڼه کې د پورته

(c) ketabton.com: The Digital Library

لیکل شوي تعریف او پېژندنې له مخې د نورو ملتونو ادبپوهانو او څېړونکو له عربي ادب نه کټ مټ یا په لږ او ډېر تغیر تر ګوتو کړې وي. د عربو له جاهلي او شډل ادب څخه مور ته هغه اوږدې او په عین حال کې روانې او ساده قصیدې د نمونې په توګه راپاتې دي، چې د عربي ادبیاتو په اصطلاح کې ورته (معلقات سبعه) وایي او دغه شاعران تر اسلام دمخه په عربو کې تېر شوي دي. د څېړونکو د وینا او لیکنې له مخې ویلای شو چې عربي قصیده په شګلنو دښتو کې د مېشتو پرګنو د قبیلوي ژوند یو زړه راښکونکی او ښایسته تصویر و.

د دغو عربي قصیده ویونکو قصیدې به په مجموع کې له (۱۲) څخه نیولې تر (۱۰۰) بیتونو پورې غزېدلي وې، که زه په دې اړه د کتابونو په مرسته وغواړم چې د قصیدې ادبي ناوې د ښکلي مخ نه پلو نور هم پورته کړم او ددې ادبي ناوې ښکلا او ښایست لوستونکو او د ادب مینه والو ته نور هم وښلوم، انشاالله د خپلې مطالعې او ژورې پرله پسې هڅې په رنا کې په ډاډه او زغرده توګه دا کار کولای شم، خو اوس راته ناشوني ښکارېږي، ځکه چې زه د یوې ښځې او بیا خاصتاً د مور په حیث چې له یوې خوا راته ماشومان را په غاړه دي، د کور اخلی پخلی او د ورځنې ژوند کړاوونه او له بلې خوا د خپلو زده کړو په چاپېریال کې لالهانده، سرګردانه او د کتابونو د نشتوالي معضله هم ده، د امتحانونو د پرله پسې څپو هم په سر اخیستې یمه، د داسې موضوع لیکنه که له یوې ډډې ډېره دلچسپه او ښکلې هم ده، خو له بلې خوا د پورته لیکل شویو عذرونو او مجبوریتونو له مخې ما غوندې نا وزګارې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښځې ته ډېره سخته او مشکله ده چې په دې اړه لکه څنګه چې د موضوع حق دی ډېر څه ولیکم، هیله ده زما خپل استاد به دا معذرت قبول کړي.

د شیخ اسعد د قصیدې هنري ارزښت:

د شیخ اسعد سوري قصیده هم لکه د نورو قصیدو په شان یو مخصوص او ځانګړی هنري او فني اهمیت لري او ددې قصیدې هنري ارزښت ددې قصیدې په شروع او ترتیبولو کې پروت دی او هغه په دې ډول په ګوته کوو:

شاعر په لومړي سر کې د خپلې ویرنې په جوړولو کې د اسمان له چپه ګردش نه شکایت کوي او دی د فلک د ناخوالو او ګردش تاثیرات په کایناتو کې په ګوته کوي. ددې قصیدې لومړۍ برخه دا رابنیي چې خوښۍ او خوشالۍ د قصیدې د بدیعي صنعتونو په لړۍ کې د تشبیب مقام نیولی دی، دلته شاعر د خپل اصلي هدف د ښکاره کولو او څرګندولو په ادا کې د خپل فکري قدرت او سرشاره استعداد، زور او قوت لوستونکو ته ښیي، په څو بیتونو کې دا قدرت رانغاړي، د اسمان د تېري، ظلم، ناخوالو او حرکاتو منظرې مورِ ته په ګوته کوي او د خپلې قصیدې تهداب او بنسټ په ډېره هوښیارۍ او د یو مجرب استاد په حیث داسې وړدي:

د فلک له چارو څه وکړم کوکار
زمولوي هرګل چې خاندي په بهار
ډېر مخونه د فلک څپېړه شنه کا
ډېر سرونه کا ترخاورو لاندې زار

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې يې ملاوې نه کړېږي په غبنتليو
دا فلک پرې وکا څه کاري ګوزار.

بيا تر دې وروسته د قصيدې اساس په تدريجي ډول تر خپل هدف پورې رارسوي، نو بيا دغه شاعر غواړي چې د دغو ظلمونو تر رابرسېره کولو او څرګندولو وروسته په خپله نېغ په نېغه له فلک سره وينا وکړي، په دغو پورته بيتونو کې شاعر غايبانه حکايت او شکايت کوي، مګر تر دې وروسته د غايب نه مخاطب ته متوجه کېږي او دا يې بل فني اهميت دی، چې اول د ګيلې او شکايت شروع له غايب نه کوي او داسې انځورنه کوي چې هغه نه شته او دده شکايت نه اوري او شاعر هم نه غواړي چې خپل شکايت د هغه غوږ ته ورسوي، مګر کله چې دده تاثير نور هم زياتېږي او زغم له لاسه ورکوي، نو لکه په يو غشي د ويشتلي زخمي انسان په ډول پر اصلي ويشتونکي باندې په ډېر جرئت ګوزار کوي او بيا فلک له غيابت نه حضور ته راولي، له هغه سره خپلې ګيلې مخامخ شروع کوي او فلک ته په څرګند ډول او جرئت سره خطاب کوي، لکه چې وايي:

څه تېری څه ظلم کاندې ای فلکه!
ستا له لاسه نه دی هېڅ ګل بې له خار
پر ويرژلو لور نه کړی په زړه کراړيه
پر نتلو وروې د غم ناتار.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه نېغ په نېغه باجرئته مخاطبه تقريباً تر يوولسو بيتو پورې رسېږي، په ډول ډول د فلک ناروا‌وې او جفاګانې ښکاره کوي او په اخره کې په ډېره استادۍ او پوره مهارت خپل مقصد ته مخه او خلاصه کوي او دا مرحله په ډېر ادبي ډول په کې رانغاړي چې په ادبي اصطلاح کې ورته حسن تخليص ويل کېږي، نو ځکه بيا داسې وايي چې:

کلــه غورځــوې واکمــن لــه پلازونــو
کلــه کښــېنوې پــه خــاورو کــې بــادار
زمونږ پر زړونو دې نن بيا يو غشـی وويشت
و دې ژوبللــه پــه دې غشــي هــزار
پــر ســوريو بانــدې ويــر پرېــوت لــه پاســه
محمــد واکمــن چــې ولاړئ پــه بــل دار

په پورته بيتونو کې شاعر د خپل واکمن او بادشاه عدالت او ښه کردار په ګوته کوي دا يې بل هنري ارزښت دی، خو له دې سره سره د خپل واکمن پر اسارت او مړينې افسوسونه کوي، لکه چې وايي:

پــه دې ويــر د غــور وګــړي تــور نمـری سـول
پــه دې ويــر، رڼــا تيــاره ســوه د ښــار
ګــوره څــاڅي رڼــې اوښــې لــه دې غرونــو
دا کړونګــی ســاندې لــي پــه شــور هــار.

دلته نو شاعر په مهارت او هنريت سره طبيعت ته مخه کوي، د غور ښايسته منظرې په دې ويرجنه واقعه کې هم نه بې برخې کوي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

چاپېريال د شاعر پر طبيعت داسې جلوه او رڼا پرېباسي، لکه چې وايي:

نــه هغــه زرغــا د غرونــو د بيــديا ده
نــه د زرکيــو پــه مســا دي کټهــار
نــه غټــول بيــا زرغــونېږي پــه لاښــونو
نــه بــامي بيــا مســېده کــا پــه کهســار

همدلته ده چې شاعر د طبيعي شعر ښېګڼې ښه ترا څرګندوي. د شاعر تکيه او باور پر طبيعت باندې معلومېږي، خپل نظر پر طبيعي مناظرو باندې څرګندوي او په درد او ويرکې هم خپل چاپېريال او محيط له ياده نه باسي.

شاعر يو ځل بيا د قصيدې بل اړخ انځوروي او له فلک سره داسې د زړه له سوزه ډکه وينا کوي، لکه چې وايي:

لاس دې مات شه ای فلکه! چې دې وکا
محمد غوندې زمری د مړينې ښکار

په لاندې بيتونو کې شاعر نور هم له ډېره قهره وينا تونديوي او د ويرِ اورنې او توند احساسات او جذبات په خپل ادبي هنر او مهارت داسې ښکاره کوي:

شيــن زړګــی فلــکه! ولــې لاولاړ يــــې
ای د غور غـرونو په څه نه سوئ غبـار
چې زمري غوندې واکمن ځي له جهانه
چـې څـوک نـه کړي پر نړۍ باندې قرار

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته بيا شاعر خپله قصيده په بل ډول پای ته رسوي او بله نتيجه ورنه اخلي چې يو ډول ملي غرور، پښتني ننګ، غيرت او ټولنيز شعور ورځنې ښکاري، لکه چې وايي:

سخ پر تا ای محمده! د غور لمر وې
پر نړۍ به نه وي ستا د عدل سار
ته په ننګه وې ولاړ په ننګ کې مړ سوې
هم پر ننګه دې پر ننګه کا ځان جار
که سوري دې په مرګ ویر کاندي ویرجن سول
هم به ویاړي ستا په نوم ستا په ټبار.

دا وه د شيخ اسعد سوري د قصيدې شننه او هنري ارزونه چې په لنډيز سره مو ورته نغوته وکړه.

يادونه: ددې مقالې په ليکلو او ترتيبولو کې چې مې له کومو کتابونو ګټه اخيستې، په لاندې ډول دي:

۱- د پښتو ادبياتو تاريخ، د پوهاند عبدالحی حبيبي اثر.

۲- عرفان مجله، د پوهندوی وسيع الله احسان مقاله.

۳- پښتو ادب کې قصيده، د مرحوم پوهاند عبدالحی حبيبي ليکنه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مننه او کور ودانی

له ګران او قدرمن فرهنګپال ورور (محمد اقبال عزیزي) څخه ډېره مننه کوم، چې ددې کتاب د چاپ لګښت یې برابر کړ. قدرمن ورونه (ضیاالرحمن ضیاء) او (وفاالرحمن وفا) په تودو ولولو او مینه ستایم، چې د تېرو څو کلونو په بهیر کې یې راسره په فرهنګي چارو کې ځانونه ډېر ستړي کړل؛ له قدرمن ورور مجیب الرحمن امیري څخه هم ډېره مننه کوم، چې ددې اثر په سمون او کره کولو کې یې مرسته او همکاري وکړه. دا کتاب او دې سره نور کتابونه، چې تاسو یې اوس ګورئ، دا ټول د دوی او د دوی په شان د نورو فرهنګپالو دوستانو د مرستې او ملګرتیا برکت دی. که زما د فرهنګي ملګرو هر اړخیزه مرسته نه وای، نو خدای ﷻ خبر، چې زما کتابونه به په دومره وخت او پر داسې بڼه چاپ شوي او د انټرنېټ څپو ته رسېدلي وای. زه په دې فرهنګي کار کې د خپلو ټولو فرهنګي ملګرو ونډه او مرسته ستایم، د لوی خدای ﷻ له درباره ورته پر دې دنیا دژوند په نېکو چارو کې بریالیتوب او پر هغې دنیا ورته ثوابونه او جنتونه غواړم.

یو ځل بیا دې د ټولو کور ودان وي.

د افغاني فرهنګ د ښېرازۍ په هیله

په درنښت

محمد اسمعیل یون

(c) ketabton.com: The Digital Library

This document was created with Win2PDF available at http://www.daneprairie.com.
The unregistered version of Win2PDF is for evaluation or non-commercial use only.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library